

Budapesti Corvinus Egyetem
Gazdálkodástani Doktori Iskola

FENNTARTHATÓ FOGYASZTÁS A TURIZMUSBAN?
A HELYKÖTŐDÉS ÉS KÖRNYEZETTUDATOS VISELKEDÉS
ÖSSZEFÜGGÉSEI A NEMZETI PARKOKBAN

Doktori értekezés

Témavezető:
Dr. Hofmeister-Tóth Ágnes
Egyetemi Tanár

© Kasza-Kelemen Kata
Budapest, 2015. szeptember

FENNTARTHATÓ FOGYASZTÁS A TURIZMUSBAN?
A HELYKÖTÖDÉS ÉS KÖRNYEZETTUDATOS VISELKEDÉS
ÖSSZEFÜGGÉSEI A NEMZETI PARKOKBAN

Doktori értekezés

Témavezető:

Dr. Hofmeister-Tóth Ágnes

Egyetemi Tanár

© Kasza-Kelemen Kata
Budapest, 2015. szeptember

TARTALOMJEGYZÉK

ÁBRAJEGYZÉK.....	7
TÁBLÁZATJEGYZÉK.....	8
MELLÉKLETJEGYZÉK	9
BEVEZETÉS	13
1. A DISSZERTÁCIÓ CÉLJA ÉS FELÉPÍTÉSE	15
2. TURIZMUS ÉS FENNTARTHATÓSÁG.....	18
2.1. Fejlődésméletek és azok megjelenése a turizmusban	21
2.2. A fenntartható fejlődés mint keretrendszer	23
2.3. A fenntartható turizmus fogalma, alapelvei	24
2.4. A stakeholderek szerepe a fenntartható turizmus előmozdításában.....	28
3. FENNTARTHATÓ FOGYASZTÁS ÉS KIHÍVÁSAI	33
4. A FOGYASZTÓ KÖRNYEZETI FELELŐSSÉGE.....	35
4.1. Az egyéni felelősségvállalás kérdése	35
4.2. A társadalmilag felelős fogyasztó meghatározása	37
4.3. A környezettudatos viselkedés és megnyilvánulási formái	37
4.4. környezettudatos viselkedés a szabadidős utazás során.....	38
4.5. Az ideális látogató és a hozzá vezető út.....	42
5. A KÖRNYEZETTUDATOS VISELKEDÉS FŐBB ELMÉLETEI.....	43
5.1. Racionális döntéshozatal és annak korlátai.....	43
5.2. Az önérdekkövető, illetve proszociális motívumok felőli megközelítések	45
5.3. A szokások és a rutin viselkedésben megjelenő hatásai	51
5.4. Az egyén társadalmi illeszkedésének viselkedésre gyakorolt hatásai.....	53
5.5. A személy–környezet kapcsolat viselkedésre gyakorolt hatásai	56
5.5.1. A helykötődés és hármas tagolású modellje	58
5.5.2. A helykötődés és a környezettudatos viselkedés kapcsolata.....	62
6. A KUTATÁST MEGALAPOZÓ ELŐZETES TANULMÁNYOK.....	64
6.1. A helykötődés és környezettudatos viselkedés kvalitatív vizsgálata	64
6.1.1. A kvalitatív kutatás körülményei	65
6.1.2. Alkalmazott módszertan.....	65
6.1.3. A tartalomelemzés eredményei	67
6.1.4. A narratív interjúk konklúziói.....	74
6.2. A helykötődés és környezettudatos viselkedés kvantitatív vizsgálata	76
6.2.1. A helykötődés skálájának tesztelése	76
6.2.2. A környezettudatos viselkedési szándék skálájának vizsgálata	78
6.2.3. A skálák tesztelésének konklúziói	81

7.	AZ EMPIRIKUS KUTATÁS.....	82
7.1.	A kutatás célja	82
7.2.	A minta és mintavétel jellemzői	83
7.3.	Az elméleti modell.....	88
7.4.	A modellben alkalmazott változók bemutatása és mérhetőségük	90
7.4.1.	A helykötődés és mérhetősége	90
7.4.2.	Környezettudatos viselkedés és viselkedési szándék fogalma és mérhetősége	95
7.4.3.	A helykötődés előrejelző tényezőinek mérése.....	99
7.5.	A kutatás hipotézisei.....	101
7.6.	Statisztikai elemzés előkészítése	106
7.7.	A kutatás eredményei	107
7.7.1.	A nemzeti parkok látogatásának általános jellemzői.....	107
7.7.2.	A nemzeti parkokhoz való kötődés mintázatai.....	109
7.7.3.	A környezettudatos viselkedés megjelenési formái.....	115
7.7.4.	A helykötődést előrejelző külső tényezők vizsgálata	122
7.7.5.	A helykötődés és környezettudatos viselkedési szándék kapcsolata.....	131
7.7.6.	A mérési modell validálása.....	132
7.7.7.	A strukturális modell illeszkedésének vizsgálata	138
7.7.8.	A strukturális modell eredményeinek bemutatása.....	140
8.	AZ EREDMÉNYEK ÉRTÉKELÉSE, KÖVETKEZTETÉSEK.....	145
8.1.	Az eredmények összefoglalása	145
8.2.	A kutatás elméleti és gyakorlati jelentősége.....	149
8.3.	A helykötődés mérésére vonatkozó következtetések	150
8.4.	A kutatás korlátai és jövőbeli kutatási lehetőségek	151
	IRODALOMJEGYZÉK.....	153
	MELLÉKLET	171

ÁBRAJEGYZÉK

1. ábra: A disszertáció kutatási fókusza és elméleti háttere.....	16
2. ábra: Fejlődési elméletek a turizmusban.....	21
3. ábra: A stakeholderek interakciói a fogyasztói elköteleződés megteremtése során .	32
4. ábra: Élményszerzés – Fogyasztói döntés – Következmények	39
5. ábra: Indokolt cselekvés elmélete (TRA - Theory of Reasoned Action).....	46
6. ábra: Tervezett magatartás modellje (TPB - Theory of Planned Behavior)	46
7. ábra: Norma Aktivációs Modell	49
8. ábra: Érték – Hiedelem- Norma Modell	50
9. ábra: A helykötődés hármas tagolású modellje	59
10. ábra: A narratív interjúk eredményeinek összegzése.....	75
11. ábra: Euklédész távolság modell: specifikusság-nehézség.....	79
12. ábra: A kutatás elméleti modellje	89
13. ábra: Megadott nemzeti parkban tett legutolsó látogatások gyakorisága havi bontásban	110
14. ábra: A kiválasztott nemzeti park távolsága a lakóhelytől	111
15. ábra: A látogatás hossza a nemzeti parkban (kategóriák főben és %-ban megadva)	112
16. ábra: A végleges mérési modell.....	136
17. ábra: A strukturális modell	139
18. ábra: Hatások ábrázolása a strukturális modellben.....	140
19. ábra: Hatások ábrázolása a strukturális modellben (B és C modell)	144

TÁBLÁZATJEGYZÉK

1. táblázat: A fenntartható turizmusfejlesztés mérföldköveit jelentő események	27
2. táblázat: Főbb irányelvek a látogatók áramlásának és döntéseinek befolyásolásához	42
3. táblázat: A fogyasztói elköteleződés új formáinak sarokkövei	55
4. táblázat: A helykötődés definíciói	59
5. táblázat: A központi téma kialakításának szempontjai	66
6. táblázat: A narratívák elemzésének folyamata	67
7. táblázat: A helykötődés-skálára vonatkozó a priori faktorelemzés eredménye	77
8. táblázat: A park-specifikus környezettudatos viselkedési skála belső konzisztenciája	80
9. táblázat: A teljes minta demográfiai változók szerinti bontásban	86
10. táblázat: A helykötődés dimenzionalitását vizsgáló főbb tanulmányok	92
11. táblázat: Környezeti szempontból szignifikáns viselkedés	98
12. táblázat: A helykötődés előrejelzőinek rendszerezése	102
13. táblázat: A kutatás hipotéziseinek összegzése	106
14. táblázat: A belföldi nemzeti parkok látogatásának gyakorisága	108
15. táblázat: Az elmúlt 12 hónapban látogatott legkedvesebb nemzeti park említéseinek száma és aránya a mintában	110
16. táblázat: Nemzeti parkok látogatása 14 éves kor alatt a mintában	112
17. táblázat: A helykötődést mérő skála bemutatása	113
18. táblázat: Demográfiai különbségek a helykötődés értékeiben	114
19. táblázat: A környezettudatos viselkedés és viselkedési szándék a nemzeti parkban	117
20. táblázat: Demográfiai különbségek a környezettudatos viselkedés értékeiben a nemzeti parkokra vonatkozóan	119
21. táblázat: Környezettudatos viselkedés a lakóhelyen	121
22. táblázat: Vizsgált független változók összegzése	123
23. táblázat: Eltérések a nemzeti park látogatásának gyakorisága szerint a helykötődés értékében	124
24. táblázat: Eltérések a nemzeti park látogatásának hossza szerint a helykötődés értékében	125
25. táblázat: Eltérések a nemzeti park lakóhelytől mért távolsága szerint a helykötődés értékében	126
26. táblázat: Látogatási jellemzők hatás a helykötődésre, kétutas ANOVA	126
27. táblázat: A változók közötti interakciók és szignifikáns fő- és parciális hatások ...	127
28. táblázat: Eltérések a nemzeti parkok gyermekkori látogatása szerint a helykötődés értékében	128
29. táblázat: A helykötődés értékei a kor és kapcsolat hossza változók szerint meghatározott térben	130
30. táblázat: Vizsgált külső változók hatása a helykötődésre hierarchikus varianciaelemzés alapján	130
31. táblázat: A mintanagyság meghatározásának szempontjai	131
32. táblázat: Konfirmatorikus faktor elemzés eredményei és skála megbízhatósági és érvényességi számítások	137
33. táblázat: A mérési modell illeszkedési mutatói	138
34. táblázat: A strukturális modell illeszkedési mutatói	139
35. táblázat: A vizsgált alternatív modellek illeszkedési mutatói	143
36. táblázat: A változók közötti teljes (total), direkt és indirekt hatások	143
37. táblázat: A kutatás hipotéziseinek összegzése	148

MELLÉKLETJEGYZÉK

1. melléklet: Az UNWTO 2002-2015 közötti programjai	172
2. melléklet: A fenntarthatóság jegyében megfogalmazott turisztikai törekvések definíciói	173
3. melléklet: Kvalitatív kutatás instrukciói	174
5. melléklet: A helykötődés leíró statisztikái.....	176
6. melléklet: A parkspecifikus környezettudatos viselkedés leíró statisztikái.....	176
7. melléklet: A parkspecifikus környezettudatos viselkedés skála a priori faktorelemzésének eredménye	177
8. melléklet: Ramkissoon és tsai. (2013) négy aldimenziós skálájának vizsgálata	178
9. melléklet: Nemzeti parkok rövid bemutatása	179
10. melléklet: A nemzeti parkokat bemutató vizuális támogatás a kérdőívben.....	180
11. melléklet: Az empirikus kutatás kérdőíve	181
12. melléklet: Ramkissoon és tsai. 12 állításos, 4 aldimenziós validált skálája	199
13. melléklet: Az elemzésbe bevont változók normalitásának vizsgálata	199
14. melléklet: Az egyes nemzeti parkok látogatási gyakorisága	200
15. melléklet: A lakóhelyi és a nemzeti park specifikus helykötődés leíró statisztikái	200
16. melléklet: A lakóhelyi környezettudatos viselkedés átlagai és szóródásai.....	201
17. melléklet: Helykötődés érték varianciahomogenitásának és normalitásának vizsgálata	201
18. melléklet: Az egyutas varianciaelemzés táblázatai.....	202
19. melléklet: A két- és többutas varianciaelemzés táblázatai.....	213
20. melléklet: A parkspecifikus környezettudatos viselkedési szándék exploratív faktorelemzésének (EFA) eredménye.....	218
21. melléklet: Kiinduló konfirmatorikus faktormodell.....	219

Köszönetnyilvánítás

Ezúton szeretném megköszönni témavezetőmnek Dr. Hofmeister-Tóth Ágnesnek az évek során nyújtott szakmai és emberi támogatását. Köszönöm családomnak, hogy levetővé tették számomra a tudományos munkára fordított időt, és minden kollégának és barátnak, aki segítő támogatást nyújtott az értekezés megírásához. Külön köszönöm Piskóti Mariannának, akivel ezt a hosszú utat együtt járhattam végig és tanácsaira mindig számíthattam.

„A helyet nem szabad összetéveszteni a térrel. A tér és a hely között az a különbség, hogy a térnek száma, a helynek arca van. A tér, ha csak nem kivételes, minden esetben pontos vonalakkal határolható, területe négyzetmilliméterre kiszámítható és alakja körzővel és vonalzóval megrajzolható. A tér mindig geometriai ábra. A hely mindig festmény és rajz, és nincs belőle több, mint ez az egy. A térnek képlete, a helynek génusza van. Mert nemcsak természet és környezet, föld, talaj, éghajlat, növényzet, vizek, hegyek és mindez együttesen. A hely nemcsak az, ahol a dolgok vannak. A hely barátságos, vagy ellenszenves, félelmetes, vagy szelíd, nyugodt vagy fenséges, és a nyelvnek alig van jelzője, amit ne lehetne a helyre alkalmazni. Két egyforma hely éppúgy nincs, mint megismétlődő pillanat. Az emberi élet gazdagsága meg nem ismétlődő pillanatokban, és semmi máshoz nem hasonlítható helyekben van annyira, hogy a Vedanta embere azért sajnálja itthagyni az életet, mert látni akarja a helyeket, amelyeken még nem járt.

Hamvas Béla

BEVEZETÉS

A World Tourism Organization beszámolója alapján 2014-ben a nemzetközi turistaérkezések száma 1,133 milliárd fő volt. Ez a szám a korábbi évhez képest 4,4%-os növekedést jelentett. A turizmus a 2009-es pénzügyi válság óta az ötödik olyan évet zárta, melyben az éves növekedés meghaladta a 3,3%-os hosszú távú növekedési átlagot (UNWTO, 2015). A pozitív perspektívát némileg árnyalja a gondolat, hogy az egyre drasztikusabb méretet öltő iparág miként birkózik meg a jövőben működésének következményeivel. A Forum for the Future (2009) várakozásai szerint 2020 második felére a Föld népessége eléri a 8 milliárd főt, azaz további 1,2 milliárd egyéni igény jelenik meg a globális piacon. Ezt egészíti ki a kínai és indiai középosztály várható megerősödése, amely alapjaiban formálhatja át a turisták áramlását. A folyamattal párhuzamosan zajló, egyre komolyabb következményekkel társuló klímaváltozás hatására 2023-ra kérdésessé válhat, mikor, hogyan és hová utazhatunk, ha egyáltalán utazhatunk még (Forum for the Future, 2009).

A turisztikai szektor nem ennyire borúlátó, ugyanakkor felismerte, hogy jelenlegi működésének fenntartható irányba történő átalakítása elkerülhetetlen. Az iparág drasztikus változások előtt áll. A folyamatnak számos győztese és számos vesztese lesz. Lesznek szolgáltatók, amelyek hatékonyabban adaptálják a fenntarthatóság elveit, mint mások: új lehetőségeket fedeznek fel, új fogyasztókat nyernek meg, új termékeket fejlesztenek, valamint új piacokat teremtenek. Lesznek országok, amelyek sikeresebben valósítják meg a fenti folyamatot. Gazdaságukat a fenntarthatóság csomópontjaként pozícionálják, ezáltal új versenyelőnyökre tesznek szert. A WEF¹ (2011) ezzel egyezően kihangsúlyozza, hogy azok a vállalatok és országok, amelyek a globális gazdaság fenntartható átalakulásának részeseivé válnak, nagyobb valószínűséggel prosperálnak a jövőben.

Egy-egy nemzet fenntartható fejlődésének előmozdítói ugyanakkor az állampolgárok maguk. Ők azok, akik mint fogyasztók, befektetők, választópolgárok vagy alkalmazottak a mindennapok során tehetnek azért, hogy a változás bekövetkezzen. A gyakorlat ugyanakkor azt mutatja, hogy az egyéni elköteleződés a világgazdaság

¹ World Economic Forum (Világgazdasági Fórum)

fenntartható irányba történő elmozdítása iránt csak lassan és kis lépésekben megy végbe. A fogyasztók egy része proaktív módon vesz részt a folyamatban, számuk azonban csekély a kritikus tömeg eléréséhez. A legtöbben zavarodottak a fenntartható termelés és fogyasztás fogalmainak hallatán és komoly kétségeik vannak afelől, hogy egyéni döntéseikkel, magatartásukkal hatással lennének a gazdaság egészére (WEF, 2011; NationalGeographics és Globescan, 2010).

A turizmus azt az egyedi lehetőséget rejti magában, hogy felhívja a látogatók figyelmét a fejlődést érintő környezetvédelmi és etikai kérdésekre és egyben formálja a témával kapcsolatos gondolkodásmódjukat. Emberek milliói kelnek útra évente, kilépve megszokott rutinjaikból, többé-kevésbé nyitottan az új impulzusok befogadására. A turizmus ennek megfelelően ideális közeget biztosíthat a környezeti tudatosság fejlesztésére. Mindazok a természethez vagy kultúrához kapcsolódó termékek, szolgáltatások és élmények, amelyekkel utazása során találkozik a látogató, elősegítik a probléma tudatosulását, ami csatornát jelent a fogyasztói szokások megváltoztatásához (UNWTO, 2010a; Amendah és Park, 2008). Az így megszerzett ismeretek olyan komplex viselkedésváltozást is előmozdíthatnak, amelyre az egyén lakóhelyi környezetében nem feltétlenül kerülne sor. A viselkedés lehetséges új formái visszahathatnak az egyén életstílusára és fogyasztói döntéshozatalára, ezzel együtt a turizmus iránt támasztott keresletére is. Ez az út azonban csak lehetőség, mely során azzal is számolnunk kell, hogy a rekreációs céllal töltött idő a pihenés, kikapcsolódás ideje, amikor az egyén gyakran levetközni igyekszik felelősségtudatát. Szükséges tehát, hogy a kikapcsolódás keretében szolgáló feltételek vonzóak, de egyben nyomásgyakorló tényezők legyenek. A turisztikai szektor fenntartható fejlődésben betöltött szerepe tehát a lehetőség mellett felelősség is. Az egyes nemzetek turizmusfejlesztési stratégiáinak kidolgozása során e felelősség szem előtt tartása komoly hangsúlyt kell, hogy kapjon, így biztosítva támogató közeget mind az iparági szereplők, mind a fogyasztók számára, hogy elköteleződésük a fenntartható turizmus iránt a valós cselekedetek szintjén is megnyilvánulhasson.

1. A DISSZERTÁCIÓ CÉLJA ÉS FELÉPÍTÉSE

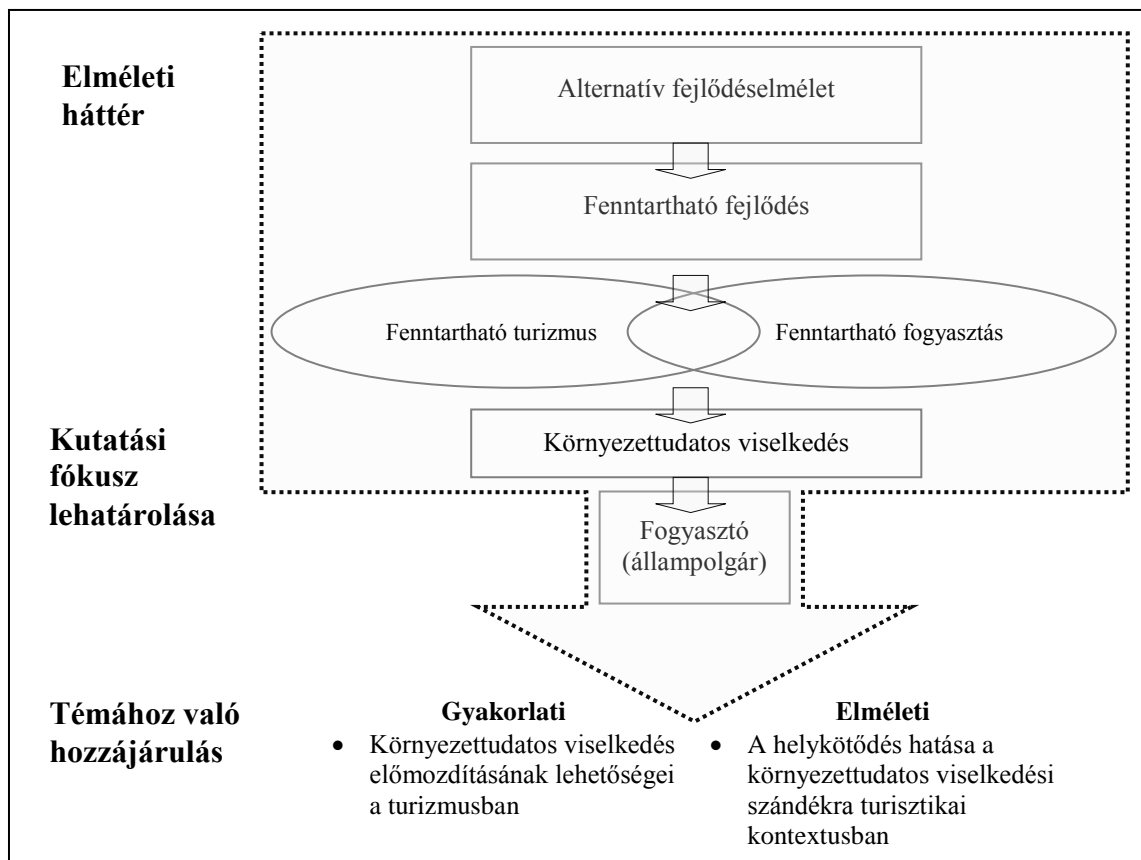
A disszertáció a TÁMOP-4.2.1/B-09/1/KMR-2010-0005 projekt támogatásával készülő Fenntartható fejlődés, élhető régió, élhető települési táj pályázati projektjének keretében valósult meg. Munkám során arra kerestem a választ, mely tényezők mentén mozdítható elő a turisztikai iparág fenntartható fejlődése, ezen belül a fogyasztók téma iránti elköteleződése. A disszertáció célja ennek megfelelően, hogy összegezze a fogyasztók környezettudatos viselkedését befolyásoló tényezőket, valamint rávilágítson azok összefüggéseire a szabadidős utazás viszonylatában. A disszertáció részét képező kutatás középpontjában a nemzeti parkok látogatásának jellemzői, a parkokhoz való kötődés, valamint a parkokban megjelenő környezettudatos viselkedés vizsgálata állt. A választott kutatási irányt az alábbi szempontok figyelembevételével határoztam meg:

- a belföldi turizmus élénkítése a hazai turizmusfejlesztés kitűzött célja (Magyar Turizmus Zrt., 2015),
- a turisztikai kereslet „környezettudatos termékek” felé történő elmozdítása a fenntartható turizmus alapfeladata (UNEP és WTO, 2005; WEF, 2011), melyben a nemzeti parkok kiemelkedő szerepet játszanak (Michalkó, 2007),
- a nemzeti parkok irányítása szempontjából jelentős hozzájárulást jelenthet a fogyasztók preferenciáinak, környezettudatos viselkedés iránti elköteleződésének elemzése,
- a fogyasztás turizmus kontextusában történő vizsgálat kiváló lehetőséget nyújt a lakóhelytől (és/vagy magántulajdontól) eltérő helyszínen tanúsított fogyasztás, valamint a környezet iránti elköteleződés folyamatának jobb megértéséhez is.

A környezettudatos viselkedés iránti elköteleződési folyamat megismerésének egyik ígéretes útja az egyén hellyel kialakuló kapcsolatának tanulmányozása. Relph (1976) szerint egy-egy hely előidézheti az elkötelezettség és a felelősség érzését. Az érzelmi kötődésen túl a hely (desztináció) alaposabb ismerete növeli annak a valószínűségét is, hogy az egyén védelmező magatartást tanúsítson az említett hely kapcsán (Kals és tsai., 1999; Schultz, 2000; Pooley és O'Connor, 2000). A helykötődés környezettudatos viselkedésre gyakorolt pozitív hatását több kutatás igazolta szabadidős kontextusban is (Halpenny, 2006; Scannell és Gifford, 2010a; Ramkissoon és tsai., 2013), az így kialakuló viselkedésváltozások továbbgyűrűző hatásáról ugyanakkor még keveset tudunk. Munkám tudomány fejlődéséhez való hozzájárulását ennek a területnek a

további vizsgálata jelenti. A kutatás gyakorlati jelentőségét az adja, hogy a helykötődés környezettudatos viselkedésre gyakorolt hatásának megismerésével pontosabb képet kaphatunk arról, miként mozdítható elő a látogatók környezettudatos viselkedés iránti elköteleződése a nemzeti parkok látogatása során. Mindez hozzájárulhat a nemzeti parkok fenntarthatóbb kezeléséhez, irányításához.

A disszertáció alapját az alternatív fejlődés², ezen belül fenntartható fejlődés³ elméleti kerete jelöli ki. Munkám elméleti háttérét, valamint kutatás fókuszát a 1. számú ábra mutatja be.

1. ábra: A disszertáció kutatási fókuszát és elméleti háttérét

Forrás: Saját szerkesztés

A vázolt kutatási célok megalapozásához a 2. fejezetben bemutatom a turizmus fejlődését meghatározó főbb elméleti megközelítéseket, részletesen tárgyalva a disszertáció háttérül szolgáló fenntartható fejlődés alapelveit, valamint annak

² Az *alternatív fejlődés* - szakítva a lineáris növekedés-elméletek hagyományaival - olyan erőforrás alapú megközelítést jelent, amely figyelembe veszi a növekedés környezeti, társadalmi, gazdasági, etikai és kulturális következményeit is. Az alternatív paradigma középpontjában ennek megfelelően az ember és a természeti környezet áll (Holden, 2006).

³ A *fenntartható fejlődés* az emberi fejlődés és a természeti erőforrások megőrzésének összekapcsolásával leírható koncepció. Mint ilyen, az alternatív fejlődési elméleteknek központi, de nem kizárólagos témája.

turisztikai megvalósulásait és kihívásait. A fejezet rávilágít az egyes érintettek (továbbiakban stakeholderek) folyamatban betöltött szerepére, kiemelt hangsúllyal kezelve a fogyasztókat.

A 3. fejezet a fogyasztás újraértelmezésének, fenntartható modell szerinti átalakításának nehézségeit, kihívásait taglalja, valamint a fogyasztás modern társadalomban betöltött szerepére tér ki.

A turisztikai piac téma szempontjából releváns jellemzőinek bemutatását követően a 4. fejezet a fogyasztók környezeti felelősségének kérdéseit tárgyalja már, így az egyéni felelősségvállalás nehézségeit, illetve az individualista és kollektivista preferenciák mentén felmerülő konfliktusokat. A fejezet kitér a környezettudatos viselkedés tartalmi elhatárolására, valamint annak sokoldalú és komplex megnyilvánulási formáira. Érinti a környezettudatos turista profiljának meghatározását és körvonalazza az ideális turisztikai látogatás feltételeit.

A tervezett kutatás háttéréül szolgáló elméleti megközelítéseket és a területen született korábbi vizsgálatok eredményeit az 5. fejezet összegzi. A fejezet rendszerezi a környezettudatos magatartást befolyásoló tényezőket és bemutatja a kapcsolataikat leíró főbb modelleket. Kitér a racionalitás kérdéseire, a morál és uralkodó normák szerepére, illetve a szokások és rutinok jelentőségére. Tárgyalásra kerül továbbá a társadalom és az egyén közötti kapcsolat, valamint a hely és az ahhoz való kötődés szerepe.

A témában folytatott empirikus kutatásokat a 6-7. fejezetek részletezik. A kapcsolódó előtanulmányok eredményeit a 6. fejezet összegzi, ahol bemutatásra kerül a helykötődés és környezettudatos viselkedési szándék tartalmát vizsgáló, hallgatói körben folytatott kvalitatív kutatás és az ezt követő on-line megkérdezés konklúziói. A disszertáció 7. fejezetét az empirikus kutatás bemutatása jelenti. Megfogalmazásra kerülnek a kutatás hipotézisei, melyet a fogalmak operacionalizálása követi, majd az empirikus munka feltételeinek és körülményeinek leírása. A fejezet tárgyalja továbbá a kutatás során alkalmazott módszertanokat, majd a kutatás eredményeit.

Zárásul a 8. fejezet összegzi a disszertáció konklúzióit, az eredmények értékeléseit, gyakorlati alkalmazhatóságukat, valamint a kutatás korlátait és a jövőbeli kutatási lehetőségeket.

2. TURIZMUS ÉS FENNTARTHATÓSÁG

A turizmus térben, időben és volumenben történő változásai összetett módon befolyásolják világunkat, ami mind a természet állapotára, mind pedig az emberi társadalom fejlődésére kihat. Az iparág hatásai a gazdasági, környezeti, szociokulturális tőkére egyaránt kiterjednek.

A turizmus *gazdasági szerepe* számos tényező mentén ragadható meg, amelyek közül a foglalkoztatottsághoz, a GDP-hez és a tőkebefektetésekhez való hozzájárulást, illetve a más szektorokra is kiterjedő multiplikátor-hatást emelhetjük ki. Ahogyan Tasnádi (2002) rámutat, a szektor meghatározó forrása lehet a külföldi valutáknak, devizáknak is, továbbá beruházási lehetőségeket és gazdasági fejlődési potenciált jelent az elmaradott területeken. A turizmus gazdasági szempontból tehát a hagyományos fizetésimérleg-kiegyenlítési, foglalkoztatási, bevételnövelő és termelési funkciók mellett a közepes vagy alacsony fejlettségű országokban piacbővítő, struktúrajavító szereppel is bír (Tasnádi, 2002, 58. o.). Az UNWTO (2015) jelentése alapján 2014-ben a turizmus közvetlen és közvetett módon a világ GDP-jének 9%-át adta. Becslések szerint a 2014. évi összes export bevétel 6%-a származott a nemzetközi látogatásokból (UNWTO, 2015). A turista költségek fontos bevételi forrásai az idegenforgalomhoz közvetlenül kapcsolódó szektoroknak, így a vendéglátásnak (HORECA), a közlekedésnek vagy az infrastruktúrának is (Tasnádi, 2002). A felsorolt gazdasági előnyök mellett ugyanakkor számos veszély is jellemzi az iparágat. A kedvezőtlen adózási feltételek, külföldi tulajdonviszony, a luxuscikkek importja például gyakran vezet az iparágból befolyó bevételek régióból vagy akár országból való elszivárgásához (Ap és Crompton, 1998). Az ilyen irányú, tisztán gazdasági szempontú megközelítés alapjaiban kérdőjelezheti meg a vonzerőt biztosító erőforrások hosszú távú fenntarthatóságát.

A turizmus jelenléte elkerülhetetlenül magával vonja a környezet, ezzel együtt a *természeti tőke* változását, részben a turizmus fejlesztését segítő beavatkozások révén, részben pedig a turisztikai termelési folyamat által (Fletcher, 2008). Egyes változások, mint például az infrastruktúra javítása (utak/kerékpárutak építése, szennyvíz- és hulladékkezelés stb.), a védett övezetek, natúrparkok kialakítása és megőrzése a helyi lakosság életére is pozitívan hatnak, valamint környezetvédelmi megfontolásból is

hatékonyabb rendszert eredményeznek. A fizikai (víz, föld, nyersanyag stb.) és egyéb megfoghatatlan erőforrások (természeti szépség, tisztaság, háborítatlanság stb.) fogyasztása és terhelése a turizmus megjelenésével ugyanakkor radikálisan emelkedhet. A természeti rendszerek ugyan képesek bizonyos mértékű szennyező anyag elnyelésére anélkül, hogy funkcionálisan károsodnának, de ökológiai képességeik meghaladásával az erőforrások visszafordíthatatlanul rongálódnak (Vargáné Csobán és Bauerné Gáthy, 2009; Vargáné Csobán, 2007). A felelőtlen, egyoldalú tervezéssel a turizmus tehát épp a termék legjelentősebb vonzerejét, a természeti tőkét kockáztatja, bizonytalanná téve ezzel a desztináció hosszú távú életképességét.

A természeti tőke kapcsán megemlítendő két legfontosabb problémakör, a klímaváltozás és a biodiverzitás⁴ csökkenése a turizmust is szervesen érinti. Az iparág a hozzá kapcsolódó közlekedésből fakadóan az egyik legjelentősebb generálója a klímaváltozást előidéző üvegházhatású gázok kibocsátásának (Budeanu, 2007a). Amennyiben a globális felmelegedés a prognózisoknak megfelelően alakul, a ma létező legnépszerűbb desztinációknak alig száz éven belül szembe kell nézniük a hőmérséklet és a tengerszint radikális növekedésével (Malcolm és tsai., 2002).

A klímaváltozás veszélyei és következményei lassan tudatosulnak az egyes társadalmakban. Ennek megfelelően a téma iránti aggodalom is növekszik világszerte (NationalGeographics és Globescan, 2010). 2010 újabb problémát helyezett a középpontba, a biodiverzitás csökkenését. A turizmus a biodiverzitáshoz szorosan kapcsolódó rendszer, hiszen közvetlenül hozzájárul az emberiség jólétéhez azáltal, hogy intellektuális, esztétikai és spirituális élményt nyújt (EEA, 2010; Mace és tsai., 2010). Az erre alapozó turizmus számos szegényebb ország számára jelent fontos bevételi forrást. A világ biodiverzitásának döntő hányada ugyanis a feltörekvő országokban van jelen, jelentős turisztikai versenyelőnyhöz, valamint társadalmi és gazdasági haszonhoz juttatva ezzel ezeket a térségeket (UNWTO, 2007a). A biodiverzitás megőrzése tehát jól felfogott érdekünk kell, hogy legyen. Ezt elősegítendő, az Európai Unió tagállamaiban közel 25.000 védett területből álló hálózatot hozott létre az elmúlt 30 évben. A Natura 2000 néven ismertté vált láncolat Európa területének 17%-át teszi ki, ezzel a világ

⁴ A biodiverzitás a földi életet alkotó gének, fajok és ökoszisztémák változatosságát foglalja magába (EEA, 2010).

legnagyobb védett területből álló rendszerét alkotja⁵. Jelentősége mind a turizmus fejlődése, mind pedig az egyéni életvitel átformálása szempontjából meghatározó, hiszen olyan kötődéseket alakíthat ki látogatóiban, amely előmozdítója lehet a komplexebb rendszerszemlélet kialakulásának, felismerve az egyén természetben betöltött (limitált) helyét és szerepét.

A turizmus mint szolgáltató iparág sajátossága továbbá, hogy termékeinek igénybevétele a termelés helyszínéhez kötött. Ezzel együtt a turizmus személyhez kötött szolgáltatás, így csak azok által fogyasztható, akik meglátogatják az adott desztinációt. A turizmus tehát nemcsak a gazdaságra és természetre gyakorol hatást, de egy állandóan változó, idegen látogatói közeg jelenlétét is magával vonja (Fletcher, 2008). Mindez alapvetően két fő következménnyel jár a *társadalom és a kultúra* szempontjából. Egyrészt a gazdasági növekedés és fejlődés befolyásolja az ott élők kiadásokkal kapcsolatos döntéseit és életstílusát. A szociokulturális változások másik dimenzióját az érkező látogatók és a helyi lakosság találkozása jelenti. A turisták és helyiek között létrejövő interakció a kulturális különbségektől és a kapcsolat természetétől függően lehet hasznos vagy hátrányos. E tekintetben a kutatók érdeklődése elsősorban a helyi lakosságra gyakorolt hatásra összpontosult (UNESCO, 1976; Dogan, 1989; Lankford és Howard, 1994; Besculides és tsai., 2002). Figyelembe véve, hogy kapcsolatról beszélünk, ennek hatásai épp annyira meghatározók a látogatók oldaláról is. A hagyományok, vallási tradíciók, építészeti emlékek és egyéb örökségek megismerése hatást gyakorol a látogató világról, valamint önmagáról alkotott képére, befolyásolva ezzel az egyén környezethez és eltérő kultúrákhoz való viszonyát.

Az előbbieket bemutatásával átfogó képet kívántam nyújtani a turizmus gazdasági infrastruktúrával, biodiverzitással, természeti erőforrásokkal és emberi populációval fennálló sokoldalú és összetett viszonyáról. A turizmus globális és lokális szinten betöltött szerepe e tényezők függvényében értelmezhető, fejlődési irányvonalának meghatározása e komplex rendszer figyelembevételét igényli.

⁵ Magyarországon jelenleg 467 különleges természetmegőrzési és megközelítőleg 50 madárvédelmi terület tartozik a háléhoz.

2.1. Fejlődélméletek és azok megjelenése a turizmusban

A fejlődélméleti paradigmák alapján négy fő elméleti megközelítést különíthetünk el a turizmusfejlődés szakaszainak szempontjából. Ezek: a modernizációs, a függőség, a neoliberais és az alternatív fejlődési elméletek (Holden, 2006; Budeanu, 2007a).

1950-1960		1970-1980		1980-1990	
Modernizációs elméletek		Függőség-elméletek		Neoliberais elméletek	Alternatív fejlődés elméletei
gazdasági növekedés		kontroll és dominancia		dereguláció	a növekedés következményei

2. ábra: Fejlődési elméletek a turizmusban

Forrás: saját szerkesztés Holden (2006) és Budeanu (2007a) alapján

A II. világháborút követő modernizációs elméletek a modern társadalmat előmozdító fejlődés alapjaként a gazdasági növekedést határozták meg. A modernizációt a kor a tradicionális társadalom és gazdaság evolúciós és lineáris pályát követő fejlődésének tekintette. A gazdasági és társadalmi modernitást követő országokban a turizmus gazdasági előnyeinek köszönhetően jelentős ösztönzést kapott. Ezek az előnyök elsősorban a turizmus foglalkoztatottságra és bevételekre gyakorolt pozitív hatásaiban, illetve multiplikátor jellegében fogalmazódtak meg. A viszonylag alacsony beruházási költségekkel és a könnyen hozzáférhető, állandónak tekintett erőforrásokkal (például a természet szépsége) jellemezhető szektor vonzó perspektívát jelentett azokban az országokban is, ahol az ipari termeléshez szükséges nyersanyagok csak korlátozott mértékben álltak a társadalom rendelkezésére. A külföldi cserékből származó bevételi lehetőség a nemzetközi terjeszkedés gondolatát is magával hozta, amely azzal a szándékkal társult, hogy a turisztikai beruházások pozitív hatásait elmaradottabb régiókra is kiterjesszék (Oppermann, 1993). A modernizáció ennek megfelelően a nyugati fejlődési mintát követő struktúrák kevésbé fejlett országokra történő kiterjesztését jelentette (Harrison, 1992 in: Holden, 2006). A gyarmatosításhoz hasonló mintát követve a külföldön történő megjelenés olyan országokat érintett elsősorban, mint India vagy Mexikó (Holden, 2006). A nyugati társadalmak által generált modern turizmusnak azonban hamar számos problémával kellett szembenéznie, úgymint várakozáson felüli költségek, alacsonyabb megtérülések, szezonális negatív következményei, növekvő infláció, vagy a turizmus hatására kialakuló szegregáció a fejlődő országokban. Mindez a fejlődés modernista megközelítésének szüklátóköriúségére hívta fel a figyelmet (Holden, 2006).

Az 1950-es és 1960-as éveket meghatározó modernizációs elméletekkel párhuzamban jelentek meg a függőségi elméletek. A turizmusfejlődés ez irányú megközelítése bírálónan említi meg, hogy a turizmus állandósítja a nyugati társadalmak kolonizációs attitűdjét, a világot központi és periférikus részekre bontva (Budeanu, 2007a). A függőségi elméletek alapján a turizmus, a mezőgazdaság gyarmatosítás során betöltött szerepéhez hasonlóan új utat jelentett a hatalmi elit számára, hogy kiterjessze befolyását a periférikus területekre is (Weaver, 2006). Britton (1982) szerint a fejlődő országok a turizmusra a globális rendszerbe történő becsatlakozás eszközeként tekintettek, teret engedve annak, hogy a szektor a nagyvárosi kapitalista vállalatok termékévé váljon. A kontroll és a dominancia kérdéseit vizsgálva a függőség-elméletek rávilágítottak a turizmus kevésbé fejlett társadalmakra gyakorolt hatásaira. Milne és Ateljevic (2004) ugyanakkor kiemelik, hogy a modernista megközelítéshez hasonlóan a függőségelméletek is csak egy szűk perspektívából vizsgálják a turizmust, nevezetesen annak nemzetközi vonatkozásaira térnek ki. Nem foglalkoznak a turizmusfejlesztés lokális aspektusaival, ahogyan a turizmus komplex rendszerét is a modernitás, illetve a tőke oldaláról vizsgálják csak.

A turizmus fejlődéselméleteinek következő jelentős paradigmája a nemzetközi kereskedelem liberalizációjára épült (Sharpley, 2004). A szabadpiacon alapuló neoliberais szemlélet a turizmus területén az állami intervenció és szabályozás visszaszorításával (Holden, 2006), illetve a világméretű verseny kialakulásával társult. A paradigma a nemzeti fejlődés alapját a versenyelőny azonosításában és az arra épülő nemzetközi kereskedelemben fogalmazta meg. Az így létrejött globális rendszerben számos ország specializálta magát elsődleges termékük exportra történő termelésére, belső piacuk elhanyagolása mellett (Brohman, 1996). Ennek köszönhetően több olyan szektor került a gazdasági érdeklődés fókuszába, amelyet addig csak kisebb mértékű odafigyelés jellemezett. A nemzetközi turizmus ezek közé tartozott. A korszakot jellemző dereguláció, valamint az IMF által ösztönzött kifelé irányuló fejlesztési stratégia ugyanakkor nemcsak piacot teremtett ezeknek az országoknak, de nagyban hozzájárult a turizmus negatív hatásainak fokozódásához és számos desztináció degradálásához (Weaver, 2006). Jól szemlélteti ezt Butler desztináció életciklus modellje (Butler, 1980 in: Papatheodorou, 2004), amely a növekedés, bevonódás és fejlődés, a konszolidáció és stagnálás, majd a hanyatlás vagy megújulás szakaszaival jellemzi a desztinációk életútját. A megújulás lehetőségének felvetése ugyanakkor már

egy olyan nézőpontot vet fel, amely tovább visz a turizmuselméletek következő szakaszához, az alternatív fejlődéselméletekhez.

Ahogy láthattuk, a Bretton Woods-i Trió és a nyugati társadalmak által támogatott modernizációs és neoliberais fejlődési elméleteket alapvetően a gazdasági növekedésbe és a fentről lefelé ható diffúz folyamatokba vetett hit jellemezte. Párhuzamosan ezekkel megjelentek olyan megközelítések, amelyek a fejlődést eltérő stratégiák mentén fogalmazták meg. Ezeket egységesen alternatív fejlődési elméleteknek nevezték el. Tefler (2002) alapján ezek pragmatikus, széles látószögű megközelítések, amelyek a korábbi modellek kritikáiként születtek meg.

Az alternatív fejlődés, szakítva a lineáris növekedéselméletek hagyományaival olyan erőforrás alapú megközelítést jelent, amely figyelembe veszi a növekedés környezeti, társadalmi, gazdasági, etikai és kulturális következményeit is. Az alternatív paradigma középpontjában ennek megfelelően az ember és a természeti környezet áll (Holden, 2006). Alapjait a demokratikus struktúra és a közösségi fejlődés jelenti (Sharpley, 2004). A társadalmak által elért eredményeket pedig olyan mérőszámokkal jellemzi, mint a HDI⁶ (Human Development Index, Emberi Fejlettség Index) vagy a HPI⁷ (Human Poverty Index, Emberi Szegénység Index). A fenntartható fejlődés koncepciója erre az elméleti keretre alapozva született meg (Kocsis, 2012). Fontos azonban hangsúlyozni, hogy az alternatív fejlődéssel nem megegyező fogalom. A fenntartható fejlődés az emberi fejlődés és természeti erőforrások megőrzésének összekapcsolásával leírható koncepció. Mint ilyen, az alternatív fejlődési elméleteknek központi, de nem kizárólagos témája.

2.2. A fenntartható fejlődés mint keretrendszer

A fenntartható fejlődés gondolata a Római Klub munkásságához vezethető vissza. 1972-ben 'A növekedés határai' címmel megjelent jelentésükben a Klub tudósai arra hívták fel a figyelmet, hogy az erőforrások kimerítésének jelenlegi tendenciái hosszú távon fenntarthatatlanok (Hofmeister-Tóth és tsai., 2009). Maga a fogalom a nyolcvanas évek elején került bevezetésre. 1987-ben az ENSZ Környezet és Fejlődés

⁶ A világ országainak összehasonlítására szolgáló index, amely a várható élettartam, az írástudás, az oktatás és az életszínvonal alapján kerül kiszámításra.

⁷ Alternatív mutató, amely az egyes országokban levő szegénység mértékét határozza meg.

Világbizottsága „Közös Jövők” című jelentésében az alábbiak szerint definiálta (NFFT, 2010,11. old.):

„A fenntartható fejlődés olyan fejlődés, amely kielégíti a jelen szükségleteit anélkül, hogy veszélyeztetné a jövő nemzedék esélyeit arra, hogy ők is kielégítsék szükségleteiket.”

A fenntarthatóság legfőbb elveit a tervezés és stratégiaalkotás holisztikus megközelítésével, a biodivezitás és kulturális örökségünk védelmével, az alapvető ökológiai folyamatok megóvásával, a társadalmi részvétel előmozdításával, az elkötelezettség megteremtésével, a termelékenység hosszú távú biztosításával, az országok közötti méltányosság és esélyek kiegyensúlyozottabbá tételével összegezhetjük (Fletcher, 2008).

2.3. A fenntartható turizmus fogalma, alapelvei

A fenntarthatóság a turizmusfejlesztés egyik legtöbbet tárgyalt témájává vált mostanra. Sajátos ellentmondása, hogy tartalmát tekintő egységes konszenzus ez idáig nem alakult ki sem az akadémia, sem pedig az üzleti szféra oldaláról. Az eltérések hátterében az áll, hogy a fenntarthatóság igen tág keretet jelöl ki, magában foglalva a gazdasági, a környezeti, társadalmi és kulturális szempontokat. Kiterjed emellett az etikai és az egyes generációkon belüli, illetve generációk közötti egyenlőség megteremtésének kérdéseire is (Kelemen és tsai., 2010).

A fenntarthatóság elveinek gyökerei a turizmusban egészen a 19. század végéhez nyúlnak vissza, amikor az első környezetét és lakosságát védelmébe vevő nemzeti parkok megjelentek (Yellowstone National Park, USA, 1872; Royal Society for the Protection of Birds, Nagy-Britannia, 1889; National Trust, Nagy-Britannia, 1894). Később a törekvés továbbgyűrűzött Ausztráliába, Kanadába és Új-Zélandra (Fletcher, 2008). A környezeti és társadalmi problémákkal való komolyabb szembenézés ugyanakkor a turizmusban is csak a 1980-as években következett be, amikor a tömegturizmus negatív hatásai - méretükből adódóan - a figyelem középpontjába kerültek. Az 1980-as Manilai Nyilatkozatban (UNWTO, 1980) már utalást tesznek az állami szerepvállalás jelentőségére a tekintetben, hogy a turizmusfejlesztést a gazdasági irányelveken túl környezeti, társadalmi és etikai aspektusokkal kiegészítve kell meghatározni. A Brundtland Bizottság által kiadott jelentés nyomán a turizmus területén

is számos előrelépés mutatkozott annak kialakítására, hogy a rögzített irányelveket a szektorra átültessék (Brundtland, 1987). Problémát jelentett ugyanakkor, hogy a kijelölt programok hogyan is érvényesíthetők a turisztikai gyakorlatban. Az iparágra vonatkozó konkrét irányadás ugyanis nem került megfogalmazásra. Mindez a koncepció két eltérő értelmezését hívta életre, a reformistákét és a radikálisokét. A reformisták a status quo megőrzése, így a meglévő gazdasági, társadalmi és politikai rendszer mellett érveltek, kisebb átalakításokat javasolva. A radikális megközelítések a gazdaságot, társadalmat és politikát meghatározó paradigma megváltoztatásában látták a jövőt. A később kialakuló számos törekvés és definíciós túlbujánzás alapvetően ezekre az eltérésekre vezethető vissza.

A koncepció tisztább kidolgozásához járult hozzá a Hágai Nyilatkozat (UNWTO-IPU, 1989 in: Tasnádi, 2002), melynek harmadik alapelve rámutat, hogy a természeti, kulturális és emberi környezet sértetlen megőrzése a turizmus alapvető feladata. Megfogalmazott javaslataik között a probléma turisták és lakosság körében történő tudatosítását, a tartós fejlődés integrált tervezésbe való bevonását, a turisztikai területek befogadóképességének meghatározását, a környezeti szempontok és más adottságok figyelembevételét és a turizmus alternatív formáinak tudatosítását emelték ki (Tasnádi, 2002).

A turisztikai iparág és az akadémia képviselőinek eszmecseréjére adott lehetőséget a Globe 90' és Globe 92' Konferencia, melyek a környezet és turizmus viszonyára vonatkozóan további útmutatással szolgáltak. A főbb témák között az ismeretek és megértés növelése, a turizmus környezeti és gazdasági hatásainak pontosítása, az egyenlőség és fejlődés előmozdítása, a fogadó közösségek életszínvonalának emelése, a látogatók számára magas minőségű élmény szolgáltatása, valamint a környezet minőségének megóvása szerepeltek (Theobald, 1998; Sharpley, 2009).

A következő mérföldkövet az 1992-es, Rio de Janeiróban megrendezett UNCED⁸ Konferencia és az ennek eredményeként született „AGENDA 21” jelentette. A dokumentum XXI. századba történő átlépésre vonatkozó javaslatai a turizmus viszonylatában is számos problémára reflektáltak. Hatására 1996-ra a WTTC⁹,

⁸ United Nations Conference on Environment and Development (Környezet és Fejlődés Világkonferenciája)

⁹ World Travel and Tourism Council (Utazási és Turisztikai Világtanács)

UNWTO¹⁰ és az Earth Council¹¹ kidolgozta az irányelvek turizmusra vonatkozó keretrendszerét (Agenda 21 for the Travel and Tourism Industry), melyben az alábbiak szerint definiálták a fenntartható turizmust (WTO, 1998, 21. o.):

„A fenntartható turisztikai fejlesztés egyrészt kielégíti a jelenlegi turisták és fogadó területek szükségleteit, másrészt védelmezi és növeli a jövő lehetőségeit. Az elképzelések szerint lehetővé teszi az erőforrások olyan módon történő menedzselését, hogy miközben az emberiség kielégítheti a gazdasági, társadalmi és esztétikai igényeit, ugyanakkor megőrizheti az alapvető ökológiai folyamatokat, a biológiai változatosságot, és az életet fenntartó rendszereket, valamint a különböző népek és csoportok kulturális integritását is.”

A turizmus fenntartható fejlődésének meghatározását követően a Globális Etikai Kódex elfogadását tekinthetjük a következő lépcsőfoknak. A kódex kitér a turizmus szegénység visszaszorításában és az életminőség javításában betöltendő szerepére, valamint az érdekelt és érintett szereplők (stakeholderek) ezt előmozdító feladataira. Irányadást ad továbbá a fenntarthatóság elveinek előmozdítására (UNWTO, 2001).

Két évvel később az UNWTO Oszakában megrendezett Turisztikai Vezetők Millenniumi Konferenciáján elfogadott nyilatkozatában a fenntartható fejlődést, mint a turizmusfejlődés egyetlen alternatíváját nevezték már meg. A feladatok pontosítását célozta az egy évvel később megrendezett Johannesburgi találkozó, ahol a nemzetközi turizmus prioritásait a stakeholderekre szabottan, így a turisztikai iparra, a kormányokra, valamint a nemzetközi és civil szervezetekre vonatkozóan fogalmazták meg (Tasnádi, 2002).

¹⁰ World Tourism Organization (ENSZ Turisztikai Világszervezet)

¹¹ Világtanács

Év	Esemény	Témához való főbb hozzájárulás
1980	Manilai Nyilatkozat	Utalás az állami szerepvállalás jelentőségére a turisztikai fejlesztések társadalmi és etikai szempontokkal történő kiegészítése kapcsán
1987	ENSZ Környezet és Fejlődés Világbizottsága	Közös Jövők / főbb irányelvek megfogalmazása
1989	Hágai Nyilatkozat	A természeti, kulturális és emberi környezet sértetlen megőrzésének hangsúlyozása
1990	Globe'90 és 92'	Környezet és turizmus viszonyának pontosítása
1992	UNCED Agenda 21	A fenntartható fejlődés irányelveinek további pontosítása, szektorokra történő lebontása
1996	Agenda 21 for the Travel and Tourism Industry	Fenntartható turizmus fogalmának definiálása, a fenntartható fejlődés irányelveinek turizmusra történő kidolgozása
1999	Globális Etikai Kódex	A turizmus szegénység visszaszorításában és az életminőség javításában betöltendő szerepének körvonalazása
2001	Oszakai Millenniumi Nyilatkozat	A fenntartható fejlődés, mint a turizmusfejlesztés egyetlen alternatívája
2002	Johannesburgi Csúcs	Nemzetközi turizmus prioritásainak stakeholderekre szabott megfogalmazása
2007	Davos Deklaráció	Üvegházhatású gázok és a klímaváltozás kérdései
2010	Hainan Tourism Deklaráció	Válság okozta nehézségekkel való megküzdési stratégiák kialakítása, millenniumi célok megfogalmazása
2012	RIO+20	Az Agenda 21-ben vállalt feladatok értékelése, a méltányos és fenntartható jövő politikai támogatásának biztosítása

1. táblázat: A fenntartható turizmusfejlesztés mérföldköveit jelentő események

Forrás: Saját szerkesztés

A Johannesburgi Csúcsot követő éveket már a fenntartható turizmus gyakorlati kérdései uralták (az események részletes bemutatását lásd az 1. számú mellékletben). A szabályozási rendszer kialakítása, a megfelelő indikátorok és mérőeszközök kifejlesztése, valamint a partnerség és az együttműködések előmozdítása sokat tárgyalt kérdései voltak a 2008 és 2010 közötti időszaknak. Számos probléma tudatosítása mellett is elköteleződött a turizmus. A 2002 óta működő ST-EP (Sustainable Tourism-Eliminating Poverty, Fenntartható Turizmus – Szegénység Felszámolása) program keretein belül az UNWTO lépéseket tett a szegénység és egyenlőtlenségek mérséklésére. 2007-ben a Davos Deklarációban az üvegházhatású gázok és a klímaváltozás kérdéseiben is több intézkedés körvonalazódott (UNWTO, 2007b). A turizmus természeti erőforrásának megóvása, a biodiverzitás 2010-ben kerültek a figyelem középpontjába (UNWTO, 2010a). A 2010-es év egyben az összegzés és az előretételezés éve is volt. A Hainan Tourism Declaration-ben a turisztikai iparág résztvevői a gazdasági válság okozta nehézségekkel való megküzdési stratégiák kialakítását, a fejlődés pozitív kondícióinak megteremtését, valamint az együttműködés fontosságát hangsúlyozták (UNWTO, 2010b). A 2015-re megfogalmazott millenniumi célok között (MDG, Millennium Development Goals) az UNWTO a turizmusnak az extrém szegénység és éhezés csökkentésében, a nemek közti egyenlőség

előmozdításában, a környezeti fenntarthatóságban és a globális partnerség kialakításában betöltött szerepére hívta fel a figyelmet (UNWTO, 2010c).

A kínálati oldal kereteinek pontosítása és szabályozása mellett a turizmus megszólította a keresleti oldalt is. Több olyan program bontakozott ki mára, amely a fogyasztók megértését és elköteleződését támogatja (például a The International Ecotourism Society, a Green Travel Guides, vagy a Responsible Tourism Networking). Ezek fontossága vitathatatlan, jelentőségük a kommunikációs technológia fejlődésével és az új menedzsment paradigmák tükrében csak tovább fokozódik. Ahogyan Prahalad és Ramaswamy (2000) fogalmaz, a fogyasztók kiléptek hagyományos szerepükből és alapjaiban változtatják meg a piac dinamikáját. A fogyasztó mára nemcsak vevő, hanem partner az értékteremtésben. Nemcsak individuum, de része a létrejövő társadalmi és kulturális felépítménynek. Mint ilyen, meghatározó feladatot tölt be a fenntarthatóság elveinek megvalósításában is.

2.4. A stakeholderek szerepe a fenntartható turizmus előmozdításában

A fenntarthatóság koncepciója a fejlődés gazdasági, környezeti, társadalmi, kulturális és etikai aspektusainak együttes figyelembevételét az érintettek és érdekeltek (továbbiakban stakeholderek) minél szélesebb körének bevonása mellett látja biztosítottnak. Az így megfogalmazott elvek gyakorlatba történő átültetése az alulról szerveződés ösztönzésében, a demokratikus struktúra kialakításában, illetve a közösségi fejlődés előmozdításában alapozódik meg. A turisztikai együttműködések és a partnerség megvalósulásainak vizsgálata ennek megfelelően az elmúlt két évtized kiemelt témájává vált.

A szektor stakeholdereinek magas számából adódóan a szereplők céljainak és feladatainak meghatározása számos kihívást rejt ugyanakkor. Ezt részben a szereplők állandó változása, részben azok befolyásoló képességének szituatív jellege okozza. Mindazonáltal csoport szinten körvonalazhatók a főbb feladatok, melyek megtétele szükséges is, hogy láthassuk, hogyan illeszkedik a fogyasztó a rendszerbe.

Strasdas a turizmusfejlődés érintettjeit Heiland (1999 in: Strasdas, 2001) alapján politikai aktivitásuk és befolyásoló erejük mentén csoportosítja. Megkülönböztetve a politikai döntéseket alakító (Steuerungssubjekte), a politikai döntésekre befolyással levő, valamint a politikai döntéseket végrehajtó (Steuerungsobjekte) szereplőket, a következő felosztással él. A politikai döntéseket befolyásoló érintettek közé az állami szereplők sorolhatók, úgymint a kormány, a közigazgatás, a parlament és a politikai pártok, de ide tartoznak az egyre nagyobb teret nyerő NGO-k is. Ezzel párhuzamosan a politikai döntésekre befolyással bíró szereplők körét az egyes politikai érdekcsoportok, a lakosság és a nyilvánosság jelentik, akik bár nem feltétlen aktív formálói a turizmust érintő folyamatoknak, de tevékenységeik, illetve szavazataik és az általuk formált közvélemény révén befolyásolhatják azt. Végül a harmadik csoportot a politikai döntéseket végrehajtó szereplők jelentik.

Az egyes szereplők politikai és gazdasági tevékenységét érdekeik, céljaik határozzák meg. Ezeket az érdekeket Strasdas (2001) a következők szerint osztályozza:

- **Materiális vagy eszmei érdekek:** a materiális érdekek elsősorban gazdasági természetűek (például alapvető szükségletek kielégítése, kockázat csökkentése), de ide sorolható az egészséges életkörülményeket biztosító ép természeti környezet megóvása is. Az eszmei érdekek pszichológiai, társadalmi-kulturális, vagy vallási jellegűek, jellemzően meghatározott értékeken, vagy attitűdön alapulnak és általuk olyan célok sorolódnak ide, mint a szabadság, öröm, elismerés, hatalom elérése. Az eszmei célok bizonyos helyzetekben anyagi célokkal is társulhatnak, a két kategória között tehát elképzelhető az átfedés.
- **Individuális vagy kollektív érdekek:** az egyes szereplők vagy érdekcsoportok egyéni érdekei gyakran ütközhetnek egymással, vagy a társadalom kollektív érdekeivel. Ezeknek az érdekütközéseknek a megfelelő szabályozó környezettel való kezelése klasszikusan az államot, illetve a társadalmi szabályozómechanizmust érintő feladat.
- **Tárgyspecifikus és egyéni érdekek:** az olyan kollektív szereplők, mint például a szakminisztériumok feladataik elvégzése során közjóléti és egyéni céljaikat egyaránt érvényesíteni igyekeznek. Utóbbi kapcsán példaként említhető meg a tevékenységük, hatalmuk és befolyásoló képességük fenntartása, vagy növelése.
- **Rövid vagy hosszú távú érdekek:** az egyes szereplők tevékenységei jellemzően rövid távú érdekek mentén írhatók le. Ez a megközelítés korlátozott erőforrások

mellett ugyanakkor ütközhet a stakeholderek hosszú távú érdekeivel. A hosszú távú érdekek rövidtávú célok elé helyezése akkor racionális, ha utóbbinak nem kell erősen sérülnie, valamint a megfelelő tervezhetőség biztonsága fennáll.

- Direkt vagy indirekt érdekek: minden cselekvés alapvető célja a közvetlen célok elérése. Amennyiben ez nem történhet meg, olyan közvetett célokat választanak a szereplők, amelyek megvalósulása hozzásegítheti őket a direkt célok eléréséhez. Az indirekt célokra példa a hatalom vagy bizonyos tudás biztosítása, amely mellett a közvetlen célok megvalósítása valószínűbbé válik.

Egy másik megközelítéssel élve Inskeep (1994) a turizmus fejlődését leginkább meghatározó csoportokat a kormányzat, a turisztikai ipar, a helyi és nemzetközi érdekvédelmi szervezetek, a helyi lakosság és a látogatók körével határozza meg.

A fenntarthatóság elveinek gyakorlatba történő átültetésében a legalapvetőbb szerepet a *kormányok* kapják, hiszen közpolitikai innovációk révén szabályozni tudják a piacot, valamint cselekvésre ösztönözhetik a stakeholdereket. A környezet jó állapotának megőrzéséhez a kormányzatnak biztosítani kell, hogy azokat a környezeti károkat, amelyek a gazdaság fejlődése érdekében a vállalatok és a lakosság előidéz, az adóbevételekből természeti инвестиciókkal pótolni tudja (Kerekes, 2011). A kormány feladata annak elérése is, hogy a fenntartható fejlődés alapelvei beépüljenek az általános tervezési folyamatba. Az ehhez szükséges együttműködés részben a kormány szintű és nem kormány szintű nemzetközi szervezetekkel, részben az adott ország civil szférájával, a turisztikai szakma képviselőivel, és a lakossággal valósulhat meg (Puczko és Rátz, 2005).

Az OECD a kormányzat vonatkozásában a következő részletezéssel szolgál az egyes eszközök kapcsán:

- gazdasági (hulladék utáni díjak, víz- és energiahasználat után fizetendő adók, zöld energia támogatása, átruházható engedélyek stb.);
- szabályozási (hulladékkezelési direktívák, energiahatékonysági standardok, termelői/szolgáltatói felelősség kiterjesztését célzó szabályzások, környezeti jelölések szabályozása, vízminőség standardok stb.);

- társadalmi (környezeti tudatosságot növelő kampányok, oktatás, közösségi viták és részvételi döntéshozatal, önkéntes programok támogatása, más szereplőkkel való együttműködés stb.);
- és egyéb (fenntartható fogyasztás indikátorainak fejlesztése, környezeti innovációk támogatása és elterjedésük ösztönzése, infrastruktúrával kapcsolatos rendelkezések stb.) (OECD, 2002).

Összegezve, a kormányzatok feladata a fenntartható döntéseket elősegítő környezet megteremtése, valamint az új társadalmi normák és értékek előmozdítása. Ennek eredményeként a társadalom tagjai mind felelős fogyasztóként, mind aktív állampolgárként támogatóan léphetnek fel a fenntarthatóságot célzó intézkedések mellett.

A vállalati szereplők beruházásaik és innovációik révén a fenntartható fogyasztásra épülő gazdaság motorjai. A fogyasztás társadalmi következményeire reflektáló oktatási programokkal, az értéklánc mentén történő együttműködésekkel, valamint a fenntartható értékajánlataik, termékeik és szolgáltatásaik kommunikációjával nemcsak követhetik, de formálhatják a fogyasztók fenntarthatóság kapcsán kialakuló tudatosságát (WEF, 2011). Ennek első és egyben legáltalánosabb lépése a fenntartható fejlődés alapelveinek integrálása a turisztikai vállalatok menedzsmentrendszerébe, így biztosítva, hogy a vállalat teljes működése minden területen megfeleljen a kijelölt alapelveknek (Puczkó és Rácz, 2005).

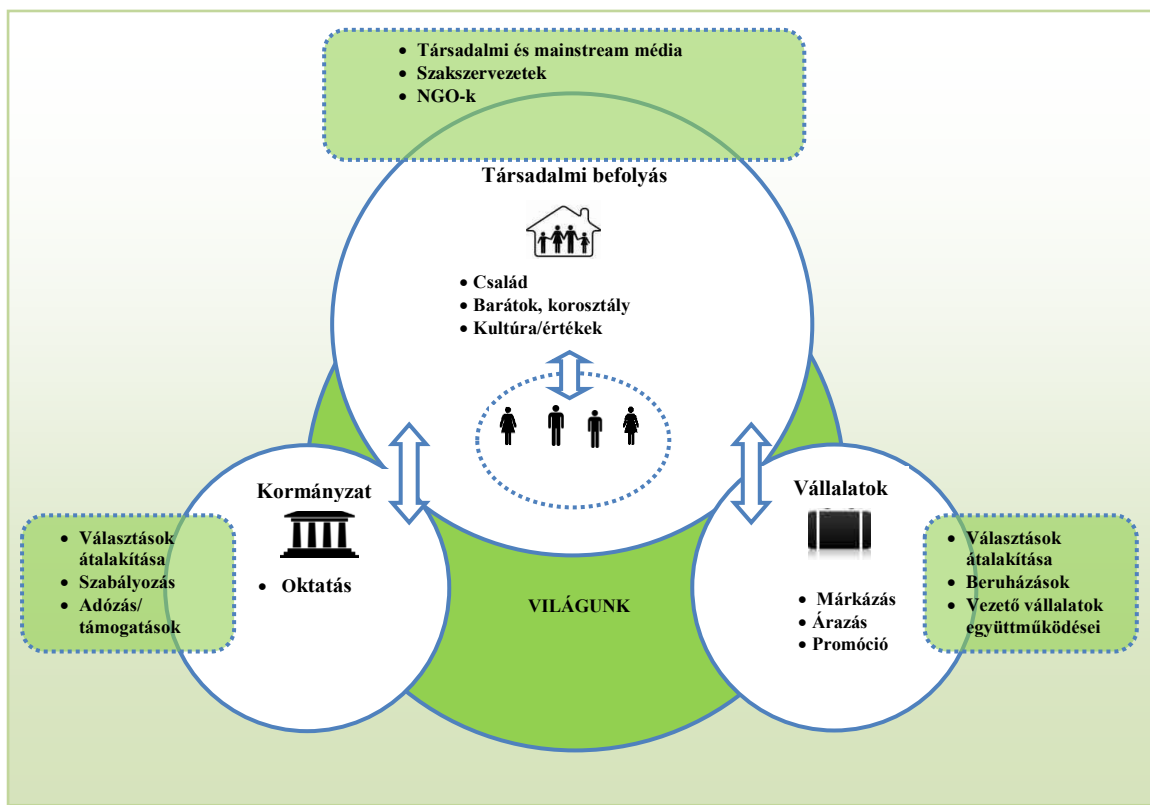
További lépést jelent a turisztikai vállalatok marketing tevékenységének átláthatóvá tétele, ami elengedhetetlen a téma iránti bizalom megteremtéséhez. Az olyan standardok, mint a Felelős Környezeti Marketingkommunikációs Keret (Framework for Responsible Environmental Marketing Communication) alapvető útmutatást nyújthatnak a változtatásokhoz a turizmus területén is (ICC, 2010). A piacon elérhető választások átalakítása¹² (choice-editing) a kormányzat és a vállalatok közös feladata (WEF, 2011). A fogyasztói döntések formálását a termelő/szolgáltató és értékesítő (a turizmus nagykereskedői, továbbiakban tour operátorok és közvetítő irodák) vállalatok olyan cselekvések mentén mozdíthatják elő, mint például bizonyos turisztikai termékek/csomagok értékesítésének elutasítása. A kormányzat mindezt a szektor korábbiakban részletezett szabályozásával támogathatja.

¹² A választások fenntarthatóvá alakítása azt a célt szolgálja, hogy kivonják a feleslegesen ártalmas termékeket, megoldásokat és ezáltal egyszerűbbé tegyék a fogyasztók döntési helyzetét.

A helyi és nemzetközi érdekvédelmi szervezetek támogató jelleggel erősítik a fent leírt folyamatokat, interakciókat. Elősegítik a fogyasztó információszerzését és elköteleződését, valamint szükség esetén nyomást gyakorolnak a kormányzatra és a piaci szereplőkre. A turizmus fejlesztésében ezek a szereplők többnyire a szakma, a közvélemény, a helyi lakosság érdekeit, valamint a természeti és kulturális örökség védelmét képviselik (Puczkó és Rátz, 2005).

A helyi lakosság összekötő, szabályozó és kultúraközvetítő funkciót tölt be a desztináció és a többi szereplő között. Állampolgárként feladatukként nevezhetjük meg a környezetük megóvását, fenntartását szolgáló akciók előmozdítását, illetve az azokon történő önkéntes részvételt.

A látogató, mint a keresleti oldalt megtestesítő fél felelős viselkedése és vásárlási döntései mellett szintén hat a piacra fogyasztói igényei által, illetve szerepet játszik az ismeretek megosztásában. Állampolgárként támogathatja továbbá az állami kezdeményezéseket, szabályzást. Magasabb elkötelezettség mellett részvételük kiterjedhet közösségi munkavégzésre is.

3. ábra: A stakeholderek interakciói a fogyasztói elköteleződés megteremtése során

Forrás: WEF (2011)

A stakeholderek hosszú távú gazdasági, környezeti, társadalmi és politikai jólétének elérése az összes érintett és érdekelt fél elköteleződését igényli. A közös felelősség kapcsán Budeanu (2007b) ugyanakkor rámutatott, hogy az állami és vállalati erőfeszítésekkel szemben a fogyasztók jelentősen alacsonyabb elkötelezettséget mutatnak a fenntartható életstílus kialakításában, illetve a felelős turisztikai szolgáltatások támogatásában. Mindezt tükrözi az a tény is, hogy a fogyasztói felelősség kialakításánál alkalmazott eszközök (pénzügyi ösztönzők, öko-címkék, tanúsítványok, jelzések, kommunikáció, ismeretbővítő kampányok stb.) jelentősen kisebb eredményeket értek el a turizmus területén, mint más iparágakban (Martens és Spaargaren, 2005). Ezt támasztják alá Chafe (2005) eredményei is, melyek szerint a turisták ugyan pozitív attitűddel rendelkeznek a fenntartható turizmussal szemben, mégis 20 utasból csak egy cselekszik ennek megfelelően és dönt felelős szolgáltatáscsomag, környezetbarát utazási mód vagy helyi termékek vásárlása mellett.

Figyelembe véve, hogy a szabadidős utazás elsődleges céljai a pihenés, szórakozás és a gondok magunk mögött hagyása, valamint, hogy az üdülés helyszíne döntően idegen környezet, amely jellemzően az egyén észlelt viselkedési kontrolljának alacsony szintjével társul, a fenti tendencia nem tekinthető meglepő eredménynek. A feladat, hogy a szektor változtasson ezen, ugyanakkor adott. Az ezt elősegítő kormányzati és vállalati intézkedések kialakítása a turisztikai fogyasztás mélyebb megértését igényli. Ezt a célt követve a következő fejezetekben a fenntartható turisztikai fogyasztás sajátosságai és összefüggései kerülnek bemutatásra.

3. FENNTARTHATÓ FOGYASZTÁS ÉS KIHÍVÁSAI

A hagyományos közgazdaságtan szerint a fogyasztás alapvető célja az egyéni és kollektív jólét megteremtése oly módon, hogy az elfogyasztott termékek és szolgáltatások révén az egyén kielégíti szükségleteit és vágyait. Az egyén racionalitására támaszkodva a hagyományos közgazdaságtan feltételezi továbbá, hogy az elfogyasztott javak hasznosságuk által hozzájárulnak az egyén jólétéhez.

A fenti összefüggések kapcsán fontos megemlítenünk, hogy a tisztán racionális viselkedés elképzelhető ugyan a létszükségleteiért küzdő ember esetén, a jóléti nemzetek állampolgárait ugyanakkor jóval összetettebb motivációs rendszerrel

jellemezhetjük. Életminőségük megélését több szempont mentén írhatjuk le. Ezt igazolják Donovan és tsai. (2002) eredményei is, amely szerint a fogyasztási kiadások Nagy-Britanniában csaknem megkétszereződtek az elmúlt 30 évben, mindez azonban a vallott étellel való elégedettségben alig tükröződött vissza.

A felismerés, hogy a fogyasztás számos esetben nem a valós szükségleteink kielégítését célozza, vezetett el a fogyasztói társadalom kritikájához. Scitovsky (1990) szerint a modern társadalom kereskedelmi érdekei olyan mesterséges szükségleteket generáltak, amelyek csak eltávolították az egyént saját jóllététől. A gyorsan elavuló javak nagy mennyiségű vásárlásával jellemezhető „szuper fogyasztás” az egyént kritikussá tette saját döntéseivel szemben (WEF, 2011). A megszerzett javak kapcsán érzett aggodalom (lásd a „lépést tartani Jonesékkal” jelenséget¹³) a fogyasztót arra ösztönzi, hogy folyamatosan felülbírálja vásárlási döntéseinek helyességét. Az összevetés rendkívül széles spektrumon zajlik, tekintve, hogy a fogyasztás számos, alapvető funkciójától eltérő szerepet tölt be a modern társadalomban. A szükségletek kielégítésén túl hozzájárul az identitás kialakulásához, a társadalmi megkülönböztetéshez, valamint a dolgok értelmének meghatározásához (Jackson, 2005). Ahogyan Kozák (2008) fogalmaz, a fogyasztással megmutatja az egyén, ki is ő. Világossá teszi, hol helyezkedik el a társadalomban.

Az így körülírható modern társadalom fenntarthatatlan fogyasztási mintákba való beáratása a szokások, a rutinok, a társadalmi normák és elvárások, a domináns kulturális értékek konzerváló hatásain túl az ösztönző rendszerek szerkezetére, az intézményi feltételekre, az alternatívák nehéz elérhetőségére, illetve a korlátozott választási lehetőségekre éppúgy visszavezethető (Jackson, 2005). E komplex rendszer fenntarthatósági szempontok mentén történő átstrukturálása meglévő fogyasztási modellünk újraértelmezését igényli. Ennek első lépését a fenntartható fogyasztás koncepciójának bevezetése jelenti.

A CSD által 1995-ben elfogadott hivatalos meghatározás szerint a fenntartható fogyasztás a következő elvek mentén írható körül:

¹³ Amerikai mondás, jelentése: elért eredményeink, megszerzett javaink állandó összevetése referencia csoportunkkal.

„Fenntartható fogyasztásnak nevezzük a szolgáltatások és termékek olyan módon történő felhasználását, mely megfelel az alapvető szükségleteknek, jobb életminőséget eredményez, de közben minimálisra csökkenti a természeti források és a mérgező anyagok használatát, valamint a hulladék- és szennyező anyagok kibocsátását az adott szolgáltatás, illetve termék teljes életciklusa során annak érdekében, hogy a jövő nemzedék szükségleteit ne veszélyeztessük.” (Norwegian Ministry of the Environment, 1994 in: Valkó, 2003, 12. old.)

A fenti definíció jól összegzi a fenntartható fogyasztás legfőbb kihívását: az életminőség javítását az egyéni és társadalmi jólét egyidejű biztosítása mellett (Hofmeister-Tóth és tsai., 2011a).

Annak érdekében, hogy a turisztikai fogyasztásban a fenntarthatóság kritériumai érvényesülni tudjanak, fontos azonosítani, hogy mely tényezők határozzák meg leginkább a turisztikai fogyasztást. A továbbiakban erre térek ki.

4. A FOGYASZTÓ KÖRNYEZETI FELELŐSSÉGE

A *tranzitív cselekvések* elmélete szerint a fogyasztó mint közvetítő döntéseivel piaci jeleket ad, ami visszahat a kínálatra. Az elmélet a felelős viselkedés előmozdítását és a fogyasztó hatalommal való felruházását az egyén informálásával és oktatásával, illetve fiskális ösztönzők alkalmazásával látja megvalósíthatónak (Rumpala, 2011). Általános megközelítésnek számít, hogy a környezettudatos viselkedést a probléma tudatosítása, illetve a lakossági oktatás nagymértékben elősegíti (Devine-Wright és tsai., 2004). Az elköteleződés felé vezető úton az egyén témával kapcsolatos felelősségének felismerése ugyanis fontos szakaszt jelent. A megszerzett tudás, valamint az összefüggések átlátása pedig épp e folyamatban játszik közre.

4.1. Az egyéni felelősségvállalás kérdése

A normatív etika megközelítésével élve a fogyasztói magatartás társadalmilag felelős formája olyan kérdéseket vet fel, mint hogy miként értelmezhető a jó fogalma, mit cselekedhetünk, és hogyan gondolkodhatunk a fogyasztás és a környezetvédelem kontextusában. Mint ilyen, filozófiai kérdés is egyben, amely érinti mind a személyes, mind pedig a társadalmi morált. Komplexitását tükrözi, hogy a felelős viselkedés

számtalan módon valósulhat meg, így annak motivációi is igen széles spektrumon mozoghatnak.

A felelős fogyasztás során két, alapvetően eltérő fogyasztási szándékkal társuló motiváció merül fel (Moisander, 2007). Az egyént egyrésztől privát (individuális), másrésztől a társadalom kollektív, hosszú távú érdekeit figyelembe vevő céljai mozgatják. Tekintve, hogy a felelős viselkedésre lehetőséget adó helyzetek gyakran a társadalmi dilemma (vagy akár csapda), illetve a többszereplős fogolydilemma valamely formáját képviselik, a privát és kollektív fogyasztási célok összeegyeztetése számos nehézséggel jár (Uusitalo, 1990). Ahogyan Dawes (1980) rámutat, ha eltekintünk attól, hogy a társadalom más szereplői hogyan viselkednek, minden egyéni fogyasztó nagyobb társadalmi kifizetést ér el, amennyiben nem kooperál. Ugyanakkor a társadalom minden tagja kisebb kifizetéshez jut, ha senki sem folytat kooperatív stratégiát.

A fentieket Moisander (2007) az olyan közjavak fogyasztásával példázza, mint a tiszta levegő, amelyet minden ember fogyaszthat, de fenntartásához a társadalom együttműködése szükséges. Ennél fogva minél több fogyasztó köteleződik el a folyamatban, annál jobb minőségűvé válhat a levegő. A felelős fogyasztó érdeke tehát, hogy együttműködjön a levegő minőségének megóvásában. Másrésztől az egyén dönthet úgy is, hogy potyautasként viselkedik, és csupán élvezi mások hozzájárulásait. Figyelembe véve, hogy a felelős viselkedés jellemzően nagyobb befektetést kíván időben, pénzben vagy más erőforrásban, ez a magatartás még az elkötelezett fogyasztóknál is bekövetkezhet.

A felelős fogyasztás a fenti paradoxon mellett bonyolult morális problémát jelent tehát, amely az etikai oldal mélyebb megértését igényli. Mindez a kérdés értelmezését meghatározó értékek és meggyőződések etikai oldalát emeli ki. A viták háttérében ugyanis a társadalmi igazságosság, az egyéni jogok, illetve alapvetően a jóról és a társadalomról alkotott eltérő felfogások állnak (Des Jardins, 1997).

4.2. A társadalmilag felelős fogyasztó meghatározása

Az etikai értelemben vett felelősség szükségképpen jelen van minden olyan döntési helyzetben, ahol a döntés hosszú távú, jelentős következményekkel jár, és a döntéshozón kívül mások is érintettek a döntés kimenetelében (Zsolnai, 2007). A társadalom környezetre gyakorolt hatásának vizsgálatakor a fogyasztói magatartás kiemelt szerepet kap. Mindaz, ahogyan az egyén cselekszik vagy dönt (egyéni megfontolásaira alapozva bizonyos termékeket vagy szolgáltatásokat előnyben részesít másokkal szemben) a környezetre és az egyéni jólétére egyaránt kihatnak (Jackson, 2005).

A fogyasztó társadalmi felelősségének előtérbe kerülése a hetvenes évekre vezethető vissza. Anderson és Cunningham 1972-ben már elkülönítette a magas társadalmi tudatossággal rendelkező személyeket társaiktól, meghatározott demográfiai, szociopszichológiai és szociogazdasági jellemzőkre vezetve azt vissza (Hofmeister-Tóth és tsai., 2006). A társadalmilag felelős fogyasztó az alábbiak szerint definiálható (Webster, 1975, 188. o.):

„A társadalmilag felelős fogyasztó olyan fogyasztó, aki figyelembe veszi egyéni fogyasztása társadalmi következményeit, vagy figyelmet fordít arra, hogy vásárlóereje révén visszafordítsa a társadalomban bekövetkező negatív változásokat.”

A társadalmilag felelős fogyasztás az egyén elköteleződésének függvényében számos területen és formában mutatkozhat meg. A környezettudatos viselkedés egyike ezeknek a lehetőségeknek. A továbbiakban ennek bemutatására térek ki.

4.3. A környezettudatos viselkedés és megnyilvánulási formái

A környezeti felelősség számos problémára terjedhet ki. Döntésünk során mérlegelhetjük a levegő vagy az ivóvíz tisztaságát, az óceánok, érintetlen területek, energiaforrások, ásványkincsek, veszélyeztetett fajok megóvását, vagy a hulladékkezelés körüli kérdéseket. Ahhoz, hogy e kérdések megfelelő prioritással jelenjenek meg viselkedésünkben, képesnek kell lennünk arra, hogy azonosítsuk a környezetre leginkább hatást gyakorló viselkedéseket.

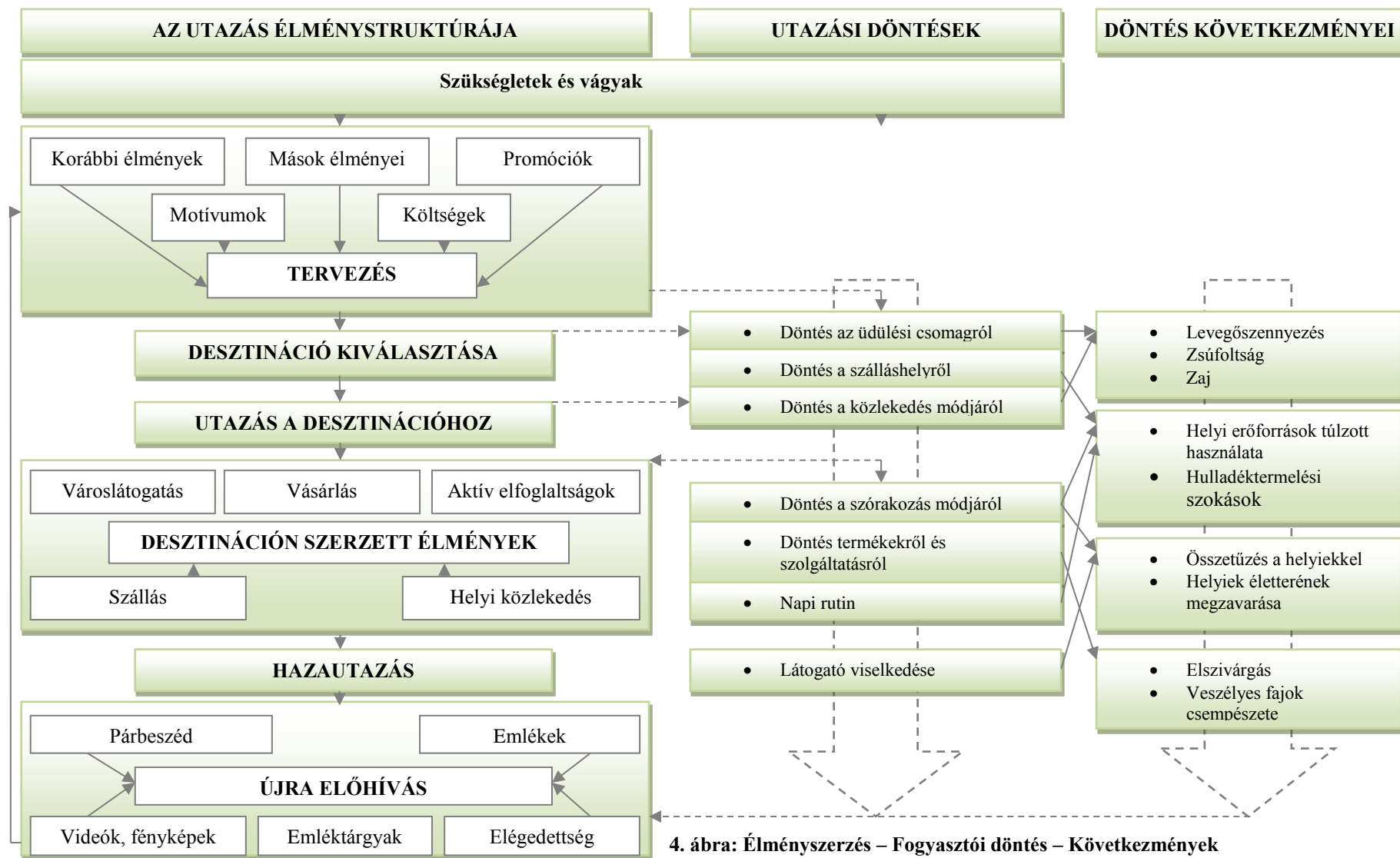
Stern (2000) alapján az egyén környezettudatos magatartása alapvetően négy főbb formát ölthet. A magánszférában tanúsított környezettudatos viselkedés (fogyasztás,

használat, hulladékkezelés) mellett az egyén felléphet környezeti aktivistaként egy környezettudatos szervezet vagy demonstráció résztvevőjeként. Indirekt módon hathat a környezet minőségére azáltal is, hogy támogatja az idevonatkozó szabályzásokat, vagy hajlandó magasabb adót fizetni. Noha ez a viselkedés nem igényel olyan mértékű aktív közreműködését, mint a háztartáson belüli viselkedésváltozás, hatása mégis jelentősebb lehet azáltal, hogy a támogatott szabályzási formák számos fogyasztó és vállalat magatartását módosíthatják. A környezettudatos viselkedés további színtere lehet az egyén munkahelye. Tekintve, hogy a környezeti problémák közvetlen forrását részben a vállalatok magatartására vezethetjük vissza, az egyén szervezeten belüli viselkedése, felelősségvállalása szintén jelentős kihatással lehet a társadalmi elmozdulásra.

Turistaként az egyén környezettudatossága szintén több szinten valósulhat meg. A téma iránti elkötelezettség itt is megnyilvánulhat önkéntes munkavégzésben vagy egyéb aktivista tevékenységben (tengeri teknősbékák mentése Mexikóban, utazók környezettudatos viselkedését elősegítő civil szervezetben való feladatvégzés, bojkott olyan desztinációkkal szemben, amelyek veszélyeztetik a vadállományt stb.). A fenntartható fejlődést szorgalmazó tervek, turisztikai szabályozások egyéni támogatása szintén jelentős hozzájárulást jelenthet. Az egyén kifejezheti felelősségvállalását a turisztikai szektor foglalkoztatottjaként vagy a desztináció érintettjeként is. A legalapvetőbb közreműködést mégis a turistaként meghozott döntés és viselkedés jelenti.

4.4. környezettudatos viselkedés a szabadidős utazás során

A turista környezettudatos viselkedés iránti elkötelezettségét az utazás előtt választott szolgáltatók körével, valamint az utazás során tanúsított magatartással határozhatjuk meg. Ezeket a döntéseket nagyban befolyásolják az utas élményszerzéssel kapcsolatos várakozásai, ami kihat a viselkedés következményeire is (lásd 4. ábra).

4. ábra: Élményszerzés – Fogyasztói döntés – Következmények
 Forrás: saját szerkesztés Williams (1998,15. old.) és Budeanu (2007b, 501. old.) alapján

Az utazással kapcsolatos döntés a desztináció, utazási mód és a szálláshely megtervezésével és kiválasztásával kezdődik (Seddighi és Theocharous, 2002). Az üdülési csomag egyes elemein belüli döntés (vonat vagy repülő; zöld szállodába vagy sem stb.) nagyban befolyásolja, mekkora terhet ró környezetére a fogyasztó. A turizmusban megvalósuló környezettudatos fogyasztás a hatékony közlekedési eszközök bevonásával (Martens és Spaargaren, 2005) az utazási távolság csökkentésével (van den Bergh és Verbruggen, 1999) valósulhat meg. Budeanu (2007b) kiegészíti mindezt az ökoszemponthoz követő szállások preferálásával, a látogatók nem tovakodó, a helyi lakosság érdekeit tiszteletben tartó magatartásával, mely utóbbit a személtelés elkerülésével, alacsonyabb erőforrás fogyasztással, a zavaró szórakozási módok visszafogásával, ajándéktárgy vásárlásánál a veszélyeztetett fajok visszautasításával ír le. Számos kutató a fogyasztás önkéntes visszafogása helyett a technológiai fejlődés felől közelíti meg a problémát. Kornevall (2002) a környezeti hatások csökkentését a hatékony technológiai megoldásokban látja biztosítottnak.

Meglátásom szerint a változásnak a választások átalakítása mellett (choice editing, lásd 2.4 fejezet) a két megközelítés egymást erősítő folyamatként kell bekövetkeznie, mintsem külön-külön. Alapja, hogy a fogyasztó nyitott legyen az együttműködésre. Ennek jelenőségére Hertwich (2005) kutatása mutatott rá, amely a környezettudatos szállodák esetén megfigyelhető visszapattanó hatás (rebound effect) jelenségére hívta fel a figyelmet. Eszerint, a fogyasztással megtakarított erőforrásainkat hajlamosak vagyunk további fogyasztásra használni, így a teljes környezeti terhelésünk nem feltétlen csökken, gyakran inkább növekszik (Zsóka és tsai., 2011). Egy példával élve, amennyiben a fogyasztó tisztában van azzal, hogy környezetbarát szállást választott, jellemzőbbé válik az erőforrások intenzívebb használatára. A fogyasztók magatartásának vizsgálata tehát nem korlátozódhat a nyaralásnál igénybevett szolgáltatók kiválasztására, a helyszínen tanúsított viselkedésük éppannyira jelentős. A helyszínen számos további döntést hoz meg az utas üdülése kapcsán. Ezek a következők lehetnek (Budeanu, 2007b):

- (1) szórakozási lehetőségekkel kapcsolatos döntés,
- (2) helyszínen igénybevett szolgáltatással és termékekkel kapcsolatos döntés,
- (3) helyszínen tanúsított magatartás,
- (4) a mindennapok rutinjának megőrzése.

A helyszínen választható szórakozási lehetőségek komoly környezeti, illetve társadalmi és kulturális következményekkel társulhatnak. A környezeti hatások között sorolható fel a biodiverzitásra gyakorolt negatív hatás, vagy a helyi közlekedéshez választott eszközök levegőszennyezése. Ide tartozik az is, ha a desztináció jól kialakított hulladékkezelési megoldásokkal rendelkezik, de az utas ezt figyelmen kívül hagyja és szemetel.

Társadalmi illetve kulturális szempontból a helyi lakosság turizmus által befolyásolt életminőségét említhetjük meg. A lakosok és a turisták közötti kulturális, státuszbeli, gazdasági és vallási különbségek konfliktusokhoz vezethetnek, ami a helyiek megosztottságával társulhat, és negatív hozzáállását válthat ki a turizmussal szemben (Holloway, 1998, in: Budeanu, 2007b). A turisták helyszínen elköltött pénze határozza meg továbbá azt is, hogy az adott desztináció mennyire kényszerül importálni bizonyos termékeket, vagy meg tudja-e oldani az igények kielégítését a helyi kereteken belül. Könnyen belátható, hogy ezek az apróak tűnő döntések is (pl.: élelmiszerek, ajándéktárgyak, kozmetikumok vásárlása) jelentős terheléssel társulhatnak.

Swarbrooke és Horner (2007) a környezettudatos turisták profiljának meghatározásakor arra jutottak, hogy a magasabb környezeti tudatossággal rendelkező utasok nem választanak otthonuktól távoli desztinációt, védelmezik a látogatott környezet harmóniáját és elkerülik a turistákat jellemző negatív viselkedési formákat. Ezzel szemben a kevésbé elkötelezettek csak futólagosan foglalkoznak a látogatásukkal okozott hatásokkal.

Dolnicar (2004) - vizsgálva az alacsony ökolábnyommal utazó turistákat - azt találta, hogy az ide tartózkodók számára a háborítatlan természet fontos vonzerőt jelent. Crouch és tsai. (2005) árnyaltabb képet festenek. Eredményeik alapján a környezetbarát turista jellemzően olyan 46 és 55 év közötti személy, aki diszkrecionális jövedelmét kevésbé költi otthonára vagy tengerentúli utazásokra. Az utazással kapcsolatos információszerzését elsősorban útikönyvek határozzák meg, hirdetésére kevésbé reagál. Motívumai között a természet, a kulturális ajánlatok, a sport, a könnyű és szabad mozgás érzése, a tanulás, a közlekedési forgalom elkerülése, valamint a helyi lakosság életstílusának megismerése dominálnak. A környezetbarát turista egy másik oldalát világítja meg Fairweather és tsai. (2005) biocentrikus szegmense. A csoport tagjait erős

környezettudatos attitűddel rendelkező személyekként írják le, akik érdeklődnek az ökotanúsítványok iránt és élnek is ezekkel a lehetőségekkel. Környezetbarát szállás választásakor pedig hajlandók a prémium ár megfizetésére.

Annak függvényében, hogy a környezetbarát turista fogalma hogyan kerül meghatározásra, a róla alkotott kép meglehetősen sokszínű. Dolnicar (2010) az öko- és környezetbarát turizmus szakirodalmának áttekintése alapján arra a következtetésre jutott, hogy azok a turisták, akik környezetbarát módon viselkednek, erősebb környezettudatos attitűddel rendelkeznek, vallott környezet iránti aggodalmuk nagyobb mértékű, jövedelem és képzettség tekintetében felsőbb kategóriákhoz sorolhatók.

4.5. Az ideális látogató és a hozzá vezető út

Az UNEP és WTO (2005) megfogalmazott irányelvei alapján a turizmusban megvalósuló fenntartható fogyasztás ösztönözése az utazási döntések befolyásolásával, továbbá a látogatók áramlásának és viselkedésének szabályozásával írható le. Ezek részben a támogatott és nem támogatott látogatói tevékenységeket határozzák meg, részben pedig az utasok döntésének és viselkedésének mérhetővé tétele által kínálnak visszacsatolási lehetőséget. A látogatók áramlásának és döntéseinek befolyásolása kapcsán az UNEP és a WTO az alábbi főbb területeket emelte ki (UNEP és WTO, 2005).

Az utazás időpontja	A szezon széthúzása, valamint a szezonon kívüli utazások ösztönzése elősegíti a fenntarthatóság megteremtését.
A látogatott hely	Az egyes területek látogatottságának meghatározása stratégiai szempontok alapján. A szempontoknak figyelemmel kell lenniük a terület eltartó képességére.
Igénybe vett közlekedési eszköz	A kisebb környezeti terheléssel járó közlekedések előmozdítása. A repülőgép és saját autó használatának csökkentése.
Kiválasztott tour operátorok és vállalkozások	A fogyasztók ösztönzése, hogy a fenntarthatóság elveit követő szervezőktől és vállalkozásuktól vásároljanak.
Csoportméret	Az egy időben érkező turisták számának limitálása.
Tartózkodás hossza	A hosszabb tartózkodás kedvezőbb a fogadó közösség számára, valamint kisebb környezeti terheléssel is jár, mint a rövidebb, ám gyakoribb utazások.

2. táblázat: Főbb irányelvek a látogatók áramlásának és döntéseinek befolyásolásához

Forrás: UNEP és WTO, 2005

A fentiek alapján a fenntartható turizmust előmozdító ideális látogató viselkedése során tekintettel van a vendéglátó közösségre, nem kelt ellenérzéseket, helyi termékeket

vásárol, érdeklődik a desztináció természeti, kulturális és történelmi vonzereje iránt, csökkenti személyes környezeti hatását (víz- és energiafogyasztás csökkentése, szemetelés elkerülése, hulladék szelektív gyűjtése stb.), támogatja a társadalmi és megőrző kezdeményezéseket (pénzügyileg, önkéntes munkával, vagy egyéb formában), ritkább, de hosszabb utazásokat tesz, valamint a fenntarthatóság elvei mellett elköteleződött szolgáltatóktól vásárolja meg utazásának elemeit.

A fenntarthatóság elveire épülő turisztikai koncepciók köre zavarba ejtően széles. Abban, hogy a fogyasztó ezeket a szolgáltatásokat megtalálja, értékelje, kiválassza és megfelelő módon vegye igénybe, több ponton kell támogatni őt. Az információhoz és magához a szolgáltatáshoz való könnyű hozzáférhetőségen és átláthatóságon túl biztosítani kell az utast azok hitelességéről is. Ebben a minősítő és címkézési rendszereknek nagy szerep jut. A megfelelő infrastruktúra biztosítása, a követendő jó gyakorlatok és kodifikációk megosztása, valamint a rendszeres visszacsatolás szintén hozzájárulnak az előrelépéshez.

Ahhoz, hogy e támogató rendszer valóban hatékony eszköze lehessen a fenntartható turizmus előmozdításának, fontos szem előtt tartani, mire és milyen körülmények között kész a fogyasztó a leginkább reagálni. A következőkben bemutatásra kerülő elméletek ennek megfelelően arra kívánnak magyarázatot adni, mely tényezők hatnak az egyénre a környezettudatos magatartás kialakulása során.

5. A KÖRNYEZETTUDATOS VISELKEDÉS FŐBB ELMÉLETEI

5.1. Racionális döntéshozatal és annak korlátai

A közgazdaságtan alapvetően abból indul ki, hogy a fogyasztó racionális lény. Ennek megfelelően döntéseit önérdékkövető és haszonmaximalizáló törekvések jellemzik (Székely, 2003). A racionális döntés (Rational Choice) modellje szerint a döntéshozó maximalizálja saját hasznossági függvényét. Ennek feltétele, hogy a döntéshozó preferenciái tranzitív és teljes legyen a hozzáférhető döntési alternatívák halmazán (Zsolnai, 2007). A racionalitás fenti megközelítése ugyanakkor több kérdést is felvet. Ezek részben a döntéshozó kognitív képességeivel szemben támasztott túlzott elvárások

mentén ragadhatók meg, részben pedig a rendelkezésre álló információk korlátozottságával.

Ahogy Kahneman (1997) fogalmaz, a döntéshozók korántsem képesek pontosan felmérni cselekvéseik jövőre vonatkoztatott tényleges értékét, ahogyan múltbéli döntéseik megítélésében is hajlamosak a tévedésre.

Az egyén racionális viselkedésének egy másik korlátozó tényezője az érzelem. Számos helyzetben, ahol a racionális döntések modellje feloldhatatlan ellentétekhez vezet, épp az érzelmi elkötelezettség révén születik meg a döntés (Frank, 1988).

A racionalitás önérdek központú értelmezése tehát nem tükrözi az emberi döntéshozatal komplex motivációs hátterét, hiszen az önérdek mellett a kötelesség, a lojalitás és a jóakarát is szerepet játszik a döntések meghozatalában (Zsolnai, 2007). Az emberi viselkedést összességében épp úgy jellemzik a szociális, morális és altruista elemek, mint az önérdekkövetés.

Ezt igazolja Weber (1967) társadalmi cselekvéssel kapcsolatos megállapítása is, amely az egyéni viselkedést cél-racionális, érték-racionális, affektív és tradicionális mozgatórugók mentén írja le. A *cél-racionális magatartás* során a cselekvést legfőképpen a külvilág viselkedésével kapcsolatos várakozások határozzák meg. Az egyén ezt a várakozást racionálisan kiválasztott és mérlegelt egyéni céljainak sikeres eléréséhez „eszköznek” vagy „feltételnek” tekinti. Az *érték-racionális viselkedés* esetén ezzel szemben a cselekvést az egyén valamilyen magatartás etikai, esztétikai, vallási vagy egyéb más vonatkozású saját értékeibe vetett hite határozza meg sikertől függetlenül. Az *affektív viselkedés* során a cselekvést érzelmi állapotok határozzák meg. A *tradicionális viselkedéskor* a meggyökeresedett szokások kerülnek előtérbe.

A fentiek alapján belátható, hogy a racionalitás fontos szerepet játszik az egyén döntései során, a társadalmilag felelős viselkedés megértésének azonban csak kiindulópontjául szolgálhat. Jelen megközelítés ugyanis nem ad átfogó magyarázatot a viselkedés normatív, affektív és kognitív dimenzióira (Hofmeister-Tóth és tsai., 2009).

5.2. Az önérdékkövető, illetve proszociális motívumok felőli megközelítések

A korai modellek szerint a környezettel kapcsolatos attitűdök kialakulásának hátterében az *ökológiai tudás* áll (Dispoto, 1977; Lounbury és Tournatsky, 1977 in: Zsóka, 2007). A témában folytatott empirikus kutatások azonban hamar rávilágítottak arra, hogy az ökológiai tudás hatásaként kialakuló környezeti attitűdök nem egyértelműen vezetnek az egyén környezettudatos viselkedéséhez. A vizsgálatok fókusza ennek megfelelően áthelyeződött az *attitűd és cselekvés közötti kapcsolatra*.

E kapcsolat vizsgálata során attól függően, hogy a környezettudatos magatartást milyen motívumokra vezetjük vissza, alapvetően két elméleti keretre támaszkodhatunk (Bamberg és Möser, 2007).

Azok, akik a környezettudatos viselkedést elsősorban proszociális motivációra vezetik vissza, Schwartz és Leonard (1977) norma-aktivációs modelljéből, illetve az erre alapozó további eredményekből indulnak ki. Ezzel szemben mindazok, akik az önérdékkövetést fontosabb motívumként értékelik, a racionális döntés modelljeire támaszkodnak, például Ajzen (1991) tervezett magatartás modelljére. A továbbiakban e két megközelítést és a hozzájuk kapcsolódó modelleket részletezem.

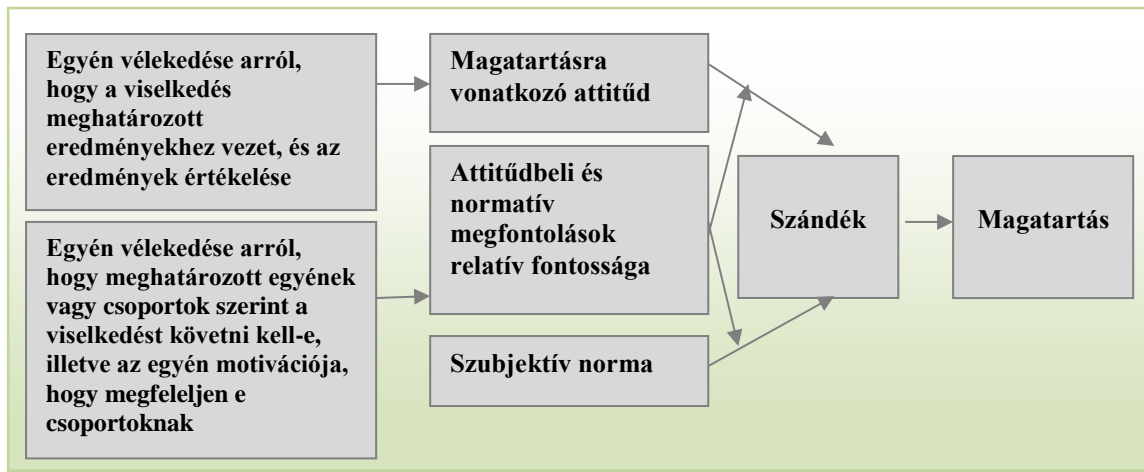
Az önérdékkövetés motívumait hangsúlyozó modellek

Ajzen TPB (Theory of Planned Behavior) modellje az emberi lényt hedonista vonásai mentén ragadja meg (Bamberg és Möser, 2007). Kiindulópontja, hogy az egyén magatartását a büntetések elkerülése és a jutalmak megszerzése vezérli. A modell tehát feltételezi, hogy az egyéni döntéseket a viselkedés konzekvenciáinak racionális mérlegelése előzi meg. Ebből következően a viselkedési lehetőségek iránti általános attitűdöt az észlelt pozitív és negatív konzekvenciák összessége határozza meg.

A tervezett magatartás elmélete a TRA modellben alapozódik meg (Ajzen, 1991, 1985). Az indokolt¹⁴ cselekvés elméletében (TRA) Ajzen és Fishbein (1980) arra hívták fel a figyelmet, hogy az attitűd nincs közvetlen hatással a magatartásra, csupán a cselekvési szándékot befolyásolja. A cselekvési szándék egyik fő meghatározója a viselkedés

¹⁴ A magyar szakirodalom nem egységes a fordításban. A modellt átgondolt cselekvések elméleteként is megtalálhatjuk.

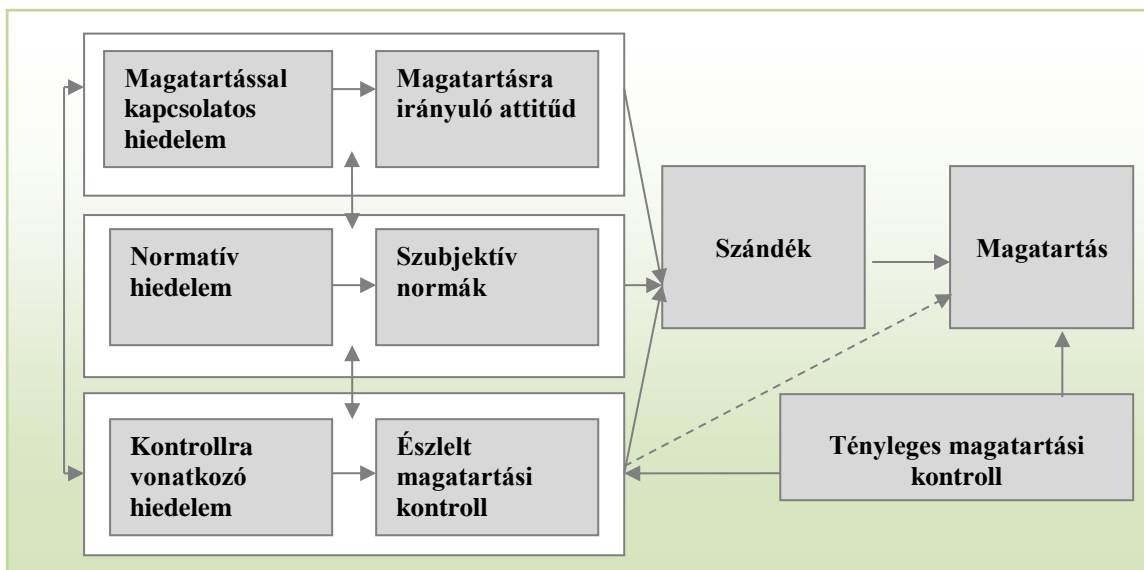
teljesítésének egyéni értékelése, vagyis a viselkedésre vonatkozó attitűd. A másik fő mozgatórugót a szubjektív norma jelenti, vagyis az egyén vélekedése arról, hogy a számára releváns személyek mennyire várják tőle el az adott viselkedést, illetve hogyan ítélik meg azt. Ennek jelentőségét a szerzők a társas kirekesztéstől való félelemmel magyarázzák. A szubjektív normát két komponens befolyásolja, ezek a normatív hiedelmek (milyen cselekvéseket várnak el az egyéntől a számára fontos személyek) és az egyén motivációja, hogy teljesítse az elvárt cselekvéseket.

5. ábra: Indokolt cselekvés elmélete (TRA - Theory of Reasoned Action)

Forrás: Ajzen és Fishbein, 1980

A TPB (Theory of Planned Behavior) modellben, mint az indokolt cselekvés elmélet továbbfejlesztett változatában az irányító hiedelem és következményükként az észlelt magatartásirányítás már új elemként jelenik meg.

6. ábra: Tervezett magatartás modellje (TPB - Theory of Planned Behavior)

Forrás: Ajzen (1985, 1991)

Amikor az egyén viselkedési szándékát meghatározza, nem csupán viselkedés iránti attitűdjét veszi figyelembe, de mérlegeli azt is, hogy képes-e megvalósítani az adott magatartást. Ennek megfelelően Ajzen jelentős hangsúlyt helyez az észlelt magatartásirányítás szerepére, amely nemcsak a cselekvési szándékon keresztül, de közvetlenül is befolyásolja a magatartást. Az elméletet a turizmusban is számos területen alkalmazták, így a desztináció kiválasztására (Lam és Hsu, 2006; Sparks és Pan, 2009), az utazás kapcsán megélt kockázat és bizonytalanságkezelés vizsgálatára (Quintal és tsai., 2009), valamint a nyaralási élményekkel kapcsolatos elégedettség (Bigné és tsai., 2005) vonatkozólag. Han és tsai. (2010) a fogyasztók ökoszállóival kapcsolatos fogyasztói szándékának feltérképezéséhez hívták segítségül az elméleti keretet. Eredményeik szerint az attitűd, a szubjektív norma és az észlelt magatartásirányítás pozitívan hatott az ökoszállóban való megszállás szándékára. A befolyásoló tényezők és a szándék közötti összefüggés kapcsán továbbá arra jutottak, hogy nincs szignifikáns különbség a mindennapi életben aktív környezetbarát magatartást tanúsító és a környezettudatos magatartást csak ritkán képviselő fogyasztó között e tekintetben.

A proszociális motívumokat hangsúlyozó modellek

A környezettudatos magatartás vizsgálata során számos kutatás jutott arra a közös megállapításra, hogy az ilyen jellegű viselkedés hátterében, ha csak kis mértékben is, de jelen vannak az altruista vagy morális okok is. Jackson (2005) kiegészíti mindezt azzal, hogy bár léteznek olyan esetek, amelyek során az egyén környezettudatos magatartását tisztán az önérdekkövetés motiválja, döntően ezek a viselkedések morális okokra vezethetők vissza.

Az egyéni viselkedés környezetre gyakorolt káros hatásai gyakran nem a cselekvőt terhelik, hanem valaki mást és más időben terhelnek. Elképzelhető tehát, hogy az egyént közvetlenül nem foglalkoztatja cselekvésének másokra gyakorolt hatása, a társadalomba való beilleszkedés igénye mégis arra ösztönzi, hogy ne viselkedjen antiszociális módon. Más elvárásainak az egyén magatartásában történő megjelenése a környezettudatos viselkedés és a normák kapcsolatára hívja fel a figyelmet (Jackson, 2005).

Az emberi viselkedés morális és normatív dimenzióit magyarázó elméletek közül kiemelkedő szerepet játszanak a Dunlap és Van Liere (1978) Új Környezeti Paradigmájára (New Environmental Paradigm) épülő *ökológiai értékelméletek*.

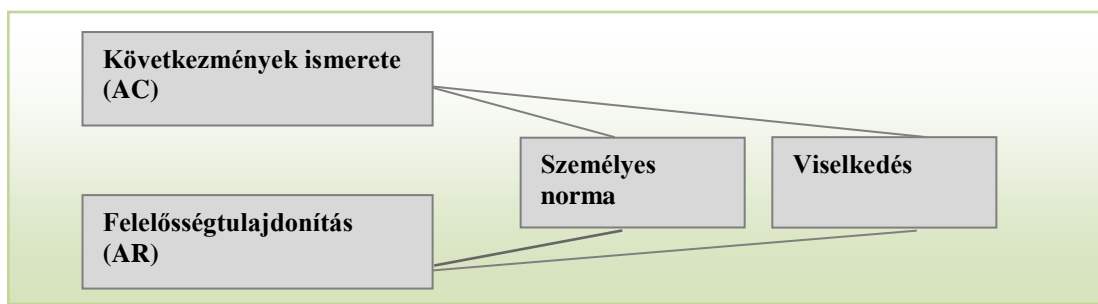
A korai normatív modellek az egyén környezettudatos viselkedésének kialakulását meghatározott értékorientációjára vezetik vissza. Ennek megfelelően a környezettudatos viselkedést közvetlenül a proszociális és morális értékekre alapozzák. A társadalmi értékorientáció kapcsán Schwartz és Leonard (1977) különbséget tesz az önmegevalósítás (self-enhancement) és az én-átalakítás (self-transcendent) értékorientációi között.

Az ökológiai érték modell arra a hipotézisre épít, hogy azok, akiknél döntően az önmegevalósításra irányuló értékek dominálnak, kevésbé köteleződnek el a környezettudatos magatartás iránt, mint azok, akiket elsősorban az én-átalakulás értékei jellemeznek. Később a vizsgálatok rávilágítottak egy harmadik dimenzióra, amely az altruista és proszociális viselkedéstől elváló, környezetre fókuszáló értékrendként jelent meg.

Erre a bioszférikus értékorientációra támaszkodva dolgozta ki Dunlap és Liere (1978) új környezeti paradigmáját (New Environmental Paradigm, NEP). Álláspontjuk szerint a környezeti problémák részben a társadalomban uralkodó értékekből, attitűdökből és meggyőződésekből fakadnak. Az ökológiai krízis kialakulásáért tehát az a domináns társadalmi paradigma (Dominant Social Paradigm, DSP) is felelős, amely a jólétbe vetett hit, a technológia és a tudomány iránti túlzott bizalom, a magántulajdon, a korlátozott állami beavatkozások, valamint a laissez faire gazdaságirányítás iránti elköteleződés mentén írható le (Dunlap és Liere, 1978). A környezeti problémák előtérbe kerülésével ezek az irányelvek számos oldalról kérdőjeleződtek meg. Ennek hatásaként a hetvenes évekre azonosíthatóvá vált a meggyőzések egy formálódó, ökocentrikus rendszere, amely az emberre már nem mint minden organizmus felett álló lényre tekintett, hanem mint a természet részére. Az így kialakuló környezeti paradigma olyan alapvető értékrendszerrel társult, amely a természet korlátaira, valamint a természeti egyensúly megőrzésére helyezte a hangsúlyt. A bioszférikus, az altruista és egoista értékorientáció, valamint a környezettudatos magatartás közötti összefüggések kontextusában számos tanulmány született (Snelgar, 2006; Schultz és tsai., 2005; Schultz, 2000, 2001; Stern és tsai., 1993; Stern és tsai., 1995). Egyértelmű összefüggést azonban nem találtak az egyes értékorientációk és a környezettudatos magatartás között.

A környezettudatos magatartás alapvetően mindhárom értékorientáció mellett megjelenhet. Az ökológiai értékelmélet korlátozott magyarázó erejét részben a korábban már megemlített attitűd és valós magatartás közötti eltérések magyarázzák. A tény tehát, hogy az egyén pro-szociális vagy környezettudatos értékekkel és attitűdökkel rendelkezik, még korántsem jelenti azt, hogy valós magatartásában mindez visszatükröződik. Az egoista értékek dominanciája is vezethet környezettudatos magatartáshoz, ha abból indulunk ki, hogy a környezet minőségének romlása hatással lehet az egyén saját életminőségére is. További nehézséget okoz, hogy a viselkedést befolyásoló diszpozíciós tényezők csak nehezen választhatók el a szituatív, illetve kontextuális változóktól (Jackson, 2005). Az egyén értékei eltérő kontextusban vagy szituációban ugyanis megváltozhatnak. Ezt támasztja alá Biel és Nilsson (2004, in: Jackson, 2005) eredménye, amely szerint az egyén környezeti értékei szignifikánsan eltérhetnek munkahelyi és személyes környezetben. Feltételezhető, hogy ezek az eltérések megjelennek a szabadidős utazás helyszínén is, ennek igazolása azonban még nem történt meg.

Tovább haladva az érintendő elméletekben Schwartz és Leonard (1977) *Norma Aktivációs Elméletét* emelhetjük ki. Schwartz szerint a proszociális viselkedés egyetlen direkt meghatározója a személyes norma. Megközelítése szerint ezt a kapcsolatot nem befolyásolja a viselkedési szándék. A személyes norma fogalmát olyan erős morális elkötelezettség érzésével írja le, amelyet az ember önmagában érez arra, hogy elköteleződjön a proszociális viselkedés iránt. Schwartz norma fogalma tehát eltér az indokolt cselekvés (TRA) elméletben megfogalmazott szubjektív normától.

7. ábra: Norma Aktivációs Modell

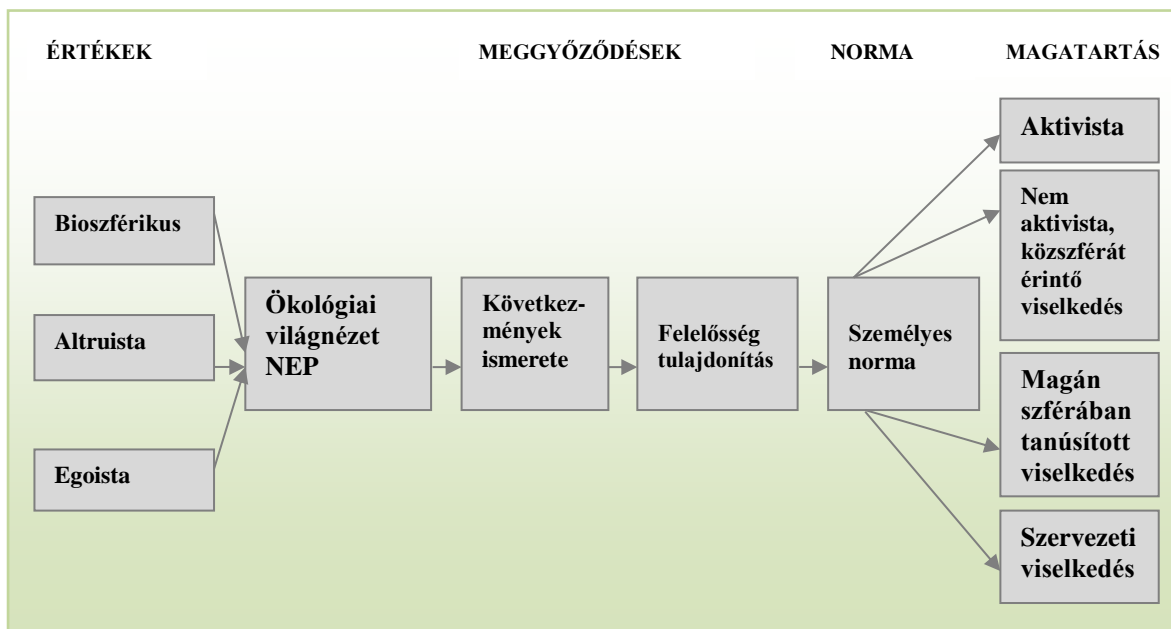
Forrás: Schwartz, 1977

A Norma Aktivációs Modell alapján a személyes normát két közvetlen pszichológiai tényező befolyásolja, nevezetesen az, hogy az egyén tudatában van-e a viselkedésével

okozott következményeknek (továbbiakban következmények ismerete vagy AC¹⁵), valamint annak elfogadása, hogy az egyén felelősséggel tartozik a következmények iránt (felelősségtulajdonítás vagy AR¹⁶). A modell szerint a következmények ismerete, valamint a felelősségtulajdonítás nemcsak okozati előzménye a személyes normának, de erősségük moderálja a személyes norma és viselkedés közötti kapcsolatot is.

Ahogy a tervezett magatartás modellje, úgy a norma aktivációs elmélet is elsősorban a személyes norma és az azt befolyásoló pszichológiai tényezők közötti kapcsolatra koncentrál, valamint arra a feltevésre alapoz, hogy a személyes norma elégséges ahhoz, hogy a viselkedés megvalósuljon. Jackson (2005) ugyanakkor rámutat, hogy a személyes norma és magatartás kapcsolatának modellezése során a külső kontextuális és szituációs tényezők nem hagyhatók figyelmen kívül, azok hatása befolyásolhatja a kapcsolatot.

Komplexebb képet fest Stern és tsai. (1999) *Érték-Hiedelem-Norma Elmélete (VPN, Value-Belief-Norm Model)*, amely az ökológiai érték modellt összekapcsolja Schwartz norma aktivációs modelljével. Megközelítésük szerint az ökológiai világnézet, így a NEP elfogadása megelőzi a Norma Aktivációs Modellben szereplő következmények ismeretét (AC).

8. ábra: Érték – Hiedelem- Norma Modell

Forrás: Stern (2000)

¹⁵ Awareness of Consequences

¹⁶ Ascription of Responsibility

Eredményeik szerint a NEP elfogadásának mértéke kapcsolatban áll a bioszférikus, az altruista és az egoista értékekkel. Előbbi kettőnél ez a viszony pozitív irányú, utóbbi esetében negatív. Minél inkább egoista értékeket vall tehát az egyén, annál kevésbé tudja elfogadni az új környezeti paradigmát. A paradigma elfogadása pozitív kapcsolatban áll a következmények ismeretével (AC). Minél inkább elfogadja az egyén a NEP világnézetét, annál inkább tudatában van a következményeknek. Mindez hatással van az egyéni cselekvéshez fűződő felelősség felismerésére is (AR). A folyamat a személyes normába való beépüléssel folytatódik, amely végül elvezet a környezettudatos viselkedéshez.

5.3. A szokások és a rutin viselkedésben megjelenő hatásai

Az emberi viselkedés általános értelemben véve célorientált. Ez nem jelenti azonban, hogy az egyén tetteit minden esetben tudatos kognitív értékelés előzné meg. Számos esetben a fogyasztót olyan ösztönös vagy automatikus, illetve érzelmek által irányított magatartással jellemezhetjük, amelyek a legkevésbé írhatók le a tudatos kontroll jelenlétével. Midez magyarázza, hogy bizonyos esetekben jól meghatározott szándékunk ellenére is másképpen cselekszünk (Jackson, 2005). Más szavakkal, hiába alakul ki bennünk pozitív attitűd a környezettudatos magatartás iránt, valamint hiába sajátítjuk el a környezetvédelemmel kapcsolatos társadalmi normákat, egyáltalán nem biztos, hogy valós viselkedésünkben mindez meg is fog jelenni. Ez a jelenség számos kihívás elé helyezi a korábbiakban taglalt modelleket, amelyek a viselkedési szándék vagy az értékek mentén vetítik elő a magatartást.

A kognitív pszichológia megközelítése szerint a mentális folyamatok egyaránt lehetnek automatikusak és kontrolláltak (Johnson és Hasher, 1987). A kontrollált folyamatok a szándékkal, a kontrollal, a kognitív erőforrások hatékony kihasználásával, valamint a tudatossággal jellemezhetők. Az automatikus folyamatoknál ezek a karakterisztikák nem jelennek meg (Jackson, 2005). A kontrollált és automatikus folyamatok között ugyanakkor nem húzható éles határvonal. A kontrollált folyamatok gyakran válnak automatikussá, amint elsajátítottuk azokat. Ahogyan Kahneman és Treisman (1984) is hangsúlyozzák, a mentális folyamatok során egyaránt jelen vannak az automatikus és a kontrollált attribútumok.

A döntés során alkalmazott kontroll és automatizmus mértéke elsősorban magától a cselekvéstől és annak kontextusától függ. Jackson (2005) szerint a kontroll és automatizmus egyensúlyát három tényező határozza meg, így az érintettség (involvement), a döntés észlelt komplexitása, valamint a döntéshez kapcsolódó kényszer mértéke. Amennyiben a döntéshozó érintettsége magasabb, a kontroll mértéke is növekszik. Következésképpen a cselekvő odafigyelése nagyobb, ha a cselekvés következményei jelentősebbek. Ha több lehetőség közül választhat az egyén és ezeket a lehetőségeket is számos tulajdonság határozza meg, illetve az egyes tulajdonságok következményei nehezen ítélték meg előre, a helyzet komplexitásából fakadóan a döntés nagyobb kontroll mellett valósul meg. Végül az időkorlát, a kognitív kapacitás, valamint az ismeretek hozzáférhetősége is befolyásolják a döntés során alkalmazható kognitív kontroll mértékét.

A kontrollált és az automatikus folyamatok mellett kell megemlítenünk a heurisztikákat, amelyek olyan egyszerű utasítások vagy kognitív jelek, amelyek mellett nem kerül sor teljes kognitív értékelésre. A fogyasztói magatartás során ezt láthatjuk visszatükröződni a márka, a környezetbarát jelölés (pl.: tanúsítvány) vagy az ár alapján történő választás során. Mindez ugyanakkor már elvezet a rutin és a szokások alapján történő döntéshozatalhoz.

Mindennapi életünkben számos ismétlődő cselekvés jelenik meg, melyek a rutin részeivé válva már nem igényelnek nagyobb kognitív ráfordítást. Mindez annak köszönhető, hogy a rutincselekvések erősen automatizáltak.

Szigorúan a racionális döntés elméletéből kiindulva a megszokásos viselkedés irracionálisnak tekinthető. Ugyanakkor, ha mélyebben megvizsgáljuk a szokásokból fakadó cselekvéseket, arra jutunk, hogy számos előny származtatható abból, hogy mindennapi cselekvéseinket alacsony kognitív feldolgozás mellett, heurisztikák vagy rutinok mentén hozzuk meg. Az így felszabaduló kognitív erőforrásainkat fontosabb döntésekre fordíthatjuk (Baumeister és tsai., 1998). A megszokásos viselkedés tehát megfelelő stratégiának bizonyul, amennyiben a döntési helyzet alig módosul.

A megszokásos viselkedés további sajátossága, hogy jellemzően rövid távú jutalmazással vagy ösztönzővel társul. A rutincselekvések tehát képesek felülírni a

viselkedésváltozás hosszú távú előnyeit vagy akár egy intenzív szándékot az azonnali jutalomérzés által. A szándékkal ellentétes szokások tehát egyfajta kognitív csapdát jelentenek, amely az egyént meglévő rutinjaiba zárja (Verplanken és Faes, 1999).

A fentiek alapján könnyen belátható, hogy amikor az egyén viselkedését szeretnénk turisztikai kontextusban vizsgálni, nem elég csupán a látogató minőségében jellemezni magatartását. Amennyiben a környezettudatos viselkedés nem a rutin cselekvések része, csökken a valószínűsége annak, hogy az egyén épp a nyaralás helyszínén kezd új viselkedési formákba, ahol az eltérő környezet eleve nagyobb kognitív terheléssel társul, mint az otthoni közeg. Megjegyzendő ugyanakkor, hogy az üdülés során láthatóvá válik az egyén számos fogyasztási szokása, emellett a helyet jellemző normák és elvárások további befolyást gyakorolhatnak arra, hogyan optimalizálja az egyén kognitív képességeit a közeghez való alkalmazkodás és élményszerzés során felmerülő feladatok vonatkozásában.

5.4. Az egyén társadalmi illeszkedésének viselkedésre gyakorolt hatásai

Az egyén alapvetően társadalmi rendszerbe ágyazva él. Cselekvését meghatározza, milyen elvárásokkal és normákkal jellemezhető az adott közeg, amelyben döntéseit meghozza. Más szavakkal, azt, hogy az egyén mennyire vállalja fel a viselkedésváltozással járó (kezdeti) nehézségeket, nagymértékben függ attól is, hogy a közeg, amely körülveszi, mennyire támogatja ebben. A társadalom egyéni viselkedésre gyakorolt hatása tehát nem hagyható figyelmen kívül, amikor a környezettudatos viselkedést vizsgáljuk.

A korábbiakban tárgyalt elméletek közös sajátossága, hogy az egyénre elsősorban mint individuumra tekintenek. Ennek megfelelően a környezeti elköteleződés folyamatának megismerése olyan tényezőkre összpontosít, mint a fogyasztó attitűdje, értékei, hiedelmei, illetve egyéni mérlegelési szempontjai. A fentiekben bemutatott TRA és TPB modellek ugyanakkor már kísérletet tesznek arra, hogy a szubjektív norma révén megjelenítsék a társadalmi befolyás egyéni döntésre gyakorolt hatását. A normatív elméletek további lépést tesznek, hogy a társadalmi hatásokat beépítsék modelljeikbe.

Az, ahogyan az egyén önmagáról gondolkodik, meghatározza viselkedési szándékát is. Jelen gondolat Festinger (1957) *Kognitív Disszonancia Elméletében* alapozódik meg, amely szerint disszonanciát élünk át minden olyan helyzetben, ahol két egymással összeegyeztethetetlen tudattartalom jelenik meg egyidejűleg. Mivel az egyén tartósan nem képes elviselni ezt a feszültségállapotot, ennek csökkentésére, megszüntetésére törekszik. Ahogyan Mérő (2007) fogalmaz, az egyén a legkisebb ellenállást követve azokat a kognitív disszonanciát okozó tudattartalmakat fogja módosítani, amelyeket a legkönnyebben tud megváltoztatni annak érdekében, hogy csökkentse belső feszültségérzetét.

A kognitív disszonanciára épít Thøgersen (1999) *Tovagyűrűző Hatás Elmélete* (spillover effect) is. Ezen elmélet alapján az egyén egy bizonyos területen mutatott környezettudatos attitűdje, vagy viselkedése jó előrejelzője lehet az általános környezeti attitűdjének és más területeken mutatott környezettudatos magatartásának. Ezt a logikát követve feltételezhető, hogy az, aki környezettudatosan viselkedik otthonában, nagyobb valószínűséggel fog más területeken is így viselkedni, mint az, aki otthon sem figyel erre. A pozitív attitűd egyre több cselekvésre és területre terjedhet ki, ennek megfelelően a környezettudatos magatartás pozitívan gyűrűzik tovább. Fontos azonban szem előtt tartani, hogy a disszonáns tudattartam megszüntetésére tett kísérletünk során a környezettudatos magatartás iránti attitűdünk vereséget is szenvedhet. Ilyen esetekben a fent vázolt folyamat negatív irányba halad tovább. Mindez további súlyt ad a társadalmi norma és külső tényezők szerepének.

Témánk szempontjából az elmélet egy további fontos aspektusa, hogy maga a magatartás is kialakíthatja a pozitív attitűdöt. Ahogyan Thøgersen és Ölander (2003) rámutatott, azok az emberek, akik szelektíven gyűjtötték a hulladékukat, nagyobb valószínűséggel mutattak pozitív attitűdöt más környezeti magatartás iránt függetlenül attól, hogy szelektív hulladékgyűjtés kapcsán milyen attitűddel rendelkeztek. A szelektív hulladékgyűjtésbe történő infrastrukturális és egyéb beruházások tehát nemcsak azzal a pozitív következménnyel társulhatnak, hogy növekedni fog a szelektív gyűjtők száma, de javulhat a résztvevők általános környezeti attitűdje, amely kihathat egyéb magatartásformákra is.

A fenti gondolatmenetet folytatva emelhető ki Higgins (1987) *Énkép Eltérés Elmélete*, amely az ideális és valós énkép közötti különbségekre alapoz. Az elmélet szerint az „én” fogalom hat altípusát különböztethetjük meg, így a saját és mások által alkotott valós képet; a saját és mások által alkotott ideális képet; valamint a saját és mások által alkotott képet arról, hogy milyennek kellene lennünk. Ezek között az énképek között egyenként is felmerülhetnek eltérések, amelyek a bűnösség, a szégyen, a zavarodottság vagy más kellemetlen érzésekkel társulhatnak. Ezek az érzések arra motiválják az egyént, hogy csökkentse az észlelt eltéréseket. A modern társadalomban az eltérések csökkentése ugyanakkor gyakran a materiális javak vásárlásával valósul meg (Hamilton, 2003). Hirsch (1977) szerint a fogyasztás egy jelentős hányada az egyén társadalmon belüli pozicionálását célozza. A birtokolt javak mennyisége és minősége a fogyasztói státusz és az egyéni értékek kifejeződését szolgálja (Csutora, 2012). Ezzel a gondolattal vissza is kanyarodtunk a problémához: hogyan is alakulhat ki a kritikus tömeg, ha a társadalom, amelyben élünk, erőteljesen a megszerzett materiális javak nyelvén kommunikál?

A meglévő gyakorlat átformálása a fogyasztói elkötelezés új formáit igényli. E folyamat során a fogyasztót nem mint individuumot, hanem mint állampolgárt, vagy mint egy szélesebb közösség tagját kell értelmeznünk. Önmagában ez a gondolat nem tekinthető radikális változásnak. Figyelembe véve ugyanakkor, hogy a marketing több évtizedes gyakorlata épp az egyén individualista oldalának erősítésére törekedett, a fogyasztókkal mint állampolgárokkal történő új típusú interakciók kialakítása komoly kihívásokat eredményez.

Társadalmi hálózatok	Emberi kapcsolatok (családok, barátok stb.) valamint a hely (lakóhelyek, munkahelyek, iskolák stb.) jelentőségének felismerése
Új közösségek és hálózatok ereje	Kommunikációs technológia fejlődéséből fakadó lehetőségek (virtuális terek és kapcsolatok)
Kulturális elmozdulás az „én”-től a „mi”-ig	Megértés és cselekvés
Megosztott felelősség	Közös értékteremtés

3. táblázat: A fogyasztói elköteleződés új formáinak sarokkövei
 Forrás: saját szerkesztés WEF (2011) alapján

A kommunikációs technológia fejlődésének köszönhetően ugyanakkor számos olyan kezdeményezés bontakozott ki, amely már képviseli azt a kulturális elmozdulást, ami az egyéni használat helyébe a megosztott fogyasztást emeli, csak néhány példát kiemelve ide sorolhatjuk a közlekedés vonatkozásában az Uber-t (autó megosztás), a vendéglátás

területén az Airbnb-t, a CouchSurfig-et (szálláshely megosztás), vagy a Yummbert (ebédek, vacsorák megosztása a lakóhelyen). A kérdés, hogy az egyén milyen formában és mely cselekvések mentén kész a fent leírt elköteleződésre egy további tényező jelentőségét emeli ki: a helyét.

5.5. A személy–környezet kapcsolat viselkedésre gyakorolt hatásai

Viselkedésünket fizikai környezetünk is befolyásolja. Dúll (2009) szerint a környezet a nyelvhez hasonlóan olyan komplex jelenség, amely csak molárisan¹⁷ értelmezhető. Ennek elemzési egységét a *hely* jelenti. A hely alapvetően több mint földrajzi lokáció, mivel a tér emberekkel való kapcsolatát határozza meg. Ez a kapcsolat három dimenzió mentén írható le, így az észlelt fizikai tulajdonságok, az adott helyen jellemző aktivitások és szabályok, valamint az értékelések (affektív komponensek) által (Dúll, 2009).

A személy-környezet összeillés elméletei szerint az emberek viselkedésmintázata és a specifikus környezeti feltételek között összefüggés áll fenn (Dúll, 1998). Ahogyan Gump (1990) rámutat, két ember hasonlóbban viselkedik egy adott helyen, mint ugyanazon ember két eltérő helyen. Brigham (1991) mindezt azzal magyarázza, hogy az egyén és a környezet között kialakuló interakció során illeszkedés alakul ki az egyén céljai és a környezet elrendezése között. A fizikai környezet felépítése hatással van a társas interakciók kibontakozásának lehetőségére is, ezáltal befolyásolják az ott élők megküzdési stratégiáit (Evans és tsai., 1996, in: Dúll, 2009). Az interakciókat gátló helyek ennek megfelelően a személyek közötti kommunikáció hiányához, egymástól való elidegenedéshez vezethetnek. Az így kialakuló kollektív szemlélet hiánya számos, fenntarthatósági szempontból fontos viselkedés gátját képezheti (például javak megosztott igénybevétele, közösségi javak felelős használata). Mindez magyarázatul szolgálhat olyan esetekben is, ahol azt láthatjuk, hogy ugyanazon személy eltérő fogyasztási és viselkedési mintákat követ más-más helyszínen. A tárgyalt téma szempontjából azonban fontosabb annak vizsgálata, hogy egy adott desztináció milyen hatással van az odaérkező látogató viselkedésére, módosítja-e azt, és ha igen, milyen irányba és miért.

¹⁷ értelmes egységeiben

A környezeti attitűd és a valós magatartás közötti eltérés egy további magyarázatára ad lehetőséget a *hely és a hozzá fűződő egyéni viszony* figyelembevételével. A kérdés kapcsán a helykutatók abból indultak ki, hogy a hellyel való törődés az azzal történő állandó interakció eredményeként alakul ki (Tuan, 1977). Relph (1976) szerint a hely előmozdíthatja az elkötelezettség és a felelősség érzésének kialakulását. Az érzelmi kötődésen túl a hely alaposabb ismerete növeli annak a valószínűségét is, hogy az egyén védelmező magatartást tanúsítson az említett hely kapcsán (Kals és tsai., 1999; Pooley és O'Connor, 2000).

A hely, mint az emberi élmények, a társadalmi kapcsolatok, az érzések és gondolatok környezete központi szerepet kap a törődés fogalmának értelmezésében (Tuan, 1977). A hely ugyanis nemcsak a fizikai lokációját határozza meg egy térnek, de egyben az ott zajló emberi cselekvéseket, társadalmi és pszichológiai folyamatokat is (Brandenburg és Carroll, 1995; Düll, 2009). Ennek megfelelően *a hely olyan térbeli elhelyezkedés, amelyet a társadalom vagy az egyén jelentéssel és értékekkel társít* (Halpenny, 2010).

A hely konkrét meghatározása kapcsán a geográfiai és szociológiai kutatások két megközelítéssel is szolgálnak (Lewicka, 2011). A klasszikus értelmezés szerint (Relph, 1976; Tuan, 1977) a hely jól elhatárolható entitás, amelyet különleges identitás és történelmi álladóság jellemez. Mindezen túl kényelmes közeget biztosít a pihenésre, valamint védőburokként szolgál a veszélyes és idegen külvilág ellen. Ezzel szemben a globális világra reflektáló liberális megközelítés szerint a hely olyan útkereszteződés vagy találkozási pont, amely teret enged az interaktivitásnak (Milligan, 1998 in: Lewicka, 2011) és elősegíti a kulturális sokszínűséget, változatosságot (Massey, 2004 in: Lewicka, 2011).

A hely eltérő értelmezéseit a hozzá fűződő jelenségek sokszínű és több tudományterületen is megjelenő vizsgálata okozza. Az egyén és a jelentéssel bíró környezet közötti kapcsolatot a környezeti és a közösségi pszichológia, a szociológia, a kultúranropológia, a gerontológia, a társadalomföldrajz, az urbanisztika, az ökológia, a gazdaságtan egyaránt tárgyalja. Fontosságából adódóan a téma megjelenik az építészet és városrendezés, valamint a turizmus és rekreáció viszonylatában is (Lewicka, 2011).

Az eltérő szemléletű vizsgálatok következményeként mára a téma számos, egymással nehezen összehangba hozható megközelítéssel rendelkezik. Ezek strukturálására, a közös elméleti bázis megalapozására 1990-től napjainkig több tudományos munka is született (Lalli, 1992; Giuliani és Feldman, 1993; Giuliani, 2003; Farnum és tsai., 2005; Trentelman, 2009; Scannell és Gifford, 2010b; Lewicka, 2011). A továbbiakban Scannell és Gifford (2010b) hármas tagolású PPP (Person-Process-Place) modelljére támaszkodva kerül bemutatásra az egyén és a számára fontos környezet közötti kapcsolat, a helykötődés (place attachment) fogalma és elméleti háttere.

5.5.1. A helykötődés és hármas tagolású modellje

A helykötődés az egyén számára jelentőséggel bíró hely és az egyén között létrejövő köteléket fejezi ki (Low és Altman, 1992). A fogalom az elmúlt negyven évben jelentős tudományos érdeklődésre tett szert (Sennett, 2000; Scannell és Gifford, 2010b). Hátterében olyan változások állnak, mint a globalizáció, a növekvő mobilitás, valamint az egyén számára fontos környezet fenyegetettsége, kulturális sajátosságainak elvesztése (Relph, 1976; Sennett, 2000). A helykötődés számos további jelenség vizsgálatánál is előtérbe került. A helykötődés pozitívan befolyásolja a közterek vagy nemzeti parkok látogatását (Kyle és tsai., 2005; Moore és Graefe, 1994; Williams és Stewart, 1998; Scannell és Gifford, 2010b). Megnyilvánul a katasztrófák áldozatai által átélt fájdalom és veszteségérzésben, továbbá a költözés vagy a hajléktalanná válás során (Billig, 2006; Guest és Lee, 1983). A helykötődés és a környezeti kockázatesztelés, valamint a környezeti attitűd között asszociált kapcsolat a környezettudatos magatartás magyarázatánál is jelentős szerepet tesz (Kyle és tsai., 2004a; Nordenstam, 1994; Vorkinn és Riese, 2001; Stedman, 2002).

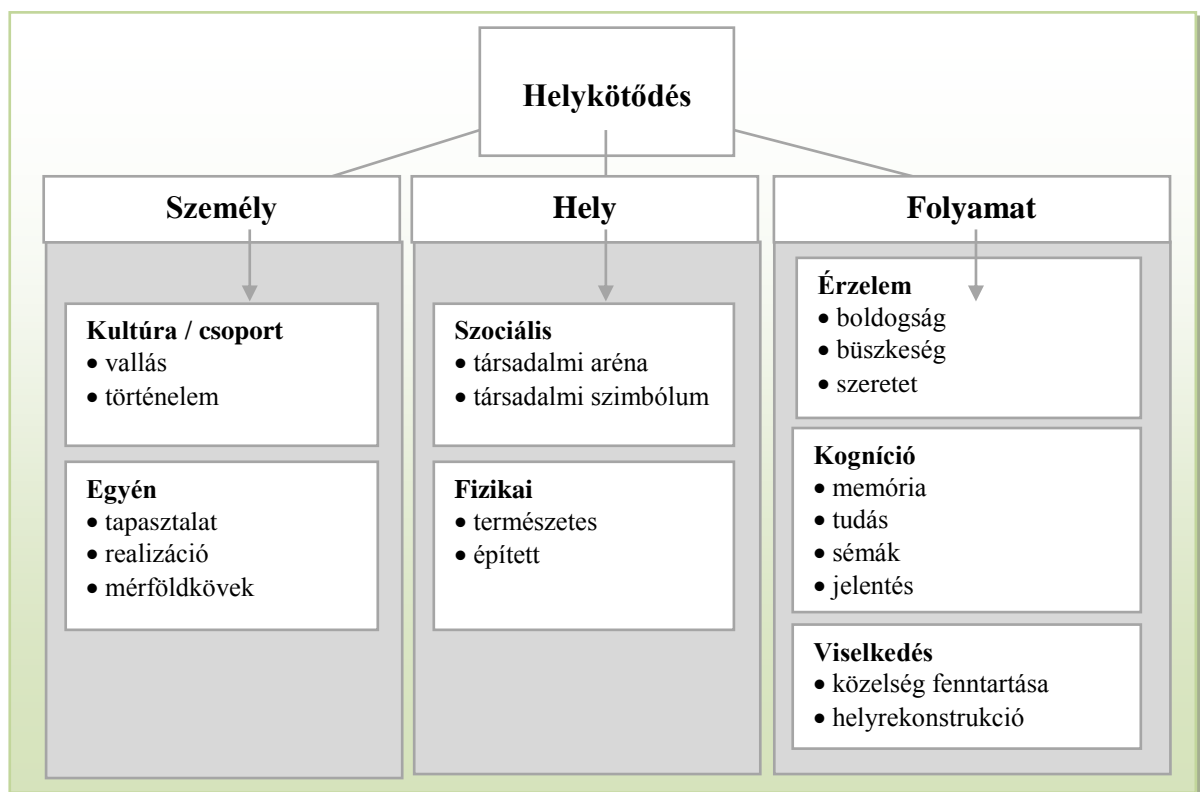
A helykötődés különböző filozófiai alapokon nyugvó, valamint számos kontextust érintő vizsgálata a fogalom meghatározásában korántsem bizonyul egységesnek. Az eltérő megközelítéseket a 4. táblázat összegzi.

Definíciók	Képviselői
A helykötődés többdimenziós fogalom, amely az egyén és a jelentős helyek közötti köteléket írja le	Giuliani és Feldman (1993) Low és Altman (1992)
A hely jelentése univerzális érzelmi kötődés, amely alapvető emberi szükségleteket elégít ki	Relph (1976) Tuan (1974)
A hely jelentése több alfogalmat foglal magába, így a helyidentitást, a helykötődést és a helyfüggést	Jorgensen és Stedman (2006)
A hely jelentése olyan ősi kötelék, amely az odatartozás érzését és az ottmaradás vágyát alakítja ki.	Hay (1998)
A város, otthon és szomszédság szintjén megmutatkozó kötődés.	Kasarda és Janowitz (1974)
A helykötődés társadalmi tényezők által meghatározott kötődés.	Woldoff (2002)
A helykötődés fizikai tényezők által meghatározott kötődés.	Stokols és Shumaker (1981)
A helykötődés társadalmi és fizikai tényezők által meghatározott kötődés.	Riger és Lavrakas (1981)

4. táblázat: A helykötődés definíciói

Forrás: Scannell és Gifford (2010b) alapján saját szerkesztés

A számos definíció mentén megfogalmazódott kutatási irányok a terület elméleti háttérének kiszélesedését is jelzik. Ezek keretbe foglalására, az egyes irányzatok strukturálására és szintetizálására Scannell és Gifford (2010b) egy háromdimenziós elméleti keretet javasolt. Modelljük szerint a helykötődés többdimenziós fogalom, magába foglalva a személy, a hely és a folyamat dimenzióit (lásd 9. ábra).

9. ábra: A helykötődés hármas tagolású modellje

Forrás: Scannell és Gifford (2010b, 2. o.)

A modell első dimenzióját *a személy* jelenti, azaz, hogy ki kötődik az adott helyhez és ez a kötődés milyen mértékben alapozódik a hely egyéni illetve társadalmi jelentésére. Más szavakkal, az egyéni szint a személy és a hely között létrejövő kapcsolat, amely olyan események révén jön létre, mint a személy életében bekövetkező jelentősebb élmények, beteljesülések, illetve mérföldkövek. A társadalmi szint ezzel szemben a hely többek által megosztott, szimbolikus jelentésére utal (Low és Altman, 1992). Mint ilyen a kulturális, a vallási és a nemek szerinti eltéréseket vizsgáló tanulmányok kiindulópontja.

Az egyéni eltérések túlhangsúlyozását bírálva Droseltis és Vignoles (2010) a különböző helyek iránti kötődés vizsgálatának jelentőségére hívták fel a figyelmet. A *helyre* vonatkozó vizsgálatok alapvetően két megközelítéssel élnek, különbséget téve *társadalmi és fizikai helykötődés* között. A társadalmi kötődés a csoporthoz való tartozás, vagy a csoporttagság érzését fejez ki (például barátság, család), valamint a közös múltból, érdekekből és aggodalmakból fakadó érzelmi összetartozást (Raymond és tsai., 2010). Számos kutatás hívta fel a figyelmet a helykötődés társadalmi aspektusára. Ezek alapján az egyének olyan helyekhez kötődnek, amelyek előmozdítják a társadalmi beágyazódásukat, csoportidentitásukat. A helykötődés ugyanakkor a hely fizikai minőségére, karakterisztikájára is visszavezethető. Ez a fizikai minőség reflektálhat a hely épített (például házak, utcák, épületek, nem lakó jellegű belső térkialakítások jellegzetességei), vagy természetes (például tavak, parkok, erdők, hegyek) jellegére (Scannell és Gifford, 2010b). A hely fizikai sajátosságaihoz való kötődés eltérhet annak függvényében is, hogy az egyén általánosságban vagy adott helyre vetítve kötődik egy-egy jellemzőhöz. Egy példával élve Williams és tsai. (1992) rámutattak, hogy egy adott hely pótolhatósága változhat attól függően, hogy az egyén egy meghatározott hely fizikai tulajdonságaihoz (meghatározott erdő jellemzői), vagy inkább egy általánosságban vett fizikai karakteréhez (például vadon táj jellemzői) kötődik. Eredményeik alapján azok, akik a vadonhoz általánosságban kötődtek inkább, jellemzőbben látogattak más hasonló helyeket is.

A fizikai jellemzők helykötődésre gyakorolt hatása kapcsán Stedman (2003) megjegyzi, hogy az egyének nem közvetlenül a fizikai jellemzők miatt alakítják ki a kötődésüket, hanem azért, amit ezek a jellemzők szimbolizálnak. Például a fejlett környezet a közösséget testesíti meg, míg a kevésbé fejlett a vadont. Ezzel a gondolattal

visszacsatoltunk Scannell és Gifford (2010b) azon megállapításához, mely szerint a hely fizikai és társadalmi jellemezői gyakran átfednek.

A helykötődés harmadik dimenzióját a *pszichológiai folyamat* jelenti. Ez a dimenzió arra kíván magyarázatot adni, hogy az egyén milyen pszichológiai folyamat mentén köteleződik el egy adott hely iránt. A folyamat dimenzió Scannell és Gifford (2010b) alapján három tényező mentén épül fel, ezek az affektív, a konatív és a kognitív komponensek.

A személy és a hely között kialakuló kapcsolat legalapvetőbb eleme az *érzelmi kötődés*, amely a helykötődés definícióinak többségében meg is jelenik. Az egyén hely iránti érzelme a szeretettől és elégedettségtől egészen a félelem és gyűlölet érzéséig számos formát ölthetnek (Manzo, 2005). Annak ellenére, hogy jelenős helyek is társulhatnak negatív érzésekkel, a helykötődés szakirodalma ebben a vonatkozásban elsősorban a pozitív érzelmekre szorítkozik (Scannell és Gifford, 2010b; Halpenny, 2006).

Az egyén és hely között kialakuló kapcsolat *kognitív* elemekre is támaszkodik. Ilyenek lehetnek a hellyel kapcsolatos emlékek, hiedelmek, ismeretek vagy jelentések. Ezen elemek mentén az egyének jelentéssel ruházzák fel az adott helyet, énjük részévé téve azt. Scannell és Gifford (2010b) a következőkkel magyarázzák mindezt: az egyének a társas információkat úgy strukturálják, hogy az könnyen feldolgozható legyen és koherensen illeszkedjen a meglévő ismereteikhez. Ezek az információk az adott tárggyal vagy a szelf –fel kapcsolatos ismereteket, meggyőződéseket magukba foglaló kogníciókba vagy sémákba rendeződnek be. Stokolos és Shumaker (1981) általános helyfüggés (general place dependence) elméletével élve a szerzők azzal érvelnek, hogy ezeknél a kötődéseknél a séma olyan információkat hordoz, amelyek közösek azoknál a helyeknél, amelyhez az egyén kötődni szeretne. A kedvenc hely tehát olyan sémája a hellyel kapcsolatos ismereteknek és meggyőzéseknek, amely az egyén személyes kapcsolatát írja le a speciális jellemzőkkel bíró hellyel. Ezek a kogníciók ennek megfelelően az önkép részeivé is válnak.

A harmadik folyamat elem a *magatartás*, azaz a cselekvéseken keresztül kifejeződő kötődés. A helykötődés olyan pozitív érzelmi kapcsolat egy speciális hely és a személy között, amely alapvetően arra ösztönzi az egyént, hogy a hely közelében maradjon (Hidalgo és Hernandez, 2001). A helykötődés tehát a közelség fenntartását szolgáló

magatartással társul. Néhány példával alátámasztva ezt, azok, akik régóta távol maradván otthonuktól honvágytól szenvednek, nagyobb áldozatot is készek azért hozni, hogy meglátogassák otthonukat (Riemer, 2000). Más módon mutatkozik meg ez a viselkedés katasztrófa sújtotta területek újjáépítése esetén. Ahogyan Francavigila (1978 in: Scannell és Gifford, 2010b) egy lerombolt település újjáépítése kapcsán feljegyezte, a rekonstrukció során a közösség lehetőséget kapott, hogy a hely korábban észlelt problémáit áttervezzék és kiküszöböljék, mégis a település a régi struktúrának megfelelően került helyreállításra.

A helykötődés mentén kialakuló viselkedés kapcsán meg kell jegyeznünk, hogy bár a hely használatából kifolyólag sokban átfed a territoriális viselkedéssel, mégsem azonos vele. Míg a territoriális viselkedés tulajdonon alapul és a hely feletti kontrollt feltételezi, addig a helykötődés révén kialakuló viselkedés érzelmi, közelségre törekvő kapcsolat, amely a kontroll igénye nélkül is létrejöhét, mint például a közösségi terek vagy szent helyek esetén. További különbségtételre ad lehetőséget, hogy a territoriális viselkedés megjelöléssel, személyre szabással, agresszióval és a territórium védelmezésével társul, a helykötődés menti viselkedés pedig társadalmi támogatásra és az adott hely helyreállítására irányul (Scannell és Gifford, 2010b). A helykötődéshez kapcsolódó viselkedések áttekintését a továbbiakban a környezettudatos viselkedésre összpontosítva foglalom össze.

5.5.2. A helykötődés és a környezettudatos viselkedés kapcsolata

A helykötődés és az emberi viselkedés közötti viszonyt vizsgálva Vaske és Kobrin (2001) eredményei alapján erős kapcsolat figyelhető meg a pozitív helykötődés és a viselkedésekben megnyilvánuló egyéni teljesítmények között. A szerzők rámutattak továbbá, hogy a szelf és a helyidentitás közötti viszony kihat az adott hely fenntarthatóságát biztosító magatartásokra, valamint befolyásolják az egyén más területeken tanúsított környezettudatos magatartását is. Utóbbi kapcsán meg kell jegyezni, hogy e továbbgyűrűző hatás még kevésbé megalapozott, további kutatásokat igényel. Az azonban kijelenthető, hogy a pozitív helykötődés kapcsolatban áll az egyén helymegőrzésben való részvételi szándékával (Williams és Vaske, 2003).

A helykötődés, illetve a viselkedés és viselkedési szándék közötti kapcsolat vizsgálata elsősorban a közösségi kötődés szakirodalmában alapozódott meg. A témában végzett

kutatások alapján Wakefield és tsai. (2001) arra az eredményre jutottak, hogy azok a lakók, akik nagyobb kötődést alakítottak ki a szomszédságukkal, nagyobb valószínűséggel vettek részt civil kezdeményezésekben, mint azok, akik alacsonyabb kötődéssel rendelkeztek. A pozitív kapcsolatot támasztja alá Mesch (1996) eredménye is, mely szerint a szomszédokhoz erősebben kötődő személyek nagyobb valószínűséggel léptek fel környezetük szociális vagy fizikai megváltoztatása ellen. Sampson és Groves (1998) szintén e jelenséget vizsgálva arra jutottak, hogy a szomszédokhoz fűződő erősebb kötődés esetén valószínűbb volt, hogy a helynek megfelelő normarendszert alakítsanak ki az ott lakók és támogassák a kriminalitás elleni akciókat.

Kaltenborn (1998) a helyi lakosok szigetvilághoz¹⁸ fűződő viszonyát vizsgálva három klasztert különböztetett meg a helykötődés intenzitásának függvényében. A lakók szegmentálását követően összehasonlította a csoportok vallott környezeti szándékát, eltérő scenáriókat vázolva fel nekik arra vonatkozólag, hogy milyen hatással lehetnek rekreációs döntéseik és környezettudatos cselekedeteik a szigetvilágra. Az eredmények alapján a helykötődés mértéke befolyásolta a lakosok környezeti hatás alapján kialakuló reakcióját. Az erősebb helykötődés a növekvő turizmussal szembeni alacsonyabb toleranciával, illetve a környezeti problémák megoldásában való magasabb érintettséggel társult.

Stedman (2002) a helykötődés környezeti viselkedési szándéokra gyakorolt hatását elemezve igazolta, hogy a helyhez fűződő érzelmi és identitás alapú kötődés erősen befolyásolja az ideiglenes és állandó lakókat abban, hogy elköteleződjenek a helyvédő viselkedés mellett. Walker és Chapman (2003) eredményei alapján szinte minden környezeti viselkedési szándékot szignifikánsan befolyásolt a helykötődés.

Elvonatkoztatva a lakóhelytől, Borrie és Roggenbuck (2001) a vadon iránti törődést kutatva azt találták, hogy a nemzeti parkok látogatását követően nagyobb mértékű törődés jellemezte a vendégeket, mint a látogatás előtt. Kyle és tsai. (2004b) és társai hegymászókat vizsgálva jutott arra, hogy a mászással töltött idő során a látogatók helyidentitása megnőtt, ami egyben a negatív környezeti körülmények fokozott észlelésével társult. A nemzeti parkok kontextusába helyezve a helykötődés és a

¹⁸ Femundsmarka Nemzeti Park, Norvégia

környezettudatos magatartás összefüggéseit Halpenny (2010) arra jutott, hogy az adott nemzeti parkhoz való kötődés mind a parkhoz kapcsolódó, mind az általános környezettudatos viselkedési szándékot egyaránt pozitívan befolyásolta.

6. A KUTATÁST MEGALAPOZÓ ELŐZETES TANULMÁNYOK

A végső kutatás megalapozására több lépcsős előtanulmányt folytattam. Az alkalmazni kívánt mérőeszközök kiválasztásának elősegítésére, valamint a kutatás kontextusának körvonalazása kvalitatív kutatást végeztem. Célom a helykötődés dimenzionalitásának és struktúrájának mélyebb megértése volt, valamint a megjelenő környezettudatos viselkedési formák megismerése. Következő lépésben a kiválasztásra került skálákat teszteltem. Vizsgáltam Halpenny (2006) három aldimenziós, majd Ramkissoon és tsai. (2013) négy aldimenziós helykötődés skáláját, valamint Halpenny (2006) park-specifikus környezettudatos viselkedési skáláját. Az eredmények tükrében kismintás hallgatói megkérdezést végeztem, amely a skálátételek érthetőségének és a végső kérdőív struktúrájának pontosítását szolgálta. A továbbiakban az egyes tanulmányok eredményeit és konklúzióit összegzem.

6.1. A helykötődés és környezettudatos viselkedés kvalitatív vizsgálata

A rekreációs céllal látogatott helyekkel kialakuló kapcsolat, valamint a látogatás során tanúsított magatartás mélyebb megértésére kvalitatív kutatást folytattam. Megfogalmazott kutatási kérdéseim a téma kapcsán a következők voltak:

- (1) Milyen főbb témakörök jelennek meg a hely szempontjából jelentős üdülés leírásakor?
- (2) Hogyan viszonyul a megkérdezett a helyhez?
 - a. Mutat-e kötődést a válaszadó a hely iránt?
 - b. Ha igen, ez milyen módon nyilvánul meg?
- (3) Mely környezettudatos viselkedések jellemzik a válaszadókat?
 - a. Milyen cselekvések jelennek meg a válaszokban és hogyan csoportosíthatók?
 - b. Vannak-e olyan cselekvések, amelyeket megemlítenek, de nem jellemző rájuk?
- (4) Mely környezetkárosító viselkedések jellemzik a válaszadókat?

- a. Indokolják-e ezeket a cselekedeteket, és ha igen, hogyan?
- b. Hogyan csoportosíthatók a megemlített cselekvések?

6.1.1. A kvalitatív kutatás körülményei

A kvalitatív kutatásra a Fogyasztáselmélet és Vásárlói magatartás tárgy keretein belül 2011 második negyedévében került sor MA hallgatók körében. A kutatásban való részvétel önkéntes jelleggel történt, melyet a kötelező teljesítményen felül szereshető pontokkal motiváltam. Összesen 23 narratív interjú született. Az interjúalanyok 23 és 25 év közöttiek voltak, a nemek szerinti megoszlást tekintve 15 nő és 8 férfi. Állandó lakóhelyeül tizenegyen a fővárost, öten megyeszékhelyet, heten pedig várost adtak meg. Falut és községet senki sem jelölt meg.

6.1.2. Alkalmazott módszertan

A kutatás módszeréül a *narratív elemzést* választottam. A narratíva az irodalomban és az életben egyaránt jelen lévő műfaj, amely nem más, mint *kronologikusan felépített történet, elbeszélés* (Szokolszky, 2004). A pszichológiában az 1980-as években jelent meg az a megközelítés, mely szerint a narratív megértés az emberi gondolkodás egyik alapvető formája. Az erre épülő narratív pszichológia kiinduló tézise, hogy az emberek történeteken keresztül teszik érthetővé világukat és saját magukat. *A narratívák elemzése ennek megfelelően empirikus, szövegalapú kutatás, amely arra keresi a választ, hogyan működnek a történetek, mire és hogyan használják az emberek a történeteket* (Szokolszky, 2004).

A módszer alkalmazását elsősorban a kérdés–felelet típusú interjúk kritikája ösztönözte. A kritika szerint az interjúk három szempontból is befolyásolják a válaszadót, és ezáltal determinálják a kutatás eredményét. Ezek a következők: a kiválasztott témák; a kérdések sorrendisége; a kérdések megfogalmazása (szavakkal történő kifejezése).

A módszer képviselői abból indulnak ki, hogy sokkal kevésbé befolyásolt, és a válaszadó perspektíváját megbízhatóbban visszatükröző képet kaphatunk, amennyiben az interjúkészítő szerepét minimálisra csökkentjük. Ennek eléréséhez az egyik leghatékonyabb eszköz a mindennapi kommunikáció egy speciális megnyilvánulása, a történetmesélés (Jovchelovitch és Bauer, 2000). Erre alapozva a kutatás során arra

kértem a hallgatókat, *meséljék el azt a nyaralásukat, amely a helyszín miatt volt a legmeghatározóbb számukra*. Tekintve, hogy a narratív interjú központi témájának bemutatása nagyban befolyásolja, hogy az interjúalany mennyire sikeresen valósítja meg feladatát, a kérdés megfogalmazásakor Jovchelovitch és Bauer (2000) irányadására támaszkodtam (lásd 5. táblázat).

Irányelvek	Központi témára vonatkozó tanulság
A kiindulási témában az interjúalanyunk jártasnak kell lennie. <ul style="list-style-type: none"> Ez biztosítja azt, hogy az interjúalany motivált legyen története részletes megosztásában. 	<ul style="list-style-type: none"> Általános turisztikai kontextus, tematizálás nélkül. A kiválasztható desztinációk tág köre hozzájárul ahhoz, hogy olyan történetet mesélhessen el az interjúalany, amely kapcsán valóban sok élménnyel és emlékekkel rendelkezik.
A kiinduló téma legyen az egyén vagy a társadalom szempontjából fontos.	<ul style="list-style-type: none"> Nyaralásra vonatkoztatva, mint a legjellemzőbb szabadidős utazási forma.
Az interjúalany korábbi tapasztalatait, tájékozottságát nem emelhetjük ki. <ul style="list-style-type: none"> Ez meghatározná a továbbiakban betöltött szerepét a történet mesélése során. 	<ul style="list-style-type: none"> Nem a legtöbb látogatott helyet, hanem a hely szempontjából legmeghatározóbb nyaralást kérdeztem.
A témának kellően tág keretet kell kijelölnie ahhoz, hogy az interjúalany hosszasan mesélhesse történetét.	<ul style="list-style-type: none"> A nyaralási élmény elmesélését a legmeghatározóbb helyszínre szűkítettem, hogy előkerülhessenek a hely szempontjából meghatározó tényezők. Más korlátozással nem éltem, így még kellően tág teret engedett a feladat a történet kibontásához.
Kerüljük a dátumokat, neveket, helyeket megnevező kifejezőmódot.	<ul style="list-style-type: none"> A központi téma nem élt sem dátumra, sem konkrét helyre, sem pedig útitársakra/egyéb társaságra vonatkozó irányadással.

5. táblázat: A központi téma kialakításának szempontjai

Forrás: saját szerkesztés

A történetek típusát tekintve a kutatás személyes történetre támaszkodott, melyeket a hallgatók írásban osztottak meg. A terjedelmes, minél részletesebb elbeszélés érdekében a téma megjelölése mellett a kutatásban résztvevők a következő instrukciót kapták: *a történetnek, akár csak egy jó beszélgetésnek nincsenek korlátai, annyit és úgy mesélj róla, ahogyan jólesik*. Ugyanezt a célt szolgálta a kiadott feladat formai megjelenése, amely az elbeszélés leírásához meghatározott területet jelölt ki (lásd 3. számú mellékletben). A megadott terület vizuálisan is támogatta azt az instrukciót, hogy részletesebb történetek szülessenek. Mivel az interjúalanyok elektronikus formában kapták meg a feladatot, a kijelölt keret túllépése korlátok nélkül valósulhatott meg. Az adatgyűjtés lépéseit a 6. táblázat összegzi.

Döntési pontok	Választás
Történetek típusának meghatározása	Személyes történet
Történetek forrásainak beazonosítása	BCE, Marketing szak, MA hallgatók
Történetek kontextusának kiválasztása	Interjú
Történetek elmesélésének kiváltása	Felszólítás, terjedelmkijelölés
Történetek összegyűjtése	Írásban, egyéni esszé formájában

6. táblázat: A narratívák elemzésének folyamata

Forrás: Saját szerkesztés Czarniaswska (2004, 15. old. in: Mitev, 2008) alapján

Az visszakapott válaszok feldolgozása tematikus elemzéssel történt, Atlas Ti 5.2 programcsomag alkalmazásával. Első lépésként teljes bekezdések kerültek jellemzésre néhány összegző mondattal. Ezeket a mondatok később néhány kulcsszóra lettek bontva. A tematikus tagolást követően meghatározásra került egy olyan kategóriarendszer, amely lehetővé tette az összes interjú kódolását. Ennek elkészítéséhez minden interjú egyéni kategorizálásra került. A megjelenő kategóriák később koherens, átfogó kategóriarendszerbe sorolódtak, amely már az összes interjút kezelni tudta.

6.1.3. A tartalomelemzés eredményei

A történetek bemutatása két főbb egységre tagolódtott. Első lépésben a válaszadók az utazás kontextusáról számoltak be, majd ezt követően a nyaralás során szerzett élményeket részletezték.

A *kontextus* meghatározása során a megkérdezettek a nyaralás időpontjának és helyének meghatározására tértek ki, valamint indokolták, miért épp ezt az utazást emelték ki emlékeik közül. Mindezek mellett az utazás módja, útvonala és az útitársak is bemutatásra kerültek.

A történetek döntő hányada európai helyekhez kötődött. Ketten számoltak csak be tengerentúli látogatásról. Ezek az USA-t és Mexikót érintették. Míg az előbbi egy családi rokonlátogatás, az utóbbi egy barátokkal megosztott kaland volt. Európán belül a legtöbben Horvátországot és Montenegrót emelték ki, illetve olyan népszerű európai nagyvárosokat, mint Barcelona, Párizs, Amszterdam és Prága. A helyszínek másik nagy csoportját a nyaralás szempontjából népszerű szigetek jelentették (Korfu, Kréta, Mallorca). A válaszadók közül csupán ketten neveztek meg belföldi helyszínt, ezen belül Kunfehértót, mint a gyermekkor nyarainak visszatérő helyszínét és a Szigetközt. A

beszámolók között szerepelt még Görögország, Olaszország, Lengyelország, valamint Kárpátalja. A kiemelt helyszínek kapcsán megállapítható, hogy a válaszadók kevésbé gondolkodtak kisebb területi egységekben, jellemzően egy-egy országra vonatkoztatva osztották meg tapasztalataikat.

A történetek időpontjait tekintve általában öt évnél frissebb utazásokat választottak a megkérdezettek. Összesen négyen meséltek csak gyermek- vagy kamaszkorra visszatekintő élményekről. Ezek egy része az érettségit követő jutalomútként jelent meg, másik része a családhoz fűződő emlékként.

A beszámolók között nem volt olyan, ahol a válaszadó egyedül utazott volna az adott helyre. Többségük a családtagjaikkal látogatták meg a választott desztinációt. Ezt követték a barátokkal és a partnerrel megosztott utazások.

A látogatásokat elsősorban az attraktív tengerparti környezet iránti igény motiválta, de megjelentek emellett a kulturális és történelmi indíttatású, valamint természetlátogatást célzó utak is. Az utazás módja kapcsán megközelítőleg azonos arányban szerepelt a közúti és légi közlekedés.

A kontextust követően az *élmények kibontására* tértek át az interjúalanyok. A leggyakrabban visszatérő témát a helyiek életstílusa és a velük kialakított kapcsolat jelentették. A válaszadók egyöntetűen pozitívan számoltak be a helyi szolgáltatókkal és lakossággal megélt tapasztalataikról, és gyakran csodálattal írták le azt az életstílust, amelyet látogatásuk alatt megtapasztalhattak.

„Egészen elképesztő volt, amikor a sziget oldalában felfedeztünk egy büfét, ahol tűzön süített ebéddel fogadtak minket. Talán a büfé szó is túl erős kifejezés ebben az esetben, hiszen a kiszolgálást két személy végezte, akik szabadidejükben hobbiból működtették ezt a helyet. Egész nap kb. 10-20 vendégük volt és idejük nagy részét szörfözéssel töltötték.” (férfi, főváros)

A helyiekkel kialakult kapcsolat mellett a természeti és épített környezet okozta élmények (szép tengerpartok, élhető városok stb.), valamint a gasztronómiai kalandok is hangsúlyt kaptak. Ebben a tekintetben a felfedezés és az új dolgok megismerése játszották a legnagyobb szerepet.

„Mivel a mediterrán izvilág a kedvenceim közé tartozik, ezért nagyon élveztem az ottani tengeri különlegességeket, gyümölcsöket, zöldségeket. Kalandvagyó típus vagyok, így szinte mindent kipróbáltam, mind a gasztronómia, mind a szabadidős programok terén.” (nő, főváros)

Végül a vásárlási és az esti szórakozási lehetőségeket kell kiemelni, mint az utazás élményfaktorát befolyásoló tényezőket. Többen már az élménybeszámolójuk alatt kihangsúlyozták, hogy élelmiszert és ajándéktárgyakat csak a helyiektől vásároltak.

A történetek tematikus tagolódását követően a szövegekben megjelenő főbb kategóriákat vizsgáltuk. Az elemzésbe a helyszínnel kapcsolatos élmény bemutatásán túl a környezettudatos és károsító cselekvések körét is bevontuk.

A helyszín kapcsán négy kategória jelent meg, amelyek mentén később kialakításra kerültek a kódok. Ezek a lokáció, a hely karakterisztikái, a látogatás gyakorisága, valamint a hellyel való kapcsolat jellege.

A *lokáció* mentén a kiválasztott hely lakóhelytől való távolságát vizsgáltuk. A megnevezett helyek többségében közúti vagy légi közlekedéssel egyaránt elérhető, Európán belüli desztinációk voltak. A lakhelytől való távolság azonban kellően nagy volt ahhoz, hogy ne gyakori látogatások célpontjai lehessenek. Ettől eltérés csak egy esetben mutatkozott, amikor a megemlített helyszín a nagyszülők nyaralója volt.

A látogatott helyek ugyanakkor több esetben is kialakították a közelség fenntartásának szándékát (minél gyakrabban és többet lehessen az egyén az adott helyen). Mindez volt, ahol a visszavágyódás érzésében, volt, ahol a tartós visszatérés szándékában testesült meg.

„Az emberek, az ételek, az italok, az éghajlat és a hangulat örökre belém ivódott olyannyira, hogy mindig visszavágyom oda.” (nő, főváros)

„Egyszerűen beleszerettem ebbe a városba, azzal az érzéssel jöttem haza, hogy nekem ott még élnem kell.” (nő, város)

A hely karakterisztikái

Következő kategóriaként a desztináció jellemzőit emelhetjük ki, amelyek a hely fizikai, társadalmi és kulturális sajátosságaiban jelentek meg. A fizikai környezet jellemzésekor

a természetes környezet nagyobb hangsúlyt kapott, mint az épített. Többen megemlítették a látogatott városok építészeti nevezetességeit, de ezek az élmények sohasem voltak annyira részletekbe hajlóan és hosszasan kifejtve, mint amikor a természetről esett szó.

„...úgy éreztem, mintha pár napra újra visszacsöppennék az elemi természetbe, ahol csak tenger, hegyek, napsütés, fák vannak.” (nő, főváros)

A hely természeti adottságaihoz való kötődés a kiszakadás–megérkezés, a felszabadulás, a rácsodálkozás élményeivel társult. Előfordult a félelem érzése is. Ahogyan egy interjúalany megemlítette, túrájuk során utolérte őket egy vihar, és a felismerés, hogy a villámlások elől nincs hová menekülniük az erdőben, megijesztette őt. Ettől eltekintve elmondható, hogy a természettel való kapcsolat pozitív élményekkel társult.

Az épített környezet kapcsán a szimbolikus jelentéssel bíró épületek, térrendezések játszottak nagyobb szerepet. Ilyen volt például a kedvenc csapat stadionja, vagy az irodalmi élményekre hajazó házak, templomok.

Ellátogattunk a Barca stadionjába, a Nou Campba. A kedvenc csapatom stadionja leírhatatlan élményt jelentett nekem. ... A Barca múzeuma szintén szerepelt a programban, így alkalmam volt megismerni a csapat múltját, jelenét. (férfi, megyeszékhely)

„Az egész város olyan, mintha a Gyűrűk Urában lennénk. A házak a hegyoldalba épültek és a csúcsok ki sem látszottak a magas páratartalomtól. ... A főtér csodálatos volt, rengeteg ezüstüzzellett és egy gyönyörű templommal.” (férfi, város)

Az épített környezetet hosszabban tagláló leírást a fentiekén kívül nem találtam. E két példát mélyebben vizsgálva az első esetben az épület közösségösszetartó erejét, a közös jelentést emelhetjük ki, az utóbbinál a természettel való összhangot.

Végül fontos említést tennünk a hely megélésének mélységéről. A résztvevők visszaemlékezései alapján a látogatott desztináció felejthetetlen élményekhez juttatta őket, mérföldkövet azonban nem jelentett életükben. Az egyéni képességek meghaladásáról vagy mélyebb összefüggések meglátásáról egyetlen interjúban sem esett szó direkt módon.

A látogatás gyakorisága

Két esettől eltekintve a válaszadók első alkalommal látogatták a megnevezett helyet, így komolyabb kötődést nem mutattak a hely iránt. Elemzésünk szempontjából ugyanakkor érdekesebb tapasztalatokkal szolgál a két kivétel. Első esetben a desztináció újbóli meglátogatásáról, a másodikban rendszeres kapcsolatról számolt be az interjúalany.

„Ez a kis város annyira elnyerte tetszésünket, hogy másodszorra is ezt választottuk nyaralásuk helyszínéül.” (nő, város)

Az újbóli látogatást az interjúalany a hely speciális tulajdonságaival magyarázta, így a lassan mélyülő tengerrel, amely családja szempontjából fontos választási szempont volt. Megemlített néhány, a helyhez kötődő szabadidős tevékenységet is. A helyhez való kötődés ebben az esetben tehát a hely funkcionális jellegéből fakadt, így a helyfüggéssel volt kapcsolatba hozható. Kiemelendő továbbá, hogy a szállásadóval kialakított jó kapcsolat szintén befolyásolta a visszatérést, tehát kisebb mértékű társas kötődés is szerepet játszott a döntésben.

A visszatérő látogatásoknál a családhoz fűződő gyermekkori élmények jelentették a kapcsolat alapját. A gyermekkori élmények helykötődést előmozdító szerepe későbbi környezettudatos fogyasztók és munkájukban a fenntarthatóság iránt elkötelezett személyek narratíváiban szintén megjelent (Hofmeister-Tóth és tsai., 2012).

„Amikor kicsi voltam rendszeresen nagymamámmal több hétre lementünk a nyaralóba, és míg a nagyfi főzött ránk vagy a kertben dolgozott, mi gyerekek bunkert építettünk az erdőben fából, és harcoltunk a szomszéd sráccal. Illetve nagyon sokat fürödtünk a tóban, vízpisztoly-csatákat vívtunk a család többi gyerekével, és iszapvárat építettünk a tó partján. Rengeteget mászkáltunk csak úgy az erdőben is, és iszonyat sokszor visítottunk a királydinnye miatt, ami beleragadt a talpunkba, mert persze annyira okosak nem voltunk, hogy rendes cipőben menjünk be az erdőbe.” (nő, megyeszékhely)

A beszámolóban később arra is utal az interjúalany, hogy a nyaralóhoz fűződő élmények az idő előrehaladtával átalakultak, a családi és természeti programok helyett a barátokkal való szórakozás került előtérbe.

„Később mikor nagyobb lettem, már nem a családdal, hanem főleg a barátaimmal jártunk oda – és már kevésbé a játék, mint inkább a buli és a fesztelen szórakozás volt előtérben. Az erdőnek is már csak a szélét szoktam látni...” (nő megyeszékhely)

A hellyel kialakult kapcsolat

A hely látogatása során a funkcionális kötődés több alkalommal is megjelent. A kiválasztott helyek rendelkeztek azokkal az adottságokkal, amelyek a kikapcsolódás szempontjából meghatározó cselekvésekre adtak lehetőséget. A hely identitásában betöltött szerepe, valamint a hely iránti érzések ezzel szemben kimondatlanok maradtak. Néhány olyan utalást találtam csak, amely érzelmeket vagy identitásra vonatkozó tartalmat hordozott.

„Nekem a történelmi jelentősége miatt is igen nagy élmény volt a Vereckei-hágóra való kirándulás. A gyönyörű táj már csak a ráadás volt.” (férfi, megyeszékhely)

„Egyszerűen beleszerettem ebbe a városba.” (nő, város)

A helyhez fűződő viszony legintenzívebben a helyiekkel kialakított kapcsolatban jelent meg. Ez olykor már a velük való azonosuláshoz is elvezetett. A hellyel való identifikáció tehát inkább szociális szinten volt megfigyelhető, mintsem fizikai vonatkozásban.

„Nagyon jó élményeket lehet úgy gyűjteni, hogy a helyiekkel próbálsz azonosulni, és megpróbálsz elképzelni őket hogyan is élnek.” (nő, város)

Környezetkárosító viselkedések köre

A kutatás során rákérdeztünk arra is, melyek azok a viselkedések, amelyeket úgy ítélt meg a válaszadó, hogy károsította vele az adott helyet. A válaszok két jellemző mintát követtek. Vagy megállapították, hogy nem tettek ilyet, legalábbis tudatosan nem, vagy konkrétan felsorolták azokat a tevékenységeket, amelyeket a környezetre nézve terhelőnek ítélték. Ezek a következők voltak: az utazás módja (repülő és autóbérlés helyben), a vásárlásokhoz kapcsolódó csomagolások kezelése (szatyor elfogadása, túlcsomagolás, visszaváltható üveg kidobása), közöny az ott lévők helytelen viselkedésével szemben. Az USA esetében az egyik interjúalany megemlítette, hogy a helyiek életstílusának a követése eleve környezetkárosító cselekvés volt.

„Úgy gondolom, hogy a hely károsítását okozhatja Amerikában, hogy az éttermekben hatalmas adagokat szolgálnak fel, rengeteg csomagolóanyagot használnak el, sokszor feleslegesen. Pazarló életvitelük hozzájárul a hely károsodásához, melyben ilyen szempontból sajnos én is részt vettem.” (férfi, főváros)

Míg az élmények megosztásakor a hely iránti érzelmek a háttérbe szorultak, addig a hely fenyegetettsége esetén annál nagyobb hangsúlyt kaptak. Mindez a hely megóvásának szándékával társult. Megjegyzendő, hogy ezekben az esetekben sem kerültek szóba proaktív cselekedetek.

„Nem tettem olyat, ami károsította volna a helyet, mivel csodáltam ezeket a látványosságokat és megbecsültem. Fontosnak gondolom, hogy ilyen csodás helyeket mindenki óvjon, és vigyázzon rá.” (nő, város)

Környezettudatos viselkedés a helyen

Általános megközelítésnek számított, hogy a válaszadók a hely elvárásainak megfelelő cselekedeteket hajtottak végre és további erőfeszítéseket nem tettek annak érdekében, hogy megóvják környezetüket.

„Nem tudom igazán, hogy rossz magatartás elkerülésén kívül milyen környezetóvó dolgot tehet ilyenkor az ember.” (nő, főváros)

„Plusz erőfeszítéseket tehát nem tettem, de pont az a szép ebben a környékben és a helyiekben, hogyha úgy élnénk, mint ők, akkor nem kéne utólagos erőfeszítéseket tennünk, hanem magától fennmaradna az egyensúly.” (nő, főváros)

Amennyiben mégis megjelent az aktív szerepvállalás, az kisebb erőfeszítéssel társuló, elsősorban fizikai cselekvésekben realizálódott.

Ha a vízben felénk úszott egy zacskó, akkor azt kivettük és kidobtuk a szemetesbe.” (nő, főváros)

A környezettudatos viselkedések felsorolása során a megkérdezettek a közlekedést (tömegközlekedés, bicikli, gyaloglás), az élővilág megóvását és a hulladék kezelését (szemetelés elkerülése, szelektív gyűjtés) emelték ki. Megjelent továbbá a helyi termékek vásárlása, a felelőtlen szolgáltatók elutasítása (adott esetben a ló terhelhetőségét figyelmen kívül hagyó kocsis), valamint a szálláshely környezettudatos programjának követése.

6.1.4. A narratív interjúk konklúziói

Az interjúk összegzéseként elmondhatjuk, hogy a hellyel való kapcsolat Riger és Lavrakas (1981) megközelítésével megegyezően mind a társadalmi, mind a fizikai tényezők mentén megjelent.

Összevetve az eredményeket Scannel és Giffod (2010b) PPP-modelljével, azt találtuk, hogy a személy, a hely és a folyamat aldimenziók szintén szerepeltek a narratívákban, igaz, eltérő hangsúllyal. Nem meglepő módon a legnagyobb részletességgel a helyről írtak a megkérdezettek. Mindezt indokolhatja a feladat jellege is, hiszen az interjúalanyoknak arról a nyaralásukról kellett beszámolniuk, amely a hely szempontjából volt a legkedvesebb.

A hely kifejtése kapcsán társadalmi és fizikai aspektusok egyaránt előfordultak. A társadalmi tényezők olyan példák mentén kerültek elő, mint a kedvenc sportcsapat otthonát adó városhoz való érzelmi kötődés, vagy a helyi fiatal lakossággal történő azonosulás. A fizikai tényezők kapcsán kiemelhető továbbá, hogy a természetes környezet leírásai valamivel nagyobb részletezettséggel történtek, mint az építetteké.

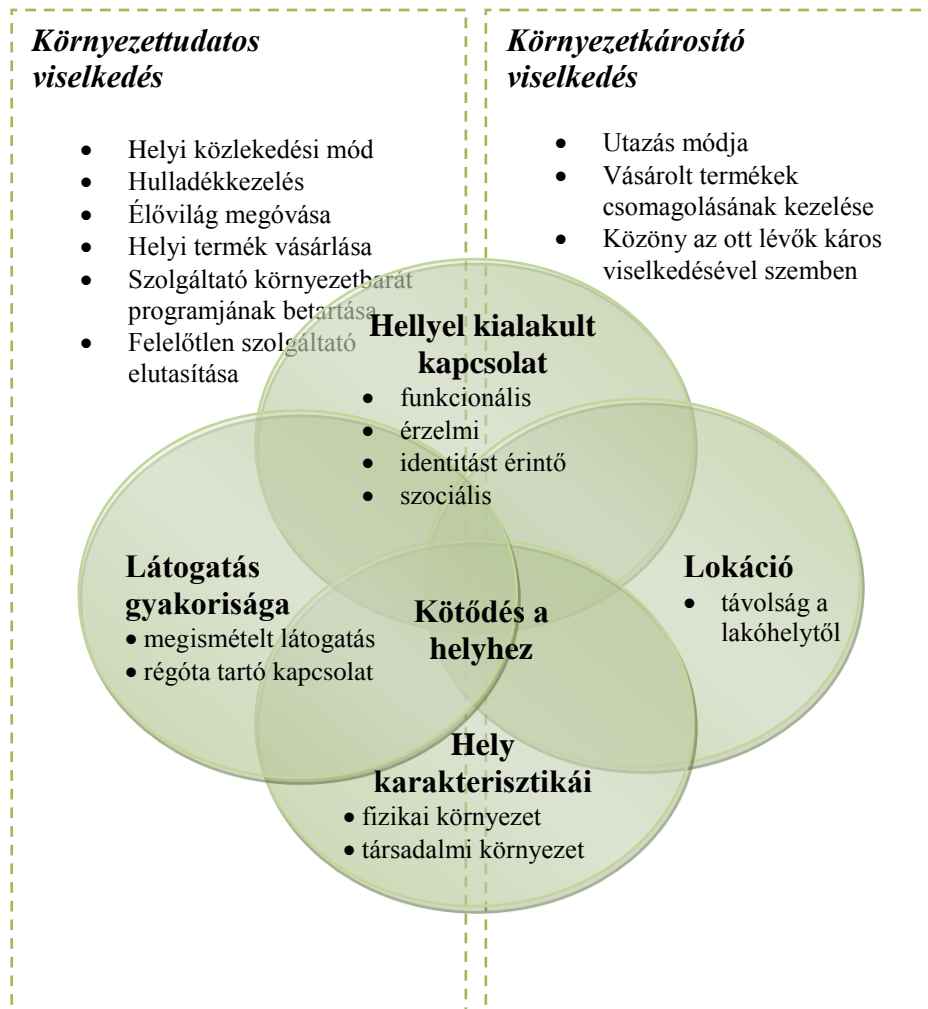
A személy aldimenzió egyéni szintje kapcsán a hely meglátogatásának lehetőségét emelhetjük ki, főként a tengerentúli utazások kapcsán, valamint egy-egy olyan esetet, amikor az utazás a megkérdezett személy teljesítményének jutalmazásaként jelent meg (például érettségi utáni családi út oda, ahová a megkérdezett vágyott). A társadalmi szint a szimbolikus jelentések kifejtésével került megemlítésre.

A helykötődés folyamat aldimenziója az affektív, konatív és kognitív elemeket foglalja össze. Az interjúkban ezek a tényezők is azonosíthatók voltak. Az érzelmek - a szakirodalommal egyezően - pozitív töltést hordoztak. A konatív tényező legfőképp a visszatérés és megőrzés szándékával társult. A kognitív elem a megőrzött és kiemelt emlékek és ismeretek mentén mutatkozott meg.

A PPP-modell tényezői mellett az interjúkból a lokációt és a látogatás gyakoriságát emelhetjük még ki. E két tényező ugyanakkor nem haladja meg a modellt, amennyiben elfogadjuk, hogy a látogatás gyakorisága a közelség fenntartásával, ezen belül a konatív elemmel van összefüggésben, illetve a lokáció szintén ezt a kapcsolatot alakítja.

Továbblépve a környezetvédő és -károsító magatartások köréhez, azt találtam, hogy a megjelenő cselekvések Smith-Sebasto (1992) felosztása alapján (vö: 7.4.2. fejezet) a fizikai és pénzügyi tevékenységek szintjére korlátozódtak. Olyan cselekvések, amelyek aktívabb részvételt vagy komolyabb erőforrást igényelnének, a látogatott hely kontextusában nem jelentek meg.

Az interjúkban szereplő főbb témaköröket a 10. ábra összegzi.

10. ábra: A narratív interjúk eredményeinek összegzése

Forrás: saját szerkesztés

Zárásul emelném ki egy interjúalany véleményét, amely jól tükrözi a lakóhely-látogatott hely iránti felelősségvállalás kettősségét.

„Véleményem szerint sokkal fontosabb, hogy a lakhelyemen óvjam meg a környezetemet, szemben az idegen földekkel. Ha már helyi szinten rendben vagyunk, utána jöhetnek más területek.” (nő, város)

Ez a kettősség a témában folytatott korábbi kutatásunkban szintén megjelent (Kelemen és tsai., 2010).

6.2. A helykötődés és környezettudatos viselkedés kvantitatív vizsgálata

A kutatás során alkalmazni kívánt skálák vizsgálatára 2011 negyedik negyedévében online hallgatói megkérdezést végeztem. Az előzetes kutatás célja a helykötődés és a környezettudatos viselkedés skáláinak kutatási témára való alkalmazása, valamint azok megbízhatóságának tesztelése volt.

A kérdőívek kitöltése önkéntes volt, a válaszadást a kötelező teljesítményen felüli pontokkal értékeltük. Összesen 298 válasz érkezett. Az adattisztítást követően végül 254 válasz került elemzésre. Figyelembe véve Tinsley és Tinsley (1987) irányadását, mely szerint állításonként legalább öt válaszadó szükséges ahhoz, hogy a faktorelemzés megfelelő módon végrehajtható legyen, ez a mennyiség elégnak bizonyult a skálák teszteléséhez.

6.2.1. A helykötődés skálájának tesztelése

A helykötődés mérésére Halpenny (2006) 16 állításos skáláját alkalmaztam (lásd 4. számú melléklet), amely a helyfüggést négy állítással, a helyidentitást hat állítással, a hely iránti érzelmeket további hat állítással méri. A megkérdezettek a kedvenc nemzeti park vagy természetvédelmi táj vonatkozásában adták meg válaszaikat. A skálákhoz tartozó tételeket 5-fokú Likert-skálán mértem, ahol 1=egyáltalán nem jellemző rám, 5=teljes mértékben jellemző rám értelemmel szerepelt.

Az eredmények alapján a legmagasabb értékelést az érzelmeket mérő állítások kapták. Az első öt legmagasabb átlagértékkel rendelkező állítás közül négy a hely iránti érzelmekre vonatkozott, majd ezt követően jelentek meg az identitást és függést mérő állítások vegyesen (lásd 5. számú mellékletben).

Az elmélet által meghatározott háromdimenziós konstrukció igazolására a priori faktorelemzést végeztem, főkomponens elemzéssel, varimax rotáció mellett.

A háromfaktoros megoldás esetén a harmadik faktor 0,858-as sajátértékkel rendelkezett, így a kétfaktoros megoldást vizsgáltam tovább. Az így kapott faktorstruktúrában két állítás nem érte el a kívánt 0,5-ös értéket, ezeket Hair és társai

(2006) irányadást követve elhagytam. Ezt követően ellenőriztem a két faktorról is szignifikáns átfedést mutató állításokat ($>0,35$). Így további három állítás került elhagyásra (önmaga lehet a helyen, erős azonosulás a hellyel, boldogságérzet a helyen). A kétdimenziós modell a teljes variancia 62,98 százalékát adta. A KMO-teszt 0,926-ös értéke, valamint a Bartlett-féle gömbölyűségi próba ($p < 0,001$) alapján az eredmény elfogadható volt.

Dimenziók*	Állítások	Component	
		1	2
PD	Az XXX Nemzeti Park a legjobb hely arra, hogy azt csináljam, amit szeretek.	0,821	0,183
PA	Az XXX Nemzeti Park a legkedvesebb hely számomra, ahol lehetek.	0,817	0,201
PA	Igazán hiányzik az XXX Nemzeti Park, ha túl sokáig távol maradok.	0,789	0,277
PD	Sokkal elégedettebb vagyok, amikor az XXX Nemzeti Parkot látogatom meg, mint amikor bármely más helyet.	0,777	0,292
PI	Sokat elárul rólam az, hogy az XXX Nemzeti Parkot látogatom.	0,772	0,047
PI	Úgy érzem, az XXX Nemzeti Park a részem.	0,765	0,23
PI	Amikor meglátogatom az XXX Nemzeti Parkot, mások olyannak látnak, amilyennek szeretném, hogy lássanak.	0,649	0,23
PD	Más hasonló helyeken nem tudnám annyira élvezni azokat a dolgokat, amiket az XXX Nemzeti Parkban csinállok.	0,644	0,164
PD	Semmilyen más környékkel sem tudnám pótolni az XXX Nemzeti Parkot, hogy azokat a dolgokat csináljam, amiket itt szoktam.	0,643	0,193
PA	Nyugodtnak érzem magam, amikor az XXX Nemzeti Parkban vagyok.	0,15	0,875
PA	Erős, pozitív érzéseim vannak az XXX Nemzeti Park iránt.	0,279	0,809

7. táblázat: A helykötődés-skálára vonatkozó a priori faktorelemzés eredménye

*PD= helyfüggés; PA= hely iránti érzelm; PI=helyidentitás

Forrás: Saját szerkesztés, N= 256

A skála vizsgálata során a kívánt három aldimenzió nem jelent meg a mintában. A kapott két faktoros struktúrában az első faktorban vegyesen rendeződtek az egyes aldimenziók állításai, a második faktorban pedig két érzelm mérő állítás különült el. Az eredmények részben adódhattak az állítások magyar nyelvre történő átültetéséből, részben a minta sajátosságai miatt.

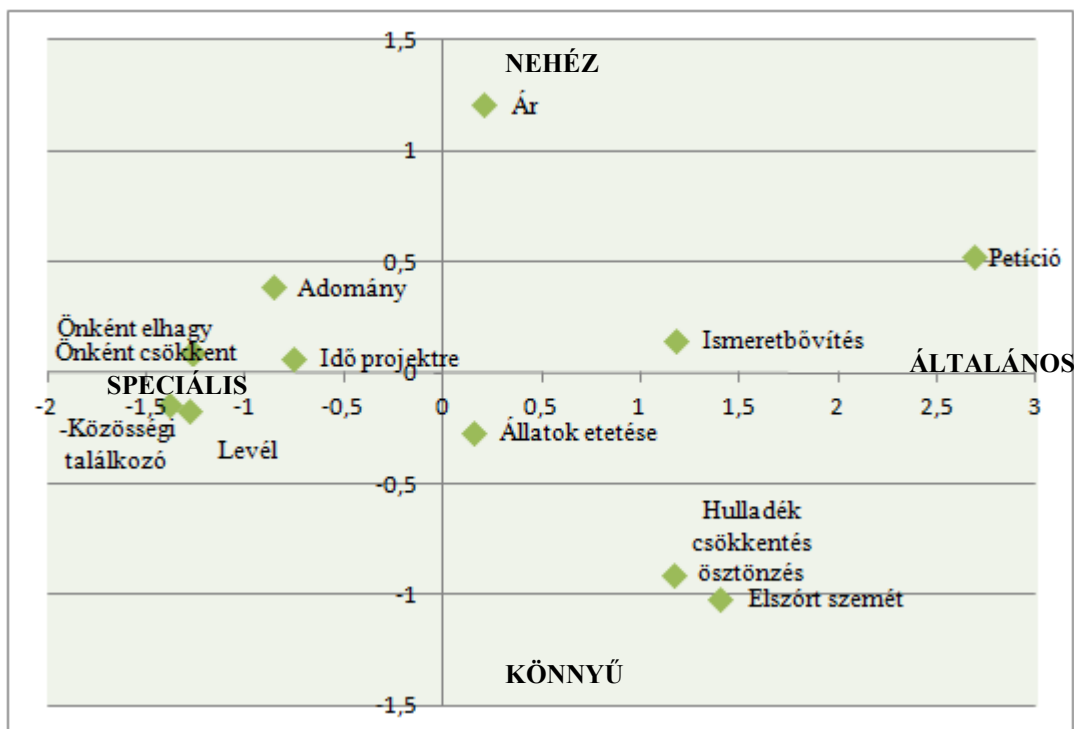
6.2.2. A környezettudatos viselkedési szándék skálájának vizsgálata

A parkspecifikus környezettudatos viselkedési szándékot Halpenny (2006) 12 állításos skálájával mértem. A megkérdezetteket arra kértem, értékeljék, mennyire tartják valószínűnek, hogy az elkövetkező tizenkét hónapban a megadott cselekvéseket végzik. A skálákhoz tartozó tételeket 5-fokú Likert-skálán mértük, ahol 1=egyáltalán nem valószínű, 5=teljes mértékben valószínű értelemmel szerepelt.

Az eredmények alapján a megkérdezettek közepesnél gyengébb szándékról számoltak be a legtöbb állítás esetén (lásd 6. számú mellékletben). Kivételt jelentett a petíciók támogatása, az elszórt szemét felvétele, mások ösztönzése arra, hogy csökkentsék a hulladéktermelésüket, valamint a témával kapcsolatos ismeretek bővítése. Ezek mind általános jellegű, kisebb erőfeszítést igénylő, valamint társadalmi szinten nagyobb mértékben elvárt cselekvések. A legkevésbé jellemző cselekvéstípus a környezeti aktivizmus (közösségi aktivitás, levélírás) volt. Összességében a nagyobb erőforrást és aktivitást igénylő cselekvések konzisztensen alacsonyabb értékeket kaptak.

Az állítások (vö. 7.7.3. fejezet, 19. táblázat) a cselekvések általánossága és nehézségi foka alapján kerültek meghatározásra. Azzal a céllal, hogy megvizsgáljam, az itemek hogyan rendeződnek be az egyes kategóriákba a mintában, sokdimenziós skálázást végeztem. Az MDS (Multidimensional Scaling) olyan matematikai statisztikai eljárás, amely az adatok struktúráját vizsgálja és az adatok közötti különbségeket vizuálisan jeleníti meg. A skálázó modellekben az objektumok az állapottér pontjaiként jelennek meg, ahol a hasonló objektumok közel kerülnek egymáshoz (Füstös és tsai., 2004). A modell segítségével olyan térbeli ábra nyerhető, amely tartalmazza a változók geometriai alakzatát és segít feltárni az adatok kapcsolódási rendszerét (Füstös és tsai., 2004).

Az elemzés során ALSCAL eljárást alkalmaztam a kétdimenziós modell meghatározásához. Az így kapott modell illeszkedésének jósága (Stress=0,0444; RSQ=0,992) a stress érték alapján megfelelő, ahol a modell az elemzésbe bevont 12 változó teljes varianciájából 99,2%-ot magyaráz. Az eredmények alapján az első dimenzió a cselekvés specifikusságának foka, a második a nehézsége volt.

11. ábra: Euklideszi távolság modell: specifikusság-nehézség

Forrás: saját szerkesztés, N=256

A kapott eredmények több eltérést is mutattak az állítások eredeti besorolásához viszonyítva. A leginkább szembevető különbség a speciális cselekvések körének bővülése. Ide sorolódott az adományozás (eredeti kategorizálás szerint általános/könnyű), a levelek írása (általános/nehéz), valamint a közösségi találkozókra való részvétel (általános/nehéz) a projektre szánt idő, a park látogatásáról való önként lemondás és a látogatás visszafogása mellett. A nehézség foka szerint is adódtak különbségek. Az ismeretbővítés, az adományozás, valamint az önként lemondás és korlátozás a nehezebb tevékenységek közé került, míg az eredetileg nehéznek minősített levélírás a könnyebb, de speciálisabb viselkedések között kapott helyet. Minden további állítás a kategóriájának megfelelően helyezkedett el. A megnevezett eltérések egyik alapvető oka a kulturális különbségekben keresendő. Számos cselekvés még nem rendelkezik olyan hagyománnyal hazánkban, mint Kanadában, ahol a skálát fejlesztették, így az értékelésükben természetesen adódnak eltérések. Másik lehetséges ok lehetett a nyelvünkre nem kellően precízen átültetett fordítás. Az állítások alaposabb tanulmányozása után három esetben (önként lemondás, önként korlátozás, közösségi találkozó) az itemek fordításának pontosabb és érthetőbb megfogalmazására került sor.

Az ítemek fent leírt kategorizálását követve a kétfaktoros konstrukció megerősítésére a priori faktorelemzést végeztem, melynek során főkomponens eljárást alkalmaztam varimax rotáció mellett. Az így létrehozott faktorstruktúrában a tételek faktorsúlya az ár kivételével minden esetben elérte a 0,5-ös értéket (Hair és tsai., 2006). A magasabb belépőár mindkét faktoron 0,4 feletti súllyal ült, így a további elemzéseknél elhagytam ezt az állítást. Ezt követően egy olyan tételt (támogató levél írása) azonosítottam, amely két faktorról is szignifikáns átfedést mutatott ($>0,35$). Ezt az állítást szintén elhagytam. Az így kapott kétfaktoros modell (lásd 7. számú melléklet) a teljes variancia 58,37 százalékát adta. A KMO teszt 0,835-ös értéke, valamint a Bartlett-féle gömbölyűségi próba ($p < 0,001$) alapján az eredmény elfogadhatónak tekinthető.

Skála állításai	Mean if deleted	Item-total correlation	Alpha if item deleted
Kis erőfeszítést igénylő park-specifikus környezettudatos viselkedési szándék ($\alpha = ,735$, 5 állítás)			
Felveszem a más látogatók által elszórt szemetet az XXX Nemzeti Parkban.	11,12	0,494	0,691
Megemlítem a barátaimnak, hogy ne etessék az állatokat a XXX Nemzeti Parkban és a hozzá hasonló helyeken.	11,71	0,482	0,695
Aláírom azokat a petíciókat, amelyek az XXX Nemzeti Park vagy a hozzá hasonló helyek megóvását szolgálják.	10,67	0,418	0,723
Többet tudok meg az XXX Nemzeti Park természeti környezetéről.	11,25	0,508	0,686
Másokat is ösztönözök arra, hogy csökkentsék a hulladékukat és vegyék fel a szemetüket, ha az XXX Nemzeti Parkban járnak.	11,20	0,594	0,650
Nagy erőfeszítést igénylő park-specifikus környezettudatos viselkedési szándék ($\alpha = ,868$, 5 állítás)			
Felajánlom az időmet olyan projektekre, amely segít az XXX Nemzeti Park megőrzésében.	6,29	0,716	0,835
Részt veszek az XXX Nemzeti Park menedzselésével kapcsolatos közösségi találkozókon.	6,63	0,665	0,851
Önként segítem az XXX Nemzeti Park látogatásának visszafogását, ha az környezeti károkat szenvedett és ez segíti a felépülését.	6,43	0,767	0,821
Önként csökkentem az XXX Nemzeti Park egy népszerű pontjának látogatását, ha az környezeti károkat szenvedett és ez segíti a felépülését.	6,45	0,753	0,825
Adományokkal segítem az olyan helyek megóvását, mint az XXX Nemzeti Park.	6,32	0,590	0,868

8. táblázat: A park-specifikus környezettudatos viselkedési skála belső konzisztenciája

Forrás: saját szerkesztés, N= 256

A következőkben a skála megbízhatóságát vizsgáltam. Ehhez első lépésben meghatároztam az állítások egymással mért korrelációját (item-total correlation). Az eredmények mindenütt meghaladták a kívánt 0,3 –as értéket. Ezek után az alsóskálák Crombach-alfa értékét vizsgáltam, amely mindkét esetben 0,7 feletti értéket vett fel (lásd 8. táblázat), így megfelelőnek bizonyultak (Hair és tsai., 2010).

6.2.3. *A skálák tesztelésének konklúziói*

A helykötődés skála tesztelését a következő konklúziókkal zártam:

1. Halpenny (2006) helykötődés skálája mellett célszerű további skálákat tesztelni. A megfelelő skála kiválasztásának egyik szempontja a társas kötődés aldimenzió megjelenése. A társas kötődés, hasonlóan az érzelmi kötődéshez még kevésbé vizsgált aldimenziója a helykötődésnek. Ugyanakkor több empirikus kutatás igazolta már az aldimenzió jelentőségét (Brocato, 2006; Raymond és tsai., 2010; Kyle és tsai., 2005; Ramkissoon és tsai., 2013), valamint megelőző kvalitatív kutatásomban is hasonló tapasztalatokra jutottam. További szempont az egyes aldimeziók legalább három állítással történő mérése a későbbi kutatási módszertan feltételeinek teljesítéséhez (Hair és tsai., 2010).
2. A választott skála fordításának precízebb átültetésére két szakértő bevonása szükséges az állítások angolról magyarra, majd újra magyarról angolra fordítása mellett.

A környezettudatos viselkedés skála a vizsgálat során jól szerepelt, a kutatásban való további használata indokolt volt, a skálatételek két szakértő általi fordítását azonban itt is szükségesnek ítéltém. Mindezek alapján a helykötődést mérő skálák átfogó rendszerezésére és értékelésére került sor (lásd 7.4.3 fejezet). Az így kiválasztott Ramkissoon és tsai. (2013) négy aldimenziós skáláját kismintás, kvantitatív megkérdezés keretein belül vizsgáltam 2013 májusában hallgatói körben. Összesen 74 válasz érkezett, ebből 5 fő nem értékelte a helykötődést skála állításait. Jelen kutatási szakasz célja az alternatív helykötődés skála vizsgálata mellett elsősorban a kérdőív struktúrájának ellenőrzése volt, valamint a kérdőív kitöltését segítő eszközök feltérképezése. Ennek megfelelően a hallgatókat arra kértem, hogy a kérdőív kitöltése mellett jelöljék, ha valahol további magyarázatot, vagy vizuális támogatást igényel a kérdőív. Ebben a szakaszban ellenőriztem továbbá a skálák végleges fordítását is, amely egy nyelvi szakértő, valamint egy nemzeti parkokat minősítő szervezet vezetőjének szakértői bevonása mellett valósult meg. A kérdőívekben megjelenő megjegyzések a következők szerint összegezhetők:

- (1) a skálatételek érthetőnek, értelmezhetőnek bizonyultak,
- (2) a kérdőív struktúrája követhető,

(3) a kérdőív kitöltését nagyban megkönnyebbítette a nemzeti parkok elhelyezkedését bemutató kép.

Ramkissoo és tsai. (2013) négy aldimenziós helykötődés skálájának átlagait és szórásait, valamint a megbízhatóságára vonatkozó statisztikákat a 8. számú melléklet tartalmazza. Összességében Halpenny (2006) korábban bemutatott skálája helyett jelen skála alkalmazása mellett döntöttem, melyet a megelőző kvalitatív kutatás eredményei is indokoltak.

7. AZ EMPIRIKUS KUTATÁS

7.1. A kutatás célja

A kutatás elsődleges célja, a helykötődés és környezettudatos viselkedési szándék kapcsolatának vizsgálata, a változók közötti összefüggések mélyebb megértése. A kutatás részét képezi továbbá a helykötődést előmozdító tényezők elemzése a park látogatási jellemzők és a parkkal kialakul viszony változóinak bevonása mellett. A kutatási cél pontosításához az alábbi kérdéseket fogalmaztam meg:

- (1) Milyen mértékű helykötődés jellemzi a hazai nemzeti parkok látogatóit a mintában?
- (2) Hogyan írhatók le a nemzeti parkokban megvalósuló környezettudatos cselekvések, viselkedési minták?
- (3) Milyen különbségek jelentkeznek a nemzeti parkokat és lakóhelyet jellemző környezettudatos magatartás összevetése során?
- (4) Hogyan hat a helykötődés környezettudatos viselkedési szándékra a nemzeti parkok kontextusában?
- (5) Megkülönböztetve kis és nagy erőfeszítést igénylő magatartásokat az egyes cselekvésformák hogyan hatnak egymásra, mely viselkedési minta mentén írható le a helykötődés hatása?
- (6) Milyen mértékben képesek az egyes látogatási, kapcsolati és demográfiai jellemzők előre jelezni a helykötődést?

7.2. A minta és mintavétel jellemzői

A helykötődés és környezettudatos viselkedési szándék között fennálló összefüggéseket a magyar nemzeti parkok hazai látogatóira vonatkozóan céloztam vizsgálni. A minta a témában folytatott megelőző kutatások gyakorlatától eltérően (Ramkissoo és tsai., 2013; Halpenny, 2006) több belföldi nemzeti park látogatóit vizsgálja egyidejűleg és nem kizárólag egy adott nemzeti parkét. Döntésemet az motiválta, hogy a helykötődés minél sokszínűbb megjelenési formái mentén vizsgálhassam kutatási témám, ezáltal kapott eredményeim általánosíthatóbb érvénnyel bírjanak a téma vonatkozásában. A hazánkban látogatható tíz, karakterükben számos eltérést mutató nemzeti park megfelelő lehetőséget biztosított erre. Ezek rövid bemutatására a 9. számú mellékletben térek ki.

Az adatfelvétel a vizsgálni kívánt helyszínek számából fakadóan online (CAWI) megkérdezéssel valósult meg. A kérdőív interneten keresztüli megkérdezését indokolta továbbá az is, hogy ebben a formában a válaszadó a számára alkalmas időpontban válaszolhatott, nem zavartam meg pihenését. Ez egyben növelte annak esélyét is, hogy minél teljesebben kitöltött kérdőívet kapjak vissza.

A mintanagyság meghatározásakor több, a kutatási célok megvalósíthatóságát biztosító irányadást vettem figyelembe, melynek részletes bemutatására a mérési modell validálásának leírásakor térek ki (lásd: 132. oldal). A minta elemszámát ennek megfelelően 300 főben határoztam meg. A kiinduló adatbázison két lépcsős adattisztítást végeztem. Első lépésében kiszűrtem mindazokat, akik a vizsgált skálákra konzekvensen azonos választ adtak, az elemszám ezáltal 264-re csökkent. A strukturális egyenletek modellezéséhez megvizsgáltam továbbá, melyek azok az esetek, amelyek jelentős eltérést mutatnak a többitől az AMOS 22.0 szoftver segítségével kalkulált Mahalanobis-távolság alapján (Weiber és Mühlhaus, 2010). Az összefüggés vizsgálat során alkalmazott végső elemszám így 240 fő lett. Ez a szám megfelel a strukturális egyenlőségek modellezéséhez, ahol az elvárt minimális elemszámot Hair és társai (2010) 200 főben határozza meg.

Az adatfelvétel időpontjának kiválasztásánál elsődleges célom volt, hogy a válaszadó friss élményekkel rendelkezessen, könnyen vissza tudjon emlékezni a látogatásra

részleteire. Olyan időpontot kerestem, amely a nemzeti parkok látogatása szempontjából kiemelkedő. Így döntöttem a nemzeti parkok hetét érintő időszak mellett¹⁹. Az adatfelvétel 2015. június 17 – 28. között valósult meg.

Az elektronikus kérdőívet az NRC piackutató vállalat juttatta el paneltagjaihoz²⁰. A megkérdezés független piackutató vállalat általi lebonyolítása a kutatási folyamat objektivitásának biztosítását célozta. A meghívók a 15-69 éves hazai reprezentatív lakosságra mentek ki. A részvétel feltételeként szűrőkérdést alkalmaztam. A kutatásban mindazok részt vehettek, akik a kutatást megelőző 12 hónapban látogatták valamelyik belföldi nemzeti parkot. A nemzeti parkok könnyebb felidézését vizuális támogatás segítette, ahol a válaszadó már a szűréskor a megadott térkép segítségével felidézhetette a nemzeti parkok elhelyezkedését (lásd 10. számú melléklet).

A kérdőív 34 kérdést tartalmazott, amelyből 15 kérdés a demográfiai adatokra vonatkozott. A megkérdezés megközelítőleg 15-20 percet vett igénybe. A kérdések érintették a lakókörnyezethez fűződő viszonyt és az ott tanúsított környezettudatos magatartást is (K1-K6 kérdések). A kutatás középpontjában ugyanakkor a nemzeti parkok látogatási mintázatának, a parkokkal kialakult kapcsolat minőségének és a park-specifikus környezettudatos magatartás tendenciáinak megismerése állt (K7-K19 kérdéses).

A helykötődés és a park-specifikus viselkedési szándék skálák egyes elemei randomizált módon jelentek meg a kitöltők előtt. A kérdőív egyes kérdéseinek (helykötődés, környezettudatos viselkedés és környezettudatos viselkedési szándék a nemzeti parkban) kitöltését kötelezővé tettem. Ezt a döntést az érintett skálák hiányzó adatainak elkerülése motiválta. A lakóhelyhez kapcsolódó környezettudatos viselkedés esetén a kényszerítő válaszadás torzító hatását (a skála használatának irányadásával megegyezően) azzal korrigáltam, hogy megadtam a nem vonatkozik rám válasz lehetőségét. Ez a nemzeti parkok esetén nem volt szükséges, mivel az adott cselekvést

¹⁹ A Magyar Nemzeti Parkok Hete 2015 rendezvény június 12-21. között került megrendezésre. A nemzeti parkok országsszerte változatos programokkal várták a természeti élmények iránt érdeklődőket. A rendezvény nyitóhétvégéjének Békéscsaba adott otthont június 12-től 14-ig.

²⁰ Az NRC a több mint 227 000 fős NetPanel rendszerében lévő személyekből rétegzett véletlen mintavétel segítségével, többszöri email kiküldéssel alakítja ki a kutatás alapmintáját. A mintát nemzetközi sztenderdeknek megfelelően 5 fő demográfiai ismérv alapján (nem, életkor, iskolai végzettség, településtípus, régió) alakította ki.

aszerint kellett értékelni, hogy végezte-e a válaszadó az adott cselekvéstípust a látogatás során vagy sem. A kérdőív felépítését a 11. számú melléklet tartalmazza.

A kutatás során felmerülő etikai kérdések kacsán Singleton és társai (1993) irányadását követtem, mely szerint a kutatásban résztvevőket megfelelően kell tájékoztatni a kutatás körülményeiről, főbb céljairól, az adatok kezeléséről. Elkerülendő továbbá a megkérdezett megtévesztése, valamint bármilyen nemű feljük okozott kár előidézése. A kutatásban résztvevők az NRC paneltagjai²¹ voltak, a kutatásban való részvételről egyénileg dönthettek a felkérő levélben megadott információk alapján. A kutatás céljáról és az adatok kezeléséről a kérdőívben kaptak pontos információt a válaszadók. A kérdőív teljes kitöltése egyben a kutatásban való részvételi szándék megerősítését jelentette. A válaszadók a kérdőív kitöltésével nyereménysorsoláson vettek részt, egyéni jutalomban nem részesültek.

A kutatási minta jellemzői

A kutatási minta az adattisztítás első lépcsőjét követően 264 fő volt. A mintát a demográfiai jellemzők alapján az 9. táblázat mutatja be. A minta nem tekinthető reprezentatívnak sem a magyar lakosságra vonatkozóan, sem a magyar nemzeti parkokat látogatók körére, ugyanakkor jól visszatükrözi a kutatást megelőző egy évben belföldi nemzeti parkot felkereső hazai látogatók körét. A 2011-es népszámlálási adatokkal összevetve (KSH, 2013) a mintában az idősebb (60-69 év) korosztály, valamint a magasabb képzettségűek (ezen belül is a diplomával rendelkezők) aránya jelentősen magasabb az országos adatoknál.

²¹ A NetPanel a PPOS által auditált honlap, amely biztosítja, hogy a paneltagok személyes adatai a törvények maradéktalan betartásával, teljes diszkrécióval kezeljenek kezelésre.

		Minta elemszáma	Százalékos megoszlás	Összegzett százalékos megoszlás
NEM N=264	férfi	131	49,6	49,6
	nő	133	50,4	100,0
KOR N=264	15-29	26	9,8	9,8
	30-39	48	18,2	28,0
	40-49	54	20,5	48,5
	50-59	48	18,2	66,7
	60-69	88	33,3	100,0
VÉGZETTSÉG N=264	Befejezett általános iskola	4	1,5	1,5
	Befejezett szakiskola/ Szakmunkásképző	32	12,1	13,6
	Érettségi (befejezett szakközépiskola, gimnázium)	94	35,6	49,2
	Befejezett főiskola/BA diploma	75	28,4	77,7
	Befejezett egyetem/MA diploma	59	22,3	100,0
TELEPÜLÉS - TÍPUS N=264	Budapest	45	17,0	17,0
	város	140	53,0	70,1
	falu	79	29,9	100,0
LAKÓ- HELY RÉGIÓJA N=264	Közép	80	30,3	30,3
	Kelet	106	40,2	70,5
	Nyugat	78	29,5	100,0
CSALÁDI ÁLLAPOT N=264	Egyedülálló	29	11,0	11,0
	Párkapcsolatban van, de nem él együtt	19	7,2	18,2
	Házaspár vagy élettársi kapcsolatban él	179	67,8	86,0
	Elvált	27	10,2	96,2
	Özvegy	10	3,8	100,0
HÁZTARTÁSBAN ÉLŐK SZÁMA N=264	1 fő	39	14,8	14,8
	2 fő	103	39,0	53,8
	3 fő	53	20,1	73,9
	4 fő	45	17,0	90,9
	5 vagy több fő	24	9,1	100,0
HÁZTARTÁS EGY FŐRE JUTÓ JÓVEDELME N=197	100.000 Ft alatt	28	10,6	10,6
	100.000 Ft - 200.000 Ft	51	19,3	29,9
	200.001 Ft - 300.000 Ft	53	20,1	50,0
	300.001 Ft - 400.000 Ft	35	13,3	63,3
	400.000 Ft felett	30	11,4	74,6
	nem tudom / nem válaszolok	67	25,4	100,0

9. táblázat: A teljes minta demográfiai változók szerinti bontásban

Forrás: saját szerkesztés, N=264

A minta nemek szerinti összetétele kiegyensúlyozott, a férfiak (49,6%) és a nők (50,4%) aránya közel azonos. Ez az arány eltér a hazai nemzeti parkokban folytatott megelőző kutatásoktól, ahol a nők válaszadási hajlandósága jellemzően magasabb volt (2013: nő: 60,6%, férfi: 37,6%; 2012: nő: 53,8%, férfi: 42,9%) (Földművelésügyi Minisztérium és Pannon Egyetem, 2015; Vidékfejlesztési Minisztérium és Pannon Egyetem, 2012).

A válaszadók kora 16 és a 69 év között szóródott, az átlagos életkor 49,64 év (SD=13,818). A mintában a 60 év felettek szerepelnek a legnagyobb arányban (33,3%), míg a legfiatalabb korcsoport alig 9,8%-ot képvisel. A senior korosztály felülreprezentáltsága Halpenny 2006-os kutatását is jellemezte, ahol az idősebb korosztály hasonlóan magas arányban fordult elő (Halpenny, 2006). A megkérdezettek átlagos életkora a kanadai kutatásban 52,83 év volt (SD=13,8). Ezzel szemben Ramkissoon és tsai. (2013) ausztrál kutatásában épp ellenkező eredményre jutott, mintájában a fiatalabb korcsoport volt nagyobb arányban, a válaszadók több mint fele 35 év alatti volt. A Földművelési Minisztérium megbízásából készült magyar nemzeti parkok körében végzett 2013-as kutatásban szintén a fiatal korosztály képviselt nagyobb arányt (0-14 év: 8,5%; 15-34 év: 29,9%; 35-54 év: 41,1%; 55 felettek: 16%) (Földművelésügyi Minisztérium és Pannon Egyetem, 2015). Az 1546 főt bevonó, egyszerű véletlen mintavételi eljárást alkalmazó kutatás a hazai ökoturisztikai bemutatóhelyek látogatói körében végezte felmérését. A minták közötti eltérést számos tényező magyarázhatja, melyek közül a kutatások mintavételének eltérő körülményeit emelném ki.

Az iskolai végzettségét vizsgálva a válaszadók 50,7%-a magasan képzett, 28,4%-uk főiskolai vagy BA, 22,3%-uk egyetemi vagy MA diplomával rendelkezik. Mind Halpenny (2006), mind Ramkissoon és tsai. (2013) eredményei hasonló tendenciát mutattak. A kanadai kutatásban a válaszadók több mint 75%-a, míg az ausztrálban 70%-a volt diplomás volt.

A lakóhely régiója és településtípusa alapján a válaszadók 40,2%-a Kelet-, 30,3%-a Közép-, 29,5%-a Nyugat-Magyarországon él, ezen belül a közép-magyarországiak 17%-a budapesti lakos. A fővárosiak mellett a megkérdezettek 53% városban, 29,9%

falun él. Míg a keleti régióban a városiak aránya 72,6%, addig nyugaton ez 53,8%. A faluban élők arány 27,4% (kelet) és 46,2% (nyugat).

Családi állapot szerint legnagyobb arányban (67,8%) a házas vagy élettársi kapcsolatban élők szerepelnek. Párhuzamosan vizsgálva a háztartás nagyságát a csoportban a kétfős háztartások aránya magas, 48%-ot tesz ki.

A háztartás egy főre jutó nettó jövedelmére vonatkozóan a megkérdezettek 25,4 %-a nem adott választ. A mintában a válaszadók 10,6%-a 100.000 Ft alatti, 20,1%-a 100.000-200.000 Ft közötti, 44,8%-a 200.000 Ft feletti jövedelemmel rendelkezik.

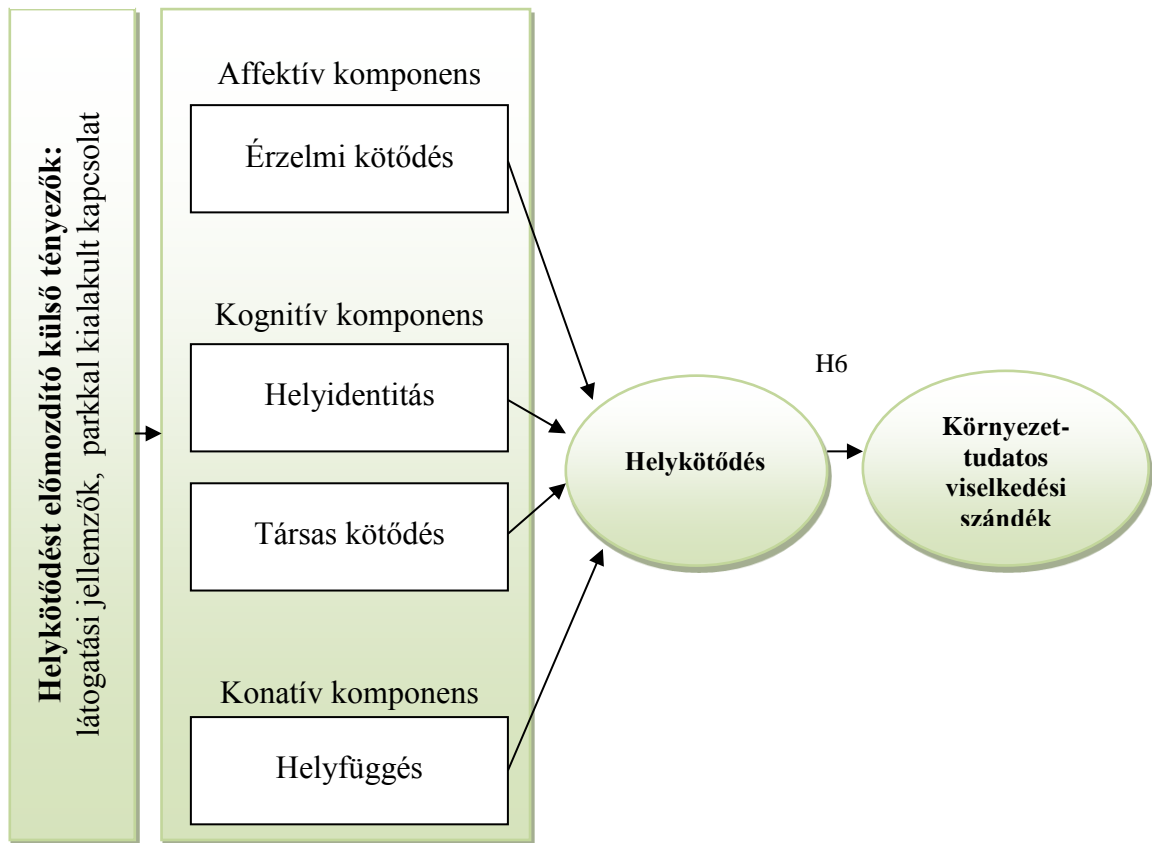
Összegezve, a nemzeti parkok látogatóinak demográfiai profilja a mintában a következők szerint alakult: a hazai lakossághoz viszonyítva a mintában felülreprezentált

- az idősebb korosztály,
- a magasán képzettek,
- és a keleti régióban élők.

7.3. Az elméleti modell

A környezeti pszichológia (Bonnes és Secchiaroli, 1995) hagyományaira támaszkodva a kutatás elméleti kerete részben Fishbein és Ajzen (1975) TRA (Tervezett Magatartás) modelljében alapozódik meg. Az elmélet szerint a viselkedés nagyban előrejelezhető a cselekvés megvalósítására vonatkozó viselkedési szándék alapján. A viselkedési szándékot több más tényező mellett (vö. 5. fejezet) az egyén viselkedés iránti attitűdje határozza meg. A helykötődést, mint attitűdöt értelmezve a kutatás során azzal a feltevessel élek, hogy az egyén környezettudatos viselkedési szándéka egy adott hely kapcsán részben a helyhez fűződő korábbi élményeiből és a belőlük kialakuló helykötődéséből származtatható (Halpenny, 2010). A kutatás elméleti modelljét az 12. ábra mutatja be.

H1-H5

12. ábra: A kutatás elméleti modellje

Forrás: saját szerkesztés

A kutatás során tehát a TRA modell egy részét tesztelem, esetünkben a hely iránti attitűd (helykötődés) környezettudatos viselkedési szándéokra gyakorolt hatását. Ramkissoon és tsai. (2013) alapján megkülönböztetve kis és nagy erőfeszítést igénylő környezettudatos viselkedést vizsgálom továbbá az egyes viselkedési formák egymásra gyakorolt hatását. A témában folytatott megelőző kutatások megerősítették, hogy a helykötődés pozitívan befolyásolja a környezettudatos viselkedési szándékot mind a vizsgált helyre vonatkozóan, mind az általános viselkedési szándék szintjén (Halpenny, 2006). Ramkissoon és tsai. (2013) igazolták továbbá, hogy a helykötődés nagyobb hatást gyakorol a nagy erőfeszítést igénylő viselkedési formákra (például közösségi találkozókra való részvétel, projekteken való önkéntes munkavégzés), mint a kisebb erőfeszítéssel járó cselekvésekre (például hulladék kezelés, fogyasztás visszafogása). A kis és nagy erőfeszítéssel társuló cselekvéstípusok között fennálló kapcsolat vizsgálata azonban még kis figyelmet kapott. A kutatás másik elméleti bázisát Thøgersen (1999) *Tovagyűrűző Hatás Elmélete* (Spillover Effect) adja, mely lehetőséget biztosít az

elköteleződési folyamat mintázatainak további magyarázatára. Az elmélet alapján az egyén egy bizonyos területen mutatott környezettudatos attitűdje, vagy viselkedése jó előrejelzője lehet általános környezeti attitűdjének és más területeken mutatott környezettudatos magatartásának. Amennyiben tehát a helykötődés hatására kialakul egy bizonyos környezettudatos viselkedési minta, esetünkben például a nagy erőfeszítéssel járó környezettudatos viselkedés, következményeként más területekre, így a kis erőfeszítéssel társuló viselkedésekre is továbbgyűrűzhet ez a hatás. A szelektív hulladékgyűjtés kontextusában ugyan, de Thøgersen és Ölander (2003) igazolták ezt az összefüggést.

7.4. A modellben alkalmazott változók bemutatása és mérhetőségük

7.4.1. A helykötődés és mérhetősége

Tudományterület függvényében a helykötődés több eltérő definícióval és ezzel együtt mérőeszközzel rendelkezik. Az elméleti konstrukció egyes fogalomalkotásai ugyanakkor egyeznek abban, hogy a helykötődést *speciális környezethez fűződő érzelmvilágként* (range of feelings) írják le (Kyle és tsai., 2005). Low és Altman (1992) a helykötődés szakirodalmának átfogó elemzése alapján az alábbi közös vonásokat emelte ki:

- (1) A legtöbb ember-hely kapcsolatot vizsgáló tanulmányban az érzés, érzelem (affect, emotion and feeling) fogalmak központi helyet töltenek be.
- (2) Az attitűd tárgya vagy az érzés fókusza speciális környezetre vagy ellátottságra irányul, melyek számos módon térhetnek el egymástól (méretük szerint, ismert vagy ismeretlen, szimbolikus vagy megfogható stb.).
- (3) Az egyes megközelítések csoportosítására ad lehetőséget a helykötődés egyén vagy közösség szempontjából történő elemzése. Míg a környezeti pszichológia elsősorban az egyén helyhez fűződő kapcsolatát vizsgálja, addig a szociológia, az antropológia, vagy a társadalomföldrajz párok, családok, közösségek, vagy akár teljes kultúrák kollektív, illetve konszenzusos kötődését vizsgálják egy adott hely kapcsán. A társas kapcsolat jelentőségét hangsúlyozzák azok a megközelítések is, melyek szerint a helykötődés felöleli a másokkal való kapcsolatot (például család, közösség, kultúra) is, vagy épp ezen a viszonyon alapszik.

(4) A helykötődést az időbeli változások is meghatározzák, így például a ciklikusság, vagy a fluktuáció.

A helykötődés fogalma mellett a szakirodalom számos analóg fogalommal szolgál, úgymint közösségi kötődés (community attachment) (Kasarda és Janowitz, 1974), a hely szelleme (sense of place) (Hay, 1998), hely identitás (place identity) (Proshansky, 1978), helyfüggés (place dependence) (Stokols és Shumaker, 1981), vagy gyökerek (rootedness) (Hummon, 1992).

A helykötődés dimenzionalitásának kezelése sem mutat egységes képet. Míg a korai tanulmányokban a helykötődést jellemzően olyan proxy változókkal mérték, mint a tartózkodás hossza vagy az ingatlantulajdon (Riger és Lavrakas, 1981), addig mára a helykötődés vizsgálatára számos egy- és többdimenziós skálát fejlesztettek ki. A főbb többdimenziós skálákat a 10. táblázat mutatja be.

Rekreációs kontextusban a helykötődés mérésére szolgáló eszközök közül Williams és Roggenbuck (1989) skáláját emelném ki, amely számos további tanulmányban jelent meg (Jorgensen és Stedman, 2001; Williams és Vaske, 2003), több esetben továbbfejlesztett verzióban (Kyle és tsai., 2005; Halpenny, 2006, 2010; Ramkissoon és tsai., 2012; Ramkissoon és tsai., 2013; Ramkissoon és Mavondo, 2015). Williams és Roggenbuck (1989) alapján az ember-hely kapcsolat két dimenzió mentén írható le, ez a helyfüggés és a helyidentitás.

A helykötődés elméletileg leginkább megalapozott és legtöbbet kutatott dimenzióját a *helyidentitás* jelenti (Jorgensen és Stedman, 2001; Stedman, 2002; Kyle és tsai., 2003; Kyle és tsai., 2004a; Kyle és tsai., 2004c; Knez, 2005). Proshansky (1978, 155. oldal) alapján a „*helyidentitás a szelf azon része, amely az egyén személyes identitását a fizikai környezet viszonylatában határozzák meg, komplex mintát képezve a környezet szempontjából jelentős tudatos és nem tudatos gondolatok, meggyőződések, preferenciák, érzések, értékek, célok és viselkedési tendenciák, illetve készségek összességéből*”.

Szerző(k)	Év	Dimenziók	Kontextus
Williams és Roggenbuck	1989	2 dimenzió <ul style="list-style-type: none"> helyfüggés (funkcionális kapcsolat) helyidentitás (érzelmi kapcsolat) 	Rekreációs helyszínek
Williams és Vaske	2003	2 dimenzió: a skála dimenzionalitásának tesztelése <ul style="list-style-type: none"> helyfüggés (funkcionális kapcsolat) helyidentitás (érzelmi kapcsolat) 	Rekreációs helyszínek
Kyle és tsai.	2005	3 dimenzió: <ul style="list-style-type: none"> helyfüggés helyidentitás társas kapcsolat 	Rekreációs helyszínek
Lewicka	2005	3 dimenzió: <ul style="list-style-type: none"> származási hely felfedezett hely hely relativitása 	Urbán környezet
Hammit és tsai.	2006	5 dimenzió: <ul style="list-style-type: none"> jártasság odatartozás identitás függés származás 	Rekreációs helyszínek
Jorgensen és Stedman	2006	A hely szelleme (sense of place) attitűdként történő kezelése 3 aldimenzióval <ul style="list-style-type: none"> helykötődés helyidentitás helyfüggés 	Tóparti tulajdon
Brehm és tsai.	2006	A hely fizikai és társadalmi jelentésének szétválasztása	Közösségek természethez fűződő kapcsolata
Halpenny	2006	A helykötődés attitűdként történő értelmezése 3 aldimenzióval <ul style="list-style-type: none"> helyfüggés helyidentitás hely iránti érzelem 	Nemzeti parkok
Brocato	2006	A helykötődést az egyén és hely között kialakuló érzelmi kapcsolatért definiálja, amely mind a hely fizikai, mind a hely társas környezetére kiterjed. 4 dimenziót különböztet meg: <ul style="list-style-type: none"> helyfüggés helyidentitás érzelmi kötődés társas kötődés 	Éttermek
Hidalgo és Hernandez	2007	A helykötődés és helyidentitás szétválasztása	Állandó lakosok
Scannell és Gifford	2010a	Állampolgári és természethez fűződő kötődés szétválasztása	Állandó lakosok
Ramkissoo és tsai.	2012 2013	A helykötődés attitűdként történő értelmezése 4 aldimenzióval <ul style="list-style-type: none"> helykötődés helyidentitás hely iránti érzelem társas kötődés 	Nemzeti parkok

10. táblázat: A helykötődés dimenzionalitását vizsgáló főbb tanulmányok

Forrás: saját szerkesztés

Ebben az értelemben a hely adottságai az egyén számára azt a lehetőséget biztosítják, hogy kifejezze és megerősítse általuk identitását. Más szavakkal, a helyidentitás az egyén én-identitásának azon része, amely segít strukturálni az eltérő fizikai környezettel kapcsolatos élményeket (Shumaker és Taylor, 1983). A helyidentitás kialakulását a téma kutatói számos okra vezetik vissza. Két példát kiemelve, Moore és Graefe (1994) szerint a helyidentitás a helyfüggés hatására alakul ki a helyhez kötődő kiterjedt interakcióknak köszönhetően. Stedman (2002) ezzel szemben az egyén és a hely körülményei közti szimbolikus kapcsolatra vezeti vissza.

A helykötődés funkcionális jellege a *helyfüggésben* (place dependence) jelenik meg (Stokolos és Shumaker, 1981; Kyle és tsai., 2004a). A helyfüggés határozza meg, milyen mértékben képes az egyén bizonyos cselekvéseket véghezvinni az adott helyen. Más szavakkal, a hely körülményei, adottságai mennyiben járulnak hozzá egyes célok eléréséhez egyéb helyekhez viszonyítva (Jorgensen és Stedman, 2001). A helykötődést meghatározó további (például helyidentitás, társas kötődés) dimenzióktól eltérően a helyfüggés negatív is lehet (Brocato, 2006). Ha tehát minden alternatíva negatív, a választott opció a legkevésbé rossz verzió is lehet (Jorgensen és Stedman 2001). A helyfüggést összességében két főbb tényező befolyásolja, a hely minősége és az összehasonlítás alapjául szolgáló alternatív helyek relatív minősége (Brocato, 2006; Halpenny, 2010).

Vaske és Kobrin (2001) a helyfüggés és helyidentitás dimenziókat elkülönítve a következő összefüggésekre világítottak rá:

- (1) ha a helyfüggés nő, növekszik a helyidentitás is,
- (2) ha a helyidentitás nő, nő a vallott környezettudatos magatartás,
- (3) a helyidentitás mediál a helyfüggés és vallott környezettudatos magatartás között.

Williams és Roggenbuck (1989) helykötődés koncepcióját számos kutatás alkalmazta (Kyle és tsai., 2003; Moore és Graefe, 1994; Vaske és Kobrin, 2001). Tekintve, hogy a tanulmányok többsége nem vagy csak kis hangsúlyt fektetett a helykötődés skála érvényességének és általánosíthatóságának vizsgálatára, Williams és Vaske (2003) 2003-ban tesztelte a skálát. Tanulmányukban négy eltérő helyszínen mérve igazolták a skála két aldimenziójának létezését.

Később Kyle és tsai. (2005) kiegészítették a skálát a társas kötődés aldimenziójával (Hidalgo és Hernandez, 2001; Low és Altman, 1992; Mesch és Manor, 1998), a helykötődést Jorgensen and Stedman (2001)²² alapján attitűdként értelmezve.

A *társas kötődést* (social bonding) az adott helyen felmerülő interperszonális kapcsolatok összességéként írhatjuk le. Amennyiben az egyén jelentős kapcsolatokat alakít ki vagy tart fenn egy adott helyen, tekintve hogy a megosztott élmények kontextusát biztosítja a hely, feltételezhető hogy a hely ennek a jelentőségnek egy részét képviseli. Más szavakkal, az egyén kötődése egy adott helyhez részben az ott kialakuló társas kapcsolatai mentén fejezhető ki és formálódik. Ezt támasztja alá Mensch és Manor (1998) észrevétele is, mely szerint minél közelebbi barátság vagy szomszédság jellemezte megkérdezettjeiket, annál magasabb helykötődés értékeket figyeltek meg.

Számos környezeti pszichológiával foglalkozó szerző hívta fel továbbá a figyelmet az érzelmek jelentőségére az egyén hely iránti kötődése kapcsán (Giuliani, 2003; Kals és tsai., 1999). Ezek a tanulmányok az identitástól elkülönítve, a helykötődés negyedik dimenziójaként említik a helyhez kapcsolódó *érzelemet* (place affect/affective attachment), amely az egyén érzéseit és érzelmeit összegzi egy meghatározott hely iránt. Noha az érzelmi aldimenzió vizsgálata kevésbé megalapozott, mint a korábban tárgyalt három aldimenzióké, több empirikus kutatás érvelt a dimenzió különálló kezelése mellett. Milligan (1998) egyetemi hallgatók kávézóhoz fűződő viszonyát vizsgálva emelte ki, hogy az érzelmi kötődés dimenziója egyértelműen megjelent és a látogatások gyakoriságával nőtt. Halpenny (2006) a nemzeti parkok iránti kötődést vizsgálva alakította ki háromdimenziós skáláját, amely a helyidentitás, helyfüggés és hely iránti érzelmek aldimenziói mentén határozza meg a helykötődést.

A helykötődés nemzeti parkokra alkalmazott skálái kapcsán Halpenny (2006) korábban említett három aldimeziós skáláját emelhetjük ki. A szerző Williams és Roggenbuck

²² Jorgensen és Stedman (2001) a helykötődést mint különálló dimenziót határozta meg (a hely szellemének elsőrendű komponense), nem mint átfogó fogalmat (másodrendű faktor – second-order factor).

(1989) skáláját²³ alakította tovább a helykötődést attitűdként kezelve, beépítve az affektív komponenst a kognitív (PI, helyidentitás) és konatív (PD, helyfüggés) tartomány mellett. A skála továbbfejlesztett verziója Ramkissoo és tsai. (2013) négy aldimenziós skálája, amely már magában foglalja a társas kötődés fogalmát is. Tekintve, hogy a témában végzett előtanulmányaim (Kasza-Kelemen, 2012), valamint más területeken folytatott kutatások (Brocato, 2006; Kyle és tsai., 2005) egyaránt jelezték az aldimenzió jelenlétét és fontosságát, kutatásomban Ramkissoo és tsai. (2013) 12 állításos, 4 aldimenziós validált skáláját alkalmaztam a helykötődés mérésére (skálatételeket lásd 12. számú mellékletben).

Disszertációban ennek megfelelően a *helykötődést, mint másodrendű, négy aldimenzióval rendelkező faktort* vizsgálom, amely megkülönbözteti a helyfüggés (place dependence, PD), a helyidentitás (place identity, PI), a hellyel kapcsolatos érzelmek (place affect, PA) és a helyhez fűződő társas kapcsolatok (Place social bonding, PSB) aldimenzióit. A szerző a helykötődést, Jorgensen és Stedeman (2001) alapján mint attitűdöt definiálja, a négy aldimenzió az attitűd konatív (PD), kognitív (PI és PSB) és affektív (PA) komponensei szerint rendeződnek.

7.4.2. Környezettudatos viselkedés és viselkedési szándék fogalma és mérhetősége

Sivek (1987 in: Sivek és Hungerford, 1990) a környezettudatos magatartást az egyén vagy a csoport olyan cselekvéseiként definiálja, amelyek a természeti erőforrások fenntartható használatát támogatják vagy eredményezik. A környezeti szempontból jelentős viselkedések meghatározásánál Stern (1997) szerint a magatartás hatásaiból, így a következő két kérdésből indulhatunk ki:

- (1) A viselkedés mennyire módosítja az elérhető nyersanyag- vagy energiaforrásokhoz való hozzáférés lehetőségét?
- (2) A viselkedés mennyire módosítja az ökoszisztéma és bioszféra struktúráját, dinamikáját?

²³ A skála részben Prohansky (1978), részben Stokols és Shumaker (1981) elméletén nyugszik. Míg Prohansky a helykötődés kapcsán a helyidentitás szerepét hangsúlyozza, mely szerint a fizikai környezet és a self között kognitív kapcsolat alakul ki, addig Stokols és Shumaker a hely funkcionális jellegét (helyfüggés) emeli ki (Halpenny, 2006).

Snelgar (2006) szerint a környezettudatos magatartás az alábbi formákban valósulhat meg:

- személyes vásárlási magatartás,
- utazási szokások,
- szelektív gyűjtés,
- erőforrások használata,
- aktív részvétel környezetvédő szervezetekben.

A fogyasztás tágabb értelmezésének ad teret Smith-Sebasto (1992) és Smith-Sebasto és D'Acosta (1995) elméleti kerete, amely a környezettudatos magatartás hat formáját különbözteti meg, így az állampolgári, a tanulást célzó, a pénzügyi, a törvényi, a fizikai és a meggyőzést célzó cselekvéseket. A cselekvések tartalma, illetve megvalósulási formái a következők lehetnek:

Állampolgári cselekvés: minden olyan (nem monetáris vagy egyéb nyomást gyakorló stratégia hatására bekövetkező) egyéni vagy csoportos cselekvés, amely politikai úton képviseli a természet megóvása iránti törekvéseket.

Megnyilvánulási formái: szavazás, nyilvános tárgyalásokon való részvétel, petíciók aláírása, passzív rezisztencia vagy tiltakozás.

Tanulást célzó cselekvés: minden olyan egyéni vagy csoportos cselekvés, amelynek célja a környezeti kérdésekkel kapcsolatos problémák, információk megismerése.

Megnyilvánulási formái: TV-programok nézése, könyvek, cikkek olvasása, kurzusokon, tanfolyamokon való részvétel.

Pénzügyi cselekvések: minden olyan pénzügyi cserét vagy épp csere megakadályozását célzó tevékenység, amely egy személy vagy csoport környezettudatos szándékát fejezi ki.

Megnyilvánulási formái: a termék vagy szolgáltatás környezetbarát tulajdonságának függvényében történő vásárlás vagy épp annak bojkottálása, védegyletek anyagi támogatása, befektetések felelős vállalatokba, környezettudatos kampányok támogatása.

Jogi cselekvések: az egyén vagy egy szervezet által megvalósított minden olyan jogszabályt vagy törvényt érintő cselekvés, amely a környezeti törvényhozást vagy a nem kívánatos környezeti magatartás jogi korlátozásának előmozdítását szolgálja.

Megnyilvánulási formái: polgári perek, tiltó végzések.

Fizikai cselekvések: minden olyan pénzt nem érintő, egyéni vagy csoportos erőfeszítés, amely a környezet megóvását szolgálja.

Megnyilvánulási formái: szemét felszedése, hulladékszétválogatás újrahasznosítás céljából, a környezet tisztítását szolgáló projektekben való részvétel, a háztartás erőforrás-takarékos eszközökkel történő felszerelése.

Meggyőzést célzó cselekvések: minden olyan nem monetáris eszköz, amellyel az egyén vagy csoport más személyeket, szervezeteket, iparágat vagy a kormányzatot motiválhatja a környezettudatos viselkedésre.

Megnyilvánulási formái: illetékeseknek címzett levelek, beszédek, informális beszélgetések, lobbitevékenységek.

A fenti cselekvéstípusokat jól integráló és könnyebben kezelhető keretet nyújt Stern (2000). A szerző az elköteleződés mértéke, illetve a magán- és közszféra közötti különbségek figyelembevételével négy főbb területet azonosított, így a *magánszférában tanúsított környezettudatos viselkedést* (vásárlás, használat, hulladékkezelés), a *környezeti aktivistaként történő fellépést* (környezettudatos szervezetben vagy demonstráció résztvevőjeként), a *közsférában tanúsított nem aktivista magatartást* (idevonatkozó szabályzások támogatása, kapcsolódó adóterhek megfizetése), valamint *egyéb környezeti szempontból jelentős viselkedéseket* (munkahelyi közegben jellemző magatartás).

1. Magánszférában tanúsított környezettudatos viselkedés
fogyasztói vásárlási magatartás
háztartási berendezések használata
berendezések használatában, életstílusban bekövetkező változás
hulladék kezelése
„zöld” fogyasztás
2. Közszférában tanúsított nem aktivista magatartás
környezeti állampolgárság (petíciókon való részvétel, csoportokhoz való csatlakozás)
kormányzat támogatása az idevonatkozó kérdésekben
3. Egyéb környezeti szempontból jelentős viselkedés
minden olyan magatartás, amely a szervezeti döntést befolyásolja
4. Környezeti aktivistaként történő fellépés

11. táblázat: Környezeti szempontból szignifikáns viselkedés

Forrás: Stern (2000a)

A fenti viselkedési formák mérésére Stern és tsai. (1999) a *környezettudatos magatartás skálát* (Pro-environmental Behaviour Scale) alkalmazták. A skála a fogyasztói magatartás (CB, Consumer Behaviour), az áldozathozatali hajlandóság (WS, Willingness to Sacrifice), valamint a környezeti állampolgár (EC, Environmental Citizenship) alszállái által méri a környezettudatos viselkedést. Stern (2000) eredményei alapján később Dono és tsai. (2009) kiegészítették a skálát Sguin és tsai. (1998) környezeti aktivizmus skálájával és ők is igazolták, hogy a környezeti aktivizmus a környezettudatos magatartás altípusa. Az egyes alszállák belső megbízhatósága minden vizsgált tanulmányban megfelelőnek mutatkozott.

Tekintve, hogy a kutatni kívánt terület nemzeti parkokban tanúsított viselkedést érinti, a fent bemutatott skálák szövegezése kisebb mértékű átalakítást igényelnek. További szűrőt jelent, hogy bizonyos állítások nem értelmezhetők rekreációs kontextusban. Ennek a hiánynak a pótlására vállalkozott Halpenny (2006), aki a nemzeti parkok látogatása és megóvása kapcsán fejlesztette ki 5 fokú Likert skálán mért, 12 állításos skáláját.²⁴ Az állítások kiválasztásánál Halpenny (2010) három fő irányelvet követett a szakirodalomban szereplő állítások felhasználása és átalakítása során:

²⁴ A skála fejlesztése során a szerző döntően Schultz és Zelezny (1998), Smith-Sebato és D’Costa (1995), Stern és tsai. (1999), Van Liere és Dunlap (1981), Vaske és Korbin (2001) kapcsolódó skáláira támaszkodott. A forrás skálák vizsgálatát követően a nemzeti parkban és az otthon mutatott környezettudatos viselkedési szándék minél átfogóbb összevethetőségének érdekében az általános viselkedési szándék mérésére Schultz és Zelezny (1998) skáláját alkalmaztam.

- (1) általánosság (a viselkedés iránti elköteleződés a lehető legtöbb ember számára legyen lehetséges az vizsgált kontextusban),
- (2) diverzitás (az állítások több eltérő viselkedési formát is magukba foglaljanak),
- (3) jellegzetesség (a felsorolt állítások összhangban álljanak a helykötődést mérő állításokkal).

A kutatás során a nemzeti parkokra vonatkozó kérdésblokkban Halpenny (2006) környezettudatos viselkedési szándék skálájára támaszkodtam, amit elsősorban a skála jellegzetessége indokolt. Olli és tsai. (2001) szerint az attitűd-viselkedés kapcsolat mind statisztikailag, mind empirikusan is erősebb, ha mindkét változó azonos jellegzetesség mentén kerül mérésre, azaz mind a környezettudatos viselkedés, mind a helykötődés (attitűd) a védett környezeti területekre vonatkozóan kerül megfogalmazásra.

A kutatás kitért a lakóhelyen mutatott környezettudatos viselkedés vizsgálatára is. Ennek mérésére Schultz és Zelezny (1998) saját bevallásos környezettudatos viselkedési skáláját (Self-Reported Proenvironmental Behavior Scale) használtam. A 10 állításos skála a megvalósított viselkedésekre vonatkozóan az elmúlt 12 hónapban végzett cselekvések gyakoriságára kérdez (naponta, hetente, havonta, soha, nem vonatkozik rám válaszadási lehetőségek mellett). A skála a szelektív hulladékgyűjtés, természetvédő viselkedés (conservation behaviors), fogyasztói magatartás és közlekedési szokások viszonylatában méri a környezettudatos magatartás szintjét. Kutatásom során Schultz és tsai. (2005) gyakorlatával egyezően 5 fokú Likert skálát alkalmaztam, lehetővé téve a *nem vonatkozik rám* válaszadási opciót is. Döntésemet a későbbi elemzési célokhoz szükséges mérési szint teljesítése indokolta.

7.4.3. A helykötődés előrejelző tényezőinek mérése

A nemzeti parkok látogatásának egyéni mintázataiban jelentős eltéréseket mutatkozhatnak. A látogatás gyakorisága és hossza, a nemzeti parkokkal kialakult kapcsolat hossza, a lakóhely nemzeti parktól való távolsága, valamint a nemzeti parkok gyermekkorban történő látogatása olyan tényezők ugyanakkor, amelyek előrejelzői lehetnek a kialakuló kötődésnek (Halpenny, 2006). A demográfiai jellemzők, így a nem, a kor, a képzettség és a jövedelem szintén hatással lehetnek a helykötődés szintjére,

ugyanakkor ezek prediktív ereje vitatott a szakirodalomban. A fentiek alapján a kutatás a következő változók vizsgálatára tért ki:

A látogatás gyakorisága két változó mentén került mérésre. Részben meghatározásra került az egyes nemzeti parkok látogatásának gyakorisága (K8), részben a választott nemzeti parkra vonatkozóan a látogatás rendszerességére kérdeztem rá (K15). Míg az első változó a látogatás gyakoriságát „1-soha” kategóriától „5-nagyon” kategóriáig mérve az egyén szubjektív megítélését tükrözi, addig a második változó a megadott kategóriák mentén („1=kevesebb mint egy éve” kategóriától „5=havonta legalább egyszer” kategóriáig) objektív képet fest.

A látogatás hosszát Halpenny (2006) alapján, megadott kategóriák mentén mértem. A változó (K18) az elmúlt 12 hónapban tett, legutolsó látogatásra vonatkozóan határozza meg az alkalom időtartamát, egy és többnapos látogatást, valamint az elszállásolás módjait megkülönböztetve.

A nemzeti park távolsága a lakóhelytől szintén kategorikus változóban (K14) került mérésre. Ideális esetben a lakóhely és a nemzeti park irányítószáma alapján magasabb szintű mérési eredményre juthatunk, erre azonban nem adott lehetőséget az adatfelvétel technikai háttere. A kialakított kategóriák ugyanakkor lehetővé tették a megkérdezettek lokális (40 km-en belüli távolság) és nem lokális látogatói körének szétválasztását. A változó jelentőségét Halpenny (2006) mellett Manzo (2005) is kiemelte. Eredményei alapján válaszadói kedvenc helyükként gyakran neveztek meg az otthon közelében lévő, lakhelytől és munkahely eltérő, kényelmesen megközelíthető természeti környezetet.

A gyermekkori látogatásokat a 14 éves kor alatt tett látogatások gyakoriságának meghatározásával, 5 fokú Likert skálán mértem, ahol „1=egyáltalán nem látogattam”; „5=rendszeresen látogattam” értelemben szerepelt (K17). A kérdés kitért a megadott nemzeti parkra, valamint általánosságban a belföldi nemzeti parkok látogatására.

A kapcsolat hossza alatt a nemzeti park és az egyén közötti kapcsolatot értjük. A változó az első látogatás óta eltelt idő években történő megadásával került meghatározásra (K16).

7.5. A kutatás hipotézisei

A kutatás során megfogalmazott hipotézisek két fő témakör mentén különülnek el. Az első hipotéziscsoport (H1- H5) a helykötődést előrejelző külső változók hatásait elemzi. Céljuk, hogy mélyebb megértéssel szolgáljanak a látogatási jellemzők és a helykötődés között fennálló kapcsolatról. Ezt követően vizsgálom a helykötődés és környezettudatos viselkedési szándék között fennálló kapcsolatot (H6).

A helykötődés előrejelzői és hatásaik a nemzeti parkok kontextusában

Az előrejelzők olyan tényezők, amelyek a helykötődés érzésétől függetlenül vizsgálhatók, és még ha az előrejelző és a helykötődés erőssége között pozitív kapcsolat is van, az egyén ennek nincs feltétlen tudatában. A helykötődés dimenzióitól eltérően - amelyek maguk szolgálnak előrejelzőiként a fontosabb viselkedéseknek (például környezettudatos viselkedés) - az előrejelző segít feltárni a kötődés lehetséges mechanizmusait (Lewicka, 2011), kialakulásának főbb mozgatórugóit.

Lewicka (2010) alapján a helykötődés előrejelzőinek három típusát különböztethetjük meg, így a szociodemográfiai, a társadalmi és a fizikai előrejelzőket. Ezek összegzését a 12. táblázat mutatja be.

Kategória	Főbb előrejelzők	Jellemzők
Szociodemográfiai előrejelzők	Tartózkodás hossza	<ul style="list-style-type: none"> A tartózkodás hossza mind az állandó lakhely, mind a rekreációs céllal történő tartózkodás esetén a helykötődés előjelzője A kötődést mind direkt, mind indirekt módon előrejelzi (Lewicka, 2010) Nem minden vizsgálat talált szignifikáns kapcsolatot a helykötődés és tartózkodás hossza között (Bolan, 1997; Scannell és Gifford, 2010a)
	Mobilitás	<ul style="list-style-type: none"> Különböző módjai léteznek, így a helyhez való kötődést is eltérő módon mérik (Gustafson, 2002) Módok: állandó lakhely gyakori megváltoztatása, létezik állandó hely, de munkából fakadóan hosszabb ideig más városban vagy országban tartózkodás (van der Klis és Karsten, 2009), országon belüli üzleti utak vagy hosszabb külföldi tartózkodások (Gustafson, 2009), turisztikai jellegű látogatások gyakorisága és hossza (Halpenny, 2006) Jellemzően lakóhelyhez való kötődés viszonylatában vizsgált Lewicka (2011) alapján a mobilitás sokkal kevésbé jelzi előre a helykötődést, mint a tartózkodás hossza
	Inglatlantulajdon	<ul style="list-style-type: none"> Konzisztens előrejelző Néhány kutató proxy változóként alkalmazza a helykötődés vizsgálata során (Taylor és tsai., 1985)
	Egyéb	<ul style="list-style-type: none"> Társadalmi és gazdasági helyzet, kor, képzettség, lakóhely Bizonytalan előrejelzők, ahol a kapcsolatot jellemzően más változók mediálják vagy moderálják (Lewicka, 2011)
Társadalmi előrejelzők	Közösségi kapcsolatok	<ul style="list-style-type: none"> A helyi társadalmi tőke mérőszámaival meghatározott előrejelző, például a lakókörnyezetet jellemző kapcsolatok kiterjedtsége. A közösségi kapcsolatok szorossága konzisztens pozitív előrejelzője a helykötődésnek (Lewicka, 2011) Szervezeti tagság (Halpenny, 2006)
	Biztonságérzet	<ul style="list-style-type: none"> Konzisztens pozitív előrejelzője a helykötődésnek (Brown és tsai., 2003; Lewicka, 2010) Kapcsolat hossza a hellyel, gyermekkori kapcsolat (Halpenny, 2006)
Fizikai előrejelzők	Tágabb kategóriák mentén mérhető, (természeti környezet, épített környezet, városi környezet jellemzői)	<ul style="list-style-type: none"> Nehezen operacionalizálható, számos tényező határozza meg GIS (Hur és tsai., 2010) PREQ (Perceived Residential Environment Quality) - (Bonaiuto és tsai., 2003) Épület mérete (Lewicka, 2010) Turisztikai viszonylatban távolság a lakóhely és a desztináció között (Halpenny, 2006)

12. táblázat: A helykötődés előrejelzőinek rendszerezése

Forrás: saját szerkesztés

A nemzeti parkok látogatásának jellemzőiben a fogyasztók jelentős eltéréseket mutathatnak. A látogatás gyakorisága és időtartama, a nemzeti parkokkal kialakult kapcsolat hossza, valamint ezek gyermekkorban történő látogatása olyan tényezők, amelyek előrejelzői lehetnek a kialakuló kötődésnek (Halpenny, 2006). Az első *hipotéziscsoport* célja, hogy meghatározza a látogatási és kapcsolati minta (látogatás gyakorisága, látogatás hossza, nemzeti parkhoz fűződő kapcsolat hossza, gyermekkori interakciók) és a helykötődés viszonyát.

A korábbi rekreációs kutatások erős pozitív kapcsolatot találtak a *látogatás gyakorisága* és a helykötődés között (Moore és Graefe, 1994; Williams és tsai., 1992; Halpenny, 2006). Moore és Graefe (1994) alapján a rendszeres látogatás először a helyfüggést alakítja ki az egyénben, azaz a látogató felismeri, hogy a helyet jellemző speciális körülmények csak ott érhetőek el. Ezt követően alakulhat ki a helyidentitás a látogatások során szerzett emlékeknek, jelentéseknek köszönhetően.

H1: A nemzeti park látogatási gyakorisága pozitív kapcsolatban van a helykötődés mértékével.

A hosszabb idejű tartózkodás elmélyültebb interakciókat tesz lehetővé a hellyel, így feltételezhető a nemzeti parkok többnapos látogatásai és a helykötődés közötti pozitív viszony. A változók közötti kapcsolat vizsgálata során Williams és társai (1992) igazolták a szignifikáns pozitív kapcsolatot a vadonhoz való kötődés viszonylatában. Különbséget téve a legutolsó látogatás és általában a *látogatásokat jellemző tartózkodás hossza* között azt találták, hogy a többnapos látogatások átlagos tartózkodási hossza és a helykötődés közötti kapcsolat erősebb, mint a legutóbbi tartózkodás esetén. Halpenny (2006) egy kanadai nemzeti park kapcsán szintén megerősítette a szignifikáns kapcsolatot.

H2: A nemzeti park látogatásának hossza pozitív kapcsolatban van a helykötődés mértékével.

A *lakóhelytől való távolság* jelentőségét több kutatásban is kiemelték. Manzo (2005) eredményei alapján a megkérdezettek kedvenc helyükként gyakran neveztek meg az otthon közelében lévő, lakhelytől és munkahelytől eltérő, kényelmesen megközelíthető

természeti környezetet. Halpenny (2006) szintén szignifikáns kapcsolatot talált a helykötődés és lakóhelytől való távolság között, ugyanakkor kiemelte, hogy a változó magyarázóereje a helykötődés változására vonatkozóan alacsony.

H3: A nemzeti park távolsága a lakóhelytől negatív kapcsolatban van a helykötődés mértékével.

A nemzeti parkok gyermekkorban történő látogatásának helykötődésre és ezen keresztül indirekt úton környezettudatos viselkedésre gyakorolt hatását viszonylag még kevesen vizsgálták (Halpenny, 2006; Chawla, 1992; Lee és Allen, 1999; Hofmeister-Tóth és tsai., 2012). Mind Chawla (1992), mind Hofmeister-Tóth és tsai. (2012) vizsgálataiban a környezettudatos viselkedés iránti elköteleződés háttérében a gyermekek során természeti környezetben töltött idő meghatározó tényezőként jelent meg.

H4a: A megadott nemzeti parkkal kialakult gyermekkori kapcsolat pozitív hatással van a helykötődés mértékére.

H4b: A nemzeti parkokkal általában kialakult gyermekkori kapcsolat pozitív hatással van a helykötődés mértékére.

A helyhez fűződő kapcsolat hosszának helykötődést előmozdító hatása sokak által kutatott terület (Moore és Graefe, 1994; Kaltenborn, 1997; Mesch és Manor, 1998, Halpenny, 2006). Moore és Graefe (1994) eredményei alapján a kapcsolat hossza a helyidentitásra pozitívan hat, míg a helyfüggés esetén ez a kapcsolat nem jelenik meg. Halpenny (2006) igazolta továbbá, hogy a kapcsolat hossza pozitív előrejelzője a helykötődésnek.

H5: A nemzeti parkkal kialakult kapcsolat hossza pozitív hatással van a helykötődés mértékére.

A helykötődés és környezettudatos viselkedési szándék összefüggései

Dann (1977, 1981) turistamotivációra vonatkozó kutatásai alapján a fogyasztókat részben a desztináció vonzereje (pull faktorok) ösztönzi arra, hogy utazzanak. A desztinációk látogatását tehát bizonyos mértékben az ott lévő környezettel való

interakció létesítésének célja motiválja, amely speciális pszichológiai, szociális és fiziológiai előnyökkel szolgál. A desztináció turisztikai erőforrásaival történő interakciók hatására az addig meg nem különböztetett helyet a látogató jelentéssel társíthatja, és kötődése alakulhat ki a hely/ helytípus iránt (Tuan, 1977; Kyle és tsai., 2004a). A helykötődéssel foglalkozó szakirodalom ezzel párhuzamosan rámutat, hogy a helyhez való kötődés növekedésével nő a hellyel való törődés is.

Erre a gondolatsorra támaszkodva a *hipotéziscsoport* azt vizsgálja, hogy a nemzeti parkokhoz való intenzívebb kötődés befolyásolja-e a környezettudatos viselkedési szándékot. A kérdés megválaszolása több szempontból is hasznos. A helykötődés viselkedésre gyakorolt hatását vizsgáló tanulmányok eredményei nem egységesek. Vaske és Kobrin (2001) azt találták, hogy erősebb érzelmi helykötődés esetén a vallott környezettudatos viselkedés iránti elköteleződés nagyobb. Mind Clayton (2003), mind Piskóti (2015) rámutattak továbbá, hogy azok, akik erősebben azonosulnak a természeti környezettel, szignifikánsan több környezettudatos cselekvést valósítottak meg, mint azok, akiknél a környezeti identitás alacsonyabb volt. Scannell és Gifford (2010a) szétválasztva az állampolgári (civic-based) és környezeti (natural-based) kötődést rávilágítottak továbbá, hogy azok, akik a lakóhelyük természeti adottságaikhoz jobban kötődtek, nagyobb mértékben köteleződtek el a környezettudatos magatartás iránt, míg az állampolgári kötődés nem jelzi előre a környezettudatos magatartást. A felsorolt eredményekkel ellentétben Uzzell és tsai. (2002) negatív kapcsolatot találtak a lakóhelyhez való kötődés és a környezettudatos viselkedés között. A szakirodalomban tapasztalható eltéréseken túl a helykötődés és a környezettudatos viselkedési szándék további vizsgálata abból a szempontból is indokolt, hogy a probléma turisztikai, ezen belül látogatói oldalról történő megközelítése még kevésbé kutatott (Halpenny, 2010). A fentiek tükrében az alábbi feltételezéssel élek a helykötődés és környezettudatos viselkedési szándék kapcsolatára vonatkozóan:

H6: A helykötődés, mint másodrendű faktor pozitív hatással van a látogató környezettudatos viselkedési szándékára.

H6a: A helykötődés, mint másodrendű faktor pozitív hatással van a látogató kis erőfeszítést igénylő környezettudatos viselkedési szándékára.

H6b: A helykötődés, mint másodrendű faktor pozitív hatással van a látogató nagy erőfeszítést igénylő környezettudatos viselkedési szándékára.

H6c: A kis erőfeszítéssel járó környezettudatos viselkedési szándék mediálja a helykötődés nagy erőfeszítést igénylő környezetvédő viselkedési szándékra tett hatását.

H6d: A nagy erőfeszítéssel járó környezettudatos viselkedési szándék mediálja a helykötődés kis erőfeszítést igénylő környezettudatos viselkedési szándékra tett hatását.

Összefoglalva, a kutatás hipotézisei a következők voltak:

H	Hipotézis tartalma	Hipotézis tesztelésének módszere
H1	A nemzeti park látogatási gyakorisága pozitív kapcsolatban van a helykötődés mértékével.	varianciaelemzés
H2	A nemzeti park látogatásának hossza pozitív kapcsolatban van a helykötődés mértékével.	varianciaelemzés
H3	A nemzeti park távolsága a lakóhelytől negatív kapcsolatban van a helykötődés mértékével.	varianciaelemzés
H4a	A megadott nemzeti parkkal kialakult gyermekkori kapcsolat pozitív hatással van a helykötődés mértékére.	varianciaelemzés
H4b	A nemzeti parkokkal általában kialakult gyermekkori kapcsolat pozitív hatással van a helykötődés mértékére.	varianciaelemzés
H5	A nemzeti parkkal kialakult kapcsolat hossza pozitív hatással van a helykötődés mértékére.	varianciaelemzés
H6	A helykötődés, mint másodrendű faktor pozitív hatással van a látogató környezettudatos viselkedési szándékára.	SEM
H6a	A helykötődés, mint másodrendű faktor pozitív hatással van a látogató kis erőfeszítést igénylő környezettudatos viselkedési szándékára.	SEM
H6b	A helykötődés, mint másodrendű faktor pozitív hatással van a látogató kis erőfeszítést igénylő környezettudatos viselkedési szándékára.	SEM
H6c	A kis erőfeszítést igénylő környezetvédő viselkedési szándék mediálja a helykötődés nagy erőfeszítést igénylő környezetvédő viselkedési szándékra tett hatását	SEM
H6d	A nagy erőfeszítést igénylő környezetvédő viselkedési szándék mediálja a helykötődés kis erőfeszítést igénylő környezetvédő viselkedési szándékra tett hatását.	SEM

13. táblázat: A kutatás hipotéziseinek összegzése

Forrás: saját szerkesztés

7.6. Statisztikai elemzés előkészítése

Az elemzések megkezdésének első lépése az adatbázis ellenőrzése, tisztítása és a hiányzó értékek kezelése. Utóbbi különösen fontos, amennyiben strukturális egyenlőség modellezését végzünk, tekintve, hogy a hiányzó, ezen belül is a szisztematikusan

hiányzó értékek figyelmen kívül hagyása a modell teljes torzulását okozhatja (Weiber és Mühlhaus, 2010). Ahogyan korábban utaltam rá, a modellben szereplő látens változókat mérő állítások kitöltése kötelező volt, ennek megfelelően hiányzó értékek az említett változók esetén nem voltak.

Az adatok ellenőrzése mellett vizsgáltam a változók eloszlását. Az egyéni változók normál eloszlását SPSS 22.0 szoftver alkalmazásával a Kolgromorov-Spirnov és a Shapiro-Vilk teszt segítségével teszteltem (Sajtos és Mitev, 2007). Az eredmények alapján a változók nem mutattak normális eloszlást (lásd 13. melléklet). A probléma kapcsán Scholderer és társai (2006, 62.o.) ugyanakkor felhívják a figyelmet arra, hogy a gazdasági és szociológiai kutatásokat jellemző értékelő skálák jellemzően nem mutatnak normális eloszlást. A Kolgromorov-Spirnov és a Shapiro-Vilk tesztek ezzel párhuzamosan szigorúan értelmezik a normál eloszlás kritériumait, ilyen szigorú értékelés a kutatás során alkalmazott módszereknél Weiber és Mühlhaus (2010) alapján nem szükséges. Az egyéni változók normalitás vizsgálatát követően a változóstruktúra normalitásának (multinormalitás) vizsgálatára tértem át, melyet AMOS 22.0 szoftver segítségével végeztem el. Mahalanobis-távolság segítségével vizsgáltam, melyek azok az esetek, amelyek jelentős eltérést mutatnak a többitől (Weiber és Mühlhaus, 2010). Huszonnégy esetet azonosítottam, ahol a távolságmutató kiemelkedett, ezeket kizártam a további elemzésből. A multi-normális eloszlás mutatója az elvárt küszöbérték felett volt, tekintve azonban, hogy az alkalmazott becslő módszerek robusztusak, a modell illeszkedését ez vélhetően nem befolyásolta (Weiber és Mühlhaus, 2010).

7.7. A kutatás eredményei

7.7.1. A nemzeti parkok látogatásának általános jellemzői

A válaszadók látogatási mintázatainak megismerésére vizsgáltam az egyes hazai nemzeti parkok látogatásának gyakoriságát, valamint a 2014. július – 2015. július között meglátogatott parkok körét. Kíváncsi voltam továbbá arra is, hogy milyen mértékben jelenik meg a külföldi parkok látogatása a hazaiak mellett, illetve mennyire jellemezte a válaszadók gyermekkorát a nemzeti parkokban töltött idő.

Ahogy a mintavételi eljárás kapcsán korábban leírtam, a kutatásban azok vehettek részt, akik a megadott 12 hónapban legalább egyszer meglátogatták valamelyik hazai nemzeti parkot. Figyelembe véve, hogy a vizsgált sokaság mind a rendszeres, mind az alkalmi látogatókra kiterjed, első lépésben arra kerestem választ, saját megítélésük szerint mennyire jellemzi az egyéneket a nemzeti parkok látogatása. A válaszadók 5 fokú Likert skálán adhatták meg válaszaikat, ahol „1= egyáltalán nem jellemző rám”; „5=teljes mértékben jellemző rám” értelemben szerepelt. A belföldi nemzeti parkok látogatása $M=3,65$ ($SD=1,002$), míg a külföldi parkoké $M=2,16$ ($SD=1,214$) átlagértéket kapott.

A fentiek mellett elemeztem az egyes nemzeti parkok látogatásának gyakoriságát. A kérdést általánosságban tettem fel, nem kötöttem időintervallumhoz. A válaszadó látogatási gyakoriságát az „1= soha” kategóriától az „5=nagyon gyakran” kategóriáig értékelhette. A mintában a legtöbben a Bükki, a Balaton-felvidéki, az Aggteleki és Hortobágyi Nemzeti Parkot keresik fel szabadidejükben. A látogatások gyakoriságát alábontva megállapítható, hogy míg a Hortobágyi és az Aggteleki Nemzeti Parkokban elsősorban az alkalmi látogatások dominálnak, addig a Bükki és a Balaton-felvidéki Nemzeti Parkokban a visszatérő, rendszeres látogatások is magas számban szerepelnek.

	Rendszeres	Alkalmi	Látogatja összesen	Nem látogatja összesen
Bükki Nemzeti Park	58	162	220	44
Balaton-felvidéki Nemzeti Park	62	157	219	45
Aggteleki Nemzeti Park	23	192	215	49
Hortobágyi Nemzeti Park	16	194	210	54
Kiskunsági Nemzeti Park	23	163	186	78
Duna-Ipoly Nemzeti Park	37	125	162	102
Fertő-Hanság Nemzeti Park	13	147	160	104
Órségi Nemzeti Park	21	133	154	110
Körös-Maros Nemzeti Park	22	126	148	116
Duna-Dráva Nemzeti Park	17	127	144	120

14. táblázat: A belföldi nemzeti parkok látogatásának gyakorisága
(N=264)

Forrás: saját szerkesztés

*A rendszeres kategória a 4=gyakran és 5=nagyon gyakran kategóriák összevonásával jött létre, míg az alkalmi látogatók köre a 2=ritkán és 3=néha kategóriákat foglalja magába

A legtöbben a Duna-Dráva Nemzeti Parkban, a Körös-Maros Nemzeti Parkban, valamint az Őrségi Nemzeti Parkban nem jártak még soha. Az egyes nemzeti parkok látogatási gyakoriságát részletesebben a 14. számú melléklet írja le.

Hasonló tendencia körvonalazódott a megadott 12 hónapban látogatott nemzeti parkok köre kapcsán is. A vizsgált időszakban meglátogatott parkok számának átlaga 2,08 (SD= 1,15) volt a mintában. A válaszadók 37,5 %-a (n=99) egy, 33,3%-a (n=88) két, 18,6%-a (n=49) három, 6,4%-a (n=17) négy, a fennmaradó 4,2%-a (n=11) 5 vagy annál több parkban tett látogatást az elmúlt egy évben. A legtöbben a Balaton-felvidéki Nemzeti Parkot keresték fel (37,9%, n=100) a kérdéses időszakban. Ezt követte a Bükki (33%, n=87), a Hortobágyi (31,1%, n=82) és a Duna-Ipoly (19,7, n=52) Nemzeti Park. Korábbi kutatások (Földművelésügyi (korábban Vidékfejlesztési) Minisztérium és Pannon Egyetem 2012, 2015) eredményei azt mutatták, hogy az említett parkokat döntően rövidebb látogatások jellemezték, amit a főbb küldő területekhez való közelségük, ezzel együtt a programszínésítés, illetve a rövidebb kirándulások motivációja indokolt. Gyakoribb előfordulásuk a válaszokban tehát indokolható földrajzi elhelyezkedésükkel. A legkevesebb említést a Duna-Dráva és a Fertő-Hanság Nemzeti Park kapta (12,1%, n=32).

7.7.2. A nemzeti parkokhoz való kötődés mintázatai

A nemzeti parkokhoz való kötődés vizsgálata során arra kértem a megkérdezetteket, hogy válasszák ki az elmúlt 12 hónapban látogatott nemzeti parkok közül azt, amely a leginkább közel áll hozzájuk. Az időbeli korlátozás ugyan keretek közé szorította a megkérdezetteket arra vonatkozóan, hogy valóban a számára legkedvesebb parkot választhassa a kérdőív kitöltéséhez, ugyanakkor a kutatás számos további kérdése kapcsán (például parkban folytatott környezettudatos viselkedés) fontos volt, hogy pontosan vissza tudjon emlékezni látogatása jellemzőire. A kiválasztással biztosítani kívántam továbbá azt is, hogy a látogató az összes, egy éven belül látogatott park közül azt értékelhesse, amelyhez a legintenzívebben kötődik, ezáltal árnyaltabban tudja megadni a helyhez való kötődést válaszai során.

A válaszadókhöz közel álló parkok megnevezésekor ismét a Bükki, a Balaton-felvidéki és a Hortobágyi Nemzeti Park került a legtöbbet említettek közé. Az említések nemzeti parkokra lebontott számát és arányát a mintában a 15. táblázat összegzi.

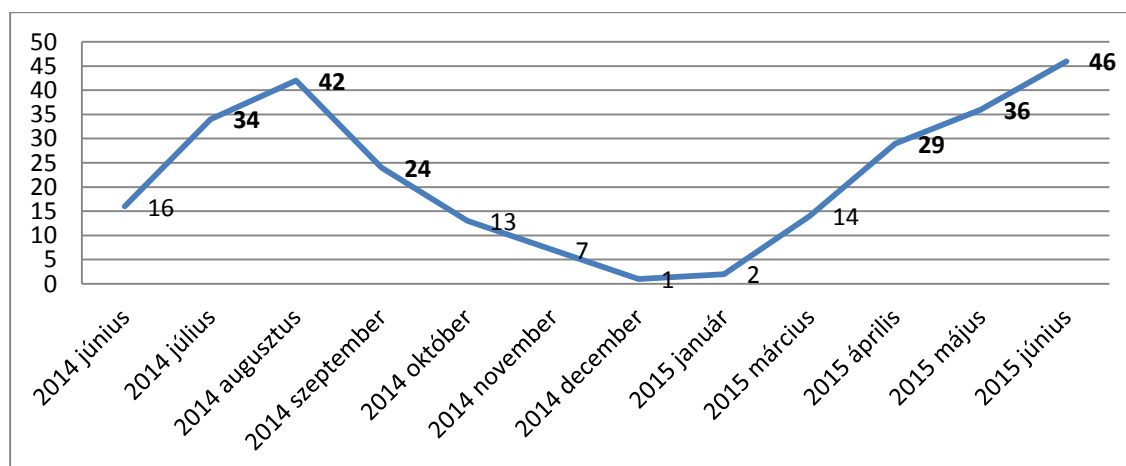
Nemzeti park neve	Látogatók száma a mintában	Látogatók aránya a mintában
Bükki Nemzeti Park	50	18,9%
Balaton-felvidéki Nemzeti Park	46	17,4%
Hortobágyi Nemzeti Park	30	11,4%
Duna-Ipoly Nemzeti Park	29	11,0%
Körös-Maros Nemzeti Park	24	9,1%
Duna-Dráva Nemzeti Park	22	8,3%
Kiskunsági Nemzeti Park	18	6,8%
Órségi Nemzeti Park	18	6,8%
Aggteleki Nemzeti Park	17	6,4%
Fertő-Hanság Nemzeti Park	10	3,8%

15. táblázat: Az elmúlt 12 hónapban látogatott legkedvesebb nemzeti park említéseinek száma és aránya a mintában

(N=264)

Forrás: saját szerkesztés

A megkérdezettek majdnem fele (47, 3%) közvetlen a megkérdezés előtti három hónapban kereste fel utoljára a megadott nemzeti parkot. 51,9%-uk ugyanakkor az adatfelvételt megelőző évben szerzett emlékek alapján töltötte ki a kérdőívet.

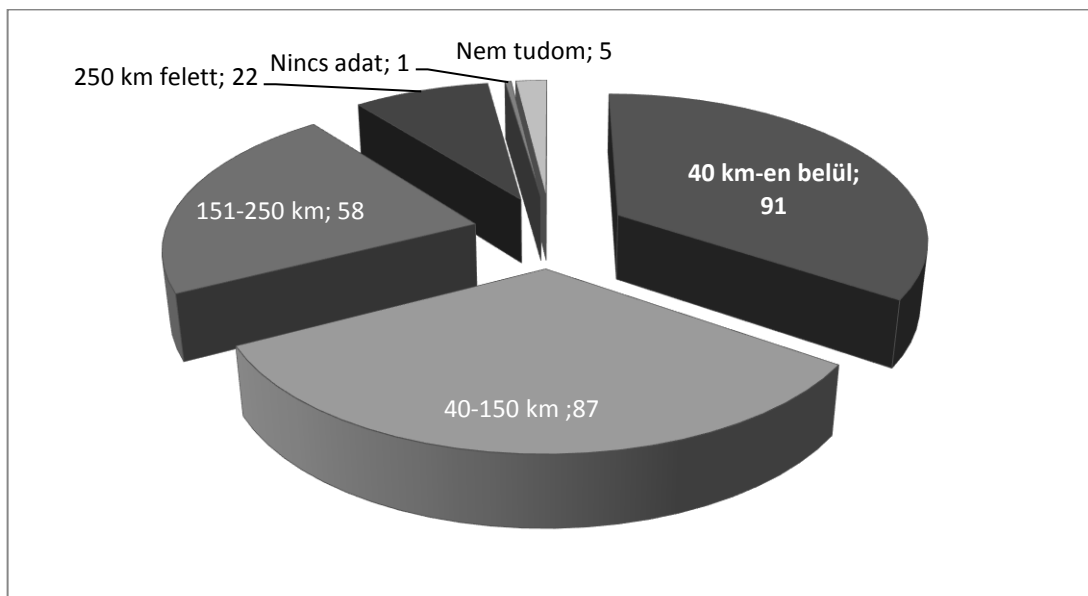
13. ábra: Megadott nemzeti parkban tett legutolsó látogatások gyakorisága havi bontásban

(N=264)

Forrás: saját szerkesztés

Megelőző kutatások (Kaltenborn és Williams, 2002; Syme és tsai., 2002) rámutattak, hogy azok, akik nemzeti park vagy más természetvédelmi terület közelében éltek, hajlamosabbak voltak magasabb helykötődést mutatni a közelükben lévő park/természetvédelmi terület iránt. Ennek az összefüggésnek a vizsgálatára első

lépésben a helyi lakosok mintában megjelenő arányát határoztam meg. A megkérdezettek 34,5%-a (91 fő) lokális látogató volt, azaz a megadott nemzeti park 40 km-en belül helyezkedett el a lakhelyétől. 33% (87 fő) 40-150 km-t, 22% (58 fő) 151-250 km-t, 8% (22 fő) 250 km-nél többet utazott, hogy a megadott nemzeti parkot meglátogassa, 6 fő nem adott választ a kérdésre.

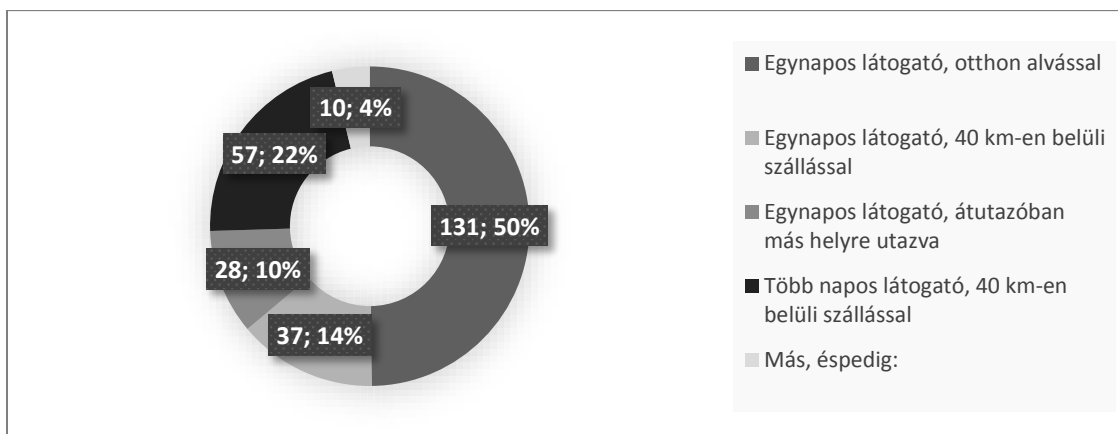
14. ábra: A kiválasztott nemzeti park távolsága a lakóhelytől

(N=264)

Forrás: saját szerkesztés

139 fő (52,7%) rendszeres látogatója volt a megadott parknak, ebből 39,4 % évente néhányszor, 13,3% havonta legalább egyszer felkereste a parkot. A további kategóriák a következők szerint alakultak: évente néhányszor látogat 104 fő (39,4%), évente egyszer 64 fő (24,2%), háromévente egyszer 28 fő (10,6%), három évnél ritkábban 19 fő (7,2%), nem tudom választ adott 14 fő (5,3%).

A megkérdezettek közel kétharmada egy napos látogató volt. 49,9%-at otthonalvás, 14%-ukat 40 km-en belüli szállás jellemezte, 10,6%-uk átutazóban volt más desztinációra. 21,6% -ot tett ki a 40 km-en belüli szállással rendelkező több napos látogatók köre. A fennmaradó 3,8% egyéb kategóriát adott meg (mindennapos látogató, többnapos látogató 60 km-nél messzebb lévő szállással stb.)

15. ábra: A látogatás hossza a nemzeti parkban (kategóriák főben és %-ban megadva)
(N=264)

Forrás: saját szerkesztés

A válaszadók 80,3 %-a négy, vagy annál kevesebb úti társsal kereste fel a megadott parkot. Ebből 35,9%-uk 1-3 fős gyermek kísérettel érkezett. Csoportos (10 fő feletti) látogatás 8%-ban fordult elő.

A nemzeti parkkal való kapcsolat, azaz az első látogatás óta eltelt idő a mintában átlagosan 19,92 év (SD= 15,15) volt. A válaszok 0 (azaz idén tett látogatást a parkban először) és 65 év között mozogtak. Első látogatásról 18 fő (6,8%) számolt be. A mintában szereplők életkora és az első látogatás óta eltelt évek száma alapján meghatároztam a válaszadó első látogatáskori életkorát, melynek átlaga 29,72 év (SD=18,12) volt. *A megkérdezettek tehát döntően olyan parkokat adtak meg, amelyeket felnőtt korukban kerestek fel először.* Ezt támasztják alá a gyermekkorban tett látogatásokra vonatkozó kérdések is. Vizsgálva az adott nemzeti park, valamint általánosságban a nemzeti parkok látogatásának jellemzőségét a gyermekkorban azt találtam, hogy 14 éves koruk előtt jellemzőbb volt általában a parkok látogatása a válaszadókra, mint konkrétan a megadott parké (lásd 16. táblázat).

	az adott nemzeti parkban		a nemzeti parkokban általában	
	N	%	N	%
14 éves kora alatt				
nem volt jellemző a látogatás	167	63%	132	50%
mérsékeltlen volt jellemező a látogatás	40	15%	71	27%
jellemező volt a látogatás	57	22%	61	23%
Total	264	100%	264	100%

16. táblázat: Nemzeti parkok látogatása 14 éves kor alatt a mintában
(N=264)

Forrás: saját szerkesztés

A legutóbbi látogatás főbb mintázatainak megismerését követően a választott parkhoz való kötődés jellemzőit vizsgáltam. A helykötődés mérésére Ramkissoon és tsai. (2013) korábban bemutatott 12 állításos skáláját alkalmaztam, amely a helyfüggés, a helyidentitás, a helyhez kötődő érzelem és a társas kötődést aldimenziókat három-három állítással méri. A skálákhoz tartozó tételeket a válaszadók 5-fokú Likert-skálán értékelték, ahol 1=egyáltalán nem jellemző rám, 5=teljes mértékben jellemző rám értelemmel szerepelt.

Aldimenziók	Állítások	Átlag	Szórás
Helyfüggés	$\alpha = 0,836$	M=2,902; N=264	
PD1	Azokhoz a tevékenységekhez, amik a leginkább szórakoztatnak, ez a nemzeti park rendelkezik a legjobb környezettel és ellátottsággal.	2,82	1,125
PD2	Azokhoz a dolgokhoz, amiket szívesen csinállok, nem tudok jobb környezetet és ellátottságot elképzelni, mint amit ez a nemzeti park nyújt.	2,85	1,126
PD3	Egy látogatás a/az XXX Nemzeti Parkban jobban szórakoztat bármely más helynél.	3,03	1,147
Hely iránti érzelem	$\alpha = 0,877$	M=3,249, N=264	
PA1	Sokat jelent számomra ez a nemzeti park.	3,57	1,051
PA2	Nagyon kötődöm ehhez a nemzeti parkhoz.	3,26	1,218
PA3	Úgy érzem, hozzátartozom ehhez a nemzeti parkokhoz és annak környezetéhez/ellátottságához.	2,92	1,258
Helyidentitás	$\alpha = 0,854$	M=2,971, N=264	
PI1	Erősen azonosulok ezzel a nemzeti parkkal.	3,08	1,270
PI2	Úgy érzem, életem részévé vált ez a nemzeti park.	2,98	1,270
PI3	Sokat elárul rólam, hogy ezt a nemzeti parkot látogatom.	2,85	1,226
Társas kapcsolat	$\alpha = 0,773$	M=2,218, N=264	
PSB1	Számos barátommal veszíteném el a kapcsolatot, ha többé nem látogatnám ezt a nemzeti parkot.	1,92	1,139
PSB2	A barátaim/családtagjaim csalódottak lennének, ha más környezetű és ellátottságú helyeket kezdenék el látogatni.	2,07	1,116
PSB3	A legtöbb barátom/családtagom jobban szereti ezt a nemzeti parkot más parkoknál.	2,66	1,229

17. táblázat: A helykötődést mérő skála bemutatása

A teljes skála Cronbach α értéke 0,933 volt.

Forrás: saját szerkesztés

Az egyes állítások átlaga $M_{\text{Item}} = 2,83$ ($SD=1,18$) volt a mintában. Az első öt legmagasabb átlagértékkel rendelkező állítás közül kettő a hely iránti érzelemre vonatkozott, majd ezt követően jelentek meg az identitást és függést mérő állítások

vegyesen. A legalacsonyabb értékeket a társas kötődés állításai vették fel (lásd 17. táblázat).

A megkérdezettek nemzeti parkhoz való kötődésének erősségét a skála értéke adja meg, mely a skála állításaira adott értékelések összegeként határozható meg egyénenként. A skála értéke ez alapján 12 és 60 között mozoghat. A helykötődés skála érték átlaga $M_{Scale}=34,02$ ($SD=10,767$) volt, amely közepesnél valamivel erősebb kötődést jelez a nemzeti parkok felé²⁵.

A helykötődés demográfiai jellemzőkkel magyarázható eltéréseinek megismerésére a következő változókat vizsgáltam: nem, kor, lakóhely régiója és településtípusa, családi állapot, háztartás nagysága, háztartásban élő 14 év alattiak száma, végzettség, jövedelem és gyermekkori lakóhely. Szignifikáns különbség

1. a kor ($F(4,259)=3,131$; $p=0,015$),
2. a lakóhely régiója ($F(2,261)=6,195$; $p=0,02$), valamint
3. a jövedelem ($F(4,192)=5,543$; $p=0,000$)

mentén volt megfigyelhető. Az átlagok és szórások értékeit a 18. táblázat foglalja össze.

		N	Átlag	Szórás
Kor	15-29	26	32,35	10,15
	30-39	48	32,29	11,36
	40-49	54	32,85	11,15
	50-59	48	32,02	10,57
	60-69	88	37,26	9,94
	Total	264	34,02	10,77
Régió	Közép	80	32,40	10,19
	Kelet	106	36,80	10,84
	Nyugat	78	31,90	10,55
	Total	264	34,02	10,77
Jövedelem	100.000 Ft alatt	28	38,68	11,91
	100.000 Ft - 200.000 Ft	51	38,08	10,32
	200.001 Ft - 300.000 Ft	53	35,79	8,84
	300.001 Ft - 400.000 Ft	35	30,49	10,33
	400.000 Ft felett	30	30,20	10,28
	Total	197	35,00	10,65

18. táblázat: Demográfiai különbségek a helykötődés értékeiben

²⁵ A lakóhelyre vonatkozó helykötődés átlag a mintában $M_{Scale}=37,57$ ($SD=10,182$) volt.

Forrás: saját szerkesztés

A nemzeti parkhoz való kötődés *korcsoportok* szerint a 60-69 évesek körében volt a legerősebb ($M=37,26$, $SD=9.94$). A Tukey HSD post-hoc teszt alapján szignifikáns különbség köztük és az 50-59 évesek között található. A kor kapcsolata a helykötődéssel a régóta visszatérő látogatók, illetve helyi lakosok körében jóval egyértelműbbnek mutatkozott a korábbi tanulmányokban, mint az alkalmi látogatók esetén (Mesch és Manor, 1998; Shumaker és Taylor, 1983; Williams és tsai., 1992), ennek további vizsgálatára a többutas varianciaelemzések során térek vissza. *Régió* tekintetében a keleti régióban lakókat jellemezte a legmagasabb átlagérték, az itt élők szignifikánsan nagyobb helykötődést mutattak, mint a közép és nyugati régióban élők. Fontos azonban kiemelni, hogy az eltérést okozhatták a régióban nagyobb arányban jelen lévő 60 év feletti válaszadók. A *háztartás egy főre jutó jövedelme* alapján a helykötődés a jövedelem növekedésével rendre csökkent. Szignifikáns eltérés a 100.000 Ft alatti kategória és a 300.000 Ft feletti kategóriák között jelent meg. Mindez magyarázható az alacsonyabb jövedelműek kisebb mobilitási lehetőségével, ami egyben növeli a lakóhelyük környezetében lévő rekreációs helyek iránti helyfüggést, azaz a helyhez való funkcionális kötődést (Halpenny, 2006).

A helykötődés állításai a lakóhelyre vonatkozóan is megkérdésre kerültek a mintában. Összevetve a nemzeti parkra vonatkoztatott válaszokkal a várakozásoknak megfelelően a lakóhely minden állításnál magasabb átlagértéket ért el ($M_{\text{SaccellLakhely}}=37,57$, $SD=10,182$) a hely szórakoztató jellegére vonatkozó helyfüggés állítás kivételével. Itt a nemzeti park kicsivel magasabb átlagértéket kapott (lásd 15. melléklet). A két helyhez való kötődés összevetése során a legnagyobb eltérések a társas kötődés dimenzió állításainál jelentkeztek, valamint egy-egy érzelmet (úgy érzem, hozzátartozom a lakóhelyem környezetéhez) és identitást (úgy érzem, életem része a lakóhely környéke) mérő állítás mentén.

7.7.3. A környezettudatos viselkedés megjelenési formái

A kutatásban résztvevők környezettudatos viselkedését mind a megadott nemzeti parkra, mind a lakóhelyre vonatkozóan vizsgáltam. A nemzeti parkokban tanúsított környezettudatos magatartást és viselkedési szándékot Halpenny (2006) korábban bemutatott 12 állításos skálájával mértem. Az állításokat két szempont alapján

értékelték a válaszadók. Részben az alapján, hogy a legutolsó látogatás során/kapcsán végezték-e a megadott tevékenységeket (igen-nem), illetve a következő látogatáskor mennyire tartják valószínűnek, hogy végezni fogják (ahol „1= egyáltalán nem valószínű; „5= teljes mértékben valószínű” értelemben szerepelt).

A helykötődésnél már részletezett eljárás alapján vizsgáltam a környezettudatos viselkedési skálák megbízhatóságát. A mintán Halpenny (2006) nemzeti parkokra vonatkozó viselkedési szándék skálájának Cronbach alfa értéke 0,909 volt, az állítások egymással mért korrelációja (item-total correlation) mindenütt elérték a 0,3-at. Schultz és Zelezny (1998) környezettudatos viselkedés skálája esetén a Cronbach alfa érték szintén meghaladta az elvárt 0,7 értéket ($\alpha=0,825$). Az állítások egymással mért korrelációja a 10 állításra vonatkozóan $r=0,5364$ és $0,662$ között, így az elfogadhatósági tartományon belül ($r > 0,3$) mozogtak.

A nemzeti parkokra vonatkozó 12 környezettudatos cselekvés közül a válaszadók jellemzően 4-5 típust valósítottak meg látogatásuk során. A skála érték átlaga $M=4,76$ ($SD=2,82$) volt. A megvalósított cselekvések száma, ezzel megegyezően az egyéni skála értékek 0-12 között mozogtak a mintában. A leggyakrabban előforduló cselekvések a kisebb erőfeszítést igénylő, könnyű és általános típusok közé sorolódtak, kategóriáikat tekintve vegyes képet mutatva (lásd. 19. táblázat). A legtöbben a látogatás előtti informálódást nevezték meg ($n=219$), ezt követte az elszórt szemét felvétele ($n=158$) és mások ösztönzése ugyanerre ($n=146$), illetve egy-egy kedvelt látogatói pont megóvása, amennyiben környezeti károkat szenvedett. A komolyabb erőforrásokat igénylő, elkötelezettebb magatartásformák (környezeti aktivizmus, állampolgári cselekvés) hátrébb sorolódtak, jóval kevesebb említést kapva.

Kategória	Általánosság	Nehézség	Állítások	N	Végzett ilyen tevékenységet a legutolsó látogatáskor (fő)	Következő látogatáskor a cselekvés végzésének valószínűsége Átlag	Következő látogatáskor a cselekvés végzésének valószínűsége Szórás
Tanulást célzó magatartás	Á	K	Többet tudok meg a/az XXX Nemzeti Park természeti környezetéről.	264	219	3,56	1,098
Környezeti állampolgár /fizikai cselekvés	Á	K	Felveszem a más látogatók által elszórt szemetet ebben a nemzeti parkban.	264	158	3,35	1,282
Fogyasztói magatartás	S	K	Ha környezeti károkból kell felépülnie, kész vagyok önként lemondani a Park egy közkedvelt pontjának látogatásáról.	264	154	3,50	1,345
Meggyőzést célzó cselekvés	Á	K	Ösztönzők másokat arra, hogy csökkentsék a hulladékukat és vegyék fel a szemetüket ebben a nemzeti parkban.	264	146	3,55	1,182
Fogyasztói magatartás	S	K	Ha környezeti károkból kell felépülnie, kész vagyok önként csökkenteni a látogatásaim számát a Park egy közkedvelt pontján	264	129	3,47	1,319
Meggyőzést célzó cselekvés	Á	K	Megemlítem a barátaimnak, hogy ne etessék az állatokat ebben a nemzeti parkban és a hozzá hasonló helyeken.	264	111	3,21	1,272
Környezeti aktivista	Á	N	Aláírom azokat a petíciókat, amelyek a Park vagy a hozzá hasonló helyek megóvását szolgálják.	264	89	3,34	1,307
Pénzügyi cselekvés	Á	N	Magasabb belépő árat fizetek, ha azt park-programokra vezették be és használják.	264	76	2,97	1,238
Környezeti aktivista/ fizikai cselekvés	S	N	Önként időt áldozok olyan projektekre, amelyek ezt a nemzeti parkot vagy a hasonló parkokat és természetvédelmi területeket segítik	264	52	2,69	1,200
Pénzügyi cselekvés	Á	K	Adományokkal járulok hozzá az olyan helyek megóvásához, mint a/az XXX Nemzeti Park.	264	52	2,55	1,095
Állampolgári cselekvés	Á	N	Részt veszek a/az XXX Nemzeti Park működésével kapcsolatos nyilvános találkozókban.	264	41	2,28	1,159
Környezeti aktivista	Á	N	Felszólalok a/az XXX Nemzeti Park támogatása érdekében (pl.: levelet írtok, online petíciót támogatok).	264	31	2,29	1,215

19. táblázat: A környezettudatos viselkedés és viselkedési szándék a nemzeti parkban

Á: általános, S: speciális, N: nehéz, K: könnyű

Forrás: saját szerkesztés

A környezettudatos magatartás mintázatainak mélyebb megértéséhez egy szempontos varianciaelemzéssel vizsgáltam a demográfiai jellemzők szerinti eltéréseket. Az elemzés a nem, a kor, a lakóhely régiója és településtípusa, a családi állapot, a háztartás nagysága, a háztartásban élő 14 alattiak száma, a végzettség, a jövedelem és a gyermekkori lakóhely bevonásával történt. Szignifikáns eltérés a

1. kor ($F(4,259)=12,904$; $p=0,000$),
2. régió ($F(2,261)=3,493$; $p=0,032$),
3. jövedelem ($F(4,192)=4,453$; $p=0,002$),
4. 14 év alatti gyermek jelenléte a háztartásban ($F(1,262)=10,017$; $p=0,002$)

változók alapján mutatkozott.

A nemzeti parkban gyakorolt környezettudatos cselekvések leginkább a 60-69 éveseket jellemezte, majd a 15-29 és az 50-59 éves csoportokat. A legkisebb átlag a 40—49 éves körében jelent meg. A szignifikáns különbség a Turkey HSD post-hoc tesz alapján a 60-69 év közöttiek és az összes többi korcsoport válaszadói között figyelhető meg. Kelet, közép és nyugati régiók szerinti tagolás alapján a keleti régiókban élő válaszadók szignifikánsan több cselekvést valósítottak meg a másik két régió lakóihoz képest. A jövedelmi bontások alapján a 300-400.000 Ft egy főre jutó jövedelemmel rendelkezőket jellemzi a legkevésbé a környezettudatos magatartás. Szignifikáns eltérés köztük és a 100-300.000 Ft kategóriákba esők között van. Általánosságban azonban elmondható, hogy a 300.000 Ft feletti kategóriában a környezettudatos magatartás kevésbé jellemző. Jelentős eltérést tapasztaltam a háztartásban élő 14 év alatti gyermekek jelenléte alapján. A gyermekekkel élők körében a környezettudatos viselkedés szignifikánsan alacsonyabb volt.

Az átlagok és szórások részletes bemutatását a 20. táblázat összegzi. A kapcsolódó ANOVA táblázatok és Turkey HSD post-hoc tesztek a 18. számú mellékletben találhatóak.

		N	Átlag	Szórás
Kor	15-29	26	4,54	2,92
	30-39	48	3,44	2,57
	40-49	54	3,91	2,68
	50-59	48	4,33	2,18
	60-69	88	6,32	2,66
	Total	264	4,77	2,82
Régió	Közép	80	4,30	2,92
	Kelet	106	5,31	2,78
	Nyugat	78	4,50	2,67
Jövedelem	Total	264	4,77	2,82
	100.000 Ft alatt	28	5,64	3,23
	100.000 Ft - 200.000 Ft	51	5,55	2,45
	200.001 Ft - 300.000 Ft	53	5,66	3,23
	300.001 Ft - 400.000 Ft	35	3,77	2,24
	400.000 Ft felett	30	3,93	2,48
	Total	197	5,03	2,87
Gyermek a háztartásban	nincs 14 év alatti gyermek	207	5,05	2,82
	van 14 év alatti gyermek	57	3,74	2,59
	Total	264	4,77	2,82

20. táblázat: Demográfiai különbségek a környezettudatos viselkedés értékeiben a nemzeti parkokra vonatkozóan

Forrás: saját szerkesztés

A legutolsó látogatás során megvalósult cselekvések elemzését követően a viselkedési szándékot vizsgáltam. A *környezettudatos viselkedési szándék* skála érték átlaga $M_{scale}=36,77$ ($SD=10,42$), míg az egyes állítások átlaga $M_{item}= 3,06$ ($SD=1,509$) volt²⁶. Az M_{item} átlagánál magasabb egyéni értékeket ismét a könnyen megvalósítható, általános cselekvések érték el. A valós magatartáshoz képest csak kisebb átrendeződés volt megfigyelhető, jellemzően az elszórt hulladék kezelése kapcsán. A környezettudatos szándéknál mások figyelmeztetése ($M=3,55$, $SD=1,118$) magasabb átlagértéket vett fel, mint a saját viselkedés ($M=3,35$, $SD=1,282$). Ez a jelenség magyarázható azzal, hogy míg a saját viselkedésre vonatkozó állítás más elszórt hulladékára vonatkozott, addig mások figyelmeztetése épp ezt a cselekvést csökkentheti azzal, hogy megelőzi. Ez egyben tudatosabb viselkedést is tükröz, hiszen a megvalósított cselekvéseknél láthattuk, mások figyelmeztetése jóval kisebb említést kapott ($n=146$), mint a saját viselkedés ($n=219$).

²⁶ Halpenny (2006) $M=3,7$, $SD= 0,68$)

Összevetve a viselkedési szándéokra kapott eredményeket Halpenny (2006) kanadai kutatásával, hasonlóan alacsonyabb átlagértékek jelentek meg a magasabb elköteleződést igénylő politikai és aktivizmuson alapuló cselekvések kapcsán, míg a könnyebb, társadalom által inkább elvárt formák (hulladék kezelése, ismeretszerzés stb.) magasabb értéket kaptak. Eltérés inkább a szórásoknál jelentkezett. Míg jelen kutatásban az elkötelezettebb cselekvéstípusok szórásai voltak alacsonyabbak, addig ez a kanadai kutatásban a könnyebb formáknál mutatkozott. Mindezt okozhatja, hogy hazánkban ezeknek a magatartásformáknak az ösztönzése csak jóval később kezdődött, így a társadalmi elvárásokba kevésbé épült be. További különbségként jelentkezett a pénzügyi cselekvések hátrébb sorolódása a hazai mintában. Ez magyarázható a magyar lakosság árak iránti érzékenységevel (Hofmeister-Tóth és tsai., 2011b; Nagy és Piskóti, 2011), valamint a két kutatás időpontja között megváltozott gazdasági helyzettel.

A nemzeti parkban folytatott környezettudatos viselkedési minták összevethetőségéhez vizsgáltam továbbá a lakóhelyet jellemző magatartást is. Schultz és Zelezny (1998) saját bevallásos környezettudatos viselkedési skálájának (Self-Reported Proenvironmental Behavior Scale) átlaga a mintában $M_{Scale}=33,67$ volt. A 10 állításos skála a megvalósított viselkedésekre vonatkozóan az elmúlt 12 hónapban végzett cselekvések gyakoriságára kérdez. A kutatásban résztvevők 5 fokú Likert skálán értékelték, milyen rendszerességgel végezték a megadott cselekvéseket, ahol „1= soha”, „5=mindig” értelemben szerepelt, „99= nem vonatkozik rám” válaszlehetőség mellett. Amennyiben tehát a válaszadónak nem állt módjában a megadott cselekvést gyakorolni a lakóhelyén (például nem rendelkezett autóval, így a takarékoskodtam az üzemanyaggal állítás nem vonatkozott rá), a 99=nem vonatkozik rám választ adta. A skála állításainak átlaga $M_{Item}=3,367$ ($SD=1,377$).

Állítások	Átlag	Szórás	NV
Szelektíven gyűjtöttem az újságpapírt.	4,23	1,116	4
Szelektíven gyűjtöttem a konzervdobozokat és az üvegeket.	4,08	1,121	4
Kerestem a módját, hogy újrahasznosítsam a dolgokat.	3,82	0,926	4
Takarékoskodtam az üzemanyaggal és gyalogoltam vagy bicikliztem.	3,52	1,164	5
Újrahasznosítható és szelektálható dobozú termékeket vásároltam.	3,39	0,902	6
Ösztönöztem a szomszédaimat, barátaimat, családomat, hogy szelektíven gyűjtsék a hulladékot.	3,32	1,187	5
Felvettem mások után a szemetet.	3,23	1,026	12
Olyan jelöltre szavaztam, aki támogatja a környezetvédelmi kérdéseket.	3,1	1,406	19
Komposztáltam az ételmaradékot.	2,77	1,503	21
Felszólaltam, hogy egy környezeti problémát támogassak (pl.: levelet írtam, online petíciót támogattam).	2,21	1,242	34

21. táblázat: Környezettudatos viselkedés a lakóhelyen

(N=264)

Forrás: saját szerkesztés

Csakúgy, mint a nemzeti parkban jellemző viselkedéseknél a lakóhelyen végzetek között is a magasabb értékelést a könnyebben megvalósítható, a társadalmi elvárásokban intenzívebben megjelenő cselekvések sorolódtak előre, úgymint szelektív gyűjtés, újrahasznosítás, fogyasztásról való lemondás, míg a környezeti aktivizmussal járó cselekvések kevésbé jellemezték a mintában szereplők otthoni viselkedéseit. Vizsgálva azon állításokat, amelyeket a legtöbben értékelték „nem vonatkozik rám” válasszal, jellemzően a környezeti ügyekben való felszólalás, a komposztálás, valamint a környezeti kérdéseket képviselő jelöltekre szavazás jelentek meg.

Következő lépésben Schultz és Zelezny (1998) irányadását követve kialakítottam a skálára adott válaszok átlagát, továbbiakban score-ját. A szerzők javaslata szerint az egyénre vonatkozó átlag 1-5 között mozoghat, a „nem jellemző rám állítások” hiányzó értéként kezelése mellett. A skála score-ja a teljes mintára vonatkozóan $M_{Score}=3,359$ volt. A környezettudatos viselkedésben mutatkozó eltéréseket a demográfiai változók mentén elemeztem tovább. Egy szempontos varianciaelemzést alkalmazva szignifikáns eltérés csak a korcsoportoknál jelent meg ($F(4,259)=5,671$; $p=0,000$). A környezettudatos cselekvések a legkevésbé a 15-29 éveseket ($M=3,15$), a leginkább a 60-69 éveseket ($M=3,65$) jellemezték, a kor előrehaladtával pedig fokozatosan növekedett (lásd a 16. számú mellékletben). Szignifikáns különbség a Tukey HSD post-hoc teszt alapján a 60-69 év közötti válaszadók és az összes többi korcsoport válaszadói

között van. Korábban, a nemzeti parkokat jellemző viselkedéseknél láthattuk, hogy a korosztály ott is szignifikánsan több cselekvést valósított meg a látogatása során a többi korcsoporthoz viszonyítva. Érdeemes megjegyezni, hogy ez az eredmény több megelőző hazai kutatásban is megjelent, amelyekben szintén a fiatalabb lakosság mutatkozott kevésbé környezettudatosnak (Piskóti, 2015; Hofmeister-Tóth és tsai., 2013). Tovább elemezve a korcsoportok között tapasztalt eltéréseket az egyes állítások mentén azt találtam, hogy a környezeti kérdéseket támogató jelöltre szavazás, valamint a komposztálás állításai mentén ragadható meg leginkább az egyes korcsoportok és a 60-69 éves válaszadók közötti eltérés. Míg a „komposztálást” a 60-69-évesek a 15-49 éves csoportokhoz képest végzi szignifikánsan gyakrabban, addig a „jelöltre szavazás” állításnál esetén a szignifikáns különbség a 30-59 évesekkel szemben jelentkezik. A 60-69 évesek csoportja egyetlen állítás mentén mutatott szignifikánsan alacsonyabb értéket, ez az újrahasznosítható, szelektálható dobozú termékek vásárlása volt a 30-39 évesekkel való összevetésben.

Összegezve, mind a nemzeti parkok, mind a lakóhely területén a jellemző viselkedési minták a kisebb erőfeszítést igénylő viselkedésre korlátozódtak, a társadalmilag kevésbé elvárt, aktivizmust igénylő cselekvések a 60 feletti korosztályban volt jellemzőbb. Megállapítható továbbá, hogy a nemzeti parkokban folytatott környezettudatos magatartásban több szignifikáns eltérést láthattunk a demográfiai változók tükrében, mint a lakóhelyen. Míg a lakóhelyen csak a kor mentén volt tapasztalható jelentősebb eltérés, addig a nemzeti parkoknál a régió, a jövedelem és a 14 év alatti gyermek jelenléte is differenciált.

7.7.4. A helykötődést előrejelző külső tényezők vizsgálata

A H1- H5 hipotézisek a külső tényezők és helykötődés közötti kapcsolatot célozták vizsgálni. Míg a H1, H2, H3 hipotézisek az egyes látogatási jellemzők helykötődésre gyakorolt előrejelző hatásait elemzik, addig a H4a és H4b, valamint H5 hipotézisek a nemzeti parkkal kialakult kapcsolat szempontjából írják le a helykötődés alakulását. A bevont változók csoportosítását a 22. táblázat foglalja össze.

KÜLSŐ TÉNYEZŐK	
Látogatás jellemzői	Kapcsolat jellemzői
H1: Látogatás gyakorisága	H4a: Gyermekkori látogatások az adott parkban
H2: Látogatás hossza	H4b: Gyermekkori látogatások a nemzeti parkokban
H3: Nemzeti park távolsága a lakóhelytől	H5: Kapcsolat hossza

22. táblázat: Vizsgált független változók összegzése

Forrás: saját szerkesztés

A változók vizsgálatára mérési szintjükből adódóan egyutas varianciaelemzést, a felmerülő interakciók megismerésére kétutas varianciaelemzést alkalmaztam. A számításokat SPSS 22.0 (IBM) szoftverrel végeztem. Az elemzés kiinduló feltételeként vizsgáltam a függő változó normális eloszlását, valamint a varianciahomogenitást (szóráshomogenitás). A normalitás vizsgálatára a Kolmogorov-Smirnov és a Shapiro-Wilk próbát alkalmaztam. A tesztek nullhipotézise, hogy az eloszlás eltér a normál eloszlástól (Sajtos és Mitev, 2007). Ezt a vizsgált függő változóra, a helykötődés skálaértékére vonatkozóan nem tudtam elutasítani, azaz a változó nem tekinthető normális eloszlásúnak (tesztek eredményeit lásd 17. mellékletben). Az F-próba kapcsán ugyanakkor Sajtos és Mitev (2007) kiemeli, hogy robusztusságából fakadóan a feltételek nem teljesülése nem gyakorol lényeges befolyást a próbával elkövethető első és másodfajú hibák elkövetési valószínűségére, így a következtetések érvényességét nem rontja. A varianciahomogenitás vizsgálatát Levente-teszttel végeztem. A próba célja, hogy meg tudjam állapítani, a függő változó azonos szórással rendelkezik-e a független változó különböző szintjei mellett. Nullhipotézise, hogy a függő változó varianciája egyforma a független változó különböző szintjei mellett (Katz és tsai., 2009). A nullhipotézis az elemzésbe bevont független változók esetén 0,1 küszöbérték mellett elutasíthatók voltak. A varianciahomogenitás kritériuma tehát minden változó esetében teljesült.

A varianciaanalízis feltételeinek vizsgálatát követően a változók közötti kapcsolatok elemzésére tértem át, melyhez egyszempontos ANOVA-t alkalmaztam. A vizsgált látogatási jellemzők közül szignifikáns hatással a látogatás gyakorisága, valamint a nemzeti park távolsága változók rendelkeztek, igaz utóbbi esetén kategória összevonás mellett, lokalitás függvényében jelent meg a csoportok közötti eltérés.

A látogatás gyakorisága

Szignifikáns eltérés találtam a mintában a helykötődés és a látogatás gyakorisága között ($F(4,245)=10,008$; $p=0,000$).

Változó	Elemszám	Átlag	Szórás	
Látogatás gyakorisága	Ritkábban, mint 3 évente	19	25,53	9,65
	Háromévente egyszer	28	29,11	9,06
	Évente egyszer	64	32,91	10,76
	Évente néhányszor	104	36,44	9,46
	Havonta legalább egyszer	35	40,00	10,57
	Total	250	34,38	10,63

23. táblázat: Eltérések a nemzeti park látogatásának gyakorisága szerint a helykötődés értékében
Forrás: saját elemzés

A helykötődés a látogatások gyakoriságának növekedésével egyre magasabb értékeket vett fel (lásd 23. táblázat). A Tukey HSD post-hoc teszt alapján szignifikáns eltérés mutatkozik a nagyon ritka (ritkábban, mint háromévente látogatók) és az évente legalább egyszer látogatók között. Szignifikáns a különbség továbbá a háromévente egyszer és az évente többször látogatók csoportjai, valamint az évente egyszer és a havonta legalább egyszer látogatók között. Következő lépésben meghatároztam a magyarázott hányadot, azaz a torzított korrelációs együtthatót. A látogatás gyakoriságának helykötődésre gyakorolt hatása, $\eta^2=0,14$ volt. Más szavakkal, a helykötődés szóródásának 14% volt magyarázható a látogatás gyakoriságával.

Az eredmények alapján a *H1 hipotézist elfogadom*, a helykötődés és a látogatás gyakorisága között pozitív kapcsolatot találtam.

A látogatás hossza

A nemzeti park hosszabb ideig nyúló látogatása összetettebb élményekkel és bővebb ismeretszerzéssel társulhat, így feltételeztem a nemzeti parkok többnapos látogatásai és a helykötődés közötti pozitív kapcsolatot. A tartózkodás hossza alapján ugyanakkor nem találtam szignifikáns eltérést a helykötődésben ($F(3,249)=1,164$; $p=0,324$). Részben ez adódhat abból, hogy a változót a legutolsó látogatásra vonatkozóan határoztam meg. Williams és tsai. (1992) alapján a kapcsolat mélyebb megértését szolgálja, amennyiben ez a változó a vizsgált időszak összes látogatásának átlaga alapján a látogatásokat jellemző tartózkodás átlagos hosszát határozza meg.

Változó	Elemszám	Átlag	Szórás	
Látogatás hossza	Egynapos látogató, otthon alvással	131	34,69	11,16
	Egynapos látogató, 40 km-en belüli szállással	37	31,11	10,69
	Egynapos látogató, átutazóban más helyre utazva	28	34,43	9,89
	Több napos látogató, 40 km-en belüli szállással	57	34,37	8,86
	Total	253	34,06	10,49

24. táblázat: Eltérések a nemzeti park látogatásának hossza szerint a helykötődés értékében

Forrás: saját elemzés

A helykötődés átlagai alapján ugyanakkor elmondható, hogy a legkisebb kötődés a 40 km-en belüli szállással rendelkező, egy napos látogatókat jellemezte a mintában. Feltételezhető, hogy ezt a típusú látogatási mintát inkább a program színesítés motivációja vezérelti és a park felkeresése nem fő, inkább kiegészítő elemeként jelenik meg egy hosszabb nyaralás során. A rövidebb látogatások kapcsán hasonló következtetéseket tettek a magyarországi nemzeti parkok látogatóit jellemző 2013-as tanulmányban is (Földművelésügyi Minisztérium és Pannon Egyetem, 2015).

A fentiek alapján a *H2 hipotézist elutasítom*, a helykötődés és a tartózkodás hossza között nem találtam szignifikáns kapcsolatot.

A nemzeti park távolsága a lakóhelytől

A helykötődés és a nemzeti park távolsága kapcsán a lokalitás függvényében találtam szignifikáns összefüggést csak. A nemzeti park lakhelytől mért távolságát négy kategória alapján adhatta meg a válaszadó, ahol az első kategória (40-km-en belüli lakhely) a lokális, míg a többi a távolabbról érkező látogatókat határozta meg. A négy kategóriára vonatkozó varianciaelemzés nem mutatott szignifikáns eltérést a helykötődésre vonatkozóan ($F_{\text{Távolság}}(3,254)=2,113$; $p=0,099$). A távolság kategóriák lokális és nem lokális szétbontását követően a csoportok közötti szignifikáns eltérés már kirajzolódott ($F_{\text{Lokális}}(1,256)=5,857$; $p=0,016$), a lokális látogatókat erősebb helykötődés jellemezte a választott nemzeti park kapcsán. A részletesebb távolságbontás alapján azonban észrevehető, hogy a megtett távolság növekedésével a helykötődés értéke is nő. Érdeemes tehát a kérdést tovább vizsgálni a lokális látogatások kiszűrése mellett. Jelen esetben a 40-km-nél távolabb érkezőkre szűkített vizsgálat sem eredményezett szignifikáns eltérést.

Változó		Elemzés	Átlag	Szórás
Lokalitás	Lokális látogató (40 km –en belüli lakhellyel rendelkezők)	91	36,32	10,82
	Nem lokális látogató	167	32,96	10,57
	Total	258	34,14	10,76
Nemzeti park távolsága	40 km-en belül	91	36,32	10,82
	40-150 km	87	32,39	10,78
	151-250 km	58	33,53	10,09
	250 km felett	22	33,68	11,29
	Total	258	34,14	10,76

25. táblázat: Eltérések a nemzeti park lakóhelytől mért távolsága szerint a helykötődés értékében
Forrás: saját szerkesztés

A fentiek figyelembevételével mellett a *H3 hipotézist elvetem*. Nem találtam szignifikáns kapcsolatot a lakóhely távolsága és a helykötődés között. A helykötődés és a látogatás lokális jellege között ugyanakkor megjelent a pozitív kapcsolatot. A látogatás lokális jellegének helykötődésre gyakorolt hatása, $\eta^2=0,22$ volt. A látogatás lokális jellege ennek megfelelően a helykötődés skálaérték szóródásának 22%-t magyarázta.

A látogatást jellemző változók közötti interakciók vizsgálatára, valamint a parciális hatások megállapítására kétutas, hierarchikus varianciaelemzést végeztem, a lokalitást első változóként vonva be. A lokalitás és a látogatás gyakorisága együttes vizsgálata során szignifikáns főhatások jelentek meg ($F_{\text{Lokalitás}}(1,240)=7,616$; $p=0,06$; $F_{\text{Gyakoriság}}(4,240)=8,328$; $p=0,000$). A két változó közötti interakció ugyanakkor nem volt szignifikáns, tehát a két változónak önálló (parciális) hatása van a helykötődésre. A parciális hatásokat vizsgálva látható, hogy a lokalitás hatása gyengül ($\beta^2=0,002$), a rendszeres látogatás hatása erősödik ($\beta^2=0,163$), amennyiben kontroll alatt tartjuk a másik változó hatását a helykötődésre. Más szavakkal, amennyiben a látogatás gyakoriságának hatását kiszűrjük, a lokalitás hatása a helykötődésre csökken, magyarázóereje nagyban legyengül, vizsgálata tehát a látogatás gyakorisága mellett előremutató. A változók parciális hatásait a 26. táblázat összegzi.

	ETA	BETA	BETA ²
Lokalitás	0,164	0,05	0,002
Gyakoriság	0,378	0,404	0,163

26. táblázat: Látogatási jellemzők hatás a helykötődésre, kétutas ANOVA
Forrás: saját szerkesztés

A lokalitás és a látogatás gyakorisága együttesen 14,5%-ot magyaráz a helykötődés erősségéből ($R^2=0,145$).

A helykötődéssel szignifikáns kapcsolatban álló demográfiai jellemzők bevonása mellett tovább vizsgáltam az esetlegesen megjelenő interakciókat. Az elemzést a kor, a régió és jövedelem változókkal egészítettem ki. Változók közötti interakciót ebben az esetben sem találtam, a megjelenő szignifikáns fő- és parciális hatásokat a 27. táblázat részletezi.

Változó-pár	Szignifikáns főhatások		Interakció	ETA		BETA		BETA ²		R ² (%-ban)
	1. változó főhatása	2. változó főhatása		1. változó	2. változó	1. változó	2. változó	1. változó	2. változó	
kor-lokalitás	F(5,248)=4,159 p=0,01	F(4,248)=3,381; p=0,007	-	0,223	0,150	0,233	0,164	0,054	0,027	7,70%
jövedelem-lokalitás	F(4,185)=5,871 p=0,000	F(1,185)=4,168; p=0,043	-	0,329	0,161	0,320	0,140	0,102	0,019	12,80%
régió-lokalitás	F(2,252)=5,607 p=0,01	F(1,252)=6,292; p=0,02	-	0,215	0,150	0,200	0,130	0,040	0,017	6,20%
kor-gyakoriság	F(4,225)=3,548 p=0,08	F(4,225)=9,530; p=0,000	-	0,222	0,375	0,205	0,365	0,042	0,133	18,00%
jövedelem-gyakoriság	F(4,166)=6,495 p=0,000	F(4,166)=10,189; p=0,000	-	0,326	0,435	0,293	0,414	0,086	0,171	27,30%
régió-gyakoriság	F(2,235)=6,009 p=0,003	F(4,235)=9,519; p=0,000	-	0,203	0,375	0,176	0,362	0,031	0,131	17,10%

27. táblázat: A változók közötti interakciók és szignifikáns fő- és parciális hatások

Forrás: saját szerkesztés

A vizsgált változó párok közül a legnagyobb együttes magyarázóerővel a jövedelem és látogatás gyakorisága változók rendelkeznek (27,3%). Korábban már láthattuk, hogy a látogatás rendszerességével a helykötődés mértéke nő. Tovább árnyalva ezt az összefüggést az alacsonyabb jövedelemkategóriákban a helykötődés jelentősebben nő a gyakori látogatás hatására, mint a magasabb jövedelműek körében. A lokalitás viszonylatában minden jövedelmi kategóriában a helyi látogatók nagyobb kötődést mutatnak nem lokális társaiknál, ugyanakkor ez a különbség a 100.000 Ft alatti és a 400.000 Ft feletti jövedelemkategóriáknál volt a leginkább szembetűnő.

A vizsgált változó párok parciális hatásai kapcsán elmondható, hogy a kor-lokalitás kivételével az egyes változók hatása csökken, amennyiben kontroll alatt tartjuk a másik változót. A kor és lokalitás esetén mindkét változó magyarázóereje nő, amennyibe kiszűrjük a másik hatását. A 30 év feletti lokális látogatók a kor növekedésével rendre magasabb helykötődést mutattak, mint messzebről érkező társaik. Megelőző kutatások a kor kapcsán szintén a helyi lakosok (Mesch & Manor, 1998; Shumaker & Taylor, 1983, Williams és tsai., 1992) erősebb helykötődéséről számoltak be.

Hasonló eredmények jelentek meg a visszatérő látogatók esetén is. A korábbi kétutas varianciaelemzésből kiderült, a lokalitás és gyakori/rendszeres látogatás együttes hatásában a lokalitás kevésbé volt jelentős magyarázó erővel bíró. A két változó együttes alakulása a következők szerint összegezhető: a messzebről érkezők jóval magasabb helykötődést mutattak minden gyakorisági kategóriában, mint a helyiek, ezzel egyidejűleg a rendszeres látogatók elsősorban a helyi lakosság köréből kerültek ki. Kiegészítve mindezt a kor hatásaival megállapítható, hogy a 30 feletti korcsoportokban a látogatás gyakorisága és a kor előrehaladta együttesen növelték a helykötődés értékét, amely összefüggés előrevetítheti a nemzeti parkkal kialakult kapcsolat hosszának jelentőségét is.

Gyermekkori látogatások szerepe

A gyermekkori látogatások és helykötődés közötti kapcsolat elemzésekor szignifikáns hatásokat találtam mind a megadott park ($F_{\text{adott park}}(2,261)=4,536$; $p=0,012$), mind általánosságban ($F_{\text{általában}}(2,261)=3,719$; $p=0,026$) a nemzeti parkok vonatkozásában.

	az adott nemzeti parkban		a nemzeti parkokban általában	
	Átlag	Elemszám	Átlag	Elemszám
14 éves kora alatt				
nem volt jellemző a látogatás	32,54	167	32,60	132
mérsékeltlen volt jellemező a látogatás	35,83	40	34,01	71
jellemező volt a látogatás	37,07	57	37,10	61
Total	34,02	264	34,02	264

28. táblázat: Eltérések a nemzeti parkok gyermekkori látogatása szerint a helykötődés értékében
Forrás: saját szerkesztés

Minél inkább jellemezte a válaszadó gyermekkora az adott park vagy általában a nemzeti parkok látogatása, annál magasabb értékek jelentek meg a helykötődés vonatkozásában. A nemzetközi parkokban tett gyermekkori látogatások a helykötődés

szóródásának 2,8%-át, az adott park látogatása 3,4%-át magyarázta. A Tukey HSD post-hoc teszt alapján mindkét esetben szignifikáns eltérés a gyermekkorukban nemzeti parkokat jellemzően látogató és nem látogató csoportok között jelentkezett. A két változó együttes vizsgálata során szignifikáns főhatással csak az általában a nemzeti parkok gyermekkori látogatása változó rendelkezett ($F(2,255)=3,713$; $p=0,026$), interakció a két változó között nem volt. Ennek egyik magyarázata lehet, hogy a mintában a látogatók jellemzően olyan parkokat adtak meg az értékelés során, amellyel a kapcsolatuk felnőtt korukban alakult ki (vö. 112. oldal).

A H4a és H4b hipotéziseket a fentiek mellett elfogadom. Mind az adott nemzeti parkkal kialakult gyermekkori kapcsolat, mind a nemzeti parkokkal általában kialakult gyermekkori kapcsolat pozitív kapcsolatban áll a helykötődés mértékével.

A nemzeti parkkal kialakult kapcsolat hossza alapján szintén szignifikáns eltérések mutatkoztak a helykötődés értékeiben ($F(5,258)=4,307$; $p=0,01$), amely az első alkalommal látogatók csoportja és az 6 évnél régebb óta látogatók között jelent meg. A változó a helykötődés szóródásának 7,7% -át magyarázta ($R^2=0,077$). Tekintve, hogy az idősebb látogatók kapcsolata a parkkal az életkorukból adódóan hosszabb lehet, így vizsgáltam a két változó közötti interakciót. Az eredmények megerősítették, hogy a két változó szignifikáns főhatása ($F_{\text{kapcsolat}}(5,235)=4,696$, $p=0,000$; $F_{\text{kor}}(4,235)=3,425$, $p=0,006$) mellett az interakció ($F(19,235)=1,653$, $p=0,045$) is szignifikáns, azaz a két változó együttes magyarázóerővel bír. A helykötődés értékek kapcsán a kor és kapcsolat hossza által kifeszített térben két szembetűnő összefüggés körvonalazódott. Egyrészt az idősebb korcsoport erősebb kötődése ismét megjelent. A korábban már többször kiemelt 60-69 évesek körében a helykötődés értéke két eset kivételével minden kapcsolati kategóriában magasabb volt. A két kivételt azok a kapcsolat-kor kombinációk adták, ahol a látogató gyermekkori kötődéssel rendelkezett (30-39 évesek 26-35 éves kapcsolattal, 40-49 évesek 35 évnél régebbi kapcsolattal). A gyermekkori látogatások fontossága tehát a két változó vizsgálata során is kirajzolódott.

Életkor	Kapcsolat hossza a parkkal					
	első látogatás	1-5 év	6-15 év	16-25 év	26-35 év	35+ év
15-29	20,33	26,00	34,80	<u>38,57</u>	32,00	
30-39	18,00	31,50	33,00	28,60	<u>39,67</u>	20,00
40-49	24,80	31,78	35,30	31,40	30,25	<u>41,75</u>
50-59	28,00	25,40	34,21	26,00	34,67	35,93
60-69	28,00	<u>37,12</u>	<u>37,00</u>	<u>42,40</u>	<u>39,00</u>	<u>35,67</u>
Total	24,17	32,41	34,97	33,96	36,00	36,49

29. táblázat: A helykötődés értékei a kor és kapcsolat hossza változók szerint meghatározott térben
 Forrás: saját szerkesztés

A 60-69 éves korcsoportban egységesen megjelenő magasabb értékek megértésére az elemzést egy további változó, az aktív/inaktív foglalkozási státusz bevonásával folytattam. Feltételeztem, hogy a helykötődés értékekben megjelenő eltéréseket az idősebb korosztály inaktív státuszával társuló több szabadidő okozza. A három változó által definiált térben azonban az aktív/inaktív státusz nem volt szignifikáns hatással ($F(1,253)=0,986, p=0,322$) a helykötődésre.

Az előrejelzők vizsgálatának utolsó lépésében az egyes látogatási (látogatás gyakorisága), kapcsolati (kapcsolat hossza) és demográfiai (jövedelem, kor) változók parciális hatásainak megállapításához hierarchikus varianciaelemzést végeztem. Az elemzésbe az egyutas varianciaelemzések során talált magyarázó erők alapján vontam be a legmeghatározóbb változókat. Az eredmények alapján a vizsgált változók összesen 33,3 %-ot magyaráznak a helykötődés erősségéből ($R^2=0,333$).

	Eta	Beta	Beta2
Gyakoriság	,435	,355	0,126
Jövedelem	,326	,288	0,083
Kor	,216	,201	0,040
Kapcsolat	,279	,187	0,035

30. táblázat: Vizsgált külső változók hatása a helykötődésre hierarchikus varianciaelemzés alapján
 Forrás: saját szerkesztés

A parciális hatások szerint a legnagyobb egyedi hatással a látogatás gyakorisága (12,6%) rendelkezik, ezt követi a jövedelem (8,3%). A négy változó által meghatározott

térben a kor és a nemzeti parkkal kialakult kapcsolat elveszítette szignifikáns hatását a helykötődésre (lásd 19. melléklet).

7.7.5. A helykötődés és környezettudatos viselkedési szándék kapcsolata

A kutatás következő szakaszában a helykötődés és környezettudatos viselkedési szándék közötti összefüggések vizsgálatára strukturális egyenlőségek modellezését (továbbiakban SEM) alkalmaztam. A módszeren belül a megkülönböztetett variancia, illetve kovariancia alapú technikák közül a kovariancia alapút választottam. Döntésemet indokolta, hogy míg a variancia alapú PLS (Partial Least Squares) választása esetén csak a látens változók közötti összefüggések tesztelhetők, addig a kovariancia alapú AMOS (Analysis of Moment Structures) a teljes modell tesztelésére is alkalmas (Hair és tsai., 2011), lehetővé téve ezáltal a teljes modell megfelelőségének vizsgálatát (Neumann-Bódi, 2012). Kutatásomban elméleti alapokon nyugvó modell tesztelésére vállalkoztam, így az elemzések során reflektív mérési modellel dolgoztam, azaz az ok-okozati viszony a látens változóktól (construct) a mérési változók felé mutat a modellben. Más szavakkal a látens változó változásait a mért változók határozzák meg (Henseler és tsai., 2009). A strukturális modell elemzése és tesztelése során maximum-likelihood becslést alkalmaztam, AMOS 22.0 szoftver segítségével, a Cronbach alfa mutatókat SPSS 22.0 szoftverrel kalkuláltam. Az elemzésbe bevont minta elemszáma 240 fő volt. Vizsgálva a szakirodalomban található eltérő álláspontokat a szükséges elemszámra vonatkozóan az 34. táblázatban összegzett kritériumok alapján a rendelkezésre álló minta elemszáma szinte minden esetben elérte az elvárt számot. Egyetlen esetben haladta meg a javasolt érték a mintát jellemző értéket, ez Kline (2005) ideális értéke volt, az itt támasztott minimális elvárás azonban ekkor is teljesítette a mintát. Ezek alapján a rendelkezésre álló minta elemszámát megfelelőnek tekintettem.

Szerző	Év	Elvárt minimum elemszám meghatározásának módja*	Elvárt minimum elemszám a kutatási mintára
Bentler és Chou	1978	$n/q > 5$,	>165
Kline	2005	ideálisan $n/q > 10$, de legalább $n/q > 5$	ideálisan >330, de legalább >165
Bagozzi, 1975	1981	$n - q > 50$	>88
Hair és tsai.	2010	minimum 200 fő	>200

31. táblázat: A mintanagyság meghatározásának szempontjai

*ahol n az elemszámot, q a modellben becsült paraméterek számát (esetünkben ez a szám 33) jelenti
Forrás: saját szerkesztés

7.7.6. *A mérési modell validálása*

Az összefüggés vizsgálat első lépésében teszteltem a mérési modell megbízhatóságát és érvényességét. A *megbízhatóság* a véletlen hibák kizárását jelenti, az eredmények változatlan körülmények közötti megismételhetőségét (Homburg és Krohmer, 2003). Ennek egyik lehetséges útja a belső konzisztencia vizsgálata, amelynek leggyakrabban alkalmazott mérőszáma a *Cronbach-alfa*. A mutató megbízhatósági becslést nyújt a skálatételek valamennyi lehetséges kétfelé osztásából adódó korrelációs koefficiensek átlagaként (Cronbach, 1951). Tekintve, hogy az alfa együttható értéke a skálához tartozó tételek számával nő (Malhotra és Simon, 2008), valamint a látens változók esetén gyakran alul- vagy épp felülbecsüli a belső konzisztencia mértékét, a Cronbach-alfa mellett a szakirodalom az egy indikátorhoz kapcsolódó megbízhatósági mutatót, a *CR* (composit reliability) vizsgálatát javasolja (Fornell és Larcker, 1981; Hair és tsai., 2010). A CR-mutató értéke a Cronbach-alfával egyezően 0,7 felett tekinthető elfogadhatónak (Hair és tsai, 2010). A Cronbach-alfa és a CR-mutatók meghatározásán túl további feladatot jelent az indikátorok megbízhatóságának vizsgálata. Erre vonatkozó elvárás, hogy az egyes indikátorokhoz tartozó faktorsúlyok elérjék a 0,7-es értéket (Henseler és tsai., 2009; Hair és tsai., 2010).

A fentiek alapján a mérési modell és skálák megbízhatóságáról tehát a következő feltételek teljesülése mellett beszélhetünk (Cronbach, 1951; Henseler és tsai., 2009; Hair és tsai., 2010; Nyíró, 2011):

- (1) Cronbach alfa együttható $> 0,7$
- (2) CR (Composite reliability) együttható $> 0,7$
- (3) Indikátorokhoz tartozó faktorsúlyok $> 0,7$

A skálák megbízhatósága mellett vizsgálnunk kell azok *érvényességét* is, amely a szisztematikus hibák kizárásával érhető el, így biztosítva, hogy ténylegesen azt mérjük, amit mérni akartunk (Homburg és Krohmer, 2003). Az érvényességnek több formáját különböztetjük meg. Henseler és társai (2009) különbséget tesznek tartalmi (content validity), hasonlósági (convergent validity) és különbözőségi érvényesség (discriminant validity) között. Hair és társai (2010) alapján beszélhetünk továbbá konstrukció érvényességről (construct validity), valamint nomológiai (nomological validity) érvényességről. A továbbiakban az egyes érvényességi fogalmakat tárgyalom, a hozzájuk kapcsolódó mutatószámok megadása mellett.

A *tartalmi érvényesség* (content validity) szubjektív, de szakértői értékelése annak, hogy az adott skála tartalma mennyire tükrözi vissza a mérési feladatot (Malhorta és Simon, 2008). Más szavakkal, a tartalmi érvényesség során azt vizsgáljuk, hogy a skála állításai teljes körűen lefedik-e a mérni kívánt változó jelentését. Mint ilyen, elsősorban kvalitatív jellegű megközelítést igényel (Nyíró, 2011). A témában végzett szakirodalmi áttekintés, valamint a hallgatói körben elvégzett kvalitatív kutatásom a skálák tartalmi érvényességének megállapításához járult hozzá.

A tartalmi érvényesség mellett a *konstrukció érvényességéről* is meg kell győződnünk, melynek feltétele, hogy a konvergencia, diszkriminancia és a nomológikus érvényesség megerősíthető legyen.

Hasonlósági érvényességről (convergent validity) akkor beszélhetünk, ha egy változóval kapcsolatos mérési eredmények két különböző mérési módszer esetén megegyeznek (Weiber és Mühlhaus, 2010). A hasonlósági érvényesség megállapításának egyik eszköze az AVE (átlagos magyarázott variancia, average variance extracted) mutató alkalmazása (Fornell és Larcker, 1981). A mutató azt jelzi, hogy a látens változó átlagosan az indikátorok varianciájának hány százalékát képes megmagyarázni. Elégséges hasonlósági érvényességről a mutató 0,5 feletti értéke esetén beszélhetünk (Fornell és Larcker, 1981).

A *különbözőségi érvényesség* (discriminant validity) akkor teljesül, ha az egyes változók mérései szignifikánsan különböznek egymástól. Vizsgálatára reflektív strukturális egyenlőségi modell esetén Henseler és társai (2009) a Fornell-Larcker kritériumot és a kereszt súly-validitást (crossloadings) javasolják. Fornell és Larcker (1981) szerint diszkriminancia érvényességről akkor beszélhetünk, ha egy látens változó varianciáját saját indikátorai nagyobb mértékben magyarázzák, mint bármely más látens változó varianciáját. Igazolásának feltétele, hogy az AVE mutató minden látens változó esetében nagyobb legyen, mint az adott látens változó legnagyobb korrelációs együtthatója bármely másik látens változóval (Nyíró, 2011). A Fornell-Larcker kritérium a különbözőségi érvényességet tehát a látens változók mentén vizsgálja. A kereszt súly-validitás ezzel szemben az indikátorok mentén határozza meg a különbözőségi érvényesség fennállását. A kritérium szerint az indikátor és a hozzá

tartozó látens változó közötti korrelációnak nagyobbak kell lenni az indikátor bármely más változóval mért korrelációjánál (Fornell és Larcker, 1981).

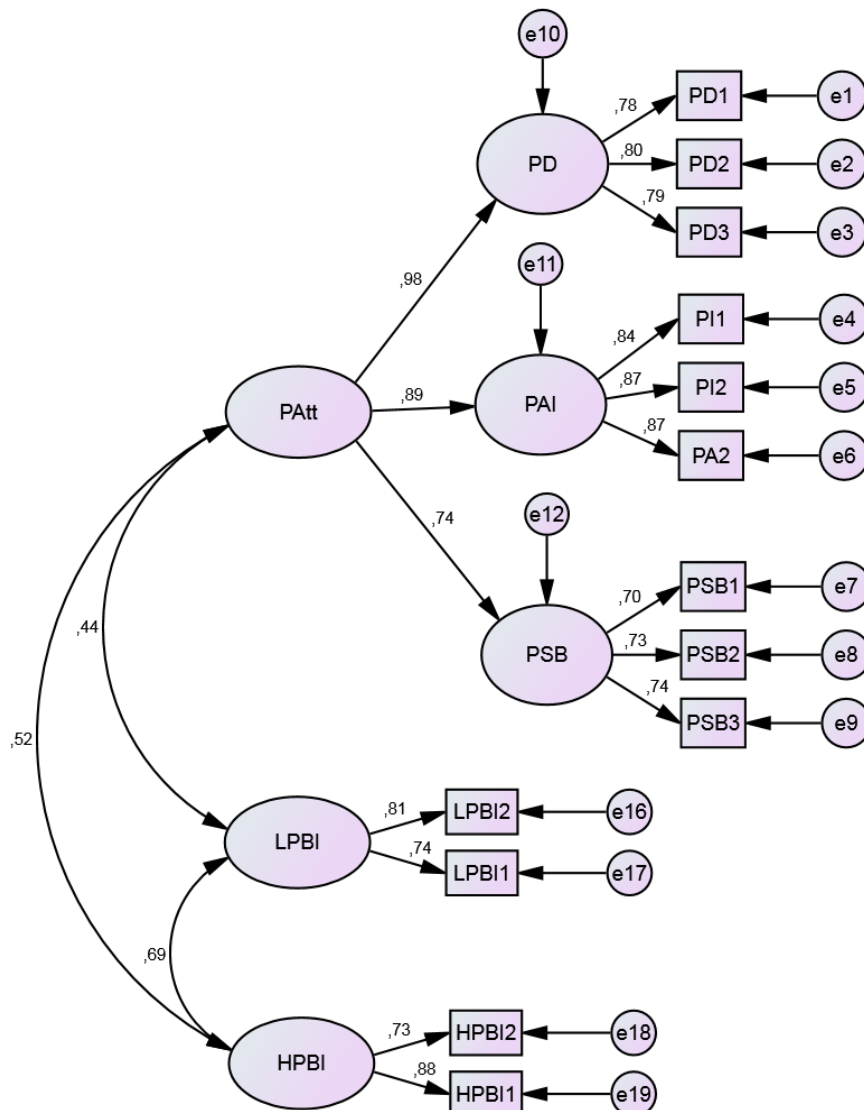
Összegezve, a mérési modell és skálák érvényességét a következő kritériumok alapján állapíthatjuk meg (Henseler és tsai. 2009; Fornell és Larcker, 1981):

- (1) Hasonlósági érvényesség esetén: $AVE > 0,5$
- (2) Különbözőségi érvényesség esetén
 - a. $AVE >$ mint R^2 bármely más változóval (Fornell-Larcker kritérium)
 - b. indikátor korrelációja saját látens változójával $>$ indikátor korrelációja bármely más látens változóval (kereszt súly validitás kritérium)

A továbbiakban a konstrukció érvényességének vizsgálatára konfirmatorikus faktorelemzést (CFA) végeztem. A kiinduló mérési modellben minden indikátor bevonása mellett a helykötődés konstrukció (Ramkissoon és tsai., 2013) négy aldimenzió mentén három-három állítással szerepelt, míg a park-specifikus környezettudatos viselkedési szándék (Halpenny, 2006) kis és nagy erőfeszítést igénylő cselekvéstípusok mentén négy és öt állítással. A környezettudatos viselkedési szándék skála dimenzionalitásának megerősítésére az elemzést megelőzően exploratív faktorelemzést (EFA) végeztem, főkomponens eljárást alkalmazva, varimax rotáció mellett. Az EFA előzetes elvégzését indokolta, hogy a skálatesztelést követően kisebb finomításokat végeztem, ezáltal a skálatételek minimálisan módosultak a jobb érthetőség érdekében. A faktorelemzés alapján három állítás törlésre került, mivel mindkét faktorról szignifikáns átfedést mutattak, valamint kettő nem érte el a kívánt 0,5-ös faktorsúlyt sem (magasabb belépőár fizetése, több ismeret szerzése látogatás előtt, petíciók aláírása). Az egyes cselekvéstípusok elkülönítése Ramkissoon és társai (2013) alapján történt, mely egybecsengett a skála korábbi előtesztelésekor tapasztaltakkal. Az így előállított kiinduló konfirmatorikus faktormodellt lásd a 21. számú mellékletben.

A kiinduló modell nem volt elfogadható, mivel a helyidentitás hibátag varianciája negatív értéket vett fel. Az ilyen eseteket Heywood eseteknek (Hair és tsai., 2010) nevezik, mely logikailag lehetetlen, hiszen a hibátaghoz a modell 0-nál alacsonyabb értéket rendel, következményeként pedig a kapcsolódó változóhoz vagy konstrukcióhoz a magyarázott variancia több mint 100%-át társítja. Hair és társai (2010) ezekben az esetekben a konstrukció validitásának biztosítását javasolja. Ennek lehetséges útja az

érintett változó elhagyása, a három-indikátor szabály betartása mellett. Tekintve, hogy az identitás dimenzió három indikátor mentén került mérésre, ez a megoldás mélyebb átgondolást igényelt. A további lépések megalapozásához a helykötődés első rendű (first-order), négy aldimenziós faktormegoldását vizsgáltam (lásd 21. melléklet). A kapott eredmények alapján láthatóvá vált, hogy a keresztsúly validitás az identitás és érzelem aldimenziók mentén sérül, az identitás és érzelem aldimenziók közötti korreláció magasabb volt, mint az aldimenziók és saját indikátoraik között. Kisebb mértékben, de hasonló probléma merült fel az identitás helykötődés aldimenziók között is. Az említett aldimenziók összecsúsztatása ugyanakkor nem egyedi eset, hasonló eredményre jutott Halpenny (2006) is. Ha visszatekintünk a skála fejlődésére, látható, hogy a Ramkissoon és társai (2013) által alkalmazott és kutatásunk során átvett skála érzelem és identitás állításai Kyle és társai (2004c) skálatételeinek áttemelése. A skála érzelmi és identitást mérő dimenziói mind Kyle és társai (2004c), mind Ramkissoon és társai (2013) kutatásában elkülönültek, ugyanakkor mindkét tanulmány hangsúlyozta, hogy a skála eltérő kontextusban való további tesztelése szükséges. Később Kyle és társai (2005) ezt a hiányt pótolva a helykötődés dimenzionalitásának átfogó vizsgálata során a korábban elkülönült érzelem és identitás állításokat összecsúsztatva vizsgálta és erősítette meg, megkülönböztetve helyidentitást, helyfüggést és társas kötődést. Mindezt magyarázhatjuk azzal, hogy a korai, a helykötődést helyfüggés és helyidentitás mentén leíró skálák az érzelmi komponenst az identitás részeként kezelte még. Ezzel az elméleti megközelítéssel élve a modell tesztelését az érzelem és identitás aldimenziók összevonása mellett folytattam. A továbbiakban a modifikációs indexek által jelzett kiugró értékek vizsgálata mellett mindig a legalacsonyabb faktorsúlyú változót kiemelve a konfirmatív faktorstruktúrából vizsgáltam a mérési modell illeszkedését, valamint a megbízhatóság és érvényesség korábban bemutatott mutatóit. Ezzel a folyamattal végül eljutottam a mérési modell megfelelő illeszkedésig, folyamatosan figyelembe véve, hogy az indikátorok megbízhatósága ne csökkenjen a 0,7 érték alá. Az így létrejött mérési modellt a 16. ábra mutatja be.

16. ábra: A végleges mérési modell

ahol PAtt: helykötődés, LPBI: alacsony erőfeszítéssel társuló viselkedési szándék, HPBI: magas erőfeszítéssel társuló viselkedési szándék, PAI: hely iráni érzelem és identitás, PSB: helyhez való társas kötődés értelemben szerepel.

Forrás: AMOS/saját szerkesztés

A végleges konfirmatorikus faktormodell megfelelőségi mutatóit a 32. táblázat részletezi. Az AVE és CR mutatók számításait excelben, a Fornell és Larcker (1981) által definiált képletek alapján határoztam meg.

Változó neve /Indikátorok	Faktorsúly (>0,7)	CR (>0,7)	AVE (>0,5)	Cronbach alfa (>0,7)
Helykötődés		0,91	0,77	0,903
<i>Helyfüggés</i>		0,83	0,62	0,832
PD1	0,78			
PD2	0,80			
PD3	0,79			
Helyidentitás – érzelem		0,89	0,74	0,893
PI1	0,84			
PI2	0,87			
PA2	0,87			
Helyhez kötődő társas kapcsolatok		0,77	0,52	0,767
PSB1	0,70			
PSB2	0,73			
PSB3	0,74			
Kis erőfeszítést igénylő környezettudatos viselkedési szándék		0,75	0,60	0,745
PBI1	0,74			
PBI7	0,81			
Nagy erőfeszítést igénylő környezettudatos viselkedési szándék		0,79	0,65	0,770
PBI6	0,88			
PBI12	0,73			

32. táblázat: Konfirmatorikus faktor elemzés eredményei és skála megbízhatósági és érvényességi számítások

Forrás: saját szerkesztés

A modell illeszkedésének vizsgálatára meghatározásra kerültek a Chi-négyzet, RMSEA (Root Mean Square Error of Approximation), CMIN/d.f. (χ^2 /degree of freedom), NFI (Normed Fit Index), TLI (Tucker-Lewis Index) és a CFI (Comparative Fit Index) mutatók.

Számításuk AMOS 22.0 programmal történt. Az egyes mutatók a következők szerint értelmezhetők:

- (1) Chi-négyzet-teszt: nullhipotézise, hogy az empirikusan létrehozott modell illeszkedik az adatokra (Hair és tsai., 2010). Tekintve, hogy a teszt érzékeny a nagy elemszámra, az elemzésbe bevont paraméterek számára, valamint a

változók normalitására, további indexek alkalmazása javasolt (Jöreskog és Sörbom, 1993).

- (2) A CMIN/d.f: abszolút illeszkedési mutató, amely a modell jóságát ahhoz a helyzethez viszonyítja, amikor „nincs modell” (Byrne, 2001).
- (3) RMSEA: a reziduumok elemzésén alapuló mutató. Alkalmazásával a megfigyelt korreláció/kovariancia és a reprodukált értékek közötti eltéréseket vizsgálhatjuk.
- (4) CFI, NFI és TLI: az inkrementális vagy komparatív mutatók, amelyek egy, az elemzés során specifikált alapmodellhez viszonyítanak (Neumann-Bódi, 2012).

A modell illeszkedési mutatóit és az egyes mutatók elfogadási tartományait a 33. táblázat mutatja be.

	Elfogadási tartomány	Becsült érték	Értékelés
CMIN/d.f	≤ 3 (Bentler, 1990)	1,973	teljesült kritérium
RMSEA	$\leq 0,08$, ha $CFI \geq 0,95$ (Hair és tsai., 2010)* $\leq 0,08$ megfelelő, $\geq 0,1$ esetén elfogadhatatlan a modell (Backhaus és tsai., 2005)	0,064	teljesült kritérium
TLI	$\geq 0,90$ (Baumgartner és Homburg, 1996)	0,952	teljesült kritérium
CFI	$\geq 0,90$ (Baumgartner és Homburg, 1996)	0,964	teljesült kritérium
NFI	$\geq 0,90$ (Hair és tsai., 1992)	0,930	teljesült kritérium

33. táblázat: A mérési modell illeszkedési mutatói

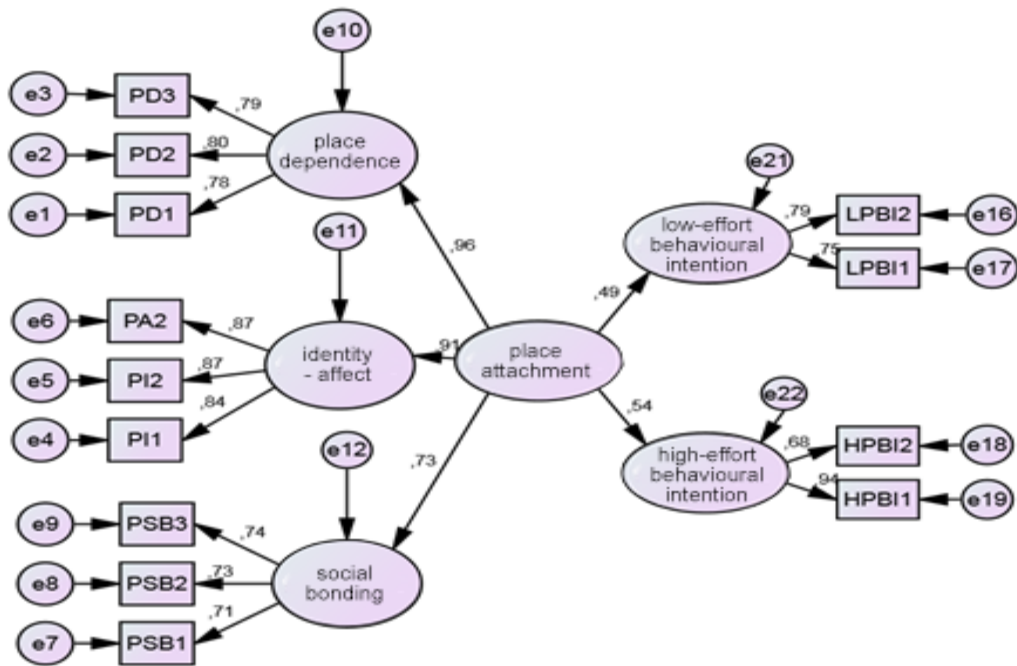
* Az elfogadási tartomány 250 fő alatti mintára, 30 alatti megfigyelt változóra megadva

Forrás: saját szerkesztés

Az eredmények alapján a vizsgált mutatók mindegyike az elfogadhatósági tartományon belül mozgott. Összességében, *a mérési modell illeszkedése megfelelőnek tekinthető.*

7.7.7. A strukturális modell illeszkedésének vizsgálata

A mérési modellt követően a strukturális modell illeszkedését vizsgáltam. A modell célja a helykötődés környezettudatos viselkedési szándéokra gyakorolt hatásának mélyebb megértése volt. A strukturális modellt a 17. ábra mutatja be.

17. ábra: A strukturális modell

ahol place attachment: helykötődés, LPBI (low-effort behavioural intention): alacsony erőfeszítéssel társuló viselkedési szándék, HPBI (high-effort behavioural intention): magas erőfeszítéssel társuló viselkedési szándék, identity-affect: hely iránti identitás és érzelmek, PSB(social bonding): helyhez való társas kötődés értelemben szerepel.

Forrás: AMOS/ saját szerkesztés

A strukturális modell illeszkedési mutatói a következők szerint alakultak:

	Elfogadási tartomány	Becsült érték	Értékelés
CMIN/d.f	≤ 3 (Bentler, 1990)	2,748	teljesült kritérium
RMSEA	≤ 0,08, ha CFI ≥ 0,95 (Hair és tsai., 2010)* ≤ 0,08 megfelelő, ≥ 0,1 esetén elfogadhatatlan a modell (Backhaus és társai, 2005)	0,086	teljesült kritérium**
TLI	≥ 0,90 (Baumgartner és Homburg, 1996)	0,915	teljesült kritérium
CFI	≥ 0,90 (Baumgartner és Homburg, 1996)	0,934	teljesült kritérium
NFI	≥ 0,90 (Hair és tsai., 1992)	0,901	teljesült kritérium

34. táblázat: A strukturális modell illeszkedési mutatói

* Az elfogadási tartomány 250 fő alatti mintára, 30 alatti megfigyelt változóra megadva

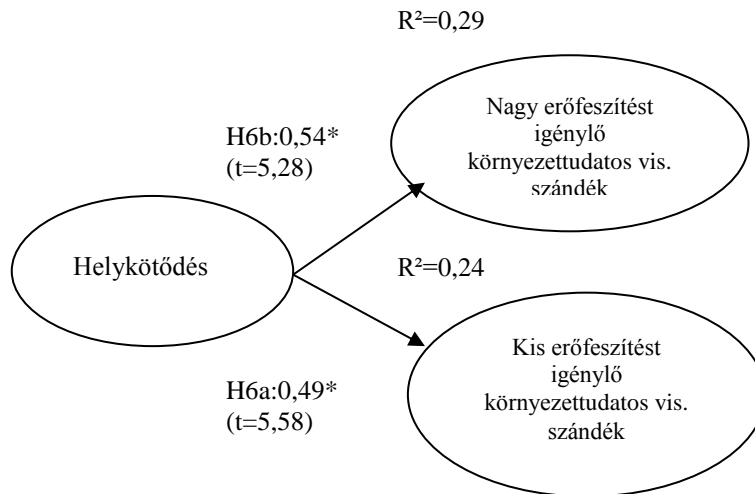
** Backhaus és társai (2005) alapján

Forrás: saját szerkesztés

A strukturális modell illeszkedési mutatói mind az elfogadhatósági tartományon belül mozogtak. Elmondható tehát, hogy a modell megfelelően illeszkedik az adatokra. A továbbiakban az eredmények bemutatására térek ki.

7.7.8. A strukturális modell eredményeinek bemutatása

A hatások (sztenderdizált regressziós együtthatók) vizsgálatát Maximum Likelihood becslési módszerrel végeztem, AMOS szoftver segítségével. Az eredményeket a 18. ábra foglalja össze.

18. ábra: Hatások ábrázolása a strukturális modellben

Az összefüggő vonalak a szignifikáns utakat jelölik. * $p < 0,001$

Forrás: saját szerkesztés

Az eredmények alapján szignifikánsnak bizonyult a helykötődés hatása mindkét környezettudatos viselkedési szándékra. A helykötődés erős, pozitív hatással van a látogatók nagy erőfeszítéssel társuló viselkedési szándékára ($t=5,28$, $p < 0,001$, $\beta=0,54$), és valamivel gyengébb hatással a kis erőfeszítést igénylőre ($t=5,58$, $p < 0,001$, $\beta=0,49$).²⁷ A helykötődés a nagy erőfeszítést igénylő viselkedési szándék varianciájának 29%-át, a kis erőfeszítést igénylőének a 24%-át magyarázza. Mindez további megerősítéssel szolgál Relph (1976) és Tuan (1977) korai elméleteire vonatkozóan, melyek szerint a helykötődés a hely megóvásának szándékával társul, valamint egybecseng Ramkisson és tsai. (2013) kutatásában találtakkal, ahol a helykötődés hatása szintén a nagy erőfeszítést igénylő viselkedési szándékra volt intenzívebb.

A H6 hipotézis, mely szerint *a helykötődés, mint másodrendű faktor pozitív hatással van a környezettudatos viselkedési szándékra* az eredmények alapján megerősítettnek

²⁷ Cohen (1988) javaslata alapján, amennyiben a sztenderdizált út együttható abszolút értéke 0,1 alatti gyenge hatásról, 0,3 körüli érték esetén közepes hatások, 0,5 feletti értéknél erős hatásról beszélhetünk.

tekinthető, a hipotézist elfogadom. A viselkedési szándék kis és nagy erőfeszítéssel társuló formáinak megkülönböztetése mellett a következő megállapítások tehetők:

H6a: *A helykötődés, mint másodrendű faktor közepesen erős, pozitív hatással van a látogató kis erőfeszítést igénylő környezettudatos viselkedési szándékára.* A hipotézist elfogadom.

H6b: *A helykötődés, mint másodrendű faktor erős, pozitív hatással van a látogató nagy erőfeszítést igénylő környezettudatos viselkedési szándékára.* A hipotézist elfogadom.

A tárgyalt változók közötti összefüggés kapcsán vizsgáltam az egyes viselkedési szándékok, valamint helykötődés között fennálló direkt és indirekt hatásokat is. Céлом az volt, hogy pontosabb képet kapjak a helykötődés hatására kialakuló környezettudatos viselkedési szándék mintázatairól, más szavakkal, elemezni kívántam az egyes elköteleződési utak mentén a változók közötti hatások erősségét.

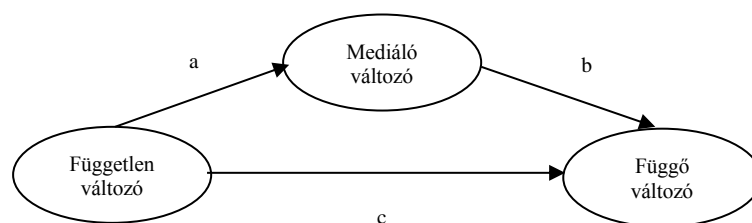
Vizsgálatomat Thøgersen (1999) *Továbbgyűrűző Hatás Elméletére* (Spillover Effect) alapoztam, mely szerint az egyén egy adott területen mutatott környezettudatos attitűdje, vagy viselkedése jó előrejelzője lehet más területeken mutatott környezettudatos magatartásának. Ezt az összefüggést a lakóhelyi és a lakóhelytől eltérő viselkedési formák között már több kutatás igazolta (Vaske és Korbin, 2001; Halpenny, 2006; 2010). Amennyiben tehát a helykötődés hatására kialakul egy bizonyos környezettudatos viselkedési minta, esetünkben például a kis erőfeszítéssel járó környezettudatos viselkedés, következményeként más területekre, így a nagy erőfeszítést igénylő viselkedésekre is továbbgyűrűzhet ez a hatás. Az elmélet ugyanakkor nem tér ki arra, hogy ez a folyamat milyen irányú lenne, ennél fogva sokkal inkább mintázatokról beszélhetünk, mint egy meghatározott irányt bejáró hierarchikus útról. Ezt igazolták Hofmeister-Tóth és tsai. (2012) is a környezettudatos viselkedés iránti elköteleződési folyamatot vizsgálva. Kutatásuk során a fenntarthatóság iránt elkötelezett személyek narratíváit vizsgálták az elköteleződés fő motivációi alapján. Az interjúk tartalmi elemzése során három életút mintázat rajzolódott ki: a fordulópont utáni elköteleződés, a kihíváskereső elköteleződés és a közösség centrikus elköteleződés. A megvalósított cselekvések függvényében az egyes életutak eltérő pályát jártak be. Míg a kihíváskereső elköteleződés a nagyobb erőfeszítést igénylő

cselekvések mentén bontakozott ki, addig a fordulópont utáni elköteleződés esetén inkább egy lépésről-lépésre, a könnyebb cselekvésektől a nehezebb felé haladó elköteleződési folyamat volt megfigyelhető. Nincs és nem is lehet tehát egységes út ebben a folyamatban, ugyanakkor egy-egy területet (esetünkben nemzeti parkot) jellemző mintázatok megismerése nagy jelentőséggel bír a viselkedés változás előidézését ösztönző programok, szakmapolitikai javaslatok megfogalmazásakor. Tekintve, hogy az alkalmazott elmélet alapján a kis és nagy erőfeszítéssel társuló környezettudatos viselkedési szándékok közötti mediáló hatás kétirányú is lehet, alternatív modelleket teszteltem és meghatároztam az alap (mediáló hatás nélküli, *A*) modell mellett a nagy erőfeszítést igénylő viselkedési szándék (*B modell*) és az kis erőfeszítést igénylő viselkedési szándék (*C modell*) általi mediáló hatását vizsgáló modelleket.

Baron és Kenny (1986, 1176. o.) alapján „mediáló hatással akkor rendelkezik egy változó, ha az alábbi feltételeket teljesíti:

- a független változó hatása szignifikáns a feltételezett mediáló változóra (*a* út)
- a mediáló változó szignifikáns hatással van a függő változóra (*b* út)
- amennyiben az *a* és *b* utakat kontroláljuk, a független és függő változó közötti korábbi szignifikáns kapcsolat eltűnik, már nem szignifikáns.

A mediáló hatás legmeggyőzőbb bizonyítéka, ha a *c* út nulla.

19. ábra: Mediáló hatás

Forrás: Baron és Kenny (1986)

A mediáló hatás bevezetésével a strukturális modell illeszkedése jelentősen javult. Az egyes modellek illeszkedési mutatóit az 35. táblázat összegzi.

	Elfogadási tartomány	Alap modell (A)	Alternatív modellek (B és C)
CMIN/d.f	≤ 3 (Bentler, 1990)	2,748	1,973
RMSEA	≤ 0,08, ha CFI ≥ 0,95 (Hair és tsai., 2010)	0,086	0,064
TLI	≥ 0,90 (Baumgartner és Homburg, 1996)	0,915	0,952
CFI	≥ 0,90 (Baumgartner és Homburg, 1996)	0,934	0,964
NFI	≥ 0,90 (Hair és tsai., 1992)	0,901	0,930

35. táblázat: A vizsgált alternatív modellek illeszkedési mutatói

Forrás: saját szerkesztés

A továbbiakban erre alapozva vizsgáltam a B és C modellekhez tartozó direkt és indirekt hatásokat, melyek alakulását a 36. táblázatban foglaltam össze.

A MODELL: Nincs mediáló hatás					
Látens változó	Hatás iránya	Látens változó	TOTAL	DIREKT	INDIREKT
Helykötődés	→	Alacsony EVSZ	0,486	/	/
Helykötődés	→	Magas EVSZ	0,538	/	/
B MODELL: Alacsony EVSZ mediáló hatása					
Látens változó	Hatás iránya	Látens változó	TOTAL	DIREKT	INDIREKT
Helykötődés	→	Alacsony EVSZ	0,435	/	/
Alacsony EVSZ	→	Magas EVSZ	0,573	/	/
Helykötődés	→	Magas EVSZ	0,521	0,272	0,249
C MODELL: Magas EVSZ mediáló hatása					
Látens változó	Hatás iránya	Látens változó	TOTAL	DIREKT	INDIREKT
Helykötődés	→	Alacsony EVSZ	0,435	0,103	0,332
Magas EVSZ	→	Alacsony EVSZ	0,637	/	/
Helykötődés	→	Magas EVSZ	0,521	/	/

36. táblázat: A változók közötti teljes (total), direkt és indirekt hatások

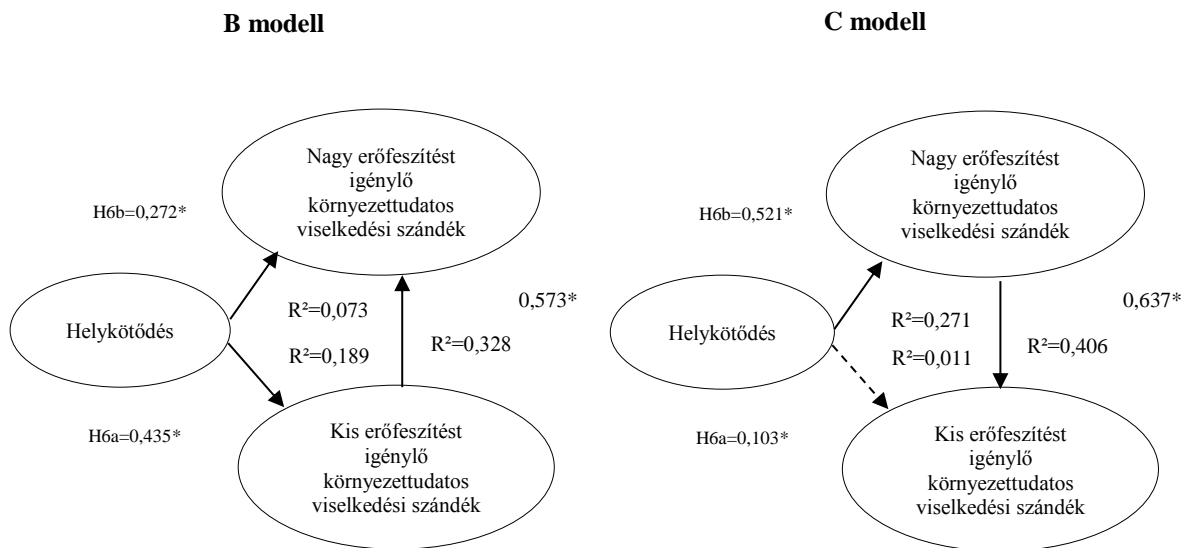
Dölt kiemelések $p < 0,01$ szignifikanciaszintet jelölnek

Alacsony/magas EVSZ: alacsony/ magas erőfeszítést igénylő viselkedési szándék

Forrás: saját szerkesztés

A B modell (lásd 19. ábra) esetén a vizsgált látens változók közötti teljes hatások minden esetben szignifikánsnak mutatkoztak. Az indirekt hatás szignifikancia szintje szintén $p < 0,01$ volt. Megállapítható, hogy ebben az esetben részleges mediáló hatásról beszélhetünk. A helykötődés szignifikáns, erős hatással van a nagy ($t=3,378$, $p < 0,001$, $\beta=0,521$), és közepesen erős hatással a kis erőfeszítést igénylő viselkedési formákra ($t=4,953$, $p < 0,001$, $\beta=0,435$). A helykötődés a kis erőfeszítést igénylő viselkedési szándékon keresztül is szignifikáns hatást ($t=5,686$, $p < 0,001$, $\beta=0,573$) mutat a nagy erőfeszítéssel járó viselkedési szándéokra. A helykötődés nagy erőfeszítést

igénylő viselkedési szándék varianciájának 7,3%-át ($R^2=0,073$), míg a kis erőfeszítést igénylő viselkedési szándék varianciájának 18,9%-át magyarázza ($R^2=0,189$). Az kis erőfeszítést igénylő viselkedési szándék a nagy erőfeszítéssel társuló viselkedési szándék varianciájának 32,8%-át indokolja.

20. ábra: Hatások ábrázolása a strukturális modellben (B és C modell)

Az összefüggő vonalak a szignifikáns, a szaggatott a nem szignifikáns utakat jelölik.

* $p < 0,001$

Forrás: saját szerkesztés

A C modell alapján a helykötődés továbbra is erős szignifikáns hatással van a nagy erőfeszítést igénylő viselkedési szándéokra ($t=5,504$, $p < 0,001$, $\beta=0,53$), míg a kis erőfeszítést igénylő cselekvésekre gyakorolt szignifikáns hatás eltűnik ($t=1,2$, $p > 0,05$, $\beta=0,11$). Az indirekt hatás szignifikanciájának megállapításához bootstrappinget (MacKinnon és tsai., 2002) alkalmaztam AMOS szoftver segítségével. Az eredmények szerint a korábban (alap modellben) megállapított két változó közötti szignifikáns hatás az indirekt hatásból következik (lásd 36. táblázat). Más szavakkal, a B modell esetén a helykötődés szignifikáns hatása a kis erőfeszítést igénylő környezettudatos viselkedési szándéokra csak a nagy erőfeszítést igénylő szándékon keresztül érvényesül. A helykötődés a nagy erőfeszítéssel járó viselkedési szándék varianciájának 27,1%-át ($R^2=0,271$), a kis erőfeszítést igénylő viselkedési szándék varianciájának 1,1%-át magyarázza. A nagy erőfeszítéssel járó viselkedési szándék a kis erőfeszítést igénylő viselkedési szándék 40,6%-át határozza meg.

Összegezve, a *B* és *C* modell illeszkedési mutatóiból, valamint a változók közötti teljes (total), direkt és indirekt hatásokból arra következtethetünk, hogy mindkét elköteleződési út esetén megjelenik a továbbgyűrűző hatás, de míg a *B* modell esetén a mediáló hatás csak részleges, addig a *C* modell esetén teljes. Más szavakkal, a kívánt viselkedési szándék jobban előrevetíthető, amennyiben a helykötődés hatása a nagy erőfeszítést igénylő cselekvések mentén bontakozik ki: például egy a park működésével kapcsolatos projektekben való részvétel által, és e cselekvések mellett gyűrűződnek be a kisebb erőfeszítést igénylő formák, úgymint mások utáni szemét felszedése. A hipotézisekre vonatkoztatva az eredményeket:

H6c: A kis erőfeszítést igénylő környezettudatos viselkedési szándék mediálja a helykötődés nagy erőfeszítést igénylő környezettudatos viselkedési szándéokra tett hatását. A hipotézist a részleges mediáló hatás miatt korlátozások mellett fogadom el.

H6d: A nagy erőfeszítést igénylő környezettudatos viselkedési szándék mediálja a helykötődés kis erőfeszítést igénylő környezettudatos viselkedési szándéokra tett hatását. A hipotézist elfogadom.

8. AZ EREDMÉNYEK ÉRTÉKELÉSE, KÖVETKEZTETÉSEK

8.1. Az eredmények összefoglalása

A kutatás magját a helykötődés és környezettudatos viselkedési szándék kapcsolatának vizsgálata adta, a TRA modell és Tovagyűrűző Hatás Elmélet összekapcsolásával. A helykötődés és környezettudatos viselkedés közötti összefüggésvizsgálat mellett munkám kitért a nemzeti parkok iránti helykötődést előmozdító tényezők elemzésére.

A nemzeti park látogatások főbb karakterisztikáinak megismerést követően a parkokhoz való kötődés valamint a környezettudatos viselkedés főbb formáit vizsgáltam. A mintában a válaszadókat közepesnél valamivel gyengébb kötődés jellemezte a megadott parkhoz. A helykötődés demográfiai jellemzőkkel magyarázható eltérései kapcsán a kor, a jövedelem, valamint a lakóhely régiója mentén találtam szignifikáns különbséget. A nemzeti parkhoz való kötődés 60-69 évesek körében volt a legerősebb. A háztartás egy főre jutó jövedelme alapján a helykötődés a jövedelem

növekedésével rendre csökkent. Szignifikáns eltérés a háztartás egy főre jutó nettó jövedelme alapján a 100.000 Ft alatti kategória és a 300.000 Ft feletti kategóriák között jelent meg. A lakóhely régiójának vonatkozásában a keleti régió lakói mutattak szignifikánsan magasabb helykötődést.

A környezettudatos viselkedés és viselkedési szándék vizsgálata során mind a nemzeti parkok, mind a lakóhely területén a jellemző viselkedési formák a kisebb erőfeszítést igénylő viselkedésre korlátozódtak, a társadalmilag kevésbé elvárt, aktivizmust igénylő cselekvések a 60 év feletti korosztályban volt jellemzőbb. Megállapítható továbbá, hogy a nemzeti parkokban folytatott környezettudatos magatartásban több szignifikáns eltérést láthattunk a demográfiai változók tükrében, mint a lakóhelyen. Míg a lakóhelyen csak a kor mentén volt tapasztalható jelentősebb eltérés, addig a nemzeti parkoknál a régió, a jövedelem és a 14 év alatti gyermek jelenléte is differenciált.

A H1-H5 hipotézisek vizsgálatára, mely a helykötődés és a látogatási, illetve parkkal kialakult kapcsolatra vonatkozó jellemzők közötti összefüggések feltárását célozták, egy és több szempontos varianciaelemzést (ANOVA) végeztem. Az eredmények alapján a vizsgált látogatási jellemzők közül a látogatás gyakorisága (H1) alapján találtam szignifikáns eltérést a helykötődésben. A helykötődés a látogatások gyakoriságának növekedésével egyre magasabb értékeket vett fel, a változó a helykötődés szóródásának 14%-t magyarázta. Nem találtam szignifikáns kapcsolatot a látogatás tartózkodásának hossza (H2), valamint a lakóhely távolsága (H3) és a helykötődés között. A nemzeti parktól való távolságot a lokalitás függvényében elemezve (látogató 40 km-en belül vagy kívül lakik) ugyanakkor megjelent a helykötődés és a lokalitás között a pozitív szignifikáns kapcsolatot. A látogatás lokális jellege a helykötődés szóródásának 22%-t magyarázta. A látogatás jellemzői között fennálló interakciók vizsgálatára, valamint a parciális hatások megállapítására kétutas, hierarchikus varianciaelemzést végeztem. Az eredmények alapján a lokalitás és gyakori/rendszeres látogatás együttes hatásában a lokalitás kevésbé volt jelentős magyarázó erővel bíró. A két változó együttes alakulása alapján a távolabbról érkezők magasabb helykötődést mutattak minden gyakorisági kategóriában, mint a helyiek, ezzel párhuzamosan a rendszeres látogatók elsősorban a helyi lakosság köréből kerültek ki. Kiegészítve mindezt a kor hatásával arra a megállapításra jutottam, hogy a 30 feletti korcsoportokban a látogatás gyakorisága és a

kor előrehaladta együttesen növelték a helykötődés értékét, amely összefüggés megerősítette a nemzeti parkkal kialakult kapcsolat hosszának jelentőségét.

A gyermekkori látogatások (H4a és H4b) és helykötődés közötti kapcsolat elemzésekor szignifikáns hatásokat találtam mind a megadott park, mind általánosságban a nemzeti parkok vonatkozásában. Minél inkább jellemezte a válaszadó gyermekkora az adott park vagy általában a nemzeti parkok látogatása, annál magasabb értékek jelentek meg a helykötődés vonatkozásában. A nemzetközi parkokban tett gyermekkori látogatások a helykötődés szóródásának 2,8%-át, az adott park látogatása 3,4%-át indokolta.

A nemzeti parkkal kialakult kapcsolat hossza (H5) alapján szignifikáns eltérések mutatkoztak a helykötődés értékeiben, amely az első alkalommal látogatók csoportja és az 6 évnél régebb óta látogatók között jelent meg. A változó a helykötődés szóródásának 7,7%-át magyarázta. Vizsgálva a kor és a kapcsolat hossza közötti interakciót megerősítettem továbbá, hogy a két változó szignifikáns főhatása mellett az interakció is szignifikáns, azaz a két változó együttes magyarázóerővel bír. Az idősebb korcsoport erősebb kötődése ismét megjelent. A korábban már többször kiemelt 60-69 évesek körében a helykötődés értéke két eset kivételével minden kapcsolati kategóriában magasabb volt. A két kivételt azok a kapcsolat-kor kombinációk adták, ahol a látogató gyermekkori kötődéssel rendelkezett (30-39 évesek 26-35 éves kapcsolattal, 40-49 évesek 35 évnél régebbi kapcsolattal). Mindez további megerősítéssel szolgált a gyermekkori interakciók jelentőségére.

A kutatás következő szakaszában a helykötődés és környezettudatos viselkedési szándék (H6) közötti összefüggések vizsgálatára strukturális egyenlőségek modellezését (továbbiakban SEM) alkalmaztam. A SEM modell mérési (measurement model) és strukturális modelltől (structural model) áll (Backhaus és tsai., 2005). A vizsgálat első lépésében konfirmatorikus faktorelemzést végeztem az alkalmazott skálák validálásához, valamint a mérési modell minőségi megfelelésének megállapításához. Ezt követően létrehoztam a strukturális modellt, mely megfelelését a szakirodalomban javasolt illeszkedési mutatók alapján validnak ítéltam. Az így létrehozott modell alapján vizsgáltam a helykötődés hatását a kis és nagy erőfeszítést igénylő környezettudatos viselkedési szándékokra. Eredményeim alátámasztották, hogy a helykötődés pozitívan befolyásolja a környezettudatos viselkedési szándékot, valamint

hatása erősebb volt a nagy erőfeszítést igénylő viselkedési szándék esetén, mint az kis erőfeszítést igénylő viselkedési formáknál. Összegzésül, a kutatás során megfogalmazott hipotézisek értékelései a következők szerint alakultak:

Hipotézis	Értékelés	Végső tézis
H1: A nemzeti park látogatási gyakorisága pozitív kapcsolatban van a helykötődés mértékével.	Igazolt	A helykötődést előrejelző külső tényezőket vizsgálva a látogatási jellemzők közül a helykötődés és a látogatás gyakorisága között szignifikáns, pozitív kapcsolat van.
H2: A nemzeti park látogatásának hossza pozitív kapcsolatban van a helykötődés mértékével.	Nem igazolt, nincs kimutatható hatás	
H3: A nemzeti park távolsága a lakóhelytől negatív kapcsolatban van a helykötődés mértékével.	Részben igazolt	A lakóhely távolságát vizsgálva csak a látogatás lokális jellege (40 km-en belüli és kívüli lakhellyel rendelkezők csoportjai között) alapján jelentik meg a pozitív kapcsolat.
H4a: Az adott nemzeti parkkal kialakult gyermekkori kapcsolat pozitív hatással van a helykötődés mértékére.	Igazolt	A kapcsolati jellemzők mindegyike szignifikáns, pozitív hatással van a helykötődésre. A legerősebb hatás a nemzeti parkkal kialakult kapcsolat összefüggésében jelenik meg.
H4b: Általában a nemzeti parkkal kialakult gyermekkori kapcsolat pozitív hatással van a helykötődés mértékére.	Igazolt	
H5: A nemzeti parkkal kialakult kapcsolat hossza pozitív hatással van a helykötődés mértékére.	Igazolt	
H6: A helykötődés, mint másodrendű faktor pozitív hatással van a környezettudatos viselkedési szándékára.	Igazolt	Az összefüggés vizsgálat megerősítette a helykötődés környezettudatos viselkedési szándékra gyakorolt pozitív hatását, mely mind a kis, mind a nagy erőfeszítést igénylő viselkedési formák mentén kibontakozik.
H6a: A helykötődés, mint másodrendű faktor pozitív hatással van a látogató kis erőfeszítést igénylő környezettudatos viselkedési szándékára.	Igazolt	
H6b: A helykötődés, mint másodrendű faktor pozitív hatással van a látogató nagy erőfeszítést igénylő környezettudatos viselkedési szándékára.	Igazolt	Megállapítható volt továbbá, hogy a nagy erőfeszítéssel társuló környezettudatos viselkedési szándékra erősebb hatással van a helykötődés, mint az kis erőfeszítést igénylőre.
H6c: A kis erőfeszítést igénylő környezetvédő viselkedési szándék mediálja a helykötődés nagy erőfeszítést igénylő környezetvédő viselkedési szándékra tett hatását	Részben igazolt	A továbbgyűrűző hatást vizsgálva a változók közötti teljes (total), direkt és indirekt hatásokból kiderült, hogy míg a B modell esetén a mediáló hatás csak részleges, addig a C modell esetén teljes. A kívánt viselkedési szándék tehát jobban előrevezíthető, amennyiben a helykötődés hatása a nagy erőfeszítést igénylő cselekvések mentén bontakozik ki.
H6d: A nagy erőfeszítést igénylő környezetvédő viselkedési szándék mediálja a helykötődés kis erőfeszítést igénylő környezetvédő viselkedési szándékra tett hatását.	Igazolt	

37. táblázat: A kutatás hipotéziseinek összegzése

Forrás: saját szerkesztés

8.2. A kutatás elméleti és gyakorlati jelentősége

A nemzeti parkok megőrzésében fontos szerepet játszik a látogatók megfelelő viselkedési szokásainak kialakítása. Szabadidős tevékenységeik során az egyének komoly károkat okozhatnak a parkok környezetében, hozzájárulva ezzel egy-egy védett hely degradációjához. A látogatók környezetbarát viselkedésének előmozdítása ennek megfelelően stratégiai cél, amely mind a parkok állapotának megőrzésében (Halpenny, 2006), mind a fenntarthatóság népszerűsítésében (Ballantyne és tsai., 2009), hosszú távon pedig a fenntartható turizmus kialakításában egyaránt jelentős szerepet játszik (López-Mosquera és Sánchez, 2011). Egy-egy nemzeti parkokban tett látogatás, ha megfelelően irányított, ezáltal a látogatók számára lehetővé teszi a felelős viselkedést, számos pozitív hatással társul (Ramkissoon és tsai., 2012). A parkokban megvalósuló környezetbarát viselkedés növelheti az egyénben a természeti kincsek megbecsülését (Baral és tsai., 2008), valamint az itt szerzett tapasztalatok és ismeretek további összefüggések felismerésekhez járulhatnak hozzá. A nemzeti parkokban tett látogatások során előmozdított környezetbarát viselkedés mindezekon túl segíti a parkok természeti és kulturális kincseinek megóvását a következő generáció számára (Ramkissoon és tsai., 2012).

A helykötődés és környezettudatos viselkedés közötti kapcsolat mélyebb megértése, valamint a helykötődést előmozdító tényezők vizsgálata a megfelelő szakmapolitikai javaslatok, valamint a nemzeti parkok irányítására vonatkozó stratégiák kidolgozásában tesz jelentős szolgálatot. A disszertáció kereteiben folytatott kutatás megerősítette a helykötődés környezettudatos viselkedésre gyakorolt pozitív hatását. Megkülönböztetve kis és nagy erőfeszítést igénylő viselkedési formákat látható volt továbbá, hogy a helykötődés nagy erőfeszítést igénylő viselkedési szándéokra erősebben hat. A mintában megjelenő környezettudatos magatartásformákat elemezve láthattuk, hogy a valós környezettudatos magatartás mind a lakóhely, mind a nemzeti park területén elsősorban a kisebb erőfeszítést igénylő, társadalom által inkább elvárt cselekvésekre korlátozódott, míg a környezeti aktivitási igénylő cselekvésformák kevésbé jelentek meg. A nemzeti parkok vonatkozásában tehát a nagyobb erőfeszítést igénylő cselekvések előmozdításának (úgy mint adományozás, nemzeti park működéséhez kapcsolódó projektekbe való önkéntesek bevonása) ígéretes útja a helykötődés növelése. Vizsgálva a látogatási és demográfiai jellemzőket, mint a helykötődés előrejelzőit azt találtam,

hogy a helykötődés alakulásában a legnagyobb magyarázóerővel a látogatás gyakorisága, a jövedelem és a kor szerepelt, de szignifikáns kapcsolat jelent meg a lakóhely régiója, a nemzeti parkhoz fűződő kapcsolat hossza, valamint a látogatás lokális jellege kapcsán is. Ezeknek a tényezőknek a figyelembevételével mellett kidolgozott marketing programok hatékonyabban növelhetik a látogatók helykötődését és ezzel együtt környezettudatos viselkedési szándékát.

8.3. A helykötődés mérésére vonatkozó következtetések

A disszertáció során a helykötődést a környezeti pszichológia megközelítésével élve olyan meghatározott helyhez való kötődésként értelmeztem, amely funkcionális, kognitív és affektív jegyekkel írható le (Jorgensen és Stedman, 2001; Halpenny, 2006; Yuksel és tsai., 2010). Ennek megfelelően, mint attitűdöt kezeltem. Elemzéseim során Ramkissoon és tsai. (2013) alapján *másodrendű, négy aldimenzióval rendelkező faktorként* vizsgáltam, amely megkülönbözteti a helyfüggés (place dependence, konatív tartomány), a helyidentitás (place identity, kognitív tartomány), a hellyel kapcsolatos érzelmek (place affect, affektív tartomány) és a helyhez fűződő társas kapcsolatok (Place social bonding, kognitív tartomány) aldimenzióit. A mérési modell konstrukció érvényességének vizsgálatára végzett konfirmatorikus faktorelemzés (CFA) a helykötődés konstrukció négy aldimenziós strukturája nem volt igazolható, mivel a helyidentitás hibátlag varianciája negatív értéket vett fel. Hair és tsai. (2010) szerint Heywood eseteket okozhat egy-egy látens változó három indikátornál kevesebbel történő mérése, valamint a minta alacsony elemszáma ($n < 300$). Esetünkben a három indikátor szabály, azaz minden látens változó legalább három indikátorral legyen mérve teljesült, az elemzett elemszám azonban 300 fő alatti volt. A probléma megszüntetésére tett további javaslat az érintett változó elhagyása. Esetünkben ez egy teljes dimenzió elhagyását jelentette volna, így a konstrukció javítását a négy aldimenzió közötti kapcsolatok további vizsgálataival folytattam. Megállapítottam, hogy az identitás és érzelmek aldimenziók mentén sérül a konstrukció diszkriminancia érvényessége, a keresztcsúly validitás vizsgálata során kiderült, az identitás és érzelmek aldimenziók közötti korreláció magasabb volt, mint az aldimenziók és saját indikátoraik között. Vizsgálva a skála fejlődését, Ramkissoon és tsai. (2013) 12 állításos, 4 aldimenziós skálájának érzelmek és identitás állításai Kyle és tsai. (2004a) skálatételeiből tevődik össze. A skála érzelmi és identitást mérő dimenziói mind Kyle és tsai. (2004a), mind

Ramkissoon és tsai. (2013) kutatásában elkülönültek, ugyanakkor mindkét tanulmány hangsúlyozta a skála további tesztelését. Később Kyle és tsai. (2005) a helykötődés dimenzionalitásának átfogó vizsgálatakor a korábban elkülönült érzelem és identitás állításokat összevontan vizsgálta és erősítette meg, megkülönböztetve helyidentitást, helyfüggést és társas kötődést. Látható tehát, hogy a szakirodalom a két aldimenzió elkülönülését tekintve nem egységes. Jelen kutatás a helykötődés három aldimenziós, másodrendű faktormegoldását erősítette meg, amely a helyfüggés, a helyidentitás és érzelem (Kyle és tsai. (2005) ezt helyidentitásként adják meg), valamint a helyhez fűződő társas kapcsolatok aldimenzióiból épült fel.

8.4. A kutatás korlátai és jövőbeli kutatási lehetőségek

Kutatásom korlátai között említhetem, hogy elemzéseim (Fishbein és Ajzen, 1975) TRA modelljének egy részére, nevezetesen az attitűd és viselkedési szándék kapcsolatára irányult, kiegészítve azt a környezettudatos magatartás kis és nagy erőfeszítést igénylő formái közötti tovaryűrűző hatás vizsgálatával. A nemzeti parkokban megjelenő környezettudatos magatartás további tényezők bevonásával történő vizsgálata nagyobb előrejelző értékkel társulhat, az észlelt és tényleges magatartási kontroll bevonásával összetettebb kép rajzolható.

Fontos hangsúlyoznom, hogy a helykötődés skála vizsgálata során az érzelem és identitás aldimenziók összezsúszása miatt a konstrukció nagyobb mintán való további tesztelése javasolt, valamint az egyes aldimenziók tartalmi érvényességének kvalitatív vizsgálata érdemi hozzájárulást jelenthet a konstrukció meghatározásában, pontosításában.

A jövőbeli kutatások kapcsán két korcsoport átfogóbb vizsgálatát emelném ki. Egyrészt javaslom a környezeti nevelés kiemelt célcsoportjaiként a gyermekek, kamaszok és ifjúkorúak nemzeti parkhoz való kötődésének vizsgálatát, ezen belül a védett területekkel való gyermekkori interakciók meghatározását, a család, az oktatási intézmények, valamint civil szervezetek hatásainak megfigyelése mellett. Másrészt a senior korosztály, mint a természethez korai szocializációjukból fakadóan nagyobb kötődést mutató célcsoport (Halpenny, 2006) nemzeti parkokhoz fűződő viszonyának mélyebb megértésére a korcsoport narratíváinak megismerését hangsúlyoznám.

A nemzeti parkok környezettudatos viselkedést elősegítő hatásának jobb megértéséhez járulhat hozzá a nemzeti parkokat nem látogatók csoportjának vizsgálata, amely lehetővé teszi a látogatók és nem látogatók viselkedésének összevethetőségét. További kutatási irányt jelenthet a látogatók helykötődés alapján történő szegmentációjával annak vizsgálata, hogy az eltérő helykötődésű csoportokban a viselkedések hogyan gyűrűződnek tovább, milyen elköteleződési minták rajzolódnak ki a csoportokban, valamint a környezeti identitás párhuzamos mérése mellett az eltérő környezeti identitással rendelkező csoportok helykötődésének, valamint környezetvédő viselkedési szándékának és ezek összefüggéseinek elemzése.

IRODALOMJEGYZÉK

- AJZEN, I. (1985). From intentions to actions: A theory of planned behaviour. In KUHL, K. és BECKMANN, J. (Eds.), *Action-Control: From cognition to behaviour* Heidelberg: Springer.
- AJZEN, I. (1991). The theory of planned behavior. *Organizational behavior and human decision processes*, 50, 179-211. doi: 10.1016/0749-5978(91)90020-T
- AJZEN, I. és FISHBEIN, M. (1980). *Understanding attitudes and predicting social behaviour*. Englewood Cliffs, New Jersey: Prentice-Hall Inc.
- AMENDAH, E. és PARK, J. (2008) Consumer involvement and psychological antecedents on eco-friendly destinations: Willingness to pay more. *Journal of Hospitality & Leisure Marketing*, 17(3), 262 - 283. doi: 10.1080/10507050801984859
- ANDERSON, T. W. és CUNNINGHAM, W. H. (1972). The socially conscious consumer. *Journal of Marketing*, 36(3), 23-31. doi: 10.2307/1251036
- AP, J. és CROMPTON, J. L. (1998). Developing and testing a tourism impact scale. *Journal of Travel Research*, 37(2), 120-130. doi: 10.1177/004728759803700203
- BACKHAUS, K., ERICHSON, B., PLINKE, W. és WEIBER, R. (2005). *Multivariate Analysemethoden - Eine anwendungsorientierte Einführung*. Berlin, Heidelberg: Springer.
- BAGOZZI, R. P. (1975). Marketing as exchange. *Journal of Marketing*, 69(4), 32-39. doi: 10.2307/1250593
- BALLANTYNE, R., PACKER, J. és HUGHES, K. (2009). Tourists' support for conservation messages and sustainable management practices in wildlife tourism experiences. *Tourism Management*, 30(5), 658-664. doi: 10.1016/j.tourman.2008.11.003
- BAMBERG, S. és MÖSER, G. (2007). Twenty years after Hines, Hungerford, and Tomera: A new meta-analysis of psycho-social determinants of pro-environmental behaviour. *Journal of Environmental Psychology*, 27(1), 14-25. doi: 10.1016/j.jenvp.2006.12.002
- BARAL, N., STERN, M. J. és BHATTARAI, R. (2008). Contingent valuation of ecotourism in Annapurna conservation area, Nepal: Implications for sustainable park finance and local development. *Ecological Economics*, 66(2-3), 218-227. doi: 10.1016/j.ecolecon.2008.02.004
- BARON, R. M. és KENNY, D. (1986). The moderator–mediator variable distinction in social psychological research: conceptual, strategic, and statistical considerations, *Journal of Personality and Social Psychology*, 51(6), 1173-1182. doi: 10.1037/0022-3514.51.6.1173
- BAUMEISTER, R., BRATSLAVSKY, E., MURAVEN, M. és TICE, D. (1998). Ego depletion: Is the active self a limited resource? *Journal of Personality and Social Psychology*, 74(5), 1252-1265. doi: 10.1037/0022-3514.74.5.1252
- BAUMGARTNER, H. és HOMBURG, C. (1996). Applications of structural equation modeling in marketing and consumer research: A review. *International Journal of Research in Marketing*, 13(2), 139-161. doi: 10.1016/0167-8116(95)00038-0

- BENTLER, P. M. (1990). Comparative fit indexes in structural models. *Psychological Bulletin*, 107(2), 238-246. doi: 10.1037/0033-2909.107.2.238
- BENTLER, P. M. és CHOU, C.-P. (1987). Practical Issues in Structural Modeling. *Sociological Methods & Research*, 16(1), 78-117. doi: 10.1177/0049124187016001004
- BESCUVIDES, A., LEE, M. E. és MCCORMICK, P. J. (2002). Residents' perceptions of the cultural benefits of tourism. *Annals of Tourism Research*, 29(2), 303-319. doi: 10.1016/S0160-7383(01)00066-4
- BIGNÉ, J. E., ANDREU, L. és GNOTH, J. (2005). The theme park experience: An analysis of pleasure, arousal and satisfaction. *Tourism Management*, 26(6), 833-844. doi: 10.1016/j.tourman.2004.05.006
- BILLIG, M. (2006). Is My Home My Castle? Place Attachment, Risk Perception, and Religious Faith. *Environment and Behavior*, 38(2), 248-265. doi: 10.1177/0013916505277608
- BOLAN, M. (1997). The mobility experience and neighborhood attachment. *Demography*, 34(2), 225-237. doi: 10.2307/2061701
- BONAIUTO, M., FORNARA, F. és BONNES, M. (2003). Indexes of perceived residential environment quality and neighbourhood attachment in urban environments: a confirmation study on the city of Rome. *Landscape and Urban Planning*, 65(1-2), 41-52. doi: 10.1016/S0169-2046(02)00236-0
- BONNES, M. és SECCHIAROLI, G. (1995). *Environmental psychology: A psycho-social introduction*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- BORRIE, W. T. és ROGGENBUCK, J. W. (2001). The dynamic, emergent, and multi-phasic nature of on-site wilderness experiences. *Journal of Leisure Research*, 33(2), 202-228.
- BOXILL, I. (2003). Towards an alternative tourism for Belize. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 15(3), 147-150. doi: 10.1108/09596110310470167
- BRANDENBURG, A. M. és CARROLL, M. S. (1995). Your place or mine?: The effect of place creation on environmental values and landscape meanings. *Society & Natural Resources*, 8(5), 381-398. doi: 10.1080/08941929509380931
- BREHM, J. M., EISENHAUER, B. W. és KRANNICH, R. S. (2006). Community attachments as predictors of local environmental concern. *American Behavioral Scientist*, 50(2), 142-165. doi: 10.1177/0002764206290630
- BRIGHAM, J. C. (1991). *Social psychology*. New York: HarperCollins.
- BRITTON, S. G. (1982). The political economy of tourism in the third world. *Annals of Tourism Research*, 9(3), 331-358. doi: 10.1016/0160-7383(82)90018-4
- BROCATO, E. D. 2006. *Place attachment: an investigation of environments and outcomes in a service context*. The University of Texas at Arlington.
- BROHMAN, J. (1996). *Popular development: rethinking the theory and practice of development*. Oxford: Wiley-Blackwell.
- BROWN, B., PERKINS, D. D. és BROWN, G. (2003). Place attachment in a revitalizing neighborhood: Individual and block levels of analysis. *Journal of*

- Environmental Psychology*, 23(3), 259-271. doi: 10.1016/S0272-4944(02)00117-2
- BRUNDTLAND, G. H. E. (1987). *Our common future: the world commission on environment and development*. Oxford-New York: Oxford University Press.
- BUDEANU, A. (2007a). *Facilitating transitions to sustainable tourism. The role of the tour operator*. Doktori disszertáció, Lund University.
- BUDEANU, A. (2007b). Sustainable tourist behaviour – a discussion of opportunities for change. *International Journal of Consumer Studies*, 31(5), 499-508. doi: 10.1111/j.1470-6431.2007.00606.x
- BYRNE, B. M. (2001). *Structural equation modeling with Amos: Basic concepts, applications and programming*. London: Lawrence Erlbaum Associates.
- CHAFE, Z. (2005). Consumer demand and operator support for socially and environmentally responsible tourism. Elérhető: http://www.responsibletravel.org/resources/documents/reports/Consumer_Demand_April_2005.pdf
- CHAWLA, L. (1992). Research priorities in environmental education. *Children's Environments*, 9(1), 68-71. doi: 10.2307/41514851
- CLAYTON, S. (2003). Environmental identity: conceptual and operational definition. In CLAYTON, S. és OPOTOW, S. (Eds.), *Identity and the natural environment: The psychological significance of nature* Cambridge, MA: MIT Press.
- COHEN, J. W. (1988). *Statistical power analysis for the behavioral sciences*. Hillsdale, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates.
- CRONBACH, L. (1951). Coefficient alpha and the internal structure of tests. *Psychometrika*, 16(3), 297-334. doi: 10.1007/bf02310555
- CROUCH, G., DEVINNEY, T., DOLNICAR, S., HUYBERS, T., LOUVIERE, J. és OPPEWAL, H. (2005). New horses for old courses. Questioning the limitations of sustainable tourism to supply-driven measures and the nature-based contexts. In: ANZMAC, 2005. CD proceedings
- CSUTORA, M. (2012). Fenntartható fogyasztás: közösségi, vállalati és egyéni kibúvó stratégiák. In KERÉKES, S. és CSUTORA, M. (Eds.), *Fenntartató fogyasztás?* Budapest: Aula.
- DANN, G. M. S. (1977). Anomie, ego-enhancement and tourism. *Annals of Tourism Research*, 4(4), 184-194. doi: 10.1016/0160-7383(77)90037-8
- DANN, G. M. S. (1981). Tourist motivation an appraisal. *Annals of Tourism Research*, 8(2), 187-219. doi: 10.1016/0160-7383(81)90082-7
- DAWES, R. (1980). Social dilemmas. *Annual Review of Psychology*, 31, 69-93. doi: 10.1146/annurev.ps.31.020180.001125
- DES JARDINS, J. R. (1997). *Environmental ethics*. Belmont: Wadsworth Publishing Co.
- DEVINE-WRIGHT, P., DEVINE-WRIGHT, H. és FLEMING, P. D. (2004). Situational influences upon children's beliefs about global warming and energy. *Environmental Education Research*, 10(4), 493-506. doi: 10.1080/1350462042000291029

- DISPOTO, R. G. (1977). Moral valuing and environmental variables. *Journal of Research in Science Teaching*, 14(4), 273-280. doi: 10.1002/tea.3660140402
- DOGAN, H. Z. (1989). Forms of adjustment: Sociocultural impacts of tourism. *Annals of Tourism Research*, 16(2), 216-236. doi: 10.1016/0160-7383(89)90069-8
- DOLNICAR, S. (2004). Insights into sustainable tourists in Austria: A Data-based A Priori Segmentation Approach. *Journal of Sustainable Tourism*, 12(3), 209 - 218. doi: 10.1080/09669580408667234
- DOLNICAR, S. (2010). Identifying tourists with smaller environmental footprints. *Journal of Sustainable Tourism*, 18(6), 717-734. doi: 10.1080/09669581003668516
- DONO, J., WEBB, J. és RICHARDSON, B. (2009). The relationship between environmental activism, pro-environmental behaviour and social identity. *Journal of Environmental Psychology*, 30(2), 178-186. doi: 10.1016/j.jenvp.2009.11.006
- DONOVAN, N., HALPERN, D. és SARGEANT, R. (2002). *Life Satisfaction: the state of knowledge and implications for government*. London: Cabinet Office Strategy Unit.
- DROSELTIS, O. és VIGNOLES, V. L. (2010). Towards an integrative model of place identification: Dimensionality and predictors of intrapersonal-level place preferences. *Journal of Environmental Psychology*, 30(1), 23-34. doi: 10.1016/j.jenvp.2009.05.006
- DÚLL, A. (1998). *Hétköznapi otthoni rutinok környezetpszichológiai vizsgálata*. Doktori disszertáció, Budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetem.
- DÚLL, A. (2009). *A környezetpszichológia alapkérdései - Helyek, tárgyak, viselkedés*. Budapest: L'Harmattan.
- DUNLAP, R. E. és VAN LIERE, K. D. (1978). The New Environmental Paradigm – a proposed measuring instrument and preliminary results. *Journal of Environmental Education*, 40(1), 10-19. doi: 10.1080/00958964.1978.10801875
- EEA (2010). EEA Jelzések 2010 - A biológiai sokféleség és az éghajlatváltozás szerepe a te életedben. Elérhető: <http://www.eea.europa.eu/hu/publications/eea-jelzesek-2010-a-biologiai-sokfelesseg-es-az-eghajeatvaltozas-szerepe-a-te-eletedben-hu>
- FAIRWEATHER, J. R., MASLIN, C. és SIMMONS, D. G. (2005). Environmental values and response to ecolabels among international visitors to New Zealand. *Journal of Sustainable Tourism*, 13(1), 82-98. doi: 10.1080/17501220508668474
- FARNUM, J., HALL, T. és KRUGER, L. E. (2005). *Sense of place in natural resource recreation and tourism: an evaluation and assessment of research findings*. General Technical Report, PNW-GRT-660. United States Department of Agriculture, Pacific Northwestern Research Station.
- FESTINGER, L. (1957). *A Theory of Cognitive Dissonance*. Stanford: University of California Press.
- FISHBEIN, M. és AJZEN, I. (1975). *Belief, attitude, intention, and behaviour: An introduction to theory and research*. Reading, MA: Addison-Wesley.

- FLETCHER, J. (2008). Sustainable tourism. In COOPER, C., FLETCHER, J., FYALL, A., GILBERT, D. és WANHILL, S. (Eds.), *Tourism: principles and practice* Essex: Pearson.
- FORNELL, C. és LARCKER, D. F. (1981). Evaluating Structural Equation Models with Unobservable Variables and Measurement Error. *Journal of Marketing Research*, 18(1), 39-50. doi: 10.2307/3151312
- FORUM FOR THE FUTURE (2009). Tourism 2023. Four Scenarios, a Vision and a Strategy for UK Outbound Travel and Tourism. Elérhető: <http://www.forumforthefuture.org/sites/default/files/project/downloads/tourism2023fullreportwebversion.pdf>
- FÖLDMŰVELÉSÜGYI MINISZTERIUM ÉS PANNON EGYETEM (2015). A magyarországi nemzeti parkok látogatóinak jellemzői 2012-ben. Kutatási összefoglaló. Veszprém.
- FRANK, R. (1988). *Passions Within Reason*. New York: W. W. Norton.
- FÜSTÖS, L., KOVÁCS, E., MESZÉNA, G. és SIMONNÉ MOSOLYGÓ, N. (2004). *Alakfelismerés*. Budapest: Új Mandátum Könyvkiadó.
- GIULIANI, M. V. (2003). Theory of attachment and place attachment. In BONNES, M., LEE, J. A. és BONAIUTO, M. (Eds.), *Psychological theories for environmental issues* Hants: Ashgate.
- GIULIANI, M. V. és FELDMAN, R. (1993). Place attachment in a developmental and cultural context. *Journal of Environmental Psychology*, 13(3), 267-274. doi: 10.1016/S0272-4944(05)80179-3
- GUEST, A. M. és LEE, B. A. (1983). Sentiment and Evaluation as Ecological Variables. *Sociological Perspectives*, 26(2), 159-184. doi: 10.2307/1389089
- GUMP, P. V. (1990). A Short History of the Midwest Psychological Field Station. *Environment and Behavior*, 22(4), 436-457. doi: 10.1177/0013916590224002
- GUSTAFSON, P. (2002). Place, place attachment and mobility: Three sociological studies., *Goteborg Studies in Sociology, No 6.*: Department of Sociology: Gotenburg University.
- GUSTAFSON, P. (2009). MORE COSMOPOLITAN, NO LESS LOCAL. *European Societies*, 11(1), 25-47. doi: 10.1080/14616690802209689
- HAIR, J. F., JR. BLACK, W. C., BABIN, B. J., ANDERSON, R. E. és TATHAM, R. L. (2006). *Multivariate data analysis. (6.ed)*. New Jersey: Prentice Hall.
- HAIR, J. F., RINGLE, C. M. és SARSTEDT, M. (2011). PLS-SEM: Indeed a Silver Bullet. *Journal of Marketing Theory and Practice*, 19(2), 139-152. doi: 10.2753/mtp1069-6679190202
- HAIR, J. F. J., BLACK, W. C., BABIN, B. J. és ANDERSON, R. E. (2010). *Multivariate Data Analysis: A Global Perspective. 7th ed*. New Jersey: Pearson Education Inc.
- HALPENNY, E. A. 2006. *Environmental behaviour, place attachment and park visitation: A case study of visitors to Point Pelee National Park*. Doktori disszertáció, University of Waterloo.

- HALPENNY, E. A. (2010). Pro-environmental behaviours and park visitors: The effect of place attachment. *Journal of Environmental Psychology*, 30(4), 409-421. doi: 10.1016/j.jenvp.2010.04.006
- HAMILTON, C. (2003). *Growth Fetish*. London and Melbourne: Berg Publishers.
- HAMMITT, W. E., BACKLUND, E. A. és BIXLER, R. D. (2006). Place Bonding for Recreation Places: Conceptual and Empirical Development. *Leisure Studies*, 25(1), 17-41. doi: 10.1080/02614360500098100
- HAN, H., HSU, L.-T. és SHEU, C. (2010). Application of the theory of planned behavior to green hotel choice: Testing the effect of environmental friendly activities. *Tourism Management*, 31(3), 325-334. doi: 10.1016/j.tourman.2009.03.013
- HAY, R. (1998). Sense of place in developmental context. *Journal of Environmental Psychology*, 18(1), 5-29. doi: 10.1006/jevp.1997.0060
- HENSELER, J., RINGL, C. M. és SINKOVICS, R. R. (2009). The use of partial least squares path modeling in international marketing. *Advances in International Marketing*, 20, 277-320. doi: 10.1108/S1474-7979(2009)0000020014
- HERTWICH, E. G. (2005). Consumption and the rebound effect: an industrial ecology perspective. *Journal of Industrial Ecology*, 9(1-2), 85-98. doi: 10.1162/1088198054084635
- HIDALGO, M. C. és HERNANDEZ, B. (2001). Place attachment: conceptual and empirical questions. *Journal of Environmental Psychology*, 21(3), 273-281. doi: 10.1006/jevp.2001.0221
- HIGGINS, T. (1987). Self-discrepancy: a theory relating self to affect. *Psychological Review*, 94., 319-340. doi: 10.1037//0033-295X.94.3.319
- HIRSCH, F. (1977). *Social Limits of Growth*. London: Routledge.
- HOFMEISTER-TÓTH, Á., KASZA-KELEMEN, K. és PISKÓTI, M. (2013). A környezetbarát fogyasztói magatartás formái, motivációi és a háttérükben álló pszichográfiai tényezők vizsgálata Magyarországon. Konferencia cikk a Marketing Oktatók Klubja konferencián, Budapest.
- HOFMEISTER-TÓTH, Á., KELEMEN, K. és PISKÓTI, M. (2009). A fogyasztói magatartásminták változása a fenntarthatóság tükrében. Konferencia cikk a Marketing Oktatók Klubja konferencián, Kaposvár.
- HOFMEISTER-TÓTH, Á., KELEMEN, K. és PISKÓTI, M. (2011a). Environmentally Conscious Consumption Patterns in Hungarian Households. *Society and Economy in Central and Eastern Europe*, 1, 51-68.
- HOFMEISTER-TÓTH, Á., KELEMEN, K. és PISKÓTI, M. (2011b). Characterization of Hungarian Consumer Segments according to their Environmental Consciousness. Konferencia cikk a Sustainable Consumption 2011 konferencián, Budapest.
- HOFMEISTER-TÓTH, Á., KELEMEN, K. és PISKÓTI, M. (2012). Life paths in Hungary in the light of commitment to sustainability. *Interdisciplinary Environmental Review*, 13(4), 323 - 339.
- HOFMEISTER-TÓTH, Á., SIMON, J. és NEUMANN-BÓDI, E. (2006). A fogyasztók társadalmi felelősségének kérdései, az egyetemista fiatalok fenntartható

- fogyasztással kapcsolatos attitűdjének vizsgálata Q-módszerrel. Konferencia cikk a Marketing Oktatók Klubja konferencián, Budapest.
- HOLDEN, A. (2006). *Tourism studies and the social sciences*. Cornwall és New York: Routledge.
- HOMBURG, C. és KROHMER, H. (2003). *Marketingmanagement: Strategie - Instrumente - Umsetzung - Unternehmensführung*. Wiesbaden: Gabler.
- HUMMON, D. (1992). Community attachment. In ALTMAN, I. és LOW, S. (Eds.), *Place Attachment*: Springer US.
- HUR, M., NASAR, J. L. és CHUN, B. (2010). Neighborhood satisfaction, physical and perceived naturalness and openness. *Journal of Environmental Psychology*, 30(1), 52-59. doi: 10.1016/j.jenvp.2009.05.005
- ICC (2010). Framework for responsible environmental marketing communications. Elérhető:http://www.iccwbo.org/uploadedFiles/ICC/policy/marketing/pages/557_FRAMEWORK_ENVIRONMENTAL_CLAIMS_FINAL_140110.pdf.
- INSKEEP, E. (1994). *National and Regional Tourism Planning: Methodologies and Case Studies* London: Routledge.
- JACKSON, T. (2005). Motivating sustainable consumption: a review of evidence on consumer behaviour and behavioural change. Elérhető: http://www.sustainablelifestyles.ac.uk/sites/default/files/motivating_sc_final.pdf
- JOHNSON, M. K. és HASHER, L. (1987). Human learning and memory. *Annual Review of Psychology*, 38, 631-668. doi: 10.1146/annurev.ps.38.020187.003215
- JORGENSEN, B. S. és STEDMAN, R. C. (2001). Sense of place as an attitude: Lakeshore owners attitudes toward their properties. *Journal of Environmental Psychology*, 21(3), 233-248. doi: 10.1006/jevp.2001.0226
- JORGENSEN, B. S. és STEDMAN, R. C. (2006). A comparative analysis of predictors of sense of place dimensions: Attachment to, dependence on, and identification with lakeshore properties. *Journal of Environmental Management*, 79, 316–327. doi: 10.1016/j.jenvman.2005.08.003
- JOVCHELOVITCH, S. és BAUER, M. W. (2000). Narrative interviewing. In BAUER, M. W. és GASKELL, G. (Eds.), *Qualitative researching with text, image and sound : a practical handbook* London: SAGE Publications.
- JÖRESKOG, K. G. és SÖRBOM, D. (1993). *LISREL 8: Structural equation modeling with the SIMPLIS command language*. Lincolnwood, Illinois: Scientific Software International.
- KAHNEMAN, D. (1997). New Challenges to the rationality assumption. *Legal Theory*, 3, 105-124. doi: 10.1017/S1352325200000689
- KAHNEMAN, D. és TREISMAN, A. (1984). Changing views of attention and automaticity. In PARASURAMAN, R. (Eds.), *Varieties of Attention* New York: Academic Press.
- KALS, E., SCHUMACHER, D. és MONTADA, L. (1999). Emotional affinity toward nature as a motivational basis to protect nature. *Environment and Behavior*, 31(2), 178-202. doi: 10.1177/00139169921972056

- KALTENBORN, B. P. (1998). Effects of sense of place on responses to environmental impacts: A study among residents in Svalbard in the Norwegian high Arctic. *Applied Geography*, 18(2), 169-189. doi: 10.1890/ES11-00318.1
- KALTENBORN, B. P. és WILLIAMS, D. R. (2002). The meaning of place: Attachments to Femundsmarka National Park, Norway, among tourists and locals. *Norsk Geografisk Tidsskrift*, 56(3), 189-198. doi: 10.1080/00291950260293011
- KALTENBORN, B. R. P. (1997). Nature of place attachment: A study among recreation homeowners in Southern Norway. *Leisure Sciences*, 19(3), 175-189. doi: 10.1080/01490409709512248
- KASARDA, J. D. és JANOWITZ, M. (1974). Community attachment in mass society. *American Sociological Review*, 39(3), 328-339.
- KASZA-KELEMEN, K. (2012). Examining the Dimensionality of Place Attachment and its Relation to Pro-environmental Behaviour in Tourism Settings. *Global Business & Economics Anthology*, 1, 265-275.
- KATZ, G. S., RESTORI, A. F. és LEE, H. B. (2009). A Monte Carlo study comparing the levene test to other homogeneity of variance tests. *North American Journal of Psychology*, 11(3), 511-521. doi: 10.1002/bimj.4710380411
- KELEMEN, K., HOFMEISTER-TÓTH, Á. és PISKÓTI, M. (2010). Környezettudatos fogyasztói magatartás a turizmusban. Konferencia cikk a International Conference on Tourism and Sports Management konferencián, Debrecen.
- KEREKES, S. (2011). Boldogság, környezetvédelem és piacgazdaság. In CSUTORA, M. és HOFMEISTER-TÓTH, Á. (Eds.), *Fenntartható fogyasztás?* Budapest: AULA.
- KLINE, R. B. (2005). *Principles and Practices of Structural Equation Modeling*. New York: The Guilford Press.
- KNEZ, I. (2005). Attachment and identity as related to a place and its perceived climate. *Journal of Environmental Psychology*, 25(2), 207-218. doi: 10.1016/j.jenvp.2005.03.003
- KOCSIS, T. (2012). Föld és Ég. Az ember és a természeti környezet közötti kapcsolat jellemzése az adatnégyzetek módszerével. In KEREKES, S. és JÁMBOR, I. (Eds.), *Fenntartható fejlődés, élhető régió, élhető települési táj* Budapest: Budapesti Corvinus Egyetem.
- KORNEVALL, C. (2002). Sustainability is everybody's business. *Industry and Environment (UNEP)*, 25., 30-32.
- KOZÁK, Á. (2008). *Kincskeresők - a magyar fogyasztói szokásról*. Budapest: HVG.
- KSH (2013). *2011. évi népszámlálás. 3. országos adatok*. Budapest: KSH.
- KYLE, G., ABSHER, J. és GRAEFE, A. (2003). The moderating role of place attachment on the relationship between attitudes toward fees and spending preferences. *Leisure Sciences*, 25(1), 33-50. doi: 10.1080/01490400306552
- KYLE, G., GRAEFE, A. és MANNING, R. (2005). Testing the dimensionality of place attachment in recreational settings. *Environment and Behavior*, 37(2), 153-177. doi: 10.1177/0013916504269654

- KYLE, G., GRAEFE, A., MANNING, R. és BACON, J. (2004a). Effects of place attachment on users' perceptions of social and environmental conditions in a natural setting. *Journal of Environmental Psychology*, 24(2), 213-225. doi: 10.1016/j.jenvp.2003.12.006
- KYLE, G., GRAEFE, A., MANNING, R. és BACON, J. (2004b). Effect of activity involvement and place attachment on recreationists' perceptions of setting density. *Journal of Leisure Research*, 36(2), 209-231.
- KYLE, G. T., MOWEN, A. J. és TARRANT, M. (2004c). Linking place preferences with place meaning: An examination of the relationship between place motivation and place attachment. *Journal of Environmental Psychology*, 24(4), 439-454. doi: 10.1016/j.jenvp.2004.11.001
- LALLI, M. (1992). Urban-related identity: Theory, measurement, and empirical findings. *Journal of Environmental Psychology*, 12(4), 285-303. doi: 10.1016/S0272-4944(05)80078-7
- LAM, T. és HSU, C. H. C. (2006). Predicting behavioral intention of choosing a travel destination. *Tourism Management*, 27(4), 589-599. doi: 10.1016/j.tourman.2005.02.003
- LANKFORD, S. V. és HOWARD, D. R. (1994). Developing a tourism impact attitude scale. *Annals of Tourism Research*, 21(1), 121-139. doi: 10.1016/0160-7383(94)90008-6
- LEE, C. és ALLEN, L. (1999). Understanding individuals' attachment to selected destinations: an application of place attachment. *Tourism Analysis*, 4(3/4), 173-185. doi:
- LEWICKA, M. (2005). Ways to make people active: The role of place attachment, cultural capital, and neighborhood ties. *Journal of Environmental Psychology*, 25(4), 381-395. doi: 10.1016/j.jenvp.2005.10.004
- LEWICKA, M. (2010). What makes neighborhood different from home and city? Effects of place scale on place attachment. *Journal of Environmental Psychology*, 30(1), 35-51. doi: 10.1016/j.jenvp.2009.05.004
- LEWICKA, M. (2011). Place attachment: How far have we come in the last 40 years? *Journal of Environmental Psychology*, 31(3), 207-230. doi: 10.1016/j.jenvp.2010.10.001
- LÓPEZ-MOSQUERA, N. és SÁNCHEZ, M. (2011). The influence of personal values in the economic-use valuation of peri-urban green spaces: An application of the means-end chain theory. *Tourism Management*, 32(4), 875-889. doi: <http://dx.doi.org/10.1016/j.tourman.2010.08.003>
- LOW, S. M. és ALTMAN, I. (1992). *Place attachment: A conceptual inquiry*. New York: Plenum Press
- MACE, G. M., CRAMER, W., DÍAZ, S., FAITH, D. P., LARIGAUDERIE, A., LE PRESTRE, P., PALMER, M., PERRINGS, C., SCHOLE, R. J., WALPOLE, M., WALTHER, B. A., WATSON, J. E. M. és MOONEY, H. A. (2010). Biodiversity targets after 2010. *Current Opinion in Environmental Sustainability*, 2(1-2), 3-8. doi: 10.1016/j.cosust.2010.03.003

- MACKINNON, D. P., LOCKWOOD, C. M., HOFFMAN, J. M., WEST, S. G. és SHEETS, V. (2002). A comparison of methods to test mediation and other intervening variable effects. *Psychological methods*, 7(1), 83. doi: 10.1037/1082-989X.7.1.83
- MAGYAR TURIZMUS ZRT. (2015). Marketingstratégia 2015-2017. Elérhető: http://szakmai.itthon.hu/documents/28123/15005854/MTZrt-Marketingstrategia_2015-2017.pdf/eb13a95e-11c4-47e5-b457-d7fdd74a1c97.
- MALCOLM, J. R., LIU, C., MILLER, L. B., ALLNUTT, T. és HANSEN, L. (2002). *Habitats at Risk. Global Warming and Species Loss in Globally Significant Terrestrial Ecosystems*. Gland: WWF.
- MALHOTRA, N. K. és SIMON, J. (2008). *Marketingkutató*. Budapest: Akadémia Kiadó.
- MANZO, L. C. (2005). For better or worse: Exploring multiple dimensions of place meaning. *Journal of Environmental Psychology*, 25(1), 67–86. doi: 10.1016/j.jenvp.2005.01.002
- MARTENS, S. és SPAARGAREN, G. (2005). The politics of sustainable consumption: the case of the Netherlands. *Sustainability: Science, Practice and Policy*, 1(1), 29-42.
- MÉRŐ, L. (2007). *A pénz evolúciója*. Budapest: Tericum.
- MESCH, G. S. (1996). The effect of environmental concerns and governmental incentives on organized action in local areas. *Urban Affairs Review*, 31(3), 346-366. doi: 10.1177/107808749603100303
- MESCH, G. S. és MANOR, O. (1998). Social ties, environmental perception, and local attachment. *Environment and Behavior*, 30(4), 504-519. doi: 10.1177/001391659803000405
- MICHALKÓ, G. (2007). *A turizmusföldrajz és humánökológia*. Székesfehérvár: KJF-MTA Földrajztudományi Kutató Intézet.
- MILLIGAN, M. J. (1998). Interactional past and potential: the social construction of place attachment. *Symbolic Interaction*, 21(1), 1-33. doi: 10.1525/si.1998.21.1.1
- MILNE, S. és ATELJEVIC, I. (2004). Tourism, economic development and the globallocal nexus: theory embracing complexity. In WILLIAMS, S. (Ed.), *Tourism: Critical Concepts in Social Sciences* London: Routledge.
- MITEV, A. Z. (2008) Narratív elemzés a marketingkutatóban. In: BARTÓK, I. és SIMON, J. (Eds.), *60 éves a Közgazdaságtudományi Egyetem*. Budapest: AULA.
- MOISANDER, J. (2007). Motivational complexity of green consumerism. *International Journal of Consumer Studies*, 31(4), 404-409. doi: 10.1111/j.1470-6431.2007.00586.x
- MOORE, R. L. és GRAEFE, A. R. (1994). Attachments to recreation settings: The case of rail-trail users *Leisure Sciences*, 16(1), 17 - 31. doi: 10.1080/01490409409513214
- NAGY, S. és PISKÓTI, I. (2011). *Fenntartható Fogyasztás*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.

- NATIONALGEOGRAPHICS és GLOBESCAN. (2010). Greendex 2010: Consumer choice and the environment - A worldwide tracking survey. Elérhető: http://images.nationalgeographic.com/wpf/media-live/file/GS_NGS_2010GreendexHighlights-cb1275487974.pdf
- NEUMANN-BÓDI, E. (2012). *Vevőértékelés egyéni és szervezeti vásárlók esetében. Az ajánlással szerzett ügyfelek jellemzői és hatásuk a vevőértékre szervezetközi viszonylatban*. Doktori disszertáció, Budapesti Corvinus Egyetem.
- NFFT (2010). Jövőkerecső. A Nemzeti Fenntartható Fejlődési Tanács jelentése a magyar társadalomnak. Elérhető: http://www.nfft.hu/dynamic/Jovokereso_Hosszu_Screen.pdf
- NORDENSTAM, B. J. (1994). *When communities say NIMBY to their LULUs: factors influencing environmental and social impact perception*. Irvine: University of California.
- NYÍRŐ, N. (2011). *Médiatechnológiai innovációk elfogadása és terjedése*. Doktori disszertáció, Budapesti Corvinus Egyetem.
- OECD (2002). *Towards Sustainable Household Consumption? Trends and Policies in OECD Countries*. Paris: OECD.
- OLLI, E., GRENDSTAD, G. és WOLLEBAEK, D. (2001). Correlates of Environmental Behaviors. *Environment and Behavior*, 33(2), 181-208. doi: 10.1177/0013916501332002
- OPPERMANN, M. (1993). Tourism space in developing countries. *Annals of Tourism Research*, 20(3), 535-556. doi: 10.1016/0160-7383(93)90008-Q
- PAPATHEODOROU, A. (2004). EXPLORING THE EVOLUTION OF TOURISM RESORTS. *Annals of Tourism Research*, 31(1), 219-237. doi: 10.1016/j.annals.2003.10.004
- PISKÓTI, M. (2015). *A Környezeti Identitás szerepe a környezettudatos viselkedés kialakulásában*. Doktori disszertáció, Budapesti Corvinus Egyetem.
- POOLEY, J. A. és O'CONNOR, M. (2000). Environmental education and attitudes: Emotions and beliefs are what is needed. *Environment and Behavior*, 32(5), 711-723. doi: 10.1177/0013916500325007
- PRAHALAD, C. K. és RAMASWAMY, V. (2000). Co-opting customer competence. *Harvard Business Review*, 78(1), 79-87. doi: 10.1225/R00108
- PROSHANSKY, H. M. (1978). The city and self-identity. *Environment and Behavior*, 10(2), 147-169. doi: 10.1177/0013916578102002
- PUCZKÓ, L. és RÁTZ, T. (2005). *A turizmus hatásai*. Budapest: Aula Kiadó.
- QUINTAL, V. A., LEE, J. A. és SOUTAR, G. N. (2009). Risk, uncertainty and the theory of planned behavior: A tourism example. *Tourism Management*, 31(6), 797-805. doi: 10.1016/j.tourman.2009.08.006
- RAMKISSOON, H., GRAHAM SMITH, L. D. és WEILER, B. (2013). Testing the dimensionality of place attachment and its relationships with place satisfaction and pro-environmental behaviours: A structural equation modelling approach. *Tourism Management*, 36, 552-566. doi: 10.1016/j.tourman.2012.09.003

- RAMKISSOON, H. és MAVONDO, F. T. (2015). The satisfaction–place attachment relationship: Potential mediators and moderators. *Journal of Business Research*. doi: 10.1016/j.jbusres.2015.05.002
- RAMKISSOON, H., WEILER, B. és SMITH, L. D. G. (2012). Place attachment and pro-environmental behaviour in national parks: the development of a conceptual framework. *Journal of Sustainable Tourism*, 20(2), 257-276. doi: 10.1080/09669582.2011.602194
- RAYMOND, C. M., BROWN, G. és WEBER, D. (2010). The measurement of place attachment: Personal, community, and environmental connections. *Journal of Environmental Psychology*, 30(4), 422-434. doi: 10.1016/j.jenvp.2010.08.002
- RELPH, E. (1976). *Place and placelessness*. London: Pion Limited.
- RIEMER, J. W. (2000). Job relocation, sources of stress, and sense of home. *Community, Work & Family*, 3(2), 205-217. doi: 10.1080/713658901
- RIGER, S. és LAVRAKAS, P. J. (1981). Community ties: Patterns of attachment and social interaction in urban neighborhoods. *American Journal of Community Psychology*, 9(1), 55-66. doi: 10.1007/bf00896360
- RUMPALA, Y. (2011). “Sustainable consumption” as a new phase in a governmentalization of consumption. *Theory and Society*, 40(6), 669-699. doi: 10.1007/s11186-011-9153-5
- RYAN, C. (2002). Equity, management, power sharing and sustainability-issues of the 'new tourism'. *Tourism Management*, 23(1), 17-26. doi: 10.1016/S0261-5177(01)00064-4
- SAJTOS, L. és MITEV, A. (2007). *SPSS kutatási és adatelemzési kézikönyv* Budapest: Alinea.
- SAMPSON, R. J. és GROVES, B. W. (1998). Community structure and crime: testing social disorganization theory. *American Journal of Sociology* 94., 74–80. doi: 10.1086/229068
- SCANNELL, L. és GIFFORD, R. (2010a). The relations between natural and civic place attachment and pro-environmental behavior. *Journal of Environmental Psychology*, 30(3), 289-297. doi: 10.1016/j.jenvp.2010.01.010
- SCANNELL, L. és GIFFORD, R. (2010b). Defining place attachment: A tripartite organizing framework. *Journal of Environmental Psychology*, 30(1), 1-10. doi: 10.1016/j.jenvp.2009.09.006
- SCHOLDERER, J., BALDERJAHN, I. és PAULSSEN, M. (2006). Kausalität, Linearität, Reliabilität: Drei Dinge, die Sie nie über Strukturgleichungsmodelle wissen wollten. DBW – Die Betriebswirtschaft-online, Elérhető: http://www.dbwnet.de/hits.php?docID=1308_12&pageID=34&local=1&first=34&last=44
- SCHULTZ, P. W. (2000). Empathizing with nature: The effects of perspective talking on concern for environmental issues. *Journal of Social Issues*, 56(3), 391-406. doi: 10.1111/0022-4537.00174
- SCHULTZ, P. W. (2001). The structure of environmental concern: concern for self, other people, and the biosphere. *Journal of Environmental Psychology*, 21(4), 327-339. doi: 10.1006/jevp.2001.0227

- SCHULTZ, P. W., GOUVEIA, V. V., CAMERON, L. D., TANKHA, G., SCHMUCK, P. és FRANAK, M. (2005). Values and their relationship to environmental concern and conservation behavior. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 36(4), 457-475. doi: 10.1177/0022022105275962
- SCHULTZ, P. W. és ZELEZNY, L. C. (1998). Values and Proenvironmental Behavior: A Five-Country Survey. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 29(4), 540-558. doi: 10.1177/0022022198294003
- SCHWARTZ, S. H. és LEONARD, B. (1977). Normative Influences on Altruism. In: *Advances in Experimental Social Psychology*: Academic Press.
- SCITOVSKY, T. (1990). *Az örömtelen gazdaság. Gazdaságlélektani alapvetések*. Budapest: KJK.
- SEDDIGHI, H. R. és THEOCHAROUS, A. L. (2002). A model of tourism destination choice: a theoretical and empirical analysis. *Tourism Management*, 23(5), 475-487. doi: 10.1016/S0261-5177(02)00012-2
- SENNETT, R. (2000). *New Capitalism, New Isolation: A Flexible City of Strangers*. Le Monde Diplomatique. (English Edition).
- SGUIN, C., PELLETIER, L. G. és HUNSLEY, J. (1998). Toward a Model of Environmental Activism. *Environment and Behavior*, 30(5), 628-652. doi: 10.1177/001391659803000503
- SHARPLEY, R. (2004). Tourism and sustainable development: exploring the theoretical divide. In WILLIAMS, S. (Ed.), *Tourism: Critical Concepts in Social Sciences* London: Routledge.
- SHARPLEY, R. (2009). *Tourism development and the environment: beyond sustainability?* London: Earthscan.
- SHUMAKER, S. A. és TAYLOR, R. B. (1983). Toward a clarification of people place relationships: a model of attachment to place. In FEIMER, N. R. és GELLER, E. S. (Eds.), *Environmental psychology: Directions and perspectives* New York: Praeger.
- SINGLETON, R., STRAITS, B. C. és STRAITS, M. M. (1993): *Approaches to Social Research*. Oxford: Oxford University Press.
- SIVEK, D. J. és HUNGERFORD, H. (1990). Predictors of responsible behavior in members of three wisconsin conservation organizations. *The Journal of Environmental Education*, 21(2), 35-40. doi: 10.1080/00958964.1990.9941929
- SMITH-SEBASTO, N. J. (1992). Design, development, and validation of an instrument to assess the relationship between locus of control of reinforcement and environmentally responsible behavior in university undergraduate students. *Unpublished doctoral dissertation*. Columbus: The Ohio State University.
- SMITH-SEBASTO, N. J. és D'ACOSTA, A. (1995). Designing a Likert-type scale to predict environmentally responsible behavior in undergraduate. *Journal of Environmental Education*, 27(1), 14. doi: 10.1080/00958964.1995.9941967
- SNELGAR, R. S. (2006). Egoistic, altruistic, and biospheric environmental concerns: Measurement and structure. *Journal of Environmental Psychology*, 26(2), 87-99. doi: 10.1016/j.jenvp.2006.06.003

- SPARKS, B. és PAN, G. W. (2009). Chinese Outbound tourists: Understanding their attitudes, constraints and use of information sources. *Tourism Management*, 30(4), 483-494. doi: 10.1016/j.tourman.2008.10.014
- STEDMAN, R. C. (2002). Toward a Social Psychology of Place. *Environment and Behavior*, 34(5), 561-581. doi: 10.1177/0013916502034005001
- STEDMAN, R. C. (2003). Sense of place and forest science: toward a program of quantitative research. *Forest Science*, 49(6), 822–829.
- STERN, P. C. (1997). Toward a working definition of consumption for environmental research and policy. In STERN, P. C., DIETZ, T., RUTTAN, V. R., SOCOLOW, R. H. és SWEENEY, J. L. (Eds.), *Environmentally significant consumption: Research directions* Washington, DC: National Academy Press.
- STERN, P. C. (2000). New Environmental Theories: Toward a Coherent Theory of Environmentally Significant Behavior. *Journal of Social Issues*, 56(3), 407-424. doi: 10.1111/0022-4537.00175
- STERN, P. C., DIETZ, T., ABEL, T., GUAGNANO, G. A. és KALOF, L. (1999). A value-belief-norm theory of support for social movements: The case of environmentalism. *Research in Human Ecology*, 6(2), 81-97.
- STERN, P. C., DIETZ, T. és KALOF, L. (1993). Value Orientations, Gender, and Environmental Concern. *Environment and Behavior*, 25(5), 322-348. doi: 10.1177/0013916593255002
- STERN, P. C., KALOF, L., DIETZ, T. és GUAGNANO, G. A. (1995). values, beliefs, and proenvironmental action: Attitude formation toward emergent attitude objects. *Journal of Applied Social Psychology*, 25(18), 1611-1636. doi: 10.1111/j.1559-1816.1995.tb02636.x
- STOKOLOS, D. és SHUMAKER, S. A. (1981). People in places: a transactional view of settings. In HARVEY, J. H. (Ed.), *Cognition, social behavior and environment* Hillsdale, NJ: Erlbaum.
- STRASDAS, W. (2001). *Ökotourismus in der Praxis - Zur Umsetzung der sozio-ökonomischen und naturschutzpolitischen Ziele eines anspruchsvollen Tourismuskonzeptes in Entwicklungsländern*. Studienkreis für Tourismus und Entwicklung. Ammerland/Starnberger See.
- SWARBROOKE, J. és HORNER, S. (2007). *Consumer behaviour in tourism. Second Edition*. Oxford-Burlington: Elsevier.
- SYME, G. J., NANCARROW, B. E. és JORGENSEN, B. S. (2002). The Limits of Environmental Responsibility: A Stormwater Case Study. *Environment and Behavior*, 34(6), 836-847. doi: 10.1177/001391602237251
- SZÉKELY, M. (2003). A fogyasztói magatartás alapjai: a lélek- és a gazdaságtan alapfeltevései a fogyasztásról. In HUNYADI, G. és SZÉKELY, M. (Eds.), *Gazdaságpszichológia* Budapest: Osiris.
- SZOKOLSZKY, Á. (2004). *Kutatómunka a pszichológiában*. Budapest: Osiris.
- TASNÁDI, J. (2002). *A turizmus rendszere*. Budapest: Aula.
- TAYLOR, R. B., GOTTFREDSON, S. D. és BROWER, S. (1985). Attachment to place: Discriminant validity, and impacts of disorder and diversity. *American Journal of Community Psychology*, 13(5), 525-542. doi: 10.1007/bf00923265

- TEFLER, D. J. (2002). The Evolution of Tourism and Development Theory. In SHARPLEY, R. és TEFLER, D. J. (Eds.), *Tourism and development. Concepts and Issues* Clevedon: Chanel View Publication.
- THEOBALD, W. F. (1998). *Global tourism*. Oxford; Boston: Butterworth-Heinemann.
- THØGERSEN, J. (1999). Spillover Processes in the Development of a Sustainable Consumption Pattern. *Journal of Economic Psychology*, 20, 53-81. doi: 10.1016/S0167-4870(98)00043-9
- THØGERSEN, J. és ÖLANDER, F. (2003). Spillover of Environment-Friendly Consumer Behaviour. *Journal of Environmental Psychology*, 23, 225-236. doi: 10.1016/S0272-4944(03)00018-5
- TINSLEY, H. E. és TINSLEY, D. J. (1987). Uses of factor analysis in counseling psychology research. *Journal of Counseling Psychology*, 34(4), 414-424. doi: 10.1037/0022-0167.34.4.414
- TRENTELMAN, C. K. (2009). Place attachment and community attachment: A primer grounded in the lived experience of a community sociologist. *Society & Natural Resources*, 22(3), 191-210. doi: 10.1080/08941920802191712
- TUAN, Y.F. (1974). *Topophilia: a study of environmental perception, attitudes, and values*. New York: Prentice Hall.
- TUAN, Y. F. (1977). *Space and place: The perspective of experience*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- UNEP és WTO (2005). Making tourism more sustainable: A guide for policy makers. Elérhető: <http://www.unep.fr/shared/publications/pdf/DTIx0592xPA-TourismPolicyEN.pdf>
- UNEP (2015). The sustainable tourism programme. Elérhető: http://www.unep.org/10yfp/Portals/50150/downloads/publications/10YFP/6.%200Brochure_10YFP%20Sust%20Tour%20Prog.pdf
- UNESCO (1976). The effects of tourism on socio-cultural values. *Annals of Tourism Research*, 4(2), 74-105.
- UNWTO (1980). Manila Declaration on World Tourism. Madrid: WTO.
- UNWTO (2001). Global Code of Ethics for Tourism. Elérhető: http://www.unwto.org/ethics/full_text/en/pdf/Codigo_Etico_Ing.pdf
- UNWTO (2002). Contributions of the World Tourism Organization to the World Summit on Sustainable Development. Elérhető: <http://www.e-unwto.org/content/p99m85/>
- UNWTO (2003). Sustainable development of ecotourism - A Compilation of Good Practices in SMEs. Elérhető: <http://www.wtoelibrary.org/content/v65m80/?p=03b1a50988a5453aa8d48113e745fa17&pi=1>
- UNWTO (2004). Indicators of sustainable development for tourism destinations: A Guidebook. Elérhető: <http://www.wtoelibrary.org/content/x53g07/?p=41431a2526814051a9444b910e44c829&pi=0>
- UNWTO (2005a). Making tourism more sustainable - A guide for policy makers. Elérhető:

- <http://www.wtoelibrary.org/content/w715w4/?p=ca59415b63f64c18ac8fe6b210b4b8c0&pi=1>
- UNWTO (2005b). Tourism's potential as a sustainable development strategy. Elérhető: <http://www.wtoelibrary.org/content/p21255/?p=c9184fee187442e8aac79794dc06d9c1&pi=0>
- UNWTO (2007a). Policies, strategies and tools for the sustainable development of tourism. Elérhető: <http://www.wtoelibrary.org/content/q78u17/fulltext?p=c332ed56eed34c958ff886f7cd42d0f5&pi=0#section=8660page=1>
- UNWTO (2007b). Climate change and tourism responding to global challenges. Elérhető: <http://www.unwto.org/pdf/pr071046.pdf>
- UNWTO (2009). From Davos to Copenhagen and beyond: advancing tourism's response to climate change. Elérhető: http://www.unwto.org/pdf/From_Davos_to%20Copenhagen_beyond_UNWTOpaper_ElectronicVersion.pdf
- UNWTO (2010a). Hainan Tourism Declaration. Elérhető: www.UNWTO.org/pdf/FINAL-2010_Hainan_Tourism_Declaration-revised_March_20.pdf
- UNWTO (2010b). Tourism and biodiversity. Elérhető: <http://www.unwto.org/worldtourismday/resources/pdf/WTDBackgroundPaper.pdf>
- UNWTO (2010c). Tourism and the Millennium Development Goals. Elérhető: <http://www.unwto.org/tourism&mdgsezine/>
- UNWTO (2015). Tourism highlights 2015. Elérhető: <http://www.e-unwto.org/doi/pdf/10.18111/9789284416899>
- UUSITALO, L. (1990). Consumer preferences for environmental quality and other social goals. *Journal of Consumer Policy*, 13(3), 231-251. doi: 10.1007/bf00411509
- UZZELL, D., POL, E. és BADENAS, D. (2002). Place identification, social cohesion, and environmental sustainability. *Environment and Behavior*, 34(1), 26-53. doi: 10.1177/0013916502034001003
- VALKÓ, L. (2003). *A fenntartható/környezetbarát fogyasztás és a magyar lakosság környezeti tudata*. Budapest: Aula.
- VAN DEN BERGH, J. C. J. M. és VERBRUGGEN, H. (1999). Spatial sustainability, trade and indicators: an evaluation of the 'ecological footprint'. *Ecological Economics*, 29, 61-72. doi: 10.1016/S0921-8009(99)00032-4
- VAN DER KLIS, M. és KARSTEN, L. (2009). Commuting partners, dual residences and the meaning of home. *Journal of Environmental Psychology*, 29(2), 235-245. doi: 10.1016/j.jenvp.2008.11.002
- VARGÁNÉ CSOBÁN, K. (2007). A teherbíró képesség kérdésköre a turizmusban *In: International Conference on Agricultural Economics, Rural Development and Informatics, 20-21st March, 2007 2007 Debrecen.*
- VARGÁNÉ CSOBÁN, K. és BAUERNÉ GÁTHY, A. (2009). An Analysis of the Strategies for Sustainable Development Based on the Principles of Sustainable

- Tourism. Konferencia cikk a 4th Aspects and Visions of Applied Economics and Informatics konferencián, Debrecen.
- VASKE, J. J. és KOBRIN, K. C. (2001). Place Attachment and environmentally responsible behavior. *The Journal of Environmental Education*, 32(4), 16 - 21.
- VERÉCZI, G. (2003). A Turisztikai Világszervezet ökoturizmus kutatási programja. *Turizmus Bulletin*, 7(3), 19-24.
- VERPLANKEN, B. és FAES, S. (1999). Good intentions, bad habits, and effects of forming implementation intentions on healthy eating. *European Journal of Social Psychology*, 29(5-6), 591-604. doi: 10.1002/(sici)1099-0992(199908/09)29:5/6<591::aid-ejsp948>3.0.co;2-h
- VIDÉKFEJLESZTÉSI MINISZTERIUM ÉS PANNON EGYETEM (2012). A magyarországi nemzeti parkok látogatóinak jellemzői 2012-ben. Veszprém.
- VORKINN, M. és RIESE, H. (2001). Environmental concern in a local context. *Environment and Behavior*, 33(2), 249-263. doi: 10.1177/00139160121972972
- WAKEFIELD, S. E. L., ELLIOTT, S. J., COLE, D. C. és EYLES, J. D. (2001). Environmental risk and (re)action: air quality, health, and civic involvement in an urban industrial neighbourhood. *Health & Place*, 7(3), 163-177. doi: 10.1016/S1353-8292(01)00006-5
- WALKER, G. J. és CHAPMAN, R. (2003). thinking like a park: The effects of sense of place, perspective-taking, and empathy on pro-environmental intentions. *Journal of Park & Recreation Administration*, 21(4), 71-86.
- WEARING, S. (2001). *Volunteer tourism, experiences that make a difference*. Oxon: CABI Publishing.
- WEAVER, D. (2006). *Sustainable Tourism: Theory and Practice*. Oxford: Elsevier Butterworth-Heinemann.
- WEBER, M. (1967). *Gazdaság és társadalom*. Budapest: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.
- WEBSTER, F. E., JR. (1975). Determining the Characteristics of the Socially Conscious Consumer. *The Journal of Consumer Research*, 2(3), 188-196. doi: 10.1086/208631
- WEEDEN, C. (2002). Ethical tourism: An opportunity for competitive advantage? *Journal of Vacation Marketing*, 8(2), 141-153. doi: 10.1177/135676670200800204
- WEF (2011). The Consumption Dilemma. Leverage points for accelerating sustainable growth. Elérhető: http://www3.weforum.org/docs/WEF_ConsumptionDilemma_SustainableGrowth_Report_2011.pdf
- WEIBER, R. és MÜHLHAUS, D. (2010). *Strukturgleichungsmodellierung*. Berlin-Heidelberg: Springer
- WILLIAMS, D. R., PATTERSON, M. E., ROGGENBUCK, J. W. és WATSON, A. E. (1992). Beyond the commodity metaphor: Examining emotional and symbolic attachment to place. *Leisure Sciences*, 14(1), 29-46. doi: 10.1080/01490409209513155

- WILLIAMS, D. R. és ROGGENBUCK, J. W. (1989). Measuring place attachment: Some preliminary results. Konferencia cikk a Outdoor Planning and Management NRPA Symposium on Leisure Research konferencián, San Antonio, Texas. Elérhető: <http://www.fs.fed.us/rm/value/docs/nrpa89.pdf>
- WILLIAMS, D. R. és STEWART, S. I. (1998). Sense of place: An elusive concept that is finding a home in ecosystem management. *Journal of Forestry*, 96(5), 18-23. doi:
- WILLIAMS, D. R. és VASKE, J. J. (2003). The Measurement of Place Attachment: Validity and Generalizability of a Psychometric Approach. *Forest Science*, 49(6), 830-840.
- WILLIAMS, S. (1998). *Tourism geography*. London és New York: Routledge.
- WOLDOFF, R. A. (2002). The effects of local stressors on neighborhood attachment. *Social Forces*, 81(1), 87-116. doi: 10.1353/sof.2002.0065
- WTO (1998). *A fenntartható turizmus fejlesztése. Irányelvek a turizmus tervezőinek és szervezőinek*. Budapest: Geomédia Kiadó.
- YUKSEL, A., YUKSEL, F. és BILIM, Y. (2010). Destination attachment: Effects on customer satisfaction and cognitive, affective and conative loyalty. *Tourism Management*, 31(2), 274-284. doi: 10.1016/j.tourman.2009.03.007
- ZSÓKA, Á. (2007). A fenntartható fogyasztás alapfeltétele: a környezettudatos egyéni magatartás. Konferencia cikk a Fenntartható fogyasztás Magyarországon 2007 konferencián, Budapest. Elérhető: http://www.tve.hu/attachment/file/31/Fenntarthato_fogyasztas_konferenciakotet.pdf
- ZSÓKA, Á., MARJAINÉ SZERÉNYI, Z. és SZÉCHY, A. (2011). A környezeti nevelés szerepe a fenntarthat fogyasztás és életmód kialakításában. In CSUTORA, M. és HOFMEISTER-TÓTH, Á. (Eds.), *Fenntartható fogyasztás? A fenntartható fogyasztás gazdasági kérdései* Budapest: BCE Norway Grants.
- ZSOLNAI, L. (2007). Felelősség és döntés. *Korunk*, 5, 29-35.

MELLÉKLET

1. melléklet: Az UNWTO 2002-2015 közötti programjai

Forrás: saját szerkesztés

Esemény	Év	Téma	Fókusz	Megvitatott kérdések
Johannesburgi Csúcs, 2002	2002	A WTO közreműködésnek összegzése a Fenntartható Fejlődési Világtanácsban (UNWTO, 2002)	WTO szerepköre	<ul style="list-style-type: none"> • WTO szerepe a fenntartható turizmus kialakításában
Kiadvány	2003	Az ökoturizmus fenntartható fejlődése (UNWTO, 2003)	Jó gyakorlatok a KKV-k számára	<ul style="list-style-type: none"> • kis- és középvállalatok szerepe, • megvalósult jó gyakorlatok • határokon átnyúló együttműködések • irányadás az ökoturizmus helyi körülményeknek megfelelő gyakorlati átültetésére
Kiadvány	2004	Turisztikai desztinációk fenntartható fejlődésének indikátorai (UNWTO, 2004)	Mérési kérdések desztinációra vonatkozóan	<ul style="list-style-type: none"> • legfőbb fenntarthatósági kérések összegzése • indikátorok és mérőeszközök javaslása • praktikus információforrások
Kiadvány	2005	A turizmus fenntarthatóbbá tétele - Irányadások szabályozásokhoz (UNWTO, 2005a)	Szabályozási kérdések	<ul style="list-style-type: none"> • útmutatás kormányzatoknak a fenntartható turizmus szabályzási keretének kialakítására és alkalmazására
WTO Turizmus Szabályzási Fórum, 2004	2005	A fenntartható fejlődési stratégiában rejlő turisztikai potenciál (UNWTO, 2005b)	Szabályozás és stratégiaalkotás	<ul style="list-style-type: none"> • stratégiai és szabályozási kérdések • tudásmenedzsment • esettanulmányok
Kiadvány	2007	A turizmus fenntartható fejlődését előmozdító szabályozások, stratégiák és eszközök (UNWTO, 2007a)	Szabályozás és stratégiaalkotás	<ul style="list-style-type: none"> • stratégiai és szabályozási kérdések • határokon átívelő együttműködések • indikátorok szerepe • jó gyakorlatok és technikák összegzése
A Sivatagok és Elsivatagosodás Nemzetközi Éve, 2006	2007	A sivatagi turizmus fenntartható fejlődése (UNWTO, 2007b)	Irányadások a sivatagi kérdésekre	<ul style="list-style-type: none"> • az extrém klíma kihívásai • fenntartható fejlődés sivatagspecifikus átültetése
Davos Deklaráció, 2007	2009	A turizmus válasza a klímaváltozásra (UNWTO, 2009)	Klímaváltozás és üvegházhatású gázok	<ul style="list-style-type: none"> • GHG kibocsátás korlátozásának hatásai a turizmusra • kormányok és a vállalati szektor felelősségei a klímaváltozás kapcsán • társadalmi tudatosítás
A Biodiverzitás Nemzetközi Éve, 2010 (WTD)	2010	Turizmus és a biodiverzitás összekapcsolása (UNWTO, 2010b)	Turizmus természeti tőkéje	<ul style="list-style-type: none"> • biodiverzitás megőrzése • lakossági tájékoztatás, ismeretek bővítése • megvalósíthatósági kérdések
Turizmus és a Millenniumi Fejlődési Célok, 2010	2010	Kitűzött feladatok 2015-ig (UNWTO, 2010d)	CSR gyakorlat	<ul style="list-style-type: none"> • turizmus fenntartható fejlődésben betöltött szerepe • vállalati felelősségvállalás formáinak összegzése
Fenntartható Turizmus Program	2015	Tíz éves keretprogram a fenntartható fogyasztási és termelési minták formálására (UNEP, 2015)	10YFP program	<ul style="list-style-type: none"> • a 10YFP program turizmusra történő kiterjesztése

2. melléklet: A fenntarthatóság jegyében megfogalmazott turisztikai törekvések definíciói

Forrás: saját szerkesztés

Szegénység csökkentését támogató turizmus (Pro-Poor Tourism)

Az ide sorolható turisztikai termékek célja, hogy erősítse a turisztikai iparág és a szegénységben élők együttműködését. Hozzájárul a szegénység csökkentéséhez, valamint szerephez juttatja a szegénységben élőket termékfejlesztése során.

Forrás: <http://www.propoortourism.org.uk>

Közösségi turizmus (Community Tourism)

Olyan kezdeményezések összessége, amely a helyi lakosok fokozott együttműködésére alapoz. A helyi közösség a vállalatok közötti kapcsolatok révén nagyobb kontrollt gyakorol a turizmusra, így az ebből származó előnyei is jelentősebbek. A közösség szervezetei integráló szerepet töltenek be a helyi adottságok fejlesztésében, illetve hozzájárul a helyiek külföldi befektetők általi kizsákmányolását megakadályozó szabályozási keret kialakításához.

Forrás: Boxill (2003)

Társadalmi turizmus (Social Tourism)

A kezdeményezés célja, hogy az anyagi vagy más nehézségekkel küzdő társadalmi csoportok utaztatását lehetővé tegye, ezáltal biztosítsa minden ember számára az utazáshoz való jogot. A csúcsteleponon kívüli kedvezményes ajánlatai ezáltal hozzásegítik a hátrányos helyzetű társadalmi csoportokat is az utazás élményéhez, valamint biztosítják a szezonszéthúzás lehetőségét.

Forrás: Ryan (2002)

Etikus turizmus (Ethical Tourism)

Az etikus turizmus azon a megfontoláson alapul, hogy minden érintett és érdekelt fél felelősséggel tartozik döntéshozatala során. Az egyes stakeholderek szükségleteit etikai oldalról vizsgálva a felek egyenlőségét hangsúlyozza a döntéshozatali folyamatban.

Forrás: Weeden (2002)

Méltányos turizmus (Fair Tourism)

A megközelítés a turisztikai termékek méltányos árát emeli ki, amely hozzásegíti a helyi közösséget életkörülményeik javításához. Fókuszában olyan személyek állnak, akiknek hatalmi vagy anyagi forrásaik nem elégségesek ahhoz, hogy a turizmust kontrollálni tudják. Ide sorolhatjuk azokat a turisztikai vállalkozásokat, akik nem rendelkeznek megfelelő tőkével, a helyi lakosságot, a bennszülött közösségeket vagy a turizmusban dolgozókat.

Forrás: <http://www.tourismconcern.org.uk/>

Ökoturizmus (Ecotourism)

Az ökoturizmus fogalmába a következő jellegzetességeket felmutató 'termékek' tartozhatnak:

- (1) A természet alapú turizmus minden olyan fajtája, amelyben az utazó elsősorban a természetet, valamint a természetes környezethez kapcsolódó kultúrákat szeretné megfigyelni és megtapasztalni.
- (2) Az ökoturizmusra jellemző, hogy oktatási és interpretációs elemeket tartalmaz.
- (3) Az ökoturisztikai utakat általában, de nem kizárólag, erősen szakosodott utazásszervezők szervezik, jellemzően kis csoportoknak. A célterületen az utazásszervező az utazásszervező rendszerint kisebb helyi vállalkozásokkal áll kapcsolatban.
- (4) Az ökoturizmusban részt vevők törekednek a természeti, illetve társadalmi-kulturális környezetre gyakorolt negatív hatások minimalizálására.
- (5) Az ökoturizmus hozzájárul a számára vonzerőt jelentő természetes területek fenntartásához, mert a természeti környezetben élő lakóközösségek, illetve a természetvédelmi céllal működő szervezetek és hatóságok számára bevételt biztosít, a helyi közösségek számára munkalehetőségeket, bevételi forrásokat teremt, valamint növeli a tudatosságot a természeti és kulturális kincsek megóvása iránt a helyi lakosok és turisták körében.

Forrás: Ecotourism Market Reports, 2002 in: Verézi (2003)

Önkéntes Turizmus (Volunteer tourism)

A turizmus azon formája, amely során az utazás önkéntes munkavégzéssel társul. A turista idejét, pénzét és egyéb emberi erőforrásait lakóhelyétől eltérő desztinációkban hasznosítja azzal a céllal, hogy kulturális, környezeti és spirituális élményeket szerezzen.

Forrás: Wearing (2001)

Szelíd turizmus (Gentle Tourism)

Olyan vendégforgalmat jelent, amely a helyi lakosság és a vendégek közötti kölcsönös megértést segíti elő, nem veszélyeztetni a látogatott területek kulturális sajátosságait és lehetővé teszi a környezet kímélését.

Forrás: CIPRA, 1985 in: Tasnádi (2002)

3. melléklet: Kvalitatív kutatás instrukciói

Forrás: Saját szerkesztés

KVALITATÍV KUTATÁS A HELYKÖTÖDÉS TÉMAKÖRÉBEN

Kedves Hallgatónk!

A Fogyasztáselmélet és Vásárlói Magatartás című tárgy tematikájában szereplő esszé írás egyik kérdéssorát látod. A kutatásban való részvétellel a tanszékünkön folyó tudományos munkánkat támogatod.

A részvétel önkéntes, a válaszadást 5 ponttal értékeljük. Munkád a következő e-mail címre várjuk visszajuttatni 2011. április 25-ig:

kata.kelemen@uni-corvinus.hu

Együttműködésedet köszönjük!

Marketingkutatás és Fogyasztói Magatartás Tanszék

Kérlek, idézd fel azt a nyaralásod, amely a helyszín miatt volt a legmeghatározóbb Számodra az életed során! Meséld el az ott töltött idő történéseit! A történet során meséld úgy, mintha a legjobb barátaidnak tennéd! A történetnek, akárcsak egy jó beszélgetésen nincsenek korlátai, annyit és úgy meséld róla, ahogyan jólesik!

(egy oldal kijelölt felület a kifejtéshez)

Tettél olyan dolgot, ami az adott hely megóvását célozta? Minden olyan helyszínen tett vagy későbbi cselekvésedről számolj be, amely hozzájárulhatott ahhoz, hogy a hely megőrizze eredeti állapotát!

(fél oldal kijelölt felület a kifejtéshez)

Tettél olyan dolgot, ami az adott helyet károsította? Minden olyan helyszínen tett vagy későbbi cselekvésedről számolj be, amely hozzájárulhatott az adott hely károsodásához!

(fél oldal kijelölt felület a kifejtéshez)

4. Demográfia

1. Nemed:
2. Életkorod:
3. Állandó lakhelyed (kérlek, húzd alá a megfelelőt):
 - a. főváros
 - b. megyeszékhely
 - c. város
 - d. község, falu
4. Éltél már hosszabb ideig (3 hónapnál tovább) külföldön?
 - a. igen
 - b. nem
5. Amennyiben éltél már 3 hónapnál tovább külföldön, kérlek, nevezd meg az országot:.....

Kérlek, add meg Neptun kódodat a plusz pontok elszámolásához:

(A neptun-kódot és a válaszokat nem kapcsoljuk össze, csak a pont jóváírásához szükséges. A válaszokat bizalmasan kezeljük, csak a kutatáshoz használjuk fel.)

KÖSZÖNJÜK AZ EGYÜTTMŰKÖDÉSEDET!

4. melléklet: Halpenny három aldimenziós helykötődés skálája
Forrás: Halpenny (2006), saját fordítás

Helyidentitás

- Amikor meglátogatom az XXX Nemzeti Parkot, mások olyannak látnak, amilyenek szeretném, hogy lássanak.
- Erősen azonosulok az XXX Nemzeti Parkkal.
- Úgy érzem, az XXX Nemzeti Park a részem.
- Sokat elárul rólam az, hogy az XXX Nemzeti Parkot látogatom.
- Az XXX Nemzeti Park nagyon sokat jelent számomra.
- Úgy érzem, igazán önmagam lehetek, ha az XXX Nemzeti Parkban vagyok.

Hely iránti érzelem

- Boldogabbnak érzem magam, ha az XXX Nemzeti Parkban vagyok.
- Az XXX Nemzeti Park a legkedvesebb hely számomra, ahol lehetek.
- Erős, pozitív érzéseim vannak az XXX Nemzeti Park iránt.
- Imádom az XXX Nemzeti Parkot.
- Nyugodtnak érzem magam, amikor az XXX Nemzeti Parkban vagyok.
- Igazán hiányzik az XXX Nemzeti Park, ha túl sokáig távol maradok.

Helyfüggőség

- Semmilyen más környékkel sem tudnám pótolni az XXX Nemzeti Parkot, hogy azokat a dolgokat csináljam, amiket itt szoktam.
 - Más hasonló helyeken nem tudnám annyira élvezni azokat a dolgokat, amiket az XXX Nemzeti Parkban csinállok.
 - Sokkal elégedettebb vagyok, amikor az XXX Nemzeti Parkot látogatom meg, mint amikor bármely más helyet.
 - Az XXX Nemzeti Park a legjobb hely arra, hogy azt csináljam, amit szeretek.
-

5. melléklet: A helykötődés leíró statisztikái

Forrás: saját szerkesztés

Helykötődés	N	M	SD
Erősen azonosulok az XXX Nemzeti Parkkal.	256	2,82	1,189
Boldogabbnak érzem magam, ha az XXX Nemzeti Parkban vagyok.	256	3,39	1,170
Más hasonló helyeken nem tudnám annyira élvezni azokat a dolgokat, amiket az XXX Nemzeti Parkban csinállok.	256	2,40	1,140
Erős, pozitív érzéseim vannak az XXX Nemzeti Park iránt.	256	3,79	1,011
Semmilyen más környékkel sem tudnám pótolni az XXX Nemzeti Parkot, hogy azokat a dolgokat csináljam, amiket itt szoktam.	256	2,45	1,307
Sokat elárul rólam az, hogy az XXX Nemzeti Parkot látogatom.	256	2,13	1,177
Úgy érzem, igazán önmagam lehetek, ha az XXX Nemzeti Parkban vagyok.	256	2,57	1,199
Igazán hiányzik az XXX Nemzeti Park, ha túl sokáig távol maradok.	256	2,31	1,342
Az XXX Nemzeti Park a legjobb hely arra, hogy azt csináljam, amit szeretek.	256	2,15	1,117
Az XXX Nemzeti Park nagyon sokat jelent számomra.	256	2,88	1,222
Sokkal elégedettebb vagyok, amikor az XXX Nemzeti Parkot látogatom meg, mint amikor bármely más helyet.	256	2,25	1,161
Nyugodtnak érzem magam, amikor az XXX Nemzeti Parkban vagyok.	256	3,70	1,179
Az XXX Nemzeti Park a legkedvesebb hely számomra, ahol lehetek.	256	2,03	1,176
Amikor meglátogatom az XXX Nemzeti Parkot, mások olyannak látnak, amilyenek szeretném, hogy lássanak.	256	2,25	1,128
Imádom az XXX Nemzeti Parkot.	256	2,99	1,262
Úgy érzem, az XXX Nemzeti Park a részem.	256	2,19	1,207

6. melléklet: A parkspecifikus környezettudatos viselkedés leíró statisztikái

Forrás: saját szerkesztés

Parkspecifikus környezettudatos viselkedés	N	M	SD
Felveszem a más látogatók által elszórt szemetet az XXX Nemzeti Parkban.	254	2,87	1,231
Megemlítem a barátaimnak, hogy ne etessék az állatokat a XXX Nemzeti Parkban és a hozzá hasonló helyeken.	254	2,26	1,150
Aláírom azokat a petíciókat, amelyek az XXX Nemzeti Park vagy a hozzá hasonló helyek megővését szolgálják.	254	3,30	1,371
Többet tudok meg az XXX Nemzeti Park természeti környezetéről.	254	2,74	1,198
Levelet írok az XXX Nemzeti Park támogatása érdekében.	254	1,46	,808
Felajánlom az időmet olyan projektekre, amely segít az XXX Nemzeti Park megőrzésében.	254	1,74	,963
Másokat is ösztönözök arra, hogy csökkentsék a hulladékukat és vegyék fel a szemetüket, ha az XXX Nemzeti Parkban járnak.	254	2,78	1,299
Részt veszek az XXX Nemzeti Park menedzselésével kapcsolatos közösségi találkozókön.	254	1,39	,707
Magasabb belépő árakat fizetek az XXX Nemzeti Parkban, ha azt programok finanszírozására vezették be és használják.	254	2,41	1,296
Önként csökkentem az XXX Nemzeti Park egy népszerű pontjának látogatását, ha az környezeti károkat szenvedett és ez segíti a felépülését.	254	1,59	,910
Önként abbahagyom az XXX Nemzeti Park egy népszerű pontjának látogatását, ha az környezeti károkat szenvedett és ez segíti a felépülését.	254	1,58	,920
Adományokkal segítem az olyan helyek megővését, mint az XXX Nemzeti Park.	254	1,70	,949

7. melléklet: A parkspecifikus környezettudatos viselkedés skála a priori faktorelemzésének eredménye

Forrás: Saját szerkesztés, N= 256

Állítások	Component	
	1	2
Önként abbahagyom az XXX Nemzeti Park egy népszerű pontjának látogatását, ha az környezeti károkat szenvedett és ez segíti a felépülését.	0,891	0,054
Önként csökkentem az XXX Nemzeti Park egy népszerű pontjának látogatását, ha az környezeti károkat szenvedett és ez segíti a felépülését.	0,887	0,101
Részt veszek az XXX Nemzeti Park menedzselésével kapcsolatos közösségi találkozókön.	0,753	0,196
Felajánlom az időmet olyan projektekre, amely segít az XXX Nemzeti Park megőrzésében.	0,752	0,345
Adományokkal segítem az olyan helyek megóvását, mint az XXX Nemzeti Park.	0,641	0,317
Másokat is ösztönözök arra, hogy csökkentsék a hulladékukat és vegyék fel a szemetüket, ha az XXX Nemzeti Parkban járnak.	0,257	0,731
Felveszem a más látogatók által elszórt szemetet az XXX Nemzeti Parkban.	0,082	0,706
Megemlítem a barátaimnak, hogy ne etessék az állatokat a XXX Nemzeti Parkban és a hozzá hasonló helyeken.	0,090	0,693
Többet tudok meg az XXX Nemzeti Park természeti környezetéről.	0,186	0,679
Aláírom azokat a petíciókat, amelyek az XXX Nemzeti Park vagy a hozzá hasonló helyek megóvását szolgálják.	0,184	0,565

8. melléklet: Ramkissoon és tsai. (2013) négy aldimenziós skálájának vizsgálataA teljes skála Cronbach α értéke 0,90 volt

Forrás: Saját szerkesztés

Aldimenziók	Állítások	Átlag	Szórás	Elemszám
Helyfüggés		M=2,41	SD=1,27	$\alpha=0,791$
PD1	Azokhoz a tevékenységekhez, amik a leginkább szórakoztatnak, ez a nemzeti park rendelkezik a legjobb környezettel és ellátottsággal.	2,61	1,36	69
PD2	Azokhoz a dolgokhoz, amiket szívesen csinállok nem tudok jobb környezetet és ellátottságot elképzelni, mint amit ez a nemzeti park nyújt.	1,99	1,18	69
PD3	Egy látogatás a/az XXX Nemzeti Parkban jobban szórakoztat bármely más helynél.	2,59	1,25	69
Hely iránti érzelem		M=2,32	SD=1,17	$\alpha=0,849$
PA1	Sokat jelent számomra ez a nemzeti park.	2,61	1,23	69
PA2	Nagyon kötődöm ehhez a nemzeti parkhoz.	2,39	1,23	69
PA3	Úgy érzem, hozzátartozom ehhez a nemzeti parkokhoz és annak környezetéhez/ellátottságához.	1,96	1,05	69
Helyidentitás		M=2,00	SD=1,05	$\alpha=0,765$
PI1	Erősen azonosulok ezzel a nemzeti parkkal.	2,23	1,15	69
PI2	Úgy érzem, életem részévé vált ez a nemzeti park.	2,06	1,06	69
PI3	Sokat elárul rólam, hogy ezt a nemzeti parkot látogatom.	1,71	0,94	69
Társas kapcsolat		M=1,51	SD=0,80	$\alpha=0,553$
PSB1	Számos barátommal veszíteném el a kapcsolatot, ha többé nem látogatnám ezt a nemzeti parkot.	1,12	0,47	69
PSB2	A barátaim/családtagjaim csalódottak lennének, ha más környezetű és ellátottságú helyeket kezdenék el látogatni.	1,41	0,69	69
PSB3	A legtöbb barátom/családtagom jobban szereti ezt a nemzeti parkot más parkoknál.	2,00	1,22	69

9. melléklet: Nemzeti parkok rövid bemutatása

Szerkesztve a Magyar Nemzeti Parkok honlapján feltüntetett bemutatkozó anyagokból

Forrás: <http://magyarnemzetiparkok.hu/>

(1) Aggteleki Nemzeti Park

A nemzeti park területén található 280 barlang 1995 óta az UNESCO Világörökség részét képezik. A különböző keletkezésű és változatos formakincsű barlangok közül (jelenleg látogathatóak: Meteor-, Vass Imre-, Kossuth-, Béke-, Rákóczi-barlang) a karsztvidék legjelentősebb képviselője a Baradla-barlang, melynek barlangrendszere és vízgyűjtő területe 2001 óta a Ramsari Egyezmény hatálya alatt áll. A barlangban az 1 órás könnyű sétatúrától, a 6-7 órás kalandtúraig eltérő programokban vehetnek részt az ideérkezők. Méretei, akusztikája, kiépítettsége továbbá lehetővé teszi koncertek rendezését is.

(2) Balaton-felvidéki Nemzeti Park

Az 1997-ben megalakult nemzeti park területe hat korábbi tájvédelmi körzetből tevődik össze. Életre hívásával megvalósult a magyar természetvédelem régi álma: a sokáig egymástól különálló védett területek összekapcsolásával létrejött a Balaton-felvidék összefüggő területére kiterjedő védett ökológiai rendszer. Tájegységei közül a Kis-Balatont a vizes élőhelyek nemzetközi védelmét szolgáló Ramsari Egyezmény is óvja. A Tihanyi-félsziget – kiemelkedő geológiai értékei és a területen zajló természetvédelmi munka elismeréseként – 2003-ban Európa Diplomás területté vált.

(3) Bükk Nemzeti Park

A Bükk hazánk átlagmagasságát tekintve legmagasabb hegységünk, mészkő ormai meghaladják a 800-900 m-es magasságot. Meredek ormai, a „Kövek vonulata”, mély szurdokvölgyei, a Bükk-fennsík karsztos felszíne, hegyi rétjei, változatos élőhelyi feltételeket biztosítanak az itt megtelepedett növény- és állatvilág számára. Több endemikus, reliktum, a hazai és nemzetközi viszonylatban ritka faj ismert a Bükkben. A karsztos hegység kiterjedt barlangrendszerrel rendelkezik, a hazai ismert barlangoknak több mint egynegyede itt található. A hegység forrásbarlangjai az ősember lakóhelyei voltak. A magaslatokon a sáncok, földvárak maradványai, vármok, máshol kolostorromok emlékeztetnek arra, hogy a hegységnek mindig jelentős szerepe volt a történelmi korokban.

(4) Duna-Dráva Nemzeti Park

A Duna-Dráva Nemzeti Park a két névadó folyó mentén, közel 50.000 hektár területen húzódik. A folyókat övező tájak képét a víz munkája alakította ki. Az ártéri területeken rendkívül változatos élőhelyek találhatóak, sok védett és ritka növény- és állatfajjal. A Duna-Dráva Nemzeti Park Igazgatóság működési területe a két nagy folyón kívül egész Dél-Dunántúlra kiterjed, magába foglalva öt tájvédelmi körzetet és 19 természetvédelmi területet. A védett területek nagy része egyúttal az EU ökológiai hálózata, a NATURA2000 részét képezi.

(5) Duna-Ipoly Nemzeti Park

Egyedülálló sokszínűségében négy tájegységünk, a Pilis–Visegrádi-hegység, a Börzsöny hegység, az Ipoly-völgy, valamint az Alföld Duna menti darabkaja ötvöződik harmonikus egységgé. A nemzeti park e sajátos szépségű hegyvidéki erdők és folyó menti élőhelyek természeti értékeit hivatott megőrizni. A Duna-Ipoly Nemzeti Park hazánk központi térségében, Budapesttől északra terül el, s több helyen érintkezik a magyar–szlovák határral. A nemzeti park egyes részterületei már a főváros közvetlen szomszédságában találhatóak.

(6) Fertő-Hanság Nemzeti Park

A Fertő vidéke éghajlati övezetek, növény- és állatföldrajzi határok találkozási helye. Ezek az Európában egyedülálló adottságok és a kis területen előforduló élőhelyek sokszínűsége határozzák meg e táj arculatát. A nemzeti park mozaikos szerkezetű. Főbb területei a Fertő-táj, a Hanság a Tóköz, valamint a Répce mente

(7) Hortobágyi Nemzeti Park

A nemzeti park területe (80.135 hektár) a Hortobágy és Nagykunság tájait, valamint a Tisza-tó egyes részeit foglalja magába. Hazánk első, 1973-ban alapított, egyben a legnagyobb kiterjedésű nemzeti parkja. Mint „Magyarország legjobb élő hagyományokat ápoló desztinációja”, Kiváló Európai Desztináció (EDEN 2008) nemzetközileg is elismert pásztorkultúráját mai napig őrzi. 2011-ben a nemzeti park területén jelölték ki Európa harmadik „nemzetközi csillagoségbolt-parkját”, mely a természetes éjszakai környezet megóvásával a fényszennyezésmentes égbolt látványát és az éjszakai élővilág értékeinek bemutatását hivatott szolgálni.

(8) Kiskunsági Nemzeti Park

1975-ben az ország második nemzeti parkjaként alakult a Duna-Tisza közén. Az alapításkor 6 nemzeti parki terület mára kilenc egységből áll. Kiterjedése 50523 hektár. A Kiskunsági Nemzeti Park célja a Duna-Tisza köze jellegzetes arculatának, a táj természeti értékeinek, földtani képződmények, vizeinek megőrzése, ezen értékek tudományos kutatása és oktatási, ismeretterjesztési célú bemutatása.

(9) Körös-Maros Nemzeti Park

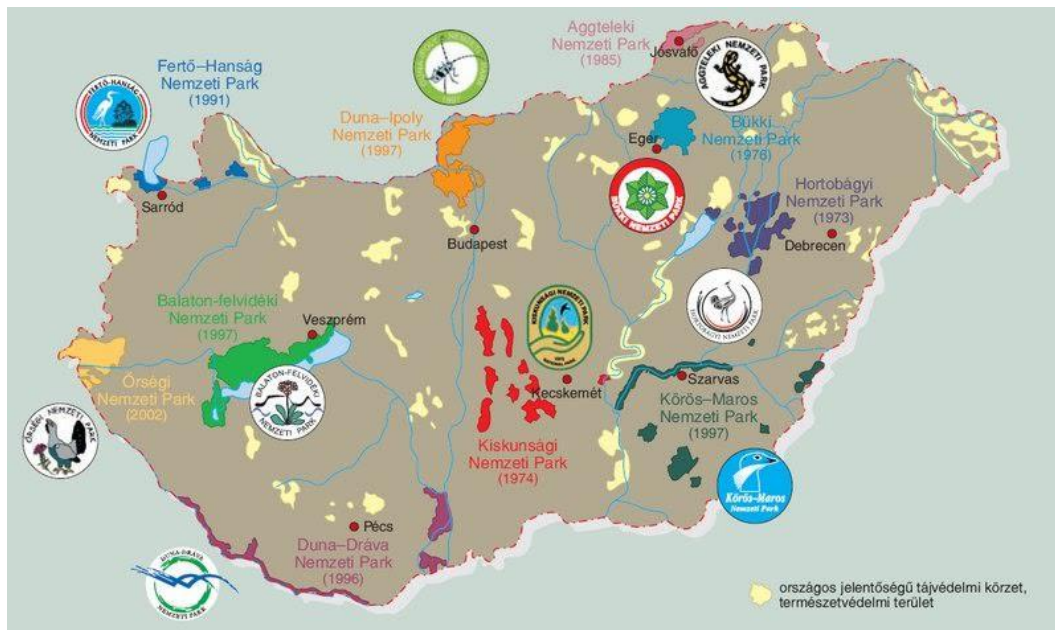
A nemzeti park 13 mozaikból áll, ahol az egyes területrészek az ősi táj töredékekben fennmaradt, jellemző élőhelyeinek, folyóinak, mocsarainak és pusztáinak egy-egy darabját hivatott megőrizni az utókor számára.

(10) Őrségi Nemzeti Park

Az Őrség hazánk egyetlen olyan tájegysége, ahol a lakosság a honfoglalás óta folyamatosan egy helyben él. Az itt élő emberek évszázadok során alakították ki a táj arculatát apró parcellás gazdálkodásukkal, tájba simuló épületeikkel, mindezt harmóniában a természettel, megőrizve, fenntartva annak sokszínű változatosságát. E csodálatos táj természeti, kultúrtörténeti, néprajzi értékeinek megóvására az Őrségi Nemzeti Park ügyel.

10. melléklet: A nemzeti parkokat bemutató vizuális támogatás a kérdőívben

Forrás: http://www.mozaweb.hu/Lecke-BIO-Biologia_9-Termeszeti_es_kornyezetvedelem-102487

11. melléklet: Az empirikus kutatás kérdőíve

D1. Kérem, jelölje be a nemét!

Kötelező:IGEN

- 1. Férfi
- 2. Nő

D2. Hány éves Ön?

Kérem, írja be betöltött éveinek számát!

Kötelező:IGEN

1.éves *Numerikus:IGEN* *Min:15-69*

D3. Kérem, jelölje meg, melyik településen van az Ön állandó lakhelye!

A legördülő menü megnyitásához kérjük, kattintson a lefelé mutató nyílra. A települést ezután úgy választhatja ki a megnyitott menüből, hogy lefelé görgeti a listát, vagy elkezdí begépelni a településének a nevét.

Kötelező:IGEN

- 1.

D4a. Az Ön tartózkodási helye (ideiglenes lakcím) megegyezik az Ön állandó lakóhelyével?

Kötelező:IGEN

- 1. igen
- 2. nem

D4. Kérem, jelölje meg, melyik településen él Ön! A legördülő menü megnyitásához kérjük, kattintson a lefelé mutató nyílra. A települést ezután úgy választhatja ki a megnyitott menüből, hogy lefelé görgeti a listát, vagy elkezdí begépelni a településének a nevét.

Megjelenik ha: D4a == 2

Kötelező:IGEN

- 1.

D9. Kérem, jelölje be a legmagasabb befejezett iskolai végzettségét!

Kötelező:IGEN

- 1. Nem befejezett általános iskola
- 2. Befejezett általános iskola
- 3. Befejezett szakiskola/ Szakmunkásképző
- 4. Érettségi (befejezett szakközépiskola, gimnázium)
- 5. Befejezett főiskola/BA diploma
- 6. Befejezett egyetem/MA diploma

SZ1. Járt Ön nemzeti parkban az elmúlt 12 hónapban?

Kötelező:IGEN

- 1. Igen, belföldön
- 2. Igen, külföldön
- 3. Nem

SZ1_1!=1 --> exit,nem megfelelő

D5. Hogyan határozná meg lakóépületének jellegét, ahol életvitelszerűen él jelenleg?

Kötelező:IGEN

- 1. Lakótelepi
- 2. Többlakásos zöldövezeti
- 3. Többlakásos nem zöldövezeti
- 4. Egy szintes iker- vagy családi ház
- 5. Több szintes iker- vagy családi ház
- 6. Hagyományos építésű parasztház
- 7. Tanya
- 8. Egyéb, nem lakás céljára épült épület

D6. Hogyan határozná meg lakókörnyezetének jellegét, ahol életvitelszerűen él jelenleg?

Kötelező:IGEN

- 1. Városias (hagyományos beépítésű)
- 2. Lakótelep
- 3. Villanegyed vagy villanegyed jellegű társasházi lakónegyed
- 4. Lakópark
- 5. Családi házas
- 6. Falusias jellegű
- 7. Külterületi övezet
- 8. Egyéb

D7. Milyen státuszban él jelenlegi lakhelyén?

Kötelező:IGEN

- 1. Tulajdonos / résztulajdonos
- 2. Tulajdonos hozzátartozója
- 3. Bérlő
- 4. Egyéb

D8. Gyerekkori lakhelye 14 éves koráig.

Amennyiben időközben átminősítették a települést, ahol felnőtt, kérem, azt a kategóriát válassza, amikor még ott lakott! Amennyiben bizonytalan, kérem, a nem tudom választ jelölje!

Kötelező:IGEN

- 1. Budapest
- 2. Megyeszékhely
- 3. Város
- 4. Község, falu
- 5. Nem tudom

D10. Mi az Ön foglalkozása?**Kötelező:IGEN**

- 1. Felső vezetés, igazgató vagy top menedzsment 6 vagy több beosztottal
- 2. Felső vezetés, igazgató vagy top menedzsment 5 vagy kevesebb beosztottal
- 3. Önálló értelmiségi
- 4. Alkalmazott értelmiségi
- 5. Közép menedzsment, más menedzsment funkció 6 vagy több beosztottal
- 6. Közép menedzsment, más menedzsment funkció 5 vagy kevesebb beosztottal
- 7. Vállalat vagy üzlet (rész)tulajdonosa, vállalkozó 6 vagy több beosztottal
- 8. Vállalat vagy üzlet (rész)tulajdonosa, vállalkozó 5 vagy kevesebb beosztottal
- 9. Irodai alkalmazott
- 10. Utazó vagy szolgáltató jellegű munkát végző, nem fizikai vagy szellemi alkalmazott
- 11. Mezőgazdasági termelő, halász
- 12. Képzett szakmunkás, munkafelügyelő
- 13. Szakképzelten fizikai munkás, kisegítő háztartási alkalmazott
- 14. Háztartásbeli
- 15. Tanuló
- 16. Nyugdíjas, életjáradékos
- 17. Munkanélküli

D11. Mi az Ön családi állapota?**Kötelező:IGEN**

- 1. Egyedülálló
- 2. Párkapcsolatban van, de nem él együtt
- 3. Házasság vagy élettársi kapcsolatban él
- 4. Elvált
- 5. Özvegy

D12. Hányan élnek összesen állandó jelleggel a háztartásában Önt is beleértve?**Kötelező:IGEN**

- 1. 1 fő *Megjelenik ha: D11==1 | D11==2 | D11==4 | D11==5*
- 2. 2 fő
- 3. 3 fő
- 4. 4 fő
- 5. 5 vagy több fő

D13. Kérem, írja be a háztartásában élő 14 alatti gyermekek számát:

Megjelenik ha: D12 == 2 || D12 == 3 || D12 == 4 || D12 == 5
Kötelező:IGEN

1.fő Numerikus:IGEN Min:0 Max:15

D14. A háztartásában élő 14-18 közötti gyermekek száma:

Megjelenik ha: D12 == 2 || D12 == 3 || D12 == 4 || D12 == 5
Kötelező:IGEN

1.fő Numerikus:IGEN Min:0 Max:15

D15. Melyik kategóriába sorolná be magát a teljes háztartás nettó havi átlagos jövedelme alapján?

Kötelező:IGEN

- 1. 80.000 Ft alatt
- 2. 80.000 Ft - 100.000 Ft
- 3. 100.001 Ft - 150.000 Ft
- 4. 150.001 Ft - 200.000 Ft
- 5. 200.001 Ft - 250.000 Ft
- 6. 250.001 Ft - 300.000 Ft
- 7. 300.001 Ft - 350.000 Ft
- 8. 350.001 Ft - 400.000 Ft
- 9. 400.001 Ft - 450.000 Ft
- 10. 450.001 Ft - 500.000 Ft
- 11. 500.000 Ft felett
- 99. nem tudom / nem válaszolok

K1. Hogyan jellemezné lakóhelyének környezetét?

Kötelező:IGEN

Intervallum:0-10; Min:Természettől távoli ; Max:Természethez közeli ; Min érték megjelenítve:IGEN; Max érték megjelenítve:IGEN; Kezdeti érték:5; Érték megjelenítve:IGEN; Értékek:0,1,2,3,4,5,6,7,8,9,10; Értékek megjelenítve:IGEN

K2. Mióta él jelenlegi lakóhelyén?

Kérjük, nullát adjon meg, amennyiben nincs még egy éve, hogy jelenlegi lakóhelyén él.

Kötelező:IGEN

1.éve Numerikus:IGEN Min:0 Max:69

K3. Kérjük jelölje, hogy mennyire ért Ön egyet a következő lakókörnyezetére vonatkozó állításokkal!

Lakókörnyezete alatt saját lakhelye környékét értjük; olyan helyeket, amelyek maximum 10 perc gyaloglással elérhetők, pl. utcák, parkok, boltok, szórakozóhelyek stb.

Kérjük, válaszát egy ötfokú skála segítségével adja meg, ahol az 1-es 'egyáltalán nem értek egyet', az 5-ös pedig 'teljes mértékben egyet értek' értelemben szerepel!

Kötelező: IGEN RANDOM

	1- egyáltalán nem értek egyet	2	3	4	5-teljes mértékben egyet értek
Azokhoz a tevékenységekhez, amelyek a leginkább szórakoztatnak engem, a lakóhelyem környéke rendelkezik a legjobb környezettel és ellátottsággal.	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5
A lakóhelyem környéke sokat jelent számomra.	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5
Úgy érzem, életem részévé vált a lakóhelyem környéke.	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5
A barátaim/családtagjaim csalódottak lennének, ha más környezetű és ellátottságú környékre költöznék.	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5
Azokhoz a dolgokhoz, amiket szívesen csinállok, nem tudok jobb környezetet és ellátottságot elképzelni, mint amit a lakóhelyem környéke nyújt.	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5
Nagyon kötődöm a lakóhelyem környékéhez.	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5
Erősen azonosulok a lakóhelyem környékével.	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5

Számos barátommal veszíteném el a kapcsolatot, ha többé nem járnék a lakóhelyem környékén lévő helyekre.	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5
Úgy érzem, hozzátartozom a lakóhelyemhez és annak környezetéhez/ellátottságához.	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5
Sokat elárul rólam, hogy itt lakom.	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5
A legtöbb barátom/családtagom jobban szereti a lakóhelyem környékét más helyeknél.	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5
Az élet a lakóhelyem környékén jobban szórakoztat bármely más helynél.	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5

K4. Kérjük, adja meg, hogy az alábbi cselekvéseket milyen rendszerességgel végezte az elmúlt 12 hónapban lakókörnyezetében!

Válassza a 'Nem vonatkozik rám' lehetőséget, amennyiben nem tud választ adni. (Pl. a takarékoskodtam az üzemanyaggal kérdéseknél, ha nincs autója.)

Kötelező: IGEN

	soha	ritkán	alkalman-ként	gyakran	mindig	Nem vonatkozik rám
Kerestem a módját, hogy újrahasznosítsam a dolgokat.	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5	☐ 99
Szelektíven gyűjtöttem az újságpapírt.	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5	☐ 99
Szelektíven gyűjtöttem a konzervdobozokat és az üvegeket.	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5	☐ 99
Ösztönöztem a szomszédaimat, barátaimat, családomat, hogy szelektíven gyűjtsék a hulladékot.	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5	☐ 99

Újrahasznosítható és szelektálható dobozú termékeket vásároltam.	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5	☐ 99
Felvettem mások után a szemetet.	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5	☐ 99
Komposztáltam az ételmaradékot.	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5	☐ 99
Takarékoskodtam az üzemanyaggal és gyalogoltam vagy bicikliztem.	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5	☐ 99
Felszólaltam, hogy egy környezeti problémát támogassak (pl.: levelet írtam, online petíciót támogattam).	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5	☐ 99
Olyan jelöltre szavaztam, aki támogatja a környezetvédelmi kérdéseket. (Jelölt alatt nem csak politikai jelöltet értünk, ide tartozhat például a közös képviselő, de egy szervezet vagy személy is, akinek a tevékenységéről ön is dönt.)	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5	☐ 99

K5. Támogatott már pénzzel olyan kezdeményezést, amit környezeti problémák megoldására hoztak létre?

(pl.: Online adományozás, adója 1 %-nak felajánlása)

1. igen
 2. nem

K6. A következőkben kérjük, jelölje, hogy mennyire igazak Önre az alábbi állítások.

Kérjük, válaszát egy hétfokú skála segítségével adja meg, ahol az 1-es 'egyáltalán nem igaz rám', a 7-es pedig 'teljes mértékben igaz rám' értelemben szerepel!

Kötelező: IGEN

	1- egyáltalán nem igaz rám	2	3	4	5	6	7-teljes mértékben igaz rám
Ha tehetem, sok időt töltök természeti környezetben (erdő, hegyvidék, puszta, tópart, tengerpart).	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5	☐ 6	☐ 7
Úgy tekintek magamra, mint aki a természet része, nem független tőle.	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5	☐ 6	☐ 7
Ha lenne elég időm vagy pénzem, egy részét biztosan arra szánám, hogy környezetvédelmi ügyekkel foglalkozzam.	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5	☐ 6	☐ 7
Ha kiborultam, vagy csak stresszes vagyok, jobban érzem magam, ha kis időt a szabadban tölthetek élvezve a természetet.	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5	☐ 6	☐ 7
Úgy érzem, sok közös vonásom van más élőlényekkel.	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5	☐ 6	☐ 7

A Földdel szembeni felelősségteljes viselkedés, azaz a fenntartható életmód követése része az erkölcsi kódexemnek.	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5	☐ 6	☐ 7
Minden gyermek nevelésének fontos része kellene, hogy legyen a természet világának megismerése.	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5	☐ 6	☐ 7
Inkább élnék kisebb, de szép kilátással rendelkező lakásban/házban, mint olyanban, ami nagyobb ugyan, de más épületekre néz.	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5	☐ 6	☐ 7
Úgy érezném, életem fontos része hiányozna, ha nem tudnék időről-időre kimenni a szabadba és élvezni a természetet.	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5	☐ 6	☐ 7
A természetet (naplemente, heglánc stb.) szebbnek látom, mint bármilyen művészeti alkotást.	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5	☐ 6	☐ 7
Úgy érzem, spirituális feltöltődést jelent számomra a természet élménye.	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5	☐ 6	☐ 7

A következőkben a védett természeti területek, ezen belül a nemzeti parkok látogatásával kapcsolatban teszünk felkérdéseket.

K7. Mennyire jellemző Önre a nemzeti parkok látogatása?

Kérem, válaszát egy ötfokú skála segítségével adja meg, ahol az 1-es 'egyáltalán nem jellemző rám', az 5-ös pedig 'teljes mértékben jellemző rám' értelemben szerepel!

Kötelező: IGEN

	1- egyáltalán nem jellemző rám	2	3	4	5-teljes mértékben jellemző rám
Nemzeti park látogatása belföldön	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5
Nemzeti park látogatása külföldön	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5

Milyen gyakran látogatja az alábbi hazai nemzeti parkokat?

Oldal képei:

L:\Corvinus\2015 \Questionnaire\terkep.png

K8. Kérem, válaszát egy ötfokú skála segítségével adja meg

Kötelező: IGEN

	soha	ritkán	alkalman ként	gyakran	nagyon gyakran
Hortobágyi Nemzeti Park	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5
Kiskunsági Nemzeti Park	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5
Bükki Nemzeti Park	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5
Aggteleki Nemzeti Park	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5
Fertő-Hanság Nemzeti Park	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5
Duna-Dráva Nemzeti Park	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5
Körös-Maros Nemzeti Park	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5
Balatoni-felvidéki Nemzeti Park	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5
Duna-Ipoly Nemzeti Park	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5
Órségi Nemzeti Park	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5

K9. Kérjük, jelölje meg azt a nemzeti parkot, amelyet az elmúlt 12 hónapban látogatott meg hazánkban!

TÖBB VÁLASZ IS LEHETSÉGES!

Megjelenik ha: SZ1_1

Kötelező:IGEN

Kérdés képei:

L:\Corvinus\2015\06_Aninosza\Questionnaire\terkep.png

- 1. Hortobágyi Nemzeti Park *Megjelenik ha:*
[K8_1==2](#) | [K8_1==3](#) | [K8_1==4](#) | [K8_1==5](#)
- 2. Kiskunsági Nemzeti Park *Megjelenik ha:*
[K8_2==2](#) | [K8_2==3](#) | [K8_2==4](#) | [K8_2==5](#)
- 3. Bükk Nemzeti Park *Megjelenik ha:*
[K8_3==2](#) | [K8_3==3](#) | [K8_3==4](#) | [K8_3==5](#)
- 4. Aggteleki Nemzeti Park *Megjelenik ha:*
[K8_4==2](#) | [K8_4==3](#) | [K8_4==4](#) | [K8_4==5](#)
- 5. Fertő-Hanság Nemzeti Park *Megjelenik ha:*
[K8_5==2](#) | [K8_5==3](#) | [K8_5==4](#) | [K8_5==5](#)
- 6. Duna-Dráva Nemzeti Park *Megjelenik ha:*
[K8_6==2](#) | [K8_6==3](#) | [K8_6==4](#) | [K8_6==5](#)
- 7. Körös-Maros Nemzeti Park *Megjelenik ha:*
[K8_7==2](#) | [K8_7==3](#) | [K8_7==4](#) | [K8_7==5](#)
- 8. Balatoni-felvidéki Nemzeti Park *Megjelenik ha:*
[K8_8==2](#) | [K8_8==3](#) | [K8_8==4](#) | [K8_8==5](#)
- 9. Duna-Ipoly Nemzeti Park *Megjelenik ha:*
[K8_9==2](#) | [K8_9==3](#) | [K8_9==4](#) | [K8_9==5](#)
- 10. Órségi Nemzeti Park *Megjelenik ha:*
[K8_10==2](#) | [K8_10==3](#) | [K8_10==4](#) | [K8_10==5](#)

K10. Kérjük, jelölje meg azt a nemzeti parkot, amely a leginkább közel áll Önhöz az elmúlt 12 hónapban látogatottak közül!

Kötelező:IGEN

- 1. Hortobágyi Nemzeti Park *Megjelenik ha: K9_1*
- 2. Kiskunsági Nemzeti Park *Megjelenik ha: K9_2*
- 3. Bükk Nemzeti Park *Megjelenik ha: K9_3*
- 4. Aggteleki Nemzeti Park *Megjelenik ha: K9_4*
- 5. Fertő-Hanság Nemzeti Park *Megjelenik ha: K9_5*
- 6. Duna-Dráva Nemzeti Park *Megjelenik ha: K9_6*
- 7. Körös-Maros Nemzeti Park *Megjelenik ha: K9_7*
- 8. Balatoni-felvidéki Nemzeti Park *Megjelenik ha: K9_8*
- 9. Duna-Ipoly Nemzeti Park *Megjelenik ha: K9_9*
- 10. Órségi Nemzeti Park *Megjelenik ha: K9_10*

K11. Mikor látogatta meg legutóbb a/az <K10a> Nemzeti Parkot?

- 1. 2014 június
- 2. 2014 július
- 3. 2014 augusztus
- 4. 2014 szeptember
- 5. 2014 október
- 6. 2014 november
- 7. 2014 december
- 8. 2015 január
- 9. 2015 február
- 10. 2015 március
- 11. 2015 április
- 12. 2015 május
- 13. 2015 június

K12. A következő kérdésekre nincsenek jó vagy rossz válaszok, arra vagyunk kíváncsiak, mennyire ért Ön egyet az alábbi állításokkal a/az <K10a> nemzeti park kapcsán!

Kérem, válaszát egy ötfokú skála segítségével adja meg, ahol az 1-es 'egyáltalán nem értek vele egyet', az 5-ös pedig 'teljes mértékben egyet értek vele' értelemben szerepel!

Kötelező:IGEN RANDOM

	1- egyáltalán nem értek vele egyet	2	3	4	5-teljes mértékben egyed értek vele
--	---	---	---	---	--

Azokhoz a tevékenységekhez, amik a leginkább szórakoztatnak, ez a nemzeti park rendelkezik a legjobb környezettel és ellátottsággal.	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5
Sokat jelent számomra ez a nemzeti park.	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5
Úgy érzem, életem részévé vált ez a nemzeti park.	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5
Számos barátommal veszíteném el a kapcsolatot, ha többé nem látogatnám ezt a nemzeti parkot.	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5
Nagyon kötődöm ehhez a nemzeti parkhoz.	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5
Erősen azonosulok ezzel a nemzeti parkkal.	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5
A barátaim/családtagjaim csalódottak lennének, ha más környezetű és ellátottságú helyeket kezdenék el látogatni.	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5
Azokhoz a dolgokhoz, amiket szívesen csinállok nem tudok jobb környezetet és ellátottságot elképzelni, mint amit ez a nemzeti park nyújt.	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5
Úgy érzem, hozzátartozom ehhez a nemzeti parkokhoz és annak környezetéhez/ellátottságához.	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5
Sokat elárul rólam, hogy ezt a nemzeti parkot látogatom.	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5
A legtöbb barátom/családtagom jobban szereti ezt a nemzeti parkot más parkoknál.	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5
Egy látogatás a/az XXX Nemzeti Parkban jobban szórakoztat bármely más helynél.	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5

K13. Kérem, továbbra is gondoljon a/az <K10a> nemzeti parkra! Arra vagyunk kíváncsiak, hogy a felsorolt tevékenységek mennyire jellemzők Önre. Végzett ilyen tevékenységet legutolsó látogatásakor vagy azt követően?

Kötelező:IGEN RANDOM

	igen	nem
Felvettem a más látogatók által elszórt szemetet ebben a nemzeti parkban.	☐ 1	☐ 2
Megemlítettem a barátaimnak, hogy ne etessék az állatokat ebben a nemzeti parkban és a hozzá hasonló helyeken.	☐ 1	☐ 2
Aláírtam azokat a petíciókat, amelyek a/az XXX Nemzeti Park vagy a hozzá hasonló helyek megóvását szolgálják.	☐ 1	☐ 2
Többet tudtam meg a/az XXX Nemzeti Park természeti környezetéről.	☐ 1	☐ 2
Felszóltam a/az XXX Nemzeti Park támogatása érdekében (pl.: levelet írtok, online petíciót támogatok).	☐ 1	☐ 2
Önként időt áldoztam olyan projektekre, amelyek ezt a nemzeti parkot vagy a hasonló parkokat és természetvédelmi területeket segítik.	☐ 1	☐ 2
Ösztönöztem másokat arra, hogy csökkentsék a hulladékukat és vegyék fel a szemetüket ebben a nemzeti parkban.	☐ 1	☐ 2
Részt vettem a/az XXX Nemzeti Park működésével kapcsolatos nyilvános találkozókön.	☐ 1	☐ 2
Magasabb belépő árat fizettem, ha azt park-programokra vezették be és használják.	☐ 1	☐ 2
Ha környezeti károkból kellett felépülnie, kész voltam önként lemondani a/az XXX Nemzeti Park egy közkedvelt pontjának látogatásáról.	☐ 1	☐ 2
Ha környezeti károkból kellett felépülnie, kész voltam önként csökkenteni a látogatásaim számát a/az XXX Nemzeti Park egy közkedvelt pontján.	☐ 1	☐ 2
Adományokkal járultam hozzá az olyan helyek megóvásához, mint a/az XXX Nemzeti Park.	☐ 1	☐ 2

**K13b. Kérem, továbbra is gondoljon a/az <K10a> nemzeti parkra!
Mennyire tartja valószínűnek, hogy a következő látogatásakor végez ilyen tevékenységet?**

Kérem, válaszát egy ötfokú skála segítségével adja meg, ahol az 1-es 'egyáltalán nem valószínű', az 5-ös pedig 'teljes mértékben valószínű' értelemben szerepel!

Kötelező: IGEN RANDOM

	1- egyáltalán nem valószínű	2	3	4	5-teljes mértékben valószínű
Felveszem a más látogatók által elszórt szemetet ebben a nemzeti parkban.	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5
Megemlítem a barátaimnak, hogy ne etessék az állatokat ebben a nemzeti parkban és a hozzá hasonló helyeken.	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5
Aláírom azokat a petíciókat, amelyek a/az XXX Nemzeti Park vagy a hozzá hasonló helyek megóvását szolgálják.	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5
Többet tudok meg a/az XXX Nemzeti Park természeti környezetéről.	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5
Felszólalok a/az XXX Nemzeti Park támogatása érdekében (pl.: levelet írok, online petíciót támogatok).	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5
Önként időt áldozok olyan projektekre, amelyek ezt a nemzeti parkot vagy a hasonló parkokat és természetvédelmi területeket segítik.	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5
Ösztönzök másokat arra, hogy csökkentsék a hulladékukat és vegyék fel a szemetüket ebben a nemzeti parkban.	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5
Részt veszek a/az XXX Nemzeti Park működésével kapcsolatos nyilvános találkozókön.	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5

Magasabb belépő árat fizetek, ha azt park-programokra vezették be és használják.	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5
Ha környezeti károkból kell felépülnie, kész vagyok önként lemondani a/az XXX Nemzeti Park egy közkedvelt pontjának látogatásáról.	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5
Ha környezeti károkból kell felépülnie, kész vagyok önként csökkenteni a látogatásaim számát a/az XXX Nemzeti Park egy közkedvelt pontján.	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5
Adományokkal járulok hozzá az olyan helyek megóvásához, mint a/az XXX Nemzeti Park.	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5

K14. Mekkora távolságra van a/az <K10a> nemzeti park a lakóhelyétől?

- 1. 40 km-en belül
- 2. 40-150 km
- 3. 151-250 km
- 4. 250 km felett
- 5. Nem tudom

K15. Milyen rendszerességgel látogatja a/az <K10a> Nemzeti Parkot?

Kérjük, hogy a következő kategóriák közül válassza ki azt, amelyik a leginkább jellemzi Önt!

Kötelező: IGEN

- 1. Ritkábban, mint 3 évente
- 2. Három évente egyszer
- 3. Évente egyszer
- 4. Évente néhányszor
- 5. Havonta legalább egyszer
- 6. Nem tudom

**K16. Hány éve látogatta meg először a/az <K10a> Nemzeti Parkot?
Jelölje nullával, ha ez volt az első látogatása!**

Kötelező:IGEN

1.éve *Numerikus:IGEN Min:0 Max:69*

Mennyire volt jellemző Önre a nemzeti parkok látogatása 14 éves koráig?

K17a. <K10a> nemzeti park látogatása 14 éves korig

Kérjük, válaszát egy ötfokú skála segítségével adja meg, ahol az 1-es 'egyáltalán nem volt jellemző rám', az 5-ös pedig 'teljes mértékben jellemző volt rám' értelemben szerepel!

Kötelező:IGEN

	1- egyáltalán nem volt jellemző rám	2	3	4	5-teljes mértékben jellemző volt rám
	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5

K17b. Nemzeti parkok látogatása általánosságban 14 éves korig

Kötelező:IGEN

	1- egyáltalán nem volt jellemző rám	2	3	4	5-teljes mértékben jellemző volt rám
	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5

K18. Kérem, most gondoljon újra legutóbbi látogatására a/az <K10a> Nemzeti Parkban! A következő kategóriák közül melyik illik Önre?

- 1. Egynapos látogató, otthon alvással
- 2. Egynapos látogató, 40 km-en belüli szállással
- 3. Egynapos látogató, átutazóban más helyre utazva
- 4. Több napos látogató, 40 km-en belüli szállással
- 5. Más, és pedig:..... *Hossz:50*

K19. Hány útitárssal látogatta meg legutóbb a/az <K10a> Nemzeti Parkot?

1.felnőtt *Numerikus:IGEN
Min:0 Max:100*

2.gyermek *Numerikus:IGEN Min:0
Max:100*

12. melléklet: Ramkissoon és tsai. 12 állításos, 4 aldimenziós validált skálája

Forrás: Ramkissoon és tsai. (2013)

Aldimenziók	Állítások
Helyfüggés	
PD1	Azokhoz a tevékenységekhez, amik a leginkább szórakoztatnak, ez a nemzeti park rendelkezik a legjobb környezettel és ellátottsággal.
PD2	Azokhoz a dolgokhoz, amiket szívesen csinállok nem tudok jobb környezetet és ellátottságot elképzelni, mint amit ez a nemzeti park nyújt.
PD3	Egy látogatás a/az XXX Nemzeti Parkban jobban szórakoztat bármely más helynél.
Hely iránti érzélem	
PA1	Sokat jelent számomra ez a nemzeti park.
PA2	Nagyon kötődöm ehhez a nemzeti parkhoz.
PA3	Úgy érzem, hozzátartozom ehhez a nemzeti parkokhoz és annak környezetéhez/ellátottságához.
Helyidentitás	
PI1	Erősen azonosulok ezzel a nemzeti parkkal.
PI2	Úgy érzem, életem részévé vált ez a nemzeti park.
PI3	Sokat elárul rólam, hogy ezt a nemzeti parkot látogatom.
Társas kapcsolat	
PSB1	Számos barátommal veszíteném el a kapcsolatot, ha többé nem látogatnám ezt a nemzeti parkot.
PSB2	A barátaim/családtagjaim csalódottak lennének, ha más környezetű és ellátottságú helyeket kezdenék el látogatni.
PSB3	A legtöbb barátom/családtagom jobban szereti ezt a nemzeti parkot más parkoknál.

13. melléklet: Az elemzésbe bevont változók normalitásának vizsgálata*Normalitásvizsálat – helykötődés skálaértékre*

	Tests of Normality					
	Kolmogorov-Smirnov ^a			Shapiro-Wilk		
	Statistic	df	Sig.	Statistic	df	Sig.
PA_score	,067	264	,007	,978	264	,000

a. Lilliefors Significance Correction

14. melléklet: Az egyes nemzeti parkok látogatási gyakorisága

Forrás: saját szerkesztés

	Hortobágyi Nemzeti Park	Kiskunsági Nemzeti Park	Bükk Nemzeti Park	Aggteleki Nemzeti Park	Fertő-Hanság Nemzeti Park	Duna-Dráva Nemzeti Park	Körös-Maros Nemzeti Park	Balaton-felvidéki Nemzeti Park	Duna-Ipoly Nemzeti Park	Órségi Nemzeti Park
Nem látogatja	54	78	44	49	104	120	116	45	102	110
Alkalmi	194	163	162	192	147	127	126	157	125	133
Rendszeres	16	23	58	23	13	17	22	62	37	21
Összesen	264	264	264	264	264	264	264	264	264	264

15. melléklet: A lakóhelyi és a nemzeti park specifikus helykötődés leíró statisztikái

Forrás: saját szerkesztés

Állítások a lakóhelyre vonatkozóan	Lakhely Átlag	Szórás	Park Átlag	Szórás
Azokhoz a tevékenységekhez, amelyek a leginkább szórakoztatnak engem, a lakóhelyem környéke rendelkezik a legjobb környezettel és ellátottsággal.	2,84	1,090	2,82	1,125
A lakóhelyem környéke sokat jelent számomra.	3,69	1,054	3,57	1,051
Úgy érzem, életem részévé vált a lakóhelyem környéke.	3,67	1,107	2,98	1,270
A barátaim/családtagjaim csalódottak lennének, ha más környezetű és ellátottságú környékre költöznék.	2,82	1,254	2,07	1,116
Azokhoz a dolgokhoz, amiket szívesen csinállok, nem tudok jobb környezetet és ellátottságot elképzelni, mint amit a lakóhelyem környéke nyújt.	3,06	1,191	2,85	1,126
Nagyon kötődöm a lakóhelyem környékéhez.	3,46	1,179	3,26	1,218
Erősen azonosulok a lakóhelyem környékével.	3,30	1,162	3,08	1,270
Számos barátommal veszíteném el a kapcsolatot, ha többé nem járnék a lakóhelyem környékén lévő helyekre.	2,45	1,250	1,92	1,139
Úgy érzem, hozzátartozom a lakóhelyemhez és annak környezetéhez/ellátottságához.	3,40	1,115	2,92	1,258
Sokat elárul rólam, hogy itt lakom.	2,95	1,307	2,85	1,226
A legtöbb barátom/családtagom jobban szereti a lakóhelyem környékét más helyeknél.	3,04	1,121	2,66	1,229
Az élet a lakóhelyem környékén jobban szórakoztat bármely más helynél.	2,89	1,104	3,03	1,147

16. melléklet: A lakóhelyi környezettudatos viselkedés átlagai és szóródásai

Forrás: saját szerkesztés

	Átlag	Szórás	N
Szelektíven gyűjtöttem az újságpapírt.	4,23	1,116	213
Szelektíven gyűjtöttem a konzervdobozokat és az üvegeket.	4,08	1,121	213
Kerestem a módját, hogy újrahasznosítsam a dolgokat.	3,82	,926	213
Takarékoskodtam az üzemanyaggal és gyalogoltam vagy bicikliztem.	3,52	1,164	213
Újrahasznosítható és szelektálható dobozú termékeket vásároltam.	3,39	,902	213
Ösztönöztem a szomszédaimat, barátaimat, családomat, hogy szelektíven gyűjtsék a hulladékot.	3,32	1,187	213
Felvettem mások után a szemetet.	3,23	1,026	213
Olyan jelöltre szavaztam, aki támogatja a környezetvédelmi kérdéseket.	3,10	1,406	213
Komposztáltam az ételmaradékot.	2,77	1,503	213
Felszólaltam, hogy egy környezeti problémát támogassak (pl.: levelet írtam, online petíciót támogattam).	2,21	1,242	213

17. melléklet: Helykötődés érték varianciahomogenitásának és normalitásának vizsgálata

PA_score

Levene Statistic	df1	df2	Sig.
,866	4	245	,485

Tests of Normality

	Kolmogorov-Smirnov ^a			Shapiro-Wilk		
	Statistic	df	Sig.	Statistic	df	Sig.
PA_score	,067	264	,007	,978	264	,000

a. Lilliefors Significance Correction

18. melléklet: Az egyutas varianciaelemzés táblázatai

Forrás: saját szerkesztés

Környezettudatos viselkedés a nemzeti parkban, korcsoport szerinti eltérések

ANOVA

PBI_Score

	Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Between Groups	346,871	4	86,718	12,904	,000
Within Groups	1740,569	259	6,720		
Total	2087,439	263			

Multiple Comparisons

Dependent

Variable:

PBI_Score

Tukey HSD

(I) Korkategória		Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.	95% Confidence Interval	
					Lower Bound	Upper Bound
15-29	30-39	1,10096	,63125	,409	-,6332	2,8351
	40-49	,63105	,61881	,846	-1,0689	2,3310
	50-59	,20513	,63125	,998	-1,5290	1,9392
	60-69	-1,77972*	,57866	,020	-3,3693	-,1901
30-39	15-29	-1,10096	,63125	,409	-2,8351	,6332
	40-49	-,46991	,51425	,891	-1,8826	,9428
	50-59	-,89583	,52916	,440	-2,3495	,5578
	60-69	-2,88068*	,46516	,000	-4,1585	-1,6028
40-49	15-29	-,63105	,61881	,846	-2,3310	1,0689
	30-39	,46991	,51425	,891	-,9428	1,8826
	50-59	-,42593	,51425	,922	-1,8386	,9868
	60-69	-2,41077*	,44813	,000	-3,6418	-1,1797
50-59	15-29	-,20513	,63125	,998	-1,9392	1,5290
	30-39	,89583	,52916	,440	-,5578	2,3495
	40-49	,42593	,51425	,922	-,9868	1,8386
	60-69	-1,98485*	,46516	,000	-3,2627	-,7070
60-69	15-29	1,77972*	,57866	,020	,1901	3,3693
	30-39	2,88068*	,46516	,000	1,6028	4,1585
	40-49	2,41077*	,44813	,000	1,1797	3,6418
	50-59	1,98485*	,46516	,000	,7070	3,2627

*. The mean difference is significant at the 0.05 level.

Model Goodness of Fit

	R	R Squared
PBI_Score by Korkategória	,408	,166

ANOVA

K13_Score

	Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Between Groups	136,836	4	34,209	4,453	,002
Within Groups	1474,981	192	7,682		
Total	1611,817	196			

Multiple Comparisons

Dependent

Variable:

PBI_Score

Tukey HSD

(I) Jövedelem		Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.	95% Confidence Interval	
					Lower Bound	Upper Bound
100.000 Ft alatt	100.000 Ft - 200.000 Ft	,09384	,65192	1,000	-1,7015	1,8891
	200.001 Ft - 300.000 Ft	-,01752	,64754	1,000	-1,8008	1,7657
	300.001 Ft - 400.000 Ft	1,87143	,70275	,063	-,0639	3,8067
	400.000 Ft felett	1,70952	,72831	,135	-,2962	3,7152
100.000 Ft - 200.000 Ft	100.000 Ft alatt	-,09384	,65192	1,000	-1,8891	1,7015
	200.001 Ft - 300.000 Ft	-,11136	,54367	1,000	-1,6086	1,3858
	300.001 Ft - 400.000 Ft	1,77759*	,60838	,032	,1022	3,4530
	400.000 Ft felett	1,61569	,63773	,088	-,1406	3,3719
200.001 Ft - 300.000 Ft	100.000 Ft alatt	,01752	,64754	1,000	-1,7657	1,8008
	100.000 Ft - 200.000 Ft	,11136	,54367	1,000	-1,3858	1,6086
	300.001 Ft - 400.000 Ft	1,88895*	,60369	,017	,2265	3,5514
	400.000 Ft felett	1,72704	,63326	,054	-,0169	3,4710
300.001 Ft - 400.000 Ft	100.000 Ft alatt	-1,87143	,70275	,063	-3,8067	,0639
	100.000 Ft - 200.000 Ft	-,	,60838	,032	-3,4530	-,1022
	200.001 Ft - 300.000 Ft	-,	,60369	,017	-3,5514	-,2265
	400.000 Ft felett	-,16190	,68961	,999	-2,0610	1,7372
400.000 Ft felett	100.000 Ft alatt	-1,70952	,72831	,135	-3,7152	,2962
	100.000 Ft - 200.000 Ft	-1,61569	,63773	,088	-3,3719	,1406
	200.001 Ft - 300.000 Ft	-1,72704	,63326	,054	-3,4710	,0169
	300.001 Ft - 400.000 Ft	,16190	,68961	,999	-1,7372	2,0610

*. The mean difference is significant at the 0.05 level.

Model Goodness of Fit

	R	R Squared
PBI by D15a	,291	,085

ANOVA

PBI_Score

	Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Between Groups	54,413	2	27,206	3,493	,032
Within Groups	2033,026	261	7,789		
Total	2087,439	263			

Multiple Comparisons

Dependent

Variable: PBI_Score

Tukey HSD

(I) Lakóhely régiója - 3-as bontás		Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.	95% Confidence Interval	
					Lower Bound	Upper Bound
Közép	Kelet	-1,01132*	,41334	,040	-1,9856	-,0370
	Nyugat	-,20000	,44411	,894	-1,2468	,8468
Kelet	Közép	1,01132*	,41334	,040	,0370	1,9856
	Nyugat	,81132	,41635	,127	-,1701	1,7927
Nyugat	Közép	,20000	,44411	,894	-,8468	1,2468
	Kelet	-,81132	,41635	,127	-1,7927	,1701

*. The mean difference is significant at the 0.05 level.

Model Goodness of Fit

	R	R Squared
PBI_Score by Lakóhely régiója - 3-as bontás	,161	,026

Környezettudatos viselkedés a nemzeti parkban, 14 év alattiak jelenléte a háztartásban változó szerinti eltérések

ANOVA^a

			Hierarchical Method				
			Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
PBI_Score	Main Effects	D13a	76,870	1	76,870	10,017	,002
	Model		76,870	1	76,870	10,017	,002
	Residual		2010,570	262	7,674		
	Total		2087,439	263	7,937		

a. K13_Score by D13a

Model Goodness of Fit

	R	R Squared
PBI_Score by D13a	,192	,037

Helykötődés a parkhoz, kor szerinti bontás

ANOVA

PA_score

	Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Between Groups	1406,321	4	351,580	3,131	,015
Within Groups	29080,584	259	112,280		
Total	30486,905	263			

Tukey HSD

(I) Korkategória	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.	95% Confidence Interval		
				Lower Bound	Upper Bound	
15-29	30-39	,05449	2,58024	1,000	-7,0337	7,1426
	40-49	-,50570	2,52937	1,000	-7,4541	6,4427
	50-59	,32532	2,58024	1,000	-6,7628	7,4135
	60-69	-4,91521	2,36524	,233	-11,4128	1,5823
30-39	15-29	-,05449	2,58024	1,000	-7,1426	7,0337
	40-49	-,56019	2,10201	,999	-6,3346	5,2142
	50-59	,27083	2,16295	1,000	-5,6710	6,2127
	60-69	-4,96970	1,90134	,071	-10,1928	,2535
40-49	15-29	,50570	2,52937	1,000	-6,4427	7,4541
	30-39	,56019	2,10201	,999	-5,2142	6,3346
	50-59	,83102	2,10201	,995	-4,9434	6,6054
	60-69	-4,40951	1,83171	,117	-9,4414	,6224
50-59	15-29	-,32532	2,58024	1,000	-7,4135	6,7628
	30-39	-,27083	2,16295	1,000	-6,2127	5,6710
	40-49	-,83102	2,10201	,995	-6,6054	4,9434
	60-69	-5,24053*	1,90134	,049	-10,4637	-,0174
60-69	15-29	4,91521	2,36524	,233	-1,5823	11,4128
	30-39	4,96970	1,90134	,071	-,2535	10,1928
	40-49	4,40951	1,83171	,117	-,6224	9,4414
	50-59	5,24053*	1,90134	,049	,0174	10,4637

Model Goodness of Fit

	R	R Squared
PA_score by Korkategória	,215	,046

Helykötődés a parkhoz, régió szerinti bontás

ANOVA

PA_score

	Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Between Groups	2299,947	4	574,987	5,543	,000
Within Groups	19916,053	192	103,729		
Total	22216,000	196			

ANOVA

PA_score

	Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Between Groups	1381,686	2	690,843	6,195	,002
Within Groups	29105,219	261	111,514		
Total	30486,905	263			

Dependent

Variable: Helykötődés_score

Tukey HSD

		Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.	95% Confidence Interval	
					Lower Bound	Upper Bound
(I) Lakóhely régiója - 3-as bontás						
Közép	Kelet	-4,40189*	1,56395	,014	-8,0884	-,7154
	Nyugat	,50256	1,68036	,952	-3,4583	4,4634
Kelet	Közép	4,40189*	1,56395	,014	,7154	8,0884
	Nyugat	4,90445*	1,57534	,006	1,1911	8,6178
Nyugat	Közép	-,50256	1,68036	,952	-4,4634	3,4583
	Kelet	-4,90445*	1,57534	,006	-8,6178	-1,1911

*. The mean difference is significant at the 0.05 level.

Model Goodness of Fit

	R	R Squared
PA_score by Lakóhely régiója - 3-as bontás	,213	,045

Helykötődés a parkhoz, jövedelem szerinti bontás

ANOVA

PA_score

	Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Between Groups	2299,947	4	574,987	5,543	,000
Within Groups	19916,053	192	103,729		
Total	22216,000	196			

Multiple Comparisons

Tukey HSD

		Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.	95% Confidence Interval		
					Lower Bound	Upper Bound	
(I) Jövedelem	100.000 Ft alatt	100.000 Ft - 200.000 Ft	,60014	2,39552	,999	-5,9968	7,1971
		200.001 Ft - 300.000 Ft	2,88612	2,37945	,744	-3,6666	9,4388
		300.001 Ft - 400.000 Ft	8,19286*	2,58231	,015	1,0815	15,3042
		400.000 Ft felett	8,47857*	2,67624	,015	1,1085	15,8486
100.000 Ft - 200.000 Ft	100.000 Ft alatt	100.000 Ft alatt	-,60014	2,39552	,999	-7,1971	5,9968
		200.001 Ft - 300.000 Ft	2,28598	1,99777	,783	-3,2156	7,7876
		300.001 Ft - 400.000 Ft	7,59272*	2,23553	,007	1,4363	13,7491
		400.000 Ft felett	7,87843*	2,34341	,008	1,4250	14,3319
200.001 Ft - 300.000 Ft	100.000 Ft alatt	100.000 Ft alatt	-2,88612	2,37945	,744	-9,4388	3,6666
		100.000 Ft - 200.000 Ft	-2,28598	1,99777	,783	-7,7876	3,2156
		300.001 Ft - 400.000 Ft	5,30674	2,21830	,122	-,8022	11,4157
		400.000 Ft felett	5,59245	2,32697	,119	-,8157	12,0006
300.001 Ft - 400.000 Ft	100.000 Ft alatt	100.000 Ft alatt	-8,19286*	2,58231	,015	-15,3042	-1,0815
		100.000 Ft - 200.000 Ft	-7,59272*	2,23553	,007	-13,7491	-1,4363
		200.001 Ft - 300.000 Ft	-5,30674	2,21830	,122	-11,4157	,8022
		400.000 Ft felett	,28571	2,53404	1,000	-6,6927	7,2641
400.000 Ft felett	100.000 Ft alatt	100.000 Ft alatt	-8,47857*	2,67624	,015	-15,8486	-1,1085
		100.000 Ft - 200.000 Ft	-7,87843*	2,34341	,008	-14,3319	-1,4250
		200.001 Ft - 300.000 Ft	-5,59245	2,32697	,119	-12,0006	,8157
		300.001 Ft - 400.000 Ft	-,28571	2,53404	1,000	-7,2641	6,6927

Model Goodness of Fit

	R	R Squared
Helykötődés_score by Jövedelem	,322	,104

Helykötődés a parkhoz, látogatás gyakorisága szerinti bontás

ANOVA^a

			Hierarchical Method				
			Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
PA_score	Main Effects	Milyen rendszerességgel látogatja a/az <K10a> Nemzeti Parkot?	3954,629	4	988,657	10,008	,000
	Model		3954,629	4	988,657	10,008	,000
	Residual		24202,507	245	98,786		
	Total		28157,136	249	113,081		

a.PA_score by Milyen rendszerességgel látogatja a/az <K10a> Nemzeti Parkot?

Model Goodness of Fit

	R	R Squared
PA_score by Milyen rendszerességgel látogatja a/az <K10a> Nemzeti Parkot?	,375	,140

Helykötődés a parkhoz, lokalitás szerinti bontás

ANOVA^a

			Hierarchical Method				
			Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
PA_score	Main Effects	Lokális/nem lokális	665,229	1	665,229	5,857	,016
	Model		665,229	1	665,229	5,857	,016
	Residual		29076,465	256	113,580		
	Total		29741,694	257	115,726		

a.PA_score by Lokális/nem lokális

Model Goodness of Fit

	R	R Squared
PA_score by Lokális/nem lokális	,150	,022

Helykötődés a parkhoz, 14 éves kor alatt a megadott nemzeti park látogatása szerinti bontás

ANOVA^a

			Hierarchical Method				
			Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
PA_score	Main Effects	K17akat	1023,998	2	511,999	4,536	,012
	Model		1023,998	2	511,999	4,536	,012
	Residual		29462,907	261	112,885		
	Total		30486,905	263	115,920		

Tukey HSD

(I) K17akat		Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.	95% Confidence Interval	
					Lower Bound	Upper Bound
Nem volt jellemző	Mérsékelten volt jellemző	-3,28009	1,87031	,187	-7,6887	1,1285
	Jellemző volt	-4,52527*	1,62984	,016	-8,3671	-,6835
Mérsékelten volt jellemző	Nem volt jellemző	3,28009	1,87031	,187	-1,1285	7,6887
	Jellemző volt	-1,24518	2,19147	,837	-6,4108	3,9205
Jellemző volt	Nem volt jellemző	4,52527*	1,62984	,016	,6835	8,3671
	Mérsékelten volt jellemző	1,24518	2,19147	,837	-3,9205	6,4108

*. The mean difference is significant at the 0.05 level.

Model Goodness of Fit

	R	R Squared
PA_score by K17akat	,183	,034

Helykötődés a parkhoz, 14 éves kor alatt általában a nemzeti parkok látogatása szerinti bontás

ANOVA^a

			Hierarchical Method				
			Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
PA_score	Main Effects	K17bkat	844,790	2	422,395	3,719	,026
	Model		844,790	2	422,395	3,719	,026
	Residual		29642,115	261	113,571		
	Total		30486,905	263	115,920		

Tukey HSD

(I) K17bkat		Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.	95% Confidence Interval	
					Lower Bound	Upper Bound
Nem volt jellemző	Mérsékelten volt jellemző	-1,41560	1,56843	,639	-5,1127	2,2815
	Jellemző volt	-4,49988*	1,64991	,019	-8,3890	-,6108
Mérsékelten volt jellemző	Nem volt jellemző	1,41560	1,56843	,639	-2,2815	5,1127
	Jellemző volt	-3,08428	1,86049	,224	-7,4698	1,3012
Jellemző volt	Nem volt jellemző	4,49988*	1,64991	,019	,6108	8,3890
	Mérsékelten volt jellemző	3,08428	1,86049	,224	-1,3012	7,4698

*. The mean difference is significant at the 0.05 level.

Model Goodness of Fit

	R	R Squared
PA_score by K17bkat	,166	,028

Helykötődés a parkhoz, a nemzeti parkkal kialakult kapcsolat hossza szerinti bontás

ANOVA^a

			Hierarchical Method				
			Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
PA_score	Main Effects	Kategorizált kapcsolat	2348,662	5	469,732	4,307	,001
	Model		2348,662	5	469,732	4,307	,001
	Residual		28138,243	258	109,063		
	Total		30486,905	263	115,920		

Tukey HSD

(I) Kategorizált kapcsolat		Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.	95% Confidence Interval	
					Lower Bound	Upper Bound
előls látogatás	1-5 éves kapcsolat	-8,24242	2,92194	,057	-16,6321	,1473
	6-15 éves kapcsolat	-10,80303*	2,77696	,002	-18,7764	-2,8296
	16-25 éves kapcsolat	-9,79487*	2,85594	,009	-17,9950	-1,5947
	26-35 éves kapcsolat	-11,83333*	2,97583	,001	-20,3777	-3,2889
	35+ kapcsolat	-12,32222*	2,91250	,000	-20,6848	-3,9597
1-5 éves kapcsolat	előls látogatás	8,24242	2,92194	,057	-,1473	16,6321
	6-15 éves kapcsolat	-2,56061	2,03253	,806	-8,3965	3,2753
	16-25 éves kapcsolat	-1,55245	2,13917	,979	-7,6946	4,5897
	26-35 éves kapcsolat	-3,59091	2,29678	,623	-10,1856	3,0038
	35+ kapcsolat	-4,07980	2,21412	,440	-10,4371	2,2775
6-15 éves kapcsolat	előls látogatás	10,80303*	2,77696	,002	2,8296	18,7764
	1-5 éves kapcsolat	2,56061	2,03253	,806	-3,2753	8,3965
	16-25 éves kapcsolat	1,00816	1,93645	,995	-4,5519	6,5682
	26-35 éves kapcsolat	-1,03030	2,10925	,997	-7,0865	5,0259
	35+ kapcsolat	-1,51919	2,01893	,975	-7,3161	4,2777
16-25 éves kapcsolat	előls látogatás	9,79487*	2,85594	,009	1,5947	17,9950
	1-5 éves kapcsolat	1,55245	2,13917	,979	-4,5897	7,6946
	6-15 éves kapcsolat	-1,00816	1,93645	,995	-6,5682	4,5519
	26-35 éves kapcsolat	-2,03846	2,21220	,941	-8,3903	4,3134
	35+ kapcsolat	-2,52735	2,12626	,842	-8,6324	3,5777
26-35 éves kapcsolat	előls látogatás	11,83333*	2,97583	,001	3,2889	20,3777
	1-5 éves kapcsolat	3,59091	2,29678	,623	-3,0038	10,1856
	6-15 éves kapcsolat	1,03030	2,10925	,997	-5,0259	7,0865
	16-25 éves kapcsolat	2,03846	2,21220	,941	-4,3134	8,3903
	35+ kapcsolat	-,48889	2,28476	1,000	-7,0490	6,0713

35+ kapcsolat	elős látogatás	12,32222*	2,91250	,000	3,9597	20,6848
	1-5 éves kapcsolat	4,07980	2,21412	,440	-2,2775	10,4371
	6-15 éves kapcsolat	1,51919	2,01893	,975	-4,2777	7,3161
	16-25 éves kapcsolat	2,52735	2,12626	,842	-3,5777	8,6324
	26-35 éves kapcsolat	,48889	2,28476	1,000	-6,0713	7,0490

*. The mean difference is significant at the 0.05 level.

Model Goodness of Fit

	R	R Squared
PA_score by Kategorizált kapcsolat	,278	,077

19. melléklet: A két- és többutas varianciaelemzés táblázatai

Forrás: saját szerkesztés

Helykötődés a parkhoz, lokalitás és látogatás gyakorisága szerinti bontás

ANOVAa

			Hierarchical Method				
			Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
PA_score	Main Effects	(Combined)	4053,008	5	810,602	8,186	
		Lokális/nem lokális	754,200	1	754,200	7,616	,006
		Milyen rendszerességgel látogatja a/az <K10a> Nemzeti Parkot?	3298,808	4	824,702	8,328	,000
2-Way Interactions	Lokális/nem lokális * Milyen rendszerességgel látogatja a/az <K10a> Nemzeti Parkot?	207,410	3	69,137	,698	,554	
Model			4260,417	8	532,552	5,378	,000
Residual			23766,603	240	99,028		
Total			28027,020	248	113,012		

Factor Summary^a

		Eta	Beta
			Adjusted for Factors
PA_score	Lokális/nem lokális	,164	,050
	Milyen rendszerességgel látogatja a/az <K10a> Nemzeti Parkot?	,378	,404

- a. PA_score by Lokális/nem lokális, Milyen rendszerességgel látogatja a/az <K10a> Nemzeti Parkot?

Model Goodness of Fit

	R	R Squared
PA_score by Lokális/nem lokális, Milyen rendszerességgel látogatja a/az <K10a> Nemzeti Parkot?	,380	,145

			Lokális/nem lokális		Total
			Lokális látogató	Nem lokális látogató	
Milyen rendszerességgel látogatja a/az <K10a> Nemzeti Parkot?	Ritkábban, mint 3 évente	Count % within Milyen rendszerességgel látogatja a/az <K10a> Nemzeti Parkot?	0 0,0%	19 100,0%	19 100,0%
	Három évente egyszer	Count % within Milyen rendszerességgel látogatja a/az <K10a> Nemzeti Parkot?	2 7,4%	25 92,6%	27 100,0%
	Évente egyszer	Count % within Milyen rendszerességgel látogatja a/az <K10a> Nemzeti Parkot?	9 14,5%	53 85,5%	62 100,0%
	Évente néhányszor	Count % within Milyen rendszerességgel látogatja a/az <K10a> Nemzeti Parkot?	44 42,7%	59 57,3%	103 100,0%
	Havonta legalább egyszer	Count % within Milyen rendszerességgel látogatja a/az <K10a> Nemzeti Parkot?	32 91,4%	3 8,6%	35 100,0%
Total	Count % within Milyen rendszerességgel látogatja a/az <K10a> Nemzeti Parkot?	87 35,4%	159 64,6%	246 100,0%	

Helykötődés a parkhoz, nemzeti parkkal kialakult kapcsolat és kor szerinti bontás

ANOVA^a

			Hierarchical Method				
			Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
PA_score	Main Effects	(Combined)	3839,037	9	426,560	4,265	,000
		Kategorizált kapcsolat	2348,662	5	469,732	4,696	,000
		Korkategória	1490,375	4	372,594	3,725	,006
	2-Way Interactions	Kategorizált kapcsolat * Korkategória	3143,027	19	165,422	1,654	,045
	Model		6982,064	28	249,359	2,493	,000
	Residual		23504,842	235	100,021		
Total			30486,905	263	115,920		

a. K12_score by Kategorizált kapcsolat, Korkategória

Factor Summary^a

		Eta	Beta
			Adjusted for Factors
PA_score	Kategorizált kapcsolat	,278	,286
	Korkategória	,215	,223

a. PA_score by Kategorizált kapcsolat, Korkategória

Model Goodness of Fit

	R	R Squared
PA_score by Kategorizált kapcsolat, Korkategória	,355	,126

Helykötődés a parkhoz, nemzeti parkkal kialakult kapcsolat, kor és aktív/inaktív státusz szerinti bontás

ANOVA^{a,b}

			Hierarchical Method				
			Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
K12_score	Main Effects	(Combined)	3942,485	10	394,249	3,758	,000
		Kategorizált kapcsolat	2348,662	5	469,732	4,477	,001
		Korkategória	1490,375	4	372,594	3,551	,008
		D10a	103,448	1	103,448	,986	,322
Model			3942,485	10	394,249	3,758	,000
Residual			26544,420	253	104,919		
Total			30486,905	263	115,920		

Factor Summary^a

		Eta	Beta
			Adjusted for Factors
K12_score	Kategorizált kapcsolat	,278	,291
	Korkategória	,215	,179
	D10a	,155	,078

a. PA_score by Kategorizált kapcsolat, Korkategória, D10a

Model Goodness of Fit

	R	R Squared
PA_score by Kategorizált kapcsolat, Korkategória, D10a	,360	,129

Helykötődés a parkhoz, nemzeti parkkal kialakult kapcsolat, kor és aktív/inaktív státusz szerinti bontás

ANOVA^{a,b}

			Hierarchical Method				
			Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
PA_score	Main Effects	(Combined)	6931,047	17	407,709	5,077	,000
		Milyen rendszerességgel látogatja a/az <K10a> Nemzeti Parkot?	3934,890	4	983,723	12,249	,000
		D15a	1749,490	4	437,372	5,446	,000
		Korkategória	649,227	4	162,307	2,021	,094
		Kategorizált kapcsolat	597,439	5	119,488	1,488	,196
Model			6931,047	17	407,709	5,077	,000
Residual			13894,116	173	80,313		
Total			20825,162	190	109,606		

a. PA_score by Milyen rendszerességgel látogatja a/az <K10a> Nemzeti Parkot? , D15a, Korkategória, Kategorizált kapcsolat

Factor Summary^a

		Eta	Beta
			Adjusted for Factors
PA_score	Milyen rendszerességgel látogatja a/az <K10a> Nemzeti Parkot?	,435	,355
	D15a	,326	,288
	Korkategória	,216	,201
	Kategorizált kapcsolat	,279	,187

Model Goodness of Fit

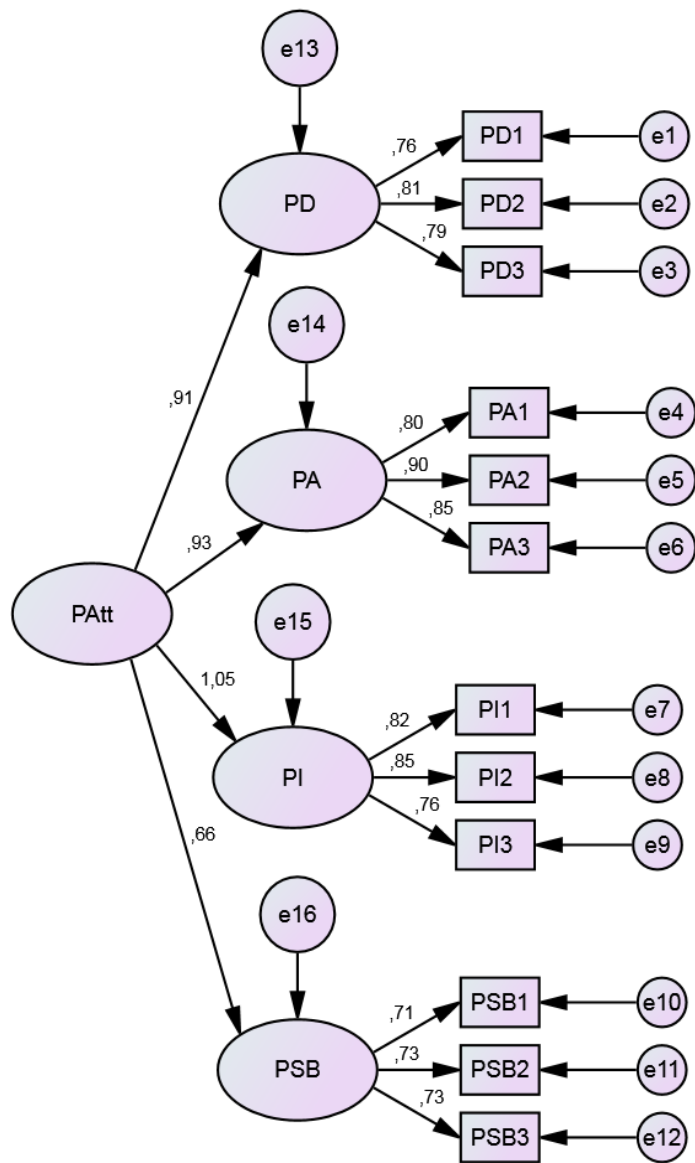
	R	R Squared
PA_score by Milyen rendszerességgel látogatja a/az <K10a> Nemzeti Parkot? , D15a, Korkategória, Kategorizált kapcsolat	,577	,333

20. melléklet: A parkspecifikus környezettudatos viselkedési szándék exploratív faktorelemzésének (EFA) eredménye

Forrás: saját szerkesztés

	Faktorok	
	1	2
Ha környezeti károkból kell felépülnie, kész vagyok önként csökkenteni a látogatásaim számát a/az XXX Nemzeti Park egy közkedvelt p	,864	,118
Ha környezeti károkból kell felépülnie, kész vagyok önként lemondani a/az XXX Nemzeti Park egy közkedvelt pontjának látogatásáról.	,848	,109
Ösztönzők másokat arra, hogy csökkentsék a hulladékukat és vegyék fel a szemetüket ebben a nemzeti parkban.	,737	,340
Felveszem a más látogatók által elszórt szemetet ebben a nemzeti parkban.	,646	,316
Megemlítem a barátaimnak, hogy ne etessék az állatokat ebben a nemzeti parkban és a hozzá hasonló helyeken.	,637	,474
Aláírom azokat a petíciókat, amelyek a/az XXX Nemzeti Park vagy a hozzá hasonló helyek megóvását szolgálják.	,486	,474
Részt veszek a/az XXX Nemzeti Park működésével kapcsolatos nyilvános találkozókön.	,111	,793
Önként időt áldozok olyan projektekre, amelyek ezt a nemzeti parkot vagy a hasonló parkokat és természetvédelmi területeket segítik	,307	,787
Felszólalok a/az XXX Nemzeti Park támogatása érdekében (pl.: levelet írtok, online petíciót támogatok).	,121	,783
Adományokkal járulok hozzá az olyan helyek megóvásához, mint a/az XXX Nemzeti Park.	,371	,729
Magasabb belépő árat fizetek, ha azt park-programokra vezették be és használják.	,500	,560
Többet tudok meg a/az XXX Nemzeti Park természeti környezetéről.	,423	,483

21. melléklet: Kiinduló konfirmatorikus faktormodell

Kiinduló konfirmatorikus faktormodell a helykötődés skála első rendű (first-order), négy aldimenzós faktormegoldásával

